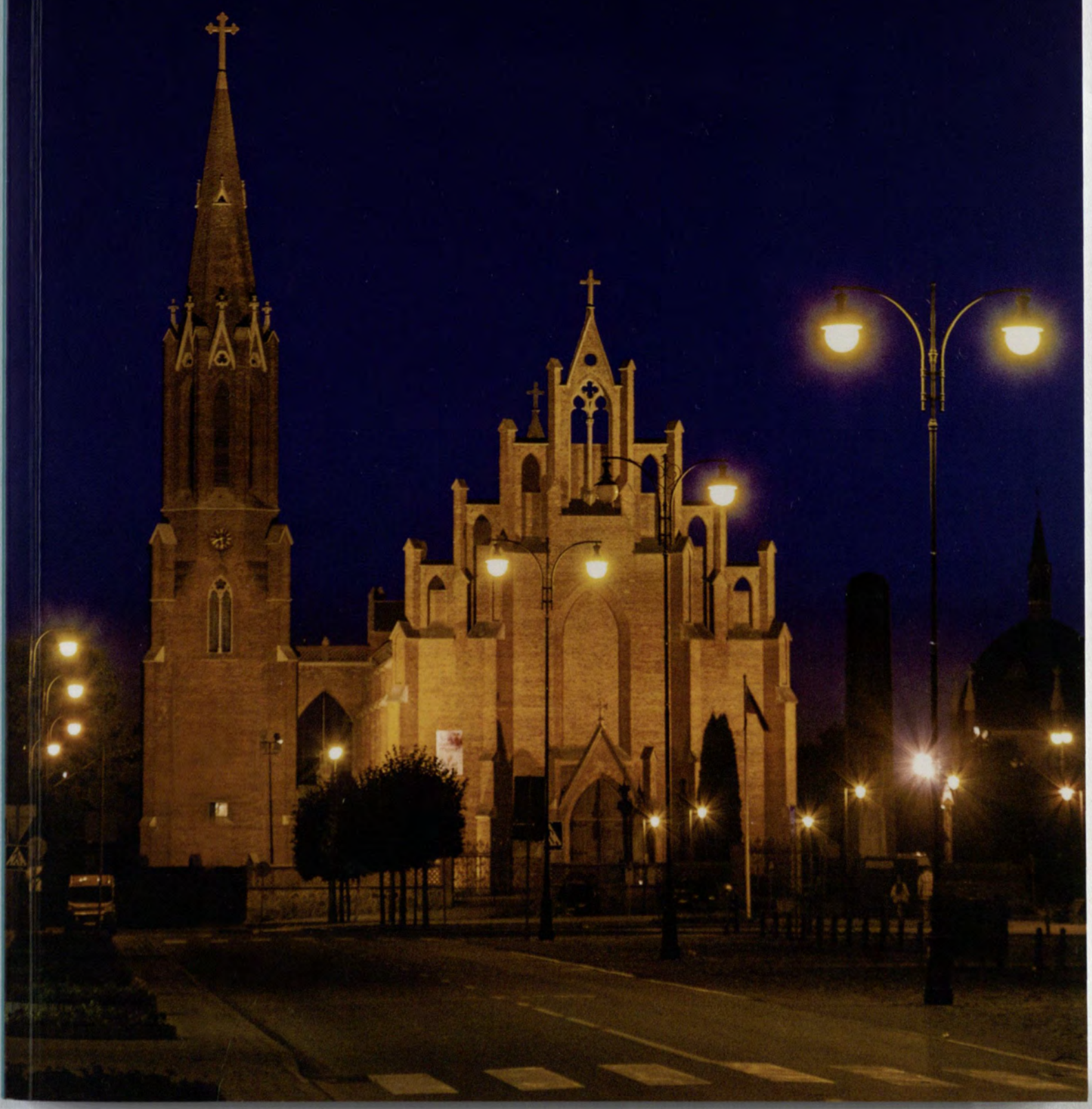
Nr. 2 (45) 2020 m. ISSN 1822-6221

Prie Nemunėlio

ROKIŠKIO KRAŠTO KULTŪROS ŽURNALAS

Gyvenamojo namo Rokiškyje (Taikos g. 5) puošyba.
Karpinio autorė Gita Kolosovienė.
Piešinio autoriai Ieva Olimpija Voroneckytė, Goda Skėrytė ir Ramūn
Nuotr. Simonas Tuska/Rokiškio Sirena.

Knygos grąžinimo terminų
LAPELIS
Knygą prašome grąžinti nurodytu laiku
Anksčiau ši knyga išduota _____ kartų

K 008(474.5)
Pr 95
A! 21/76
RVB
Rokiškio rajono savivaldybės VB
000156647

Prie Nemunėlio
ROKIŠKIO KRAŠTO KULTŪROS ŽURNALAS
Nr. 2 (45) 2020 m.

LEIDĖJAS
Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centras

PARTNERIS
Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešoji biblioteka

RĖMĖJAI
Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas *(Parama projektui „Romuvos keliais“ 1-85 psl.)*

Rokiškio rajono savivaldybė

VISUOMENINĖ REDAKCINĖ KOLEGIJA
Alicija Matiukienė (ats. redaktorė)
Arūnas Augutis
Rasa Vingelienė
Nijolė Šniokienė
Rita Viskaitienė

Leidiniui fotografavo
Albinas Kuliešis
prozvilgsnis@yahoo.com

Nepriklausomybės a. 16
LT-42117 Rokiškis
www.rokiskis.rvb.lt
www.keliuociucentras.rvb.lt
El. p. keliuociucentras@gmail.com
Telefonas 8 458 51502

Pirmajame žurnalo viršelyje – Rokiškio Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčia. Nuotrauka Albino Kuliešio.

Ketvirtajame žurnalo viršelyje – Rokiškio dvaro sodybos alaus daryklos sienos fragmentas. Nuotrauka Albino Kuliešio.

Išleido leidykla „Margi raštai“
Laisvės pr. 60, LT-05120 Vilnius.
Spausdino UAB „Petro ofsetas“
Savanorių pr. 174D, LT-03153 Vilnius.

Tiražas 500 egz.
ISSN 1822-6221

Žurnalas „Prie Nemunėlio“ – prenumeruojamas leidinys.
Prenumerata priimama „Lietuvos pašto“ skyriuose
Leidinio indeksas – 5729
Kaina: 6 mėn. – 5,00 EUR
12 mėn. – 10,00 EUR

Turinys

3.... VILMA BUKAITĖ. Vladas Mironas: rokiškėnas kunigas, signataras ir ministras pirmininkas

16.... RIMANTAS MIKNYS. Mykolas Römeris – praeities metraštininkas ir analitikas

24.... TADAS VALANČIUS. Mykolas Römeris Lietuvos Nepriklausomybės Akto paraštėse

28.... DANUTĖ BLAŽYTĖ-BAUŽIENĖ. Irena Jasiūnaitė: „...labai esu patenkinta, kad Rokiškis manęs nepamiršta“

35.... JOLANTA ŠIRKAITĖ. Römeriai ir Bagdoniškio dvaras

41.... IEVA ČERNIAUSKAITĖ. Rokiškio savivaldos aušra

48.... REDA KISELYTĖ. Jonas Buziliauskas: „...teatras visais laikais turi ne atsakyti į klausimus, bet juos užduoti“

53.... ALINA BORZENKAITĖ. Rokiškio krašto vėjo malūnai: nebaigtos istorijos

61.... URŠULĖ TARVYDYTĖ. Eilėraščiai

63.... MIGLĖ MORKŪNAITĖ-VERVEČKIENĖ. Geros žinios nešėja dailininkė Asta Keraitienė: „Sustok, atsiverk, mėgaukis, džiaukis“

65.... GINTARAS ŠAPOKA. Mykolas Römeris kaip teisėjas

71.... RIMVYDAS UŽUKUKIS. Seno drožinėto herbo pėdsakais

77.... SALVINIJA KALPOKAITĖ. Petras Kalpokas – „auksinių berželių poetas“

87.... MARIJONA MIELIAUSKIENĖ. Kariūnų kaimas. II dalis.

93.... AUŠRA GUDGALIENĖ. Devyni festivalio reiškiniai

99.... SIMONA STRUMSKYTĖ. Rokiškio miesto raida ir urbanistikos paveldo apsauga iki 1990 metų

108.... VILĖ SARULIENĖ. Tarnavęs Lietuvai ir žmogui

114.... IRENA VARNIENĖ. Apie tą, kuris turėjo balsą...

118.... REDA KISELYTĖ. Trumposios esė

121.... RITA VISKAITIENĖ. 2020 metais išleisti rokiškėnų leidiniai

Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos Informacijos ir kraštotyros skyrius

Gerbiami skaitytojai,

Jūsų dėmesiui naujajame žurnalo numeryje pateikiame mokslininkų, visuomenės veikėjų, kilusių iš Rokiškio krašto, gyvenimo ir aktyvios kūrybinės bei visuomeninės veiklos apžvalgas, mokslinius tyrinėjimus, pasiekimus bei nuopelnus. Trys Rokiškio krašto žmonės, aktyvūs piliečiai, pažangios ir šviesios minties puoselėtojai, valstybininkai – teisininkas Mykolas Pijus Paskalis Römeris, ministras pirmininkas Antanas Tumėnas, kunigas, Nepriklausomybės Akto signataras Vladas Mironas – 140-ųjų gimimo sukakčių jubiliatai, šiais metais buvo prisiminti krašto renginiuose, sulaukė gražių nevyriausybinių organizacijų atminimo išsaugojimo iniciatyvų ir ženklų, pagerbiami ir mūsų žurnalo publikacijose. Siūlome paskaityti M. Römerio garbei Rokiškio Juozo Keliuočio viešojoje bibliotekoje vykusios konferencijos pranešimus. Juose gausu dokumentikos, šaltinių analizės, įžvalgų, apibendrinimų bei jaukių, teksto turinį iliustruojančių archyvinių fotografijų. Faktografinė tyrinėjimų medžiaga ir archyvų peržiūra leido susisteminti ir pateikti straipsnį apie Rokiškio miesto urbanistinę raidą, savitą miesto architektūrinį veidą, pavykusius ar nepriimtus, pakeistus sprendimus. Erdvių simboliai, kraštovaizdžių puošmenos – mūsų krašte niekaip savo vertės neatgaunantys liūdni ir vieniši malūnai. Paslaptingi, su ypač kilniomis istorijomis, legendomis, amatų klestėjimo ženklais ir žmonių likimų peripetijomis. Kai pamatai malūną, mintis dažnai viena – ši vietovė, kaimas ar miestelis turi savo istorinį paveldą, kažkada klestėjusį amatą, mistinį malūnininką. Vėjo ir vandens bendrystei ištikimi nuo pat savo istorinės paskirties ir tarnystės žmogui ateityje galėtų atsiverti svetingam turistiniam gyvenimui, pažintinei edukacijai. O kol kas jie snaudžia... Skaitytojų laukia pažintys su dviem skirtingais laikotarpiais kuriančiais dailininkais. Laiko prasme – juos skiria kone visas amžius. Skiriasi darbų technika, priemonės, vaizdinai, bet vienija štai kas – sutarimas su savo stipriu vidiniu menininko „aš", ramybės ir susikaupimo malonė, kai ima kalbėti paveikslo eskizas. Krašto muzikinio gyvenimo istoriją iškristalizuoja Rudolfo Lymano vargonų muzikos festivalio programos meniškumas, sakrali Rokiškio bažnyčios erdvė, unikalūs vargonai, su kūrybiniu polėkiu dirbanti festivalio organizatorė. Kiek jaudulio ir tikrų emocijų gimtajam kraštui ir jo žmonėms išspinduliuoja garsioji operos primadona Irena Jasiūnaitė, savo muzikos kelią į didžiąsias scenas pradėjusi gimtajame Rokiškyje. Įspūdinga Karmen kūrybinės sėkmės istorija. Išskirtinai talentingiems. Tokiems, kaip Irena, kaip režisierius Jonas Buziliauskas – gyvenantiems dėl meno. J. Buziliausko režisūriniai sprendimai ir vaidmenys teatre, tarnystė mėgėjų teatro žiūrovui kuria režisieriaus teatrinio kelio sėkmės istoriją. Ji ryški, savita, įvairiaplanė.

Dėkoju publikacijų autoriams už pokalbį su savimi, išsakytas mintis, rašymui skirtą laiką, už pasidalytas archyvines nuotraukas, už jų paieškas. Kūrėjams ir menininkams – už sielos kertelių atvertis. Žurnalo fotografui Albinui Kuliešiui dėkoju už vizualųjį leidinio veidą.

Žurnalo skaitytojams linkiu naujų pažinčių, patirties ir įspūdžio.

Pagarbiai,

Alicija Matiukienė
Rokiškio rajono savivaldybės
Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos direktorė,
Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo
studijų centro pirmininkė

Vladas Mironas: rokiškėnas kunigas, signataras ir ministras pirmininkas

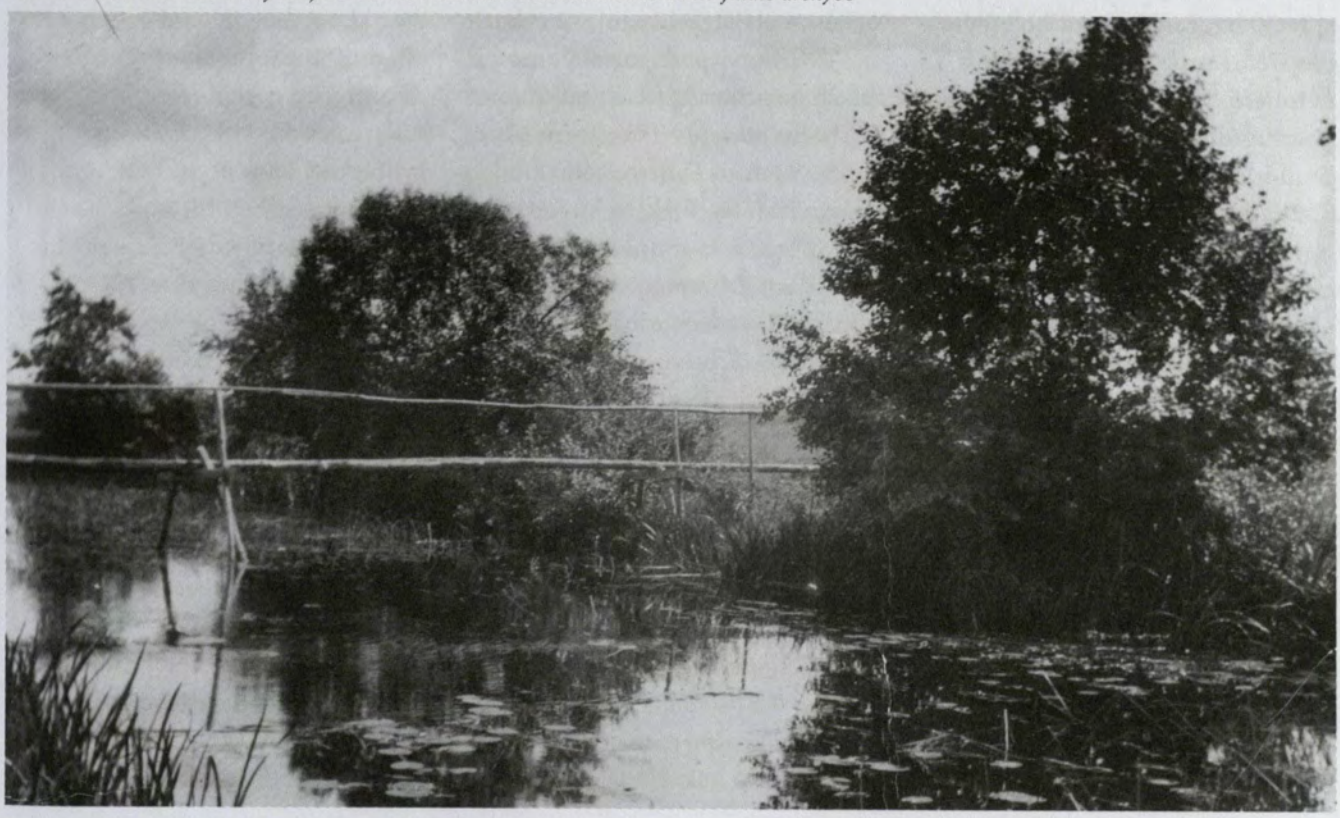
Dr. VILMA BUKAITĖ
Lietuvos nacionalinis muziejus

Didžiuliame Rokiškio krašto iškilių asmenybių kaleidoskope yra ir Vlado Mirono pavardė, jau įsipynusi į Lietuvos žmonių kasdienybę. Vilniuje, Kaune, Panemunyje rasime jo vardu pavadintą gatvę, Dauguose (Alytaus r.) – ne tik ją, bet ir mokyklą. 2000-aisiais popiežius Jonas Paulius II įtraukė V. Mironą į Bažnyčios kankinių sąrašą – martirologą. Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus jį įtraukė į kitą, žydus gelbėjusių žmonių, sąrašą[1].

Rokiškėnams šio Lietuvos XX a. pirmosios pusės politinio gyvenimo dalyvio pristatyti turbūt nebereikia, bet 140 m. jo gimimo sukakties proga sunku atsispirti pagundai atidžiau pažvelgti į jį būtent kaip į rokiškėną, tiksliau – kaip į panemunietį.

Viena vertus, V. Mironas, kaip ir daugelis šiandienos studentų, pradėjęs studijas, gimtinėje tapo tik svečiu. Gyvenimas šį žmogų keletą kartų nubloškė toli už Lietuvos: jis studijavo Sankt Peterburge, lankėsi JAV, Vakarų Europoje, o žemiškąją kelionę baigė Vladimiro lageryje, Centrinėje Rusijoje. Kita vertus, tėvai, artimieji ir bičiuliai turėjo įtakos V. Mirono pasaulėžiūrai, vertybėms ir gyvenimo būdui. Brėždama šios asmenybės biografijos kontūrus, norėčiau išryškinti ir vėlesnius jo ryšius su kraštiečiais.

Lieptas per Vyžuoną ties Mironų sodyba. Kuodiškiai, 1936 m.
Nuotr. iš Rokiškio savivaldybės J. Keliuočio viešosios bibliotekos Panemunio filialo archyvo

Mironas, Rokiškio kraštas... ir Latvija

V. Mirono vaikystė prabėgo gimtajame tuometinio Čedasų valsčiaus Kuodiškių vienkiemyje, prie Vyžuonos upės. Jo tėvai Ona ir Zigmas Mironai sumaniai valdė nemenką šeimos ūkį. Jau kitą dieną berniuką 120 metų senumo medinėje Panemunio bažnyčioje pakrikštijo ilgametis jos klebonas Rufas Kutkevičius. Ji neišliko – sudegė per Pirmąjį pasaulinį karą. Nauja mūrinė istoristinio stiliaus Švč. Trejybės bažnyčia miestelyje iškilo 1922–1936 m. klebono Vincento Norkaus pastangomis. Mironų šeima rėmė jos statybas lėšomis. Kunigas bažnyčiai padovanojo du dailininko Petro Kalpoko paveikslus: „Švč. Margelės Marijos ėmimas į dangų“ ir „Nukryžiuotasis“.

Bet grįžkime į XIX a. pabaigą, tuometinės Kauno gubernijos šiaurės rytus. Apie Mironų šeimos gyvenimą žinome nedaug. Jie garsėjo kaip kuklūs, dosnūs, sumanūs, darbštūs, kartu su samdiniais prie vieno stalo pietaudavę žemdirbiai. Jie valdė daugiau nei du valakus, apie 50 ha, žemės ir miško[2]. Vyresnieji Mironai mėgo bendrauti su netoliese, Veseliškių kaime, arčiau Nemunėlio upės, ūkininkavusių brolio Jeronimo Mirono ir Antano Stašio šeimomis. Vyžuonos upė skyrė Kvetkų ir Panemunio parapijas, tačiau netapo kliūtimi bičiulystei – Mironai susitikdavo ir su Kvetkų valsčiaus Miškinės kaimo stambių ūkininkų Petro ir Juzefos Kalpokų šeima, su kuria vėliau netgi susigiminiavo. Visas šeimas jungė daugelio lietuvių žemdirbių šeimų svajonė – kad bent vienas iš vaikų pasirinktų dvasininko kelią. Veseliškių gyventojai galėjo didžiuotis iš jų kaimo kilusiais kunigais Juozapu Mironu ir Konstantinu Stašiu (klebonavusiu Kamajuose 1899–1906 m.), kurie buvo pasirengę prireikus savo pavyzdžiu įkvėpti ir lėšomis paremti giminaičius, kad jie įgytų reikiamą išsilavinimą.

Maždaug dešimties metų V. Mironas pradėjo lankyti Panemunio pradžios mokyklą. Ją baigė 1892 metais. Atrodo, kad berniukas prasilenkė su 1892–1893 m. ten dėsčiusiu būsimuoju latvių dailininku, meno kritiku ir rašytoju Janiu Jaunsudrabiniu. Iš kaimyninės Kuršo gubernijos Neretos kilęs jaunuolis, pats neseniai baigęs mokyklą, mokė vaikus skaityti ir rašyti rusiškai, bet, atrodo, galėjo susikalbėti ir lietuviškai – vėliau į latvių kalbą vertė Kristijono Donelaičio, Petro Vaičiūno ir kitų rašytojų kūrybą. Netoli dviejų gubernijų ribos gyvenusius lietuvius latviškos žemės irgi labai traukė, ten jie vykdavo apsipirkti, ieškoti darbo, mokytis. Jauniausias Kuodiškių Mironų sūnus mokslus tęsė būtent Kuršo gubernijoje – Mintaujos (dabar Jelgava, Latvija) gimnazijoje. Ne tik Mironai, bet ir kiti jų giminaičiai bei bičiuliai išlydėjo vienmečius sūnus į šią mokyklą: Kalpokai – Petrą, Veseliškių Stašiai – dėdės garbei vardą gavusį Konstantiną ir Juozapą. Kitais metais į Mintaują atvyko ir už V. Mironą pora metų jaunesnis anksti mirusios Antano Stašio sesers Barboros Stašytės-Tūbelienės sūnus Juozas, žymaus Panemunėlio kunigo Juozo Katelės krikšto sūnus. Kol vaikai mokėsi, šeimos pakaitomis lankydavo Mintaują, paremdamos giminaičius maistu ir lėšomis.

Mintauja buvo svarbus Latvijos kultūrinis centras, garsėjęs dėl nepalyginamai menkesnių nei lietuviškose gubernijose apribojimų besiformuojančiomis latvių kultūros tradicijomis. Gali būti, kad jos įkvėpė ir būsimuosius lietuvių inteligentus. Latviai netrukdomai galėjo skaityti knygas ir spaudą gimtąja kalba. Dar 1848 m. Mintaujoje įvyko pirmasis latvių teatro spektaklis, o kaip tik tuo metu, kai ten mokėsi V. Mironas, 1895 m. – ir ketvirtoji dainų šventė. Maždaug ketvirtadalį miesto gyventojų sudarė lietuviai. Mintaujos katalikų bažnyčioje pamokslai buvo sakomi lietuviškai. Greičiausiai 1894–1895 m. V. Mironui teko dalyvauti iš Svėdasų valsčiaus kilusio vikaro Juozo Tumo-Vaižganto aukotose šv. Mišiose.

Be jau minėtų jaunuolių, Mintaujos gimnazijoje mokėsi būsimieji iškilūs lietuvių visuomenės veikėjai: Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataru tapęs ir atkurtai valstybei vadovavęs Antanas Smetona, būsimasis ministras pirmininkas Mykolas Sleževičius, II Rusijos Dūmos narys, ministras Vladas Stašinskas, ministras Kazimieras Jokantas, vienas iš Kauno universiteto steigėjų gydytojas prof. Petras Avižonis, leidėjas Jurgis Šlapelis. Tautiečių inteligentų, visų pirma mokytojo Jono Jablonskio[3] paskatinti vyresnieji moksleiviai susibūrė į slaptą lietuvišką draugiją, į kurią įsileisdavo tik progimnazijos kursą, keturias klases, baigusius jaunuolius.

1896 m. rudenį V. Mironas ir jo bičiuliai grįžo tęsti mokslų į penktąją klasę, bet jų laukė nelengvas išbandymas. Naujasis mokyklos direktorius pareikalavo, kad lietuviai, maždaug ketvirtis mokinių[4], rytinę maldą skaitytų nebe gimtąja kalba, o rusiškai. Pirmasis šią prievolę turėjęs įvykdyti ir nepaklusęs J. Tūbelis jau netrukus buvo išvarytas iš gimnazijos be teisės tęsti mokslus. Kadangi palūžo tik keletas lietuvių, po ilgų bandymų paveikti likusius, prieš Kalėdas dar daugiau nei 30 vaikų paliko mokyklą[5]. P. Kalpokas jau anksčiau buvo spėjęs pasirinkti dailininko kelią, tad į Panemunio apylinkes parvažiavo tik V. Mironas ir broliai Stašiai. Keletą mėnesių iki rudens jaunuoliai netikėtai praleido gimtinėje.

Jei bausmė būtų galiojusi ir toliau, tektų kalbėti apie visai kitokias

Mintaujos gimnazijos moksleiviai, pašalinti iš jos už atsisakymą melstis rusiškai, 1896 m. Iš kairės sėdi: Pranas Vaičiuška, Antanas Smetona, Aleksandras Rymas ir Petras Kožukauskas; stovi: Jurgis Šlapelis, Aleksas Navickis, Hawryłkiewicz, Pranas Vaičkus, Kazimieras Jokantas ir Vladas Mironas. Nuotr. iš Kauno technologijos universiteto bibliotekos archyvo

šių žmonių biografijas. Vis dėlto Mintaujos lietuvių inteligentų patariami moksleiviai išsiuntė bendrus skundus įtakingiems pareigūnams, taip pat ir švietimo ministrui. Iš Sankt Peterburgo sulaukę leidimo tęsti mokslus kitoje švietimo įstaigoje, jie rudenį vėl iškeliavo, tik jau skirtingomis kryptimis. Progimnazijos kurso diplomą prieš išvykdamas pasiėmęs V. Mironas ryžosi pasirinkti dvasininko kelią ir 1897 m. birželį sėdo rašyti prašymo priimti jį į Vilniaus Romos katalikų dvasinę seminariją. Panemunio valsčiaus seniūnas Juozapas Pūgžlys liepos 1 d. jaunuoliui parengė pažymą, kad valsčiaus valdyba sutinka jį atleisti nuo valstiečių ir karo prievolių[6]. Ir V. Mironui, ir J. Stašiui pavyko įstoti į seminariją, todėl jie abu išvyko į Vilnių. K. Stašys baigė mokyklą Samaroje (Rusija) ir pasirinko farmacijos studijas Dorpato (dab. Tartu, Estija) universitete. Visi trys vėliau jau tik kaip laukiami svečiai grįždavo į gimtuosius kaimus.

XIX a. antrojoje pusėje ir XX a. pradžioje kiek didesnį išsilavinimą turėjo nedaug valstiečių kilmės žmonių. Pėrėjimas į inteligentų, juolab dvasininkų luomą, dažnai nutolindavo jaunus žmonės nuo artimųjų. Kartais jie nesimatydavo net po keletą metų, dalis susitikę neberasdavo bendros kalbos[7]. Atrodo, kad V. Mironas taip dramatiškai su tėvais ir broliais nesusvetimėjo. Kuodiškiuose lankėsi nedažnai, tačiau džiaugėsi bendravimu su artimaisiais. Mėgo pasivaikščioti po sodą, pievas ir laukus, maudydavosi Vyžuonoje. Svečias nepamiršdavo pasiteirauti samdinių, ar jie pakankamai uždirba ir turi laiko poilsiui.

Lietuvos Nepriklausomybės metais Kuodiškiai gerokai pasikeitė. Vyriausiasis V. Mirono brolis Antanas gerokai modernizavo sodybą, erdviame naujame dviaukščiame gyvenamajame name buvo įrengti patogūs kambariai ne tik namiškiams ir svečiams, bet ir samdiniams. A. Mironas vedė dailininko P. Kalpoko seserį Oną, todėl ant senojo gyvenamojo namo pamatų vėliau iškilo jų abiejų sesers Teklės Slavinskienės vasarnamis. Dabar Kuodiškiuose jis ir beliko, o apylinkių peizažą prabėgę metai nemenkai pakeitė. Ankstesniais vaizdais, visų pirma krūmais ir medžiais apaugusiomis Vyžuonos pakrantėmis, galime pasigrožėti tuometinėse nuotraukose arba P. Kalpoko peizažuose.

Mironas ir Mìronai

Mironų pavardė gana reta ir įsimintina, daugeliui pirmiausia siejasi su Nepriklausomybės Akto signataru arba teatro primadona Monika Mironaite. Kalbininkai šią pavardę kildina iš graikų kilmės krikšto vardo Mironas, būdingo ortodoksų šalims ir reiškiančio kvapiuosius sakus, mirą. Beje, jie nurodo, jog iš Panemunio krašto kilusių Mironų pavardė tariama su ilgąja o – Mirõnas, bet Telšių rajone gyvenančių bendrapavardžių – su trumpąja i – Mìronas[8].

Griežtai tvirtinti negalime, bet atrodo, kad bent tolimi giminystės ryšiai sieja visas Panemunio, Panemunėlio, Rokiškio apylinkėse anksčiau gyvenusias Mironų šeimas. Jų genealogija besidomintis Tomas Astrauskas, itin išplėtęs žinias apie šios giminės medį, rado, jog signataro protėviai gyveno Veseliškiuose dar XVIII a. paskutiniais dešimtmečiais. 1778 m. ten gimęs galimai Andriaus vardą turėjęs šios giminės atstovas su Rozalija Jasiūnaite turėjo tris sūnus Juozapą, Stanislovą[9] ir Joną. Apie trečiąjį daugiau žinių nerasta, tačiau kiti du broliai, atrodo, pradėjo giminės atšakas, įsitvirtinusias ir netoliese esančiuose Naujikų, Sipelių, Naujasodės, Janavos kaimuose, iš ten pasklidusias po tolimesnes vietoves. Vėlesnė Veseliškiuose gyvenusi karta, Stanislovas Mironas su pirmąja ir vėliau antrąja žmonomis Ona Leponaite ir Terese Šapranauskaite susilaukė ne mažiau kaip penkių sūnų: Romualdo, Antano, Jeronimo, Zigmo ir Kazimiero. Z. Mironas įsikūrė Kuodiškių vienkiemyje, vedęs jį valdžiusios šeimos dukterį Oną Stasiukėlytę. Jiedu susilaukė bent penkių vaikų, taigi kunigas turėjo ne tik brolius Antaną, Juozapą, Viktorą, bet ir seserį Konstanciją, tik ji galimai mirė dar vaikystėje – konkretesnių žinių neišliko.

Vlado Mirono broliai Juozas (kairėje) ir Antanas. Kuodiškiai, apie 1936–1939 m. Nuotr. iš Rokiškio savivaldybės J. Keliuočio viešosios bibliotekos Panemunio filialo archyvo

Giminės geografija jau XX a. pirmaisiais dešimtmečiais gerokai plėtėsi. Dalis išvyko į JAV. Keletą Mironų likimas atvedė į Dzūkiją. Viktoras Mironas, greičiausiai svečiuodamasis pas brolį, susipažino su mergina iš Daugų apylinkių ir su jaunamarte grįžo į gimtinę. Deja, vos penkerius metus santuokoje pagyvenęs vyras 1921 m. mirė. Našlė Uršulė Mironienė grįžo pas savo artimuosius ir ištekėjo antrą kartą. Našlaičiu likusį sūnėną Julių lėšomis rėmė, jam padėjo dėdė kunigas. Baigęs mokslus ir karinę tarnybą, J. Mironas įsikūrė jo ūkyje Bukaučiškėse. 1941 m. vedė, bet po poros metų kartu su žmona Ona patyrė didelę netektį – mirė vienintelis jų sūnelis. 1944 m. partizanu tapęs vyras buvo du kartus suimtas, gavo septynerių metų lagerio bausmę ir jau kitąmet mirė.

V. Mirono brolis Juozapas buvo prasilavinęs žmogus, baigęs Panemunio pradžios mokyklą, galbūt kokius nors apskaitos ar raštvedybos kursus. Jis kurį laiką vadovavo

Panemunio valsčiui, buvo miestelio Lietuvių tautininkų sąjungos skyriaus vadovas, nuo 1923 m. priklausė Lietuvos šaulių sąjungai. Jis šeimos nesukūrė ir gyveno su vyriausiojo brolio Antano šeima, kurioje augo dėdės vardą gavęs sūnus Vladas ir dvi jaunesnės dukros: Ona ir Stefanija. Mergaitės baigė Kauno „Aušros" gimnaziją, studijavo Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakultete, priklausė skautų organizacijoms. Jas globojo teta T. Slavinskienė ir dėdė kunigas. O. Mironaitė 1940 m. spėjo baigti studijas ir iki 1944 m. Kaune dirbo vaikų gydytoja. Jų brolis Vladas apie 1938 m. vedė ir perėmė tėvų ūkį Kuodiškiuose. Deja, visa Mironų šeima, gyvenusi šiame vienkiemyje, pateko į 1941 m. birželio 14 d. tremiamųjų sąrašus: ir abu kunigo broliai, ir neseniai vedęs jaunasis sodybos šeimininkas su žmona Bronislava bei mažutėmis dukrelėmis Ona Danute ir Antanina. Iš pradžių pakeliui į Rešiotus mirė J. Mironas, po pusketvirtų metų Vysokaja Griva (Altajaus kr.) gyvenvietėje – ir A. Mironas. V. Mirono jaunesniojo šeimai Rusijoje dar gimė sūnus Algimantas. Nors 1958 m. Mironai buvo paleisti iš tremties, bet pasiliko Altajaus krašte. Dabar Barnaulo mieste gyvena verslininkas Aleksejus Mironas – Algimanto sūnus. Abiems seserims Mironaitėms pavyko išsigelbėti: 1944 m. jos išvyko pirmiausia į Vokietiją, vėliau – į Belgiją, 1950 m. persikėlė į Kanadą, po keleto metų – į JAV, Čikagą, kurioje sulaukė garbaus amžiaus.

Lietuvoje daugelis klausia apie kunigo V. Mirono ir aktorės Monikos Mironaitės giminystę. Žinoma aktorė buvo kilusi iš Jeronimo Mirono ir Uršulės Vengelionytės šeimos, kuri susilaukė net vienuolikos vaikų, bet dalis jų mirė anksti. Vyriausiąjį iš užaugusių sūnų, kunigą Juozapą, jau paminėjome net keletą kartų. Jis dar 1888 m., po kunigo šventimų, pasiekė Dzūkiją ir tapo Valkininkų vikaru. Vėliau vadovavo kelioms Pietryčių ir Pietų Lietuvos parapijoms: Adutiškio (Švenčionių r.), Gelvonų (Širvintų r.), Lavoriškių (Vilniaus r.), Užguosčio (Prienų r.). Platino lietuvišką spaudą. 1914 m. V. Mironui išvykus iš Valkininkų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo parapijos, į ją grįžo vyresnysis pusbrolis. J. Mironas ten 1918 m. ir baigė savo žemiškąją kelionę – palaidotas bažnyčios šventoriuje.

Ūkį Veseliškiuose paveldėjo jauniausias sūnus Romualdas, V. Mirono vienmetis, susituokęs su kaimynų dukra Konstancija Stašyte. Jiedu kartu užaugino penkis vaikus: Joną, Stanislovą, Danielių, Eleną ir Bernadetą. Šios šeimos žmonių tokia pat pavarde galite sutikti Vilniuje: fiziką Audružį Mironą, dėstytoją Mildą Mironaitę, televizijos prodiuserį Romualdą Mironą.

Vidurinysis sūnus Petras, Tartu baigęs veterinarijos studijas, ilgus metus dirbo Rusijoje, tik 1912–1914 m. ėjo Rokiškio apskrities veterinarijos gydytojo pareigas, o 1921 m. pagaliau grįžo į tėvynę, įsikūrė Kaune. Tapo veterinarijos specialistu iš pradžių Lietuvos kariuomenėje, vėliau Žemės ūkio ministerijoje. Jis vedė Uršulę Baltušonytę, vėliau – Lioni Feldman, su kuria susilaukė penkių vaikų. Pilnametystės sulaukė tik Ričardas Gabrielius, Andrius Rudolfas ir Monika. 1933 m. P. Mironas mirė, būdamas vos 60 m. amžiaus. Nuo to laiko giminaičius globojo, prireikus lėšomis paremdavo V. Mironas. Kalbininkas, vertėjas, pedagogas R. G. Mironas buvo sukūręs šeimą dukart, susilaukė trijų dukrų: Sitos, Valentinos ir Noros. Publicistas A. R. Mironas apie 1935 m. vedė Gabrielę Bielskytę, jiems iš pradžių gimė mamos ir dėdės vardą gavęs sūnus, o vėliau ir dukra Loreta. Šeima 1944 m. išvyko į Vokietiją, vėliau – į JAV ir įsikūrė Filadelfijoje, ten įsitraukė į lietuvių bendruomenės veiklą. Monikai Mironaitei pirmojoje santuokoje su režisieriumi Algirdu Jakševičiumi gimė dukra Dagnė. Kadangi jis dar 1941 m. mirė, dėdė kunigas Antrojo pasaulinio karo metais vėl rėmė pusbrolio dukrą ir jos mergaitę.

Mironų giminės raida atspindi ir spalvingą, ir dramatišką XX a. pirmosios pusės Lietuvos istoriją: ūkininkų vaikai iš pradžių ne tik sklido po gimtąjį kraštą, bet ir ieškojo laimės Rusijos gilumoje arba Vakaruose. Vienam iš sūnų tekdavo likti tėvų ūkyje, bent vienas įgydavo aukštąjį išsilavinimą, kuris gerokai išplėsdavo ne tik jo paties, bet ir artimųjų, ypač sūnėnų ir dukterėčių, socialinius ir geografinius horizontus. Lietuvos Respublikoje modernėjant visuomenei, augant miestams, svarbiu traukos centru tapo laikinoji sostinė Kaunas. Užtikrintai kylančią giminės gerovės kreivę drastiškai suardė valstybės okupacija – represijas patyrė ne tik V. Mironas, bet ir jo broliai, sūnėnai, pusbrolio Romualdo šeima. 1940–1945 m. politiniai sukrėtimai lėmė daugelio iš jų per ankstyvą mirtį, priverstinį išvykimą iš tėvynės į Rusijos gilumą arba Vakarus. Z. Mirono vaikų ir anūkų Lietuvoje visai nebeliko. Jo sūnėnas R. Mironas mirė tremtyje, o artimieji tik 1956–1958 m. galėjo pradėti naują gyvenimą tėvynėje. Vien P. Mirono vaikams pavyko išvengti represijų ir netgi sulaukti pripažinimo savo šalyje.

Mironas valstybininkas

Palikti pėdsaką valstybės istorijoje greičiausiai svajoja daugelis jos politiniame gyvenime dalyvaujančių žmonių. Vienų norai neišsipildo, kitiems nuolatinės pastangos ir sėkmė lemia išskirtinę vietą istorijoje, treti

įsitraukia į istorijos vyksmą greičiau vedami pareigos nei poreikio pasiekti politikos aukštumas. Tarp tų trečiųjų energingų, smalsių, bet kuklių žmonių atsidūrė ir V. Mironas.

1905 m. gruodžio 4–5 d. V. Mironas dalyvavo Didžiajame Vilniaus Seime, į kurį susibūrė net 2000 tautiečių. Vilniaus lietuvius inteligentus surengti šį susirinkimą paskatino spalio 30 d. paskelbtas imperatoriaus Nikolajus II manifestas apie Rusijos žmonėms suteikiamas demokratines laisves, numatytą sukviesti parlamentą. Nors rengėjai Vilniaus generalgubernijos administracijai žadėjo tartis dėl krašto atstovavimo dūmoje, susirinkusieji krašto žmonės pirmąkart viešai pabrėžė ir Lietuvos politinio savarankiškumo siekį.

Dvidešimt penkerių metų Vilniaus privačių mokyklų kapelionas V. Mironas jau buvo spėjęs išgarsėti: prieš keletą mėnesių jis subūrė dvasininkus ir pasauliečius ir pateikė Vilniaus vyskupui Edwardui Roppui prašymą gausiai tautiečių gyvenamose vyskupijos parapijose leisti sakyti pamokslus ir giedoti lietuviškai. Nors jo pastangos nesulaukė atsako, bet suartino su bendraminčiais[10]. V. Mironas nepriklausė Didžiojo Vilniaus Seimo organizaciniam komitetui, bet jam talkino[11]. Suvažiavimui prasidėjus, šis dvasininkas nurodė susirinkusių kunigų pageidavimą, kad prezidiume dirbtų ir jų atstovas[12]. V. Mironas dar kartą kreipėsi į susirinkusius, tačiau išsamesnių liudijimų apie jo kalbą rasti nepavyko.

Dvasininkijos atstovai siekė tapti trečiąja politine jėga – nauja vieninga atsvara socialdemokratams ir liberaliai Lietuvių demokratų partijai. Vos suvažiavimui pasibaigus, gruodžio 6 d. apie penkiasdešimt kunigų[13] susirinko Šv. Mikalojaus parapijos namuose. Į šį pasitarimą buvo pakviestas ir kunigas V. Mironas, turėjęs tapti steigiamos Lietuvių krikščionių demokratų partijos atstovu Vilniaus vyskupijoje, Centro komiteto nariu[14]. Deja, 1905 m. dėl vyskupo E. Roppo pasipriešinimo, kitų aplinkybių lietuvių dvasininkijos politinis telkimasis greit sustojo. Krikščionių demokratų ideologijos raida Lietuvoje nenutrūko, bet V. Mironas nuo jos atitolo ir 1917 m. antrąkart įkuriant partiją jau nebedalyvavo.

Vilniuje jaunasis kunigas atnaujino pažintis su Mintaujos gimnazijos absolventais. Jaunesniųjų ir vyresniųjų bičiulystei mokykloje trukdė amžiaus skirtumas, bet praėjus keletui metų juos ėmė sieti tarp tų pačių sienų praleisto laiko atsiminimai. V. Mironas ypač susibičiuliavo su Antanu Smetona ir jo šeima – tapo jo rėmėju ir talkininku. Jau Pirmojo pasaulinio karo pradžioje šis Vilniaus lietuvių spaudos leidėjas ir publicistas ėmė kelti Lietuvos politinės ateities ir sienų klausimą.

Vokiečiams okupavus kraštą, Lietuvių draugijai nukentėjusiems dėl karo šelpti pirmininkas A. Smetona gynė tautiečių interesus susitikimuose su naująja valdžia. Lietuvių inteligentai stengėsi palaikyti su ja ryšius ir siekdami švelninti okupantų savivalę, ir stengdamiesi iškelti Lietuvos klausimą į tarptautinę plotmę. Kadangi Vokietija norėjo prisijungti užimtąsias Rusijos žemes, prasidėjo sudėtinga šachmatų partija, kurioje lietuviams politikams teko pasitelkti universitetuose sukauptas teisines žinias, visą savo nedidelę patirtį, atsargumą ir lankstumą. A. Smetona kartais pasikviesdavo vokiečių politikus arba karininkus į Daugus, kur arba svetinguose V. Mirono klebono namuose, arba irstantis valtimi Didžiulio ežere buvo galima neoficialiai pasikalbėti.

Vokietija norėjo įtikinti priešininkų šalis, kad krašto žmonės patys siekia prisijungimo prie jį pradėjusios valdyti kaimyninės valstybės. 1917 m. vasarą okupacinė valdžia sutiko su lietuvių prašymu leisti patiems Vilniuje surengtoje konferencijoje išrinkti Lietuvą atstovausiančią tarybą. Jos organizaciniame komitete dalyvavęs V. Mironas buvo įtrauktas ir į rengėjų paruoštą kandidatų sąrašą.

Beveik trečdalis, net 66 iš 222, į 1917 m. rugsėjo 18–22 d. Vilniaus Žiemos teatre (dabar Rusų dramos teatras) vykusią Lietuvių konferenciją susirinkusių tautiečių buvo kunigai. Renkant Lietuvos Tarybą, V. Mironas kartu su Justinu Staugaičiu gavo daugiausia balsų tarp dvasininkijos. Dar daugiau jų surinko tik iškilūs Vilniaus lietuvių politinio gyvenimo dalyviai Jonas Basanavičius, A. Smetona, Jurgis Šaulys, Petras Klimas ir Mykolas Biržiška. Be jau minėtų, Lietuvos Tarybos nariais tapo Saliamonas Banaitis, Kazimieras Bizauskas, Pranas Dovydaitis, Steponas Kairys, Donatas Malinauskas, Stanislovas Narutavičius, Alfonsas Petrulis, Aleksandras Stulginskis, Kazimieras Šaulys, Jokūbas Šernas, Jonas Vailokaitis ir Jonas Vileišis.

Nuo institucijos darbo pradžios iki 1918 m. vasario 15 d. Mironas buvo vienas iš jos vadovų – antrasis vicepirmininkas. Dirbo Lietuvos Tarybos Biudžeto, Švietimo, Tremtinių ir belaisvių, Rekvizicijų komisijose. Palaikė ryšius su Alytaus, Rokiškio, Biržų apskričių gyventojais. Pirmininkavo dešimčiai Lietuvos Tarybos (vokiečių k. *Litauische Landesrat*) posėdžių 1918 m. sausio 26–31 dienomis.

Aplink šios institucijos pirmininką A. Smetoną telkėsi nuosaikieji politikai, akylai sekę tarptautinės politinės padėties pokyčius ir ketinę Lietuvos nepriklausomybę pasiekti kompromisų su Vokietija keliu. Kartu su A. Petruliu, J. Šau-

Vladas Mironas (sėdi pirmas iš kairės) viename iš Vilniaus krašto kunigų susibūrimų. Antroje eilėje trečias iš kairės – jo bičiulis, Pivašiūnų klebonas Alfonsas Petrulis, apie 1910–1915 m. Fot. Aleksandras Jurašaitis. Nuotr. iš Lietuvos nacionalinio muziejaus fondų

liu ir J. Šernu jį rėmė V. Mironas: „reik imti, kas galima", „jei per daug reikalausim, tai nieko neteksim"[15]. Lietuvos valstybingumo atkūrimo procesą lydėjo visų institucijos narių bendradarbiavimas, siekiant to paties tikslo, ir įtampa tarp oponentų Taryboje. Radikaliesiems kairiesiems politikams, skatinusiems nenuolaidžiauti ir kuo greičiau skelbti nepriklausomą demokratinę Lietuvą, pavyko įtikinti atsargiuosius kolegas.

1918 m. vasario 16 d. V. Mironas kartu su kitais Lietuvos Tarybos nariais Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti Centrinio komiteto pirmininko A. Smetonos kabinete (dabar Signatarų namai) pasirašė bene svarbiausią jo gyvenime dokumentą. Dvidešimt Lietuvių konferencijos įgaliotų vyrų porą mėnesių brandintame akte pabrėžė, kad Lietuva atsiejama nuo visų ankstesnių saitų, buvusių su kitomis valstybėmis. Praėjus daugiau nei mėnesiui, Lietuvos Tarybai teko bent nenoromis sutikti su V. Mirono ir jo bendraminčių siūlymu: jei Vokietija ignoruos Lietuvos valstybingumą pagal Vasario 16-osios aktą, tegu pripažįsta bent pagal Gruodžio 10-osios memorandumą: „pasyvizmas dabar pragaištingas"[16]. Laukiant vis akivaizdesnio Vokietijos pralaimėjimo Pirmajame pasauliniame kare, bent toks kovo 23 d. gautas Lietuvos nepriklausomybės pripažinimas buvo svarbus – leido sustiprinti savarankiškumą nuo okupacinės valdžios.

Vėliau rašytuose atsiminimuose V. Mironas konstatavo, jog „tuomet dar karaliai buvo madoje"[17]. Nuosaikieji signatarai dar liepos mėn. manė, kad Lietuva taps monarchine valstybe: „Faktų yra, kad vokiečiai, pašaukti Bulgarijon ar Rumunijon, nuo žmonių nenutolo ir jų balso klausė"[18]. Jie siekė, kad katalikiškos dinastijos atstovas apsiribotų gana nedidelėmis galiomis, įsipareigotų išmokti lietuvių kalbą, gerbtų lietuvių kultūrą. V. Mironas buvo vienas iš atkakliausių aiškesnio institucijos įvardijimo – žodžio „Valstybės" įterpimo į Lietuvos Tarybos pavadinimą (vok. k. *Litauische Staatsrat*) – šalininkų. Rudenį jos nariams pradėjus telktis pagal politines pažiūras, V. Mironas tapo 1917 m. įkurtos Tautos pažangos partijos šalininku ir šios frakcijos nariu.

Nors karui pasibaigus, 1918 m. lapkritį–gruodį krašte tvyrojo suirutė, bet Rusijai žlugus, o Vokietijai

Vladas Mironas ir Juozapas Stašys, Vilnius, apie 1900 m. Fot. Broliai Čižai. Nuotr. iš Lietuvos nacionalinio muziejaus fondų

pralaimėjus karą, Lietuvos Valstybės Taryba ir pirmosios vyriausybės pagaliau galėjo imtis atsakomybės už krašto politinę ateitį. Politikams buvo labai svarbi krašto žmonių parama, parodyta ir susitikimuose, ir laiškuose. Savo kreipimąsi į Vilnių išsiuntė ir V. Mirono kraštiečiai: „Panemunio apylinkės gyventojai, viešame susirinkime apsvarstę stovį kuriamosios Lietuvos valdžios, sudarė šią rezoliuciją: išreiškia širdingą padėką Valstybės Tarybai už nenuilstantį triūsą išgavime Lietuvos nepriklausomybės. Pasižada visokiais būdais remti dabartinę laikinai susidariusią Lietuvos valdžią“[19].

V. Mironas daug prisidėjo organizuodamas Daugų savivaldą – parapijinį komitetą. Deja, pirmaisiais nepriklausomybės metais gyvenimas miestelyje netapo lengvesnis. 1919 m. sausį miestelyje pasirodė bolševikų kariuomenė, kurią pavyko išstumti tik balandį. Liepos mėnesį Daugus užėmė lenkai, pasitraukę iš Lietuvos ir Lenkijos ginčytinose žemėse buvusio miestelio tik po metų. Jie net du kartus suėmė V. Mironą – rugpjūčio 15 d. per Žolinės atlaidus Pivašiūnuose ir gruodį.

1920 m. kovo–liepos mėn. signataras buvo išvykęs į Jungtines Amerikos Valstijas. Susitikimuose su tautiečiais pasakojo apie padėtį Lietuvoje, rūpinosi jų moraline, politine ir finansine parama valstybei. Jam grįžus į Lietuvą, pagal paskutinę laikinąją 1920 m. birželio 10 d. Konstituciją jau buvo susiformavusi šios respublikos aukščiausioji valdžia: prezidentas, vyriausybė, parlamentas. Kunigas galėjo imtis vien sielovados darbo ir parvyko į Daugus.

Prie politinės veiklos V. Mironas vėl grįžo 1926 metais. Kartu su dviem iš Tautos pažangos partijos išaugusios Lietuvių tautininkų sąjungos lyderiais A. Smetona ir Augustinu Voldemaru jis buvo išrinktas į III Seimą. Krikščionims demokratams oponavusiai partijai priklausęs kunigas žinojo Kaišiadorių vyskupo Juozo Kuktos nuostatas ir nepaprašė jo leidimo kandidatuoti rinkimuose, kurio žinojo negausiąs. Tapęs parlamentaru ir sulaukęs priekaištų dėl savivalės, V. Mironas greičiausiai pažadėjo Seime neišsišokti – atrodo, kad jis nė karto nepasisakė. Jo santūrumas netapo kliūtimi atspindint parlamente tautininkų poziciją, kurią nuolat energingai gynė abu likusieji partijos kolegos, žinomi oratoriai ir publicistai. Metams baigiantis dešinieji ryžosi išstumti iš politikos olimpo kairiuosius, bet po to jame paradoksaliai įsitvirtino ne krikščionys demokratai, o A. Smetonos vadovaujami tautininkai.

1928 m. sausio pradžioje V. Mironas tapo Tikybos reikalų departamento prie Vidaus reikalų (vėliau Švietimo ministerijos) direktoriumi. Šias tarpininko tarp valstybės ir Bažnyčios pareigas oficialiai ėjo beveik pusantrų metų. Laikinojoje sostinėje jis turėjo daug visuomeninių pareigų. 1934–1940 m. buvo Vytauto Didžiojo ordino tarybos narys. Nuo 1934 m. priklausė Draugijos bažnytiniam menui Lietuvoje tirti, remti ir ugdyti valdybai. 1934–1938 m. dirbo Kauno miesto taryboje. Vadovavo Lietuvos Nepriklausomybės

dvidešimties metų šventės parengimo komitetui.

Beveik dvidešimt metų Lietuvos užsienio politikai didžiulį poveikį turėjo komplikuoti santykiai su didelę rytinę jos dalį ir sostinę Vilnių užėmusia Lenkija. V. Mironas dalyvavo Vilniaus rytų komisijoje, kuri palaikė ryšius su ten gyvenančiais tautiečiais. Dar daugiau – 1929–1937 m. signataras perduodavo valstybės piniginę paramą Laikinajam (nuo 1935 m. – Tautiniam) Vilniaus lietuvių komitetui. Nuo 1928 m. jam vadovavo jau minėtas iš Veseliškių kilęs V. Mirono bičiulis, ministro pirmininko J. Tūbelio giminaitis farmacininkas K. Stašys. Komitetas gynė lietuvių teises Lenkijos valdžios įstaigose, rūpinosi draugijų, švietimo įstaigų išlaikymu ir bendradarbiavimu, palaikė ryšius su kitomis Lenkijos tautinėmis mažumomis. V. Mironas, nekirsdamas Lenkijos sienų, per Rygą Baltijos jūra pasiekdavo laisvąjį Dancigo miestą, į kurį Lenkijos piliečiai galėdavo atvykti be vizų. Panemuniečiams susitikus, K. Stašys maždaug kas du mėnesiai gaudavo apie 20 tūkst. JAV dolerių (apie 200 tūkst. litų), per metus – vieną, pusantro milijono litų, nuo 1919 m. iki Vilniaus atgavimo 1939 m. – apie 20 mln. litų. Apie šią slaptą misiją, be valstybės vadovų, žinojo tik užsienio reikalų ministras ir valstybės kontrolierius[20]. Vilniaus lietuvių komitetas minėtas lėšas vėliau teigdavo gavęs iš Amerikoje gyvenančių tautiečių.

Didėjant Vokietijos spaudimui Klaipėdos krašte, A. Smetona ėmė svarstyti galimybę kiek pataisyti santykius su Lenkija. 1938 m. pradžioje jis įgaliojo V. Mironą pasikonsultuoti su neoficialiais kaimyninės valstybės atstovais. Dar sausiui baigiantis kunigas susitiko su Kretingos grafu Aleksandru Tiškevičiumi ir Varšuvoje gyvenusiu jo sūnumi Stanislovu. Nepaisant jų pastangų, šios derybos greitai nutrūko. Kovo 17 d. Lenkija pateikė ultimatumą, kuriame reikalavo pagaliau užmegzti oficialius dvišalius santykius.

Šiuo sudėtingu laikotarpiu ministras pirmininkas buvo išvykęs iš Lietuvos. Pablogėjus sveikatai, jis dar sausio 18 d. su šeima išvažiavo į Šveicariją, Lokarną, gydytis. Deja, ten ligonio sveikata dar prastėjo ir artėjant Vasario 16-ajai Jadvyga Tūbelienė paprašė, kad po šventės pas juos atvyktų kunigas V. Mironas. Jau po keturių dienų jis išsiuntė pirmąjį laišką A. Smetonai iš Lokarno ir nuolat rašė iki pat išvykimo. Krizė tęsėsi ir gilėjo iki pat vasario pabaigos. Kitoje ligoninėje gulėjo Tūbelių dukrelė Marija. Šeimos draugui reikėjo didelės stiprybės ir palaikant J. Tūbelienę, ir neišduodant tikrosios padėties jos vyrui, kuris nežinojo baisiausių gydytojų nuogąstavimų ir nuolat nekantravo grįžti namo: „Kad šiek tiek geriau, sėdžiu pas Juozą ir pasakoju jam apie ūkį, apie jaunas ir mažas dienas – mėgsta prisiminti, bet beklausydamas pertraukia ir pradeda vėl apie savo planus. Matyti vis galvoja apie būsimus darbus. Laikaus kaip galiu, kad tiktai sulaikyti ašaras. Reikia linksmam būti!“[21]. Baigiantis pirmajai kovo savaitei, sulaukus pagerėjimo, V. Mironas išvyko į Lietuvą. J. Tūbelis grįžo į Kauną tik gegužės pabaigoje.

Sudėtingu metu A. Smetona naujos, XVIII Lietuvos Respublikos vyriausybės (kovo 24–gruodžio 5 d.) sudarymą patikėjo V. Mironui. Jam baigus darbą, šis dvasininkas sutiko vadovauti dar vienam, XIX ministrų kabinetui. Abu tęsė J. Tūbelio pradėtą vidaus politiką. Be to, jie priėmė svarbius darbininkų ir samdinių socialinę apsaugą stiprinusius įstatymus. V. Mirono parašas yra po paskutiniąja, 1938 metų, Lietuvos Konstitucija. Daug keliaudamas po Lietuvą, gegužės 26 d. lankėsi ir Pandėlyje surengtoje Tautos dienos šventėje[22].

Sunkiausia buvo spręsti užsienio politikos klausimus: teko apibrėžti ką tik užmegztus santykius su Lenkija, ieškoti Lietuvai priimtinų Vokietijos politinių reikalavimų įgyvendinimo būdų. Europoje jau tvyrojo būsimojo karo nuojauta – per vos daugiau nei metus nuo 1938 m. kovo vidurio iš žemyno politinio žemėlapio dingo dvi valstybės: Austrija ir Čekoslovakija. Kai po Vokietijos grasinimų Lietuva neteko Klaipėdos krašto, dvasininkas baigė kiek daugiau nei metus trukusį darbą vyriausybėje. 1939 m. kovo 29 d. jis atsistatydino iš ministro pirmininko pareigų.

Beje, V. Mironas 1928–1935 m. nuomojosi butą Jadvygos ir Juozo Tūbelių namuose. Vėliau persikėlė į „Pažangos“ rūmus. Ten 1937 m. paskutiniais gyvenimo mėnesiais globojo sunkios ligos pakirstą ilgametį bičiulį kunigą J. Stašį. 1939 m. spalio pradžioje kunigas į paskutinę gyvenimo kelionę išlydėjo J. Tūbelį.

1939 m. Lietuvių tautininkų sąjungai vadovavęs V. Mironas rinkosi ne politikos lyderio, o pagalbininko vaidmenį. 1905–1939 m. jis nuolat talkino A. Smetonai, įgyvendinant šio sumanymus, prisidėdamas prie krašto tapsmo valstybe, padėdamas spręsti painias tarptautinės politikos teoremas, nuolat kildavusias Lietuvos politiniams lyderiams. Iš amžininkų liudijimų atrodo, kad daugybę žmonių pažinojęs dvasininkas nuo 1928 m. daugiau nei dešimtmetį buvo tarpininku tarp Bažnyčios ir valstybės, kariuomenės ir valstybės, vis labiau pailstančios vyresniosios ir nekantraujančios jaunesniosios tautininkų kartos, priekinių politikų gretų ir užkulisių. Bet kuriuo atveju iš V. Mirono biografijos neįmanoma išbraukti dviejų esminių faktų: jis pasirašė po Lietuvos Nepriklausomybės Aktu ir

buvo vieninţelis dvasininkas, vadovavęs jos ministrų kabinetui.

Mironas dvasininkas

Pirmiausia norisi rašyti apie V. Mirono politinę veiklą, bet didžiąją gyvenimo dalį jis skyrė sielovadai. Dar kartą grįžkime į Vilnių, kuriame XIX–XX a. sandūroje tarp negausių lietuvybės židinių buvo ir Romos katalikų dvasinė seminarija. Vienas iš tuometinių seminaristų, irgi būsimasis signataras Jurgis Šaulys, sutelkė tautiečius. Būrelio nariai, tarp jų ir V. Mironas, kalbėdavosi su bendraminčiais lietuviškai, skaitė draudžiamą spaudą[23]. Lietuviams pradėjus reikalauti parapijos, kur pamokslas būtų sakomas ir giesmės giedamos ne lenkų, o jų gimtąja kalba, seminarijos vadovybė ratelio veiklą sustabdė. 1901 m., V. Mironui baigiant Vilniaus dvasinę seminariją, lietuviai pagaliau sulaukė nedidelės Šv. Mikalojaus parapijos paskyrimo jų sielovadai. Jaunuolis ryžosi pratęsti studijas Sankt Peterburgo Romos katalikų dvasinėje akademijoje. Beje, dalis jos studentų gaudavo valstybės stipendijas. Tais metais į dvi skirtąsias Vilniaus seminarijos auklėtiniams pretendavo trys jaunuoliai, V. Mirono pažymiai buvo prastesni už abiejų konkurentų[24]. Tiksliai nežinome, ar kokios nors išskirtinės savybės leido pasirinkti būtent jį, ar teko studijuoti remiamam artimųjų.

1904 m. V. Mironas baigė teologijos kandidato studijas, prilygstančias šiandieninei magistratūrai, ir grįžo į Vilnių. Per Petrines gavęs kunigo šventimus, jaunas privačių mokyklų kapelionas pasinėrė į sparčiai intensyvėjusį lietuvių kultūrinį gyvenimą. Pokyčius lėmė spaudos draudimo panaikinimas ir ne vien socialinė, bet ir tautinė 1905–1907 m. revoliucija. Mieste augo lietuvių skaičius, formavosi spaudos ir knygų leidybos, kultūrinis, politinis centras. 1917–1918 m. V. Mironas į Vilnių atvažiuodavo jau kaip politikas, Lietuvos Tarybos narys. Dar kartą atgal grįžo jau suimtas 1944 m. rugpjūtį ir iš šio miesto išvyko amžinai palikdamas Lietuvą.

Teologijos kandidato laipsnis atverdavo kunigams karjeros galimybes, kurių neturėjo seminarijos absolventai, kartais ilgai likdavę vikarais arba iki pat mirties administruodavę tik atkampias filijas. Jau 1907 m. Vilniaus vyskupijos valdytojas Kazimieras Michalkevičius paskyrė V. Mironą Choroščės Šv. Jono Krikštytojo ir Šv. Stepono Kankinio parapijos (Balstogės apyl., Lenkija) klebonu. Po trejų metų jaunas kunigas grįžo į Lietuvą – tapo Valkininkų klebonu ir Merkinės dekanu. Jis labai greitai prigijo Dzūkijoje ir pamilo šio regiono žmones: „kas dzūkas, tas, galima sakyti, <...> jau ir geras žmogus“[25]. V. Mironas ėmėsi lietuvių kultūros sklaidos Rytų Lietuvoje: dalyvavo leidžiant jos gyventojams skirtą žurnalą „Aušra“, steigiant įvairių draugijų Valkininkų skyrius: Ūkio, Lietuvių blaivybės, „Rūtos“ švietimo. Tokia įvairovė padėjo žmonėms rasti bent vieną priimtiną draugiją ir kartu turėjo stiprinti socialinę krašto raidą: skatinti verslumą, padėti atsikratyti žlugdančių priklausomybių, leisti išsimokslinti didesniam būriui vaikų ir jaunimo.

1914 m. V. Mironas buvo perkeltas į Daugų Dievo Apvaizdos parapiją, kurioje liko iki 1928 m. pradžios. Netrukus miestelis ir jo apylinkės patyrė Pirmojo pasaulinio karo metais įžygiuojant Vokietijos kariuomenei sukeltus gaisrus, kuriuose nukentėjo 28 ūkininkų sodybos, ir okupantų plėšimus, kurių neišvengė net klebonas – „mano nuosavo turto tik likučiai beliko“[26]. Kunigas lėšomis bei maisto produktais rėmė minėtąją Vilniuje veikusią Lietuvių draugiją nukentėjusiems dėl karo šelpti. Jos globojami lietuviai dėvėjo iš šio kunigo nupirktų dzūkiškų audinių pasiūtus drabužius.

V. Mironui dar Valkininkuose nuolat tekdavo ieškoti subtilių būdų stiprinant lietuvių tautinę savimonę jam pavaldžiose dekanato parapijose. Merkinės dekanas itin rėmė veiklius ir taktiškus dvasininkus, kurie gerais darbais, sumanumu, subtiliu bendravimu įgydavo parapijiečių pasitikėjimą. Karui ir nepriklausomybės kovoms pasibaigus, dalis Merkinės dekanato – Valkininkai, Marcinkonys, Kabeliai ir Ratnyčia – liko už demarkacinės linijos. Likusioje daug kur teko atstatyti sugriautas bažnyčias, imtis remonto darbų, rūpintis labiausiai po šių sukrėtimų nukentėjusiais parapijų žmonėmis. Nors daugumą darbų nuveikė vietos parapijų klebonai, jiems talkino ir nuolat ryšį su Vilniaus vyskupu Jurgiu Matulaičiu palaikęs dekanas.

V. Mironas negarsėjo teologinėmis įžvalgomis ir pamokslais. Net ir iš išlikusių tekstų matome, kad jis neturėjo didesnių publicisto gebėjimų, nors prašomas parašė po keletą pasvarstymų arba atsiminimų puslapių. Juose į akis pirmiausia krenta pasakotojo dalykiškumas ir konkretumas. Amžininkų liudijimai skatintų manyti, kad kunigas traukė žmones komunikabilumu, pareigingumu, iniciatyvumu, kruopščiai vykdė savo pareigas, buvo prieinamas savo parapijiečiams: „ir teisėjas, ir advokatas, ir gydytojas, ir patarėjas“[27].

Anot prelato Jono Jonio, V. Mironas „buvo kiek aukštesnio nei vidutinio ūgio, kresnas, petingas vyras, brunetas, vėliau visai plikas. Jaunystėje buvo šaunus, inteligentiškas, išvaizdus. Buvo gabus, išsimokslinęs ir savo išvaizda bei charakteriu buvo imponuojantis ir garbingas asmuo. Jo balsas buvo

tvirtas, skambus tenoras. Gražiai giedodavo. Jo išvaizda, gestai, laikysena ir visas jo asmuo jį rodė esant drąsų, energingą, veiklų ir kovingą kunigą. Jis buvo visuomet švariai ir puošniai apsirengęs, jei ne su sutana, tai visada su kolorate, nuo Peterburgo dvasinės akademijos laikų jo sutana buvo su pelerina, tviskėdavo jo batukai ir jis visas būdavo rimtai elegantiškas“[28].

Greičiausiai iš tėvų šeimos V. Mironas atsinešė praktiškumą, ūkiškumą, gebėjimą įgyvendinti užsibrėžtus darbus. Jau Valkininkuose V. Mironas užbaigė pirmtakų pradėtą remontą: „atnaujino, pagražino koplyčią iš vidaus ir oro, ir šventorių aptvėrė“[29]. Atrodo, Dauguose rimtesnių remonto darbų nesiėmė, nes 1862 m. pastatyta bažnyčia daug geriau atlaikė 1914–1920 m. politinius sukrėtimus nei daugelis aplinkinių. Kaip jau minėta, kunigas prisidėjo prie gimtosios Panemunio parapijos bažnyčios atstatymo.

1929 m. gegužę arkivyskupas J. Skvireckas sutiko paskirti V. Mironą vyriausiuoju Lietuvos kariuomenės kapelionu. Pradėjęs eiti šias pareigas, kunigas gavo brigados generolo karinį laipsnį. Jis apibrėždavo ir prižiūrėdavo sielovados darbą kariuomenėje, skirdavo ir atleisdavo pulkų kapelionus ir vicekapelionus, rūpinosi karių religiniu gyvenimu. Kunigas dalyvaudavo karių priesaikos teikimo ceremonijoje, kariuomenės rengiamose religinių ir valstybinių švenčių iškilmėse.

Tapęs Kauno Šv. Mykolo Arkangelo (Įgulos) bažnyčios rektoriumi, V. Mironas turbūt gerokai prisidėjo prie Kauno arkivyskupijos sprendimo ne griauti Laisvės alėjos rytinėje dalyje XIX a. pabaigoje iškilusį buvusį pravoslavų soborą, o atnaujinti ir geriau pritaikyti katalikų pamaldoms. 1934 m. Krašto apsaugos ministerijos lėšomis buvo perdažytas bažnyčios vidus, perdengtas stogas. V. Mironas pasirūpino ir bažnyčios vargonais, kurie pirmą kartą bažnyčioje suskambo 1939 m. birželio 18 d., kunigui jau išvykus iš Kauno.

1934 m. vyriausiasis Lietuvos kariuomenės kapelionas labai džiaugėsi įsikurdamas Bukaučiškių dvarelyje netoli Daugų. Kiek paremontavęs netoliese buvusią koplyčią ir dvaro pastatus, jis stengdavosi kuo

Vladas Mironas, apie 1945–1947 m.
Nuotr. iš Lietuvos nacionalinio muziejaus fondų

dažniau iš Kauno parvykti į Dzūkiją. Patogiai, bet kukliai įrengtame dvare dažnai lankydavosi kunigo svečiai – politikai, žurnalistai, kariškai, menininkai, K. Petrauskas, S. Šimkus, broliai Biržiškos, dailininkas Vladas Didžiokas, prezidento A. Smetonos šeima.

Palikęs ministro pirmininko pareigas, V. Mironas sutiko tapti Daugų vikaru – jis grįžo į Bukaučiškes, kur norėjo pasilikti iki gyvenimo pabaigos. Deja, iš jų kunigą išstūmė pirmoji sovietinė okupacija: jau 1940 m. rugsėjo 12 d. jis buvo suimtas ir įkalintas Alytaus NKVD areštinėje. Po poros savaičių perkeltas į Kauno kalėjimą. 1941 m. birželio 22 d., Lietuvos teritorijoje prasidėjus Antrojo pasaulinio karo veiksmams ir Birželio sukilimui, jis buvo išlaisvintas kartu su kitais politiniais kaliniais ir grįžo į Bukaučiškes.

V. Mironas toliau tęsė sielovados darbą ir stengėsi didžiumą laiko praleisti Daugų krašte, pabrėžtinai laikėsi atokiau nuo vokiečių okupuotos Lietuvos politinio gyvenimo[30]. Šiuo laikotarpiu rašyti kunigo laiškai M. Mironaitei iškalbingai liudija apie jo pagalbą artimiesiems, akivaizdų nesaugumą, gebėjimus talpiai, išraiškingai formuluoti mažus tekstus: „Mano padangėj šiek tiek įdomumo reiškiasi. Iš tolo mačiau nakties svečius ir jųjų taikomas mano kluonan kulipkas. Retkarčiais žmonės iš nuobodžio ir šiek tiek iš baimės pasišaudo – žodžiu, gyva! Mane ištiko keletas mažų nelaimių. Dėl nepakenčiamo, matyti, pas mane gyvenimo pasipjovė mano širmoji kumelė, naktį nuo arklių nuėmė apynasrius ir Dauguose vienoje vietoje pavogė mano geruosius kasdieninius kailinaičius. Tai matai! Ar ne įdomu?“[31] Sovietų partizanams vis labiau siautėjant, o juolab artinantis Raudonajai armijai, V. Mironas išgirsdavo vis daugiau besisvečiuojančių bičiulių ir Daugų inteligentų užuominų, kad valstybininkui būtų saugiau išvykti iš Lietuvos.

Sprendimas pasilikti nulėmė tolesnį V. Mirono likimą. Simboliška, jog paskutine V. Mirono sielovados vieta tapo Vilniaus Švč. Širdies bažnyčia. Žinomo 1919 m. mirusio architekto Antano Vivulskio projektuota didinga šventovė labai lėtai kilo nuo pat 1913 metų. Po pertraukos atnaujintų statybų nepavyko užbaigti ir 1940 metais. Sovietams

užimant miestą, bažnyčia nukentėjo nuo bombardavimų. Nepaisant to, nuo 1945 m. kovo V. Mironas beveik dvejus metus aukodavo pamaldas tik dalinai įrengtoje šaltoje bažnyčioje kiauru stogu. Ją galime pavadinti trapaus Vidurio Rytų Europos šalių tarpukarinio valstybingumo simboliu.

Pabaigos žodis

Ko gero, galėtume įžvelgti netgi paralelę tarp Vilniaus Švč. Jėzaus Širdies bažnyčios ir jos pokarinio klebono dramatiškos lemties: priverstas išvykti iš namų Dzūkijoje, jau tris kartus areštuotas, daug kartų tardytas, kankintas kunigas gyveno didelėje nežinioje. 1947 m. sausį suėmus V. Mironą, Švč. Jėzaus Širdies bažnyčia toliau nebuvo remontuojama[32], o 1963 m. galutinai užvėrė duris ir buvo drastiškai rekonstruota į Statybininkų kultūros rūmus.

V. Mironas žemiškąją kelionę baigė dešimtmečiu anksčiau. MGB Ypatingojo skyriaus prokuroras kaltinamojoje išvadoje teigė, kad suimtasis „dalyvavo antisovietinėse nacionalistinėse organizacijose, kovojo prieš revoliucinį judėjimą ir nevykdė slaptųjų užduočių“[33]. 1947 m. rugpjūčio 23 d. Ypatingasis pasitarimas, vadinamoji „trojka“, kunigui ir valstybininkui paskyrė septynerių metų kalėjimo bausmę, ją skaičiuojant nuo paskutinio arešto. Jokios grėsmės sovietinei santvarkai negalėjęs kelti 67 m. kunigas ir valstybininkas buvo sumenkintas iki kalinio numerio – pateko į ypač griežto režimo Vladimiro kalėjimą, kuriame nepelnytas bausmes atliko politiniai kaliniai iš visos SSRS, tarp jų ir prezidentas Aleksandras Stulginskis, paskutinis ministras pirmininkas Antanas Merkys, vyskupai Teofilis Matulionis ir Mečislovas Reinys, ministrai Stasys Šilingas, Juozas Tonkūnas, Juozas Urbšys. Likus mažiau nei metams iki bausmės pabaigos ir porai savaičių iki Josifo Stalino mirties, V. Mironą 1953 m. vasario 18 d. ištiko lemtingas insulto priepuolis, pasibaigęs staigia mirtimi.

Deja, V. Mirono palaidojimo vieta Vladimiro kalėjimo kapinėse nežinoma. Žvakutę kraštiečiui signatarui per Vėlines galima uždegti Vilniuje, prie Rasų kapinėse esančio jam, Kazimierui Bizauskui ir Pranui Dovydaičiui skirto kenotafo arba gimtinėje, Kuodiškiuose, prie didžiulio paminklinio akmens ir signataro atminimo įamžinimo ženklo. Beje, Vilniaus Švč. Jėzaus Širdies parapija dabar veikia buvusioje filijoje – taip pat A. Vivulskio projektuotoje, 1913 m. pastatytoje nedidelėje Dievo Apvaizdos bažnytėlėje, esančioje Gerosios Vilties gatvėje. Klebonui V. Mironui joje irgi ne kartą teko aukoti šv. Mišias[34].

Lankydamiesi Panemunyje, užsukite į biblioteką, kur ilgametės jos darbuotojos Pranutės Petrylienės rūpesčiu surinkta nemažai vertingos medžiagos apie kraštietį. Vilniuje apie V. Mironą nemažai sužinosite Signatarų namuose. Kaune verta užbėgti į Šv. Mykolo Arkangelo bažnyčią, pro „Pažangos“ rūmus, nukeliauti iki istorinės Prezidentūros – šiose vietose jo nemažai vaikščiota.

V. Mironas nebuvo tarp pačių iškiliausių, unikaliausių XX a. Lietuvos asmenybių, bet savo darbais pelnė garbingą vietą ir valstybingumo istorijoje, ir rokiškėnų, ir savo dzūkų parapijiečių atmintyje. Gyvename visai kitokiu laikotarpiu, mūsų laukia kiti išbandymai ir darbai, tačiau būtų gerai, jei nuo Panemunio kilęs kraštietis galėtų mus įkvėpti bendruomeniškumui ir veiklumui, ypač savo miestelyje ar parapijoje. Ne tik iš didmiesčių, bet ir iš miestelių ir kaimų, ne tik iš fundamentalių sprendimų, bet ir iš pastangų dėl savo gatvės, parapijos, rajono gerovės susideda valstybė.

Nuorodos

[1] V. Mironas padėjo išgelbėti gydytoją Abelį Gabajų, žr.: http://genocid.lt/Leidyba/12/sakaite.htm

[2] Bukaitė V., *Nepriklausomybės Akto signataras Vladas Mironas*. Vilnius, 2015, p. 112.

[3] Deja, V. Mironui Jonas Jablonskis nedėstė.

[4] Aišbė, Iš Latvijos, Mintauja, *Varpas*, 1892, nr. 1.

[5] „Mintaujos istorija ir valdžios teikiamas mokslas", *Varpas*, 1897, nr. 1.

[6] Žemaičių gubernijos Panemunio valsčiaus pranešimas apie V. Mirono atleidimą nuo valstiečių ir karo prievolių, *Panemunis*, 1897 07 01. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka (toliau LMAVB), f. 342, b. 8379, l. 13, 13 v.

[7] Balkelis T., *Moderniosios Lietuvos kūrimas*. Vilnius, 2012, p. 53–56.

[8] Mironas, žr.: http://lkiis.lki.lt/home;jsessionid=389CF9DB1BB7F854A6BA2D7803B13B2F

[9] T. Astrauskas nurodo, jog nėra visiškai tikras dėl nurodytų Andriaus ir Stanislovo Mironų vardų, vėlyvesnių kartų duomenys konkretesni ir išsamesni, žr. https://www.geni.com/people/Andrius-Mironas/6000000036743637479; https://www.geni.com/people/Stanislovas-Mironas/6000000036743792282.

[10] V. Mirono tardymo protokolas, Kaunas, 1941 02 08. Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau LYA), f. K–1, ap. 58, b. P–16211, t. 1, l. 31.

[11] Motieka E., *Didysis Vilniaus Seimas*. Vilnius, 1996, p. 74.

[12] Gerulis L. /Gira L./, Platesnis aprašymas pirmojo lietuvių susivažiavimo Vilniuje. Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, f. 22-1445, l. 12.

[13] Totoraitis J., „Pirmasis lietuvių susivažiavimas Vilniuje", *Atgimimas ir Katalikų bažnyčia*. Vilnius, 1994, p. 440.

[14] Bukaitė V., *min. veik.*, p. 38.

[15] Lietuvos Tarybos III sesijos II posėdžio, V sesijos II posėdžio protokolai, Vilnius, 1917 12 05, 1918 01 26, *Lietuvos valstybės tarybos protokolai, 1917–1918*. Vilnius, 1991, p. 146, 186.

[16] Lietuvos Tarybos VII sesijos III posėdžio protokolas, Vilnius, 1918 03 20, ten pat, p. 221.

[17] V. Mironas, Vilniaus vyskupo ir Lietuvos karaliaus rinkimas 1918 m. [apie 1928 m.]. LMAVB, f. 205, b. 229, l. 1–7.

[18] Lietuvos Tarybos IX sesijos V posėdžio protokolas, Vilnius, 1918 07 11, ten pat, p. 277.

[19] „Rokiškio apskr. Panemunio apyl. gyventojų susirinkimo rezoliucija, 1918 11 17", *Lietuvos aidas*, 1918, nr. 140.

[20] V. Mirono tardymo protokolas, Vilnius, 1946 03 21. LYA, f. K–1, ap. 45, b. 79, l. 17 v–20.

[21] V. Mirono laiškas A. Smetonai, Lokarnas, 1938 02 28. Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvos išeivijos institutas, f. 1, ap. 1-6, b. 1888-79, cituojama pagal: Jakubavičienė I., *Seserys: Sofija Smetonienė ir Jadvyga Tūbelienė*. Vilnius, 2014, p. 159.

[22] „Didelės tautos dienos iškilmės Pandėlyje: Ministro pirmininko V. Mirono kalba pandėliečiams", *Lietuvos aidas*, 1938 nr. 237.

[23] J. Stakauskas, „Lietuvių sąjūdis Vilniaus seminarijoje", *Mūsų praeitis*, 1992, nr. 2, p. 102–107.

[24] Vilniaus dvasinės akademijos kandidatų studijuoti Peterburgo dvasinėje akademijoje valstybės lėšomis juodraštinis sąrašas, Vilnius, 1901 06 27. LMAVB, f. 342, b. 15813, l. 2.

[25] Merkelis A., *Antanas Smetona: jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla*. Niujorkas, 1964, p. 506.

[26] Merkinės dekano V. Mirono pranešimas Vilniaus vyskupijos valdytojui K. Michalkevičiui, Daugai, 1916 08 21. LMAVB, f. 318, b. 26728, l. 3.

[27] Kulikauskas P., „Kunigo kelias", *Dienovidis*, 1995, nr. 25.

[28] Jonys J., *Iš mano atsiminimų*. Kaišiadorys, 2002, p. 43.

[29] „Kunigas Mironas Dauguose", *Aušra*, 1915, nr. 15, p. 188.

[30] Z. Toliušis, Mano amžininkai. Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, f. 66, b. 8, l. 4.

[31] V. Mirono laiškas Monikai Mironaitei, 1943 11 10, in: V. Bukaitė, *min. veik.*, p. 167.

[32] Ne ilgiau kaip porą metų šiai parapijai vadovavo ir V. Mirono įpėdinis Kazimieras Vaičionis – 1949 m. jis irgi buvo suimtas.

[33] V. Mirono baudžiamosios bylos kaltinamoji išvada, Vilnius, 1947 06 07. LYA, f. K–1, ap. 58, b. P–16211, t. 2, l. 173. 1945 m. vasarį LSSR saugumo komisariato pirmininkas Antanas Gudaitis-Guzevičius išgavo V. Mirono sutikimą teikti operatyvinę informaciją. Vis dėlto baudžiamosios bylos sukompromituotų asmenų sąraše – vien mirę arba emigravę žmonės. Jokių sovietams naudingos informacijos perdavimo įrodymų LYA rasti nepavyko, kaip matome, šio pasižadėjimo nevykdymas paminėtas net kaltinamojoje išvadoje.

[34] V. Mironą suėmus, Dievo Apvaizdos bažnyčia buvo uždaryta ir tik po 1960 m., uždarius Švč. Jėzaus Širdies bažnyčią, vėl suburdavo tikinčiuosius.

Mykolas Römeris – praeities metraštininkas ir analitikas

Dr. RIMANTAS MIKNYS
Lietuvos istorijos institutas

Mykolas Pijus Paskalis von Römeris (toliau – Mykolas Römeris, 1880–1945) – vienas iš gausių garsios Lietuvos aristokratų giminės atstovų, elitinės Teisės mokyklos Peterburge absolventas (1892–1901), Jogailos universiteto Krokuvoje studentas (1901–1902), Politikos mokslų mokyklos Paryžiuje kursų klausytojas (1902–1905). Pirmasis lietuvių tautinio atgimimo istorikas ir vertintojas, iki šiol konceptualiai nepasenusios ir jau išverstos iš lenkų į lietuvių kalbą studijos *Litwa* („Lietuva“) autorius. Vienas iš XX amžiaus pradžios masonų ložių Lietuvoje atkūrėjų. Juzefo Pilsudskio legionierius ir modernios Lenkijos valstybės aktyvus kūrėjas. Buvo žymus konstitucinės teisės specialistas tarpukario Lietuvoje, Kauno Vytauto Didžiojo universiteto profesorius. 1927–1939 m. laikotarpiu trims kadencijoms buvo renkamas į universiteto rektoriaus postą. 1932 m. kaip teisėjas *ad hoc* labai sėkmingai atstovavo Lietuvai ginče su Vokietija Hagos Tribunole, ilgą laiką buvo Lietuvos Aukščiausiojo Tribunolo narys[1]. Pasižymėjo jis ir sudėtingų tuometinių Lietuvos ir Lenkijos, lietuvių ir lenkų santykių bare, kaip asmenybė, siūliusi neordinarius tam laikmečiui sprendimus jiems sureguliuoti. Su pagarba Römerio vardas buvo tariamas ir tuomet, ir dabar. Ir Lietuvoje, ir Lenkijoje. Su pagarba, tačiau kartu ir su nepasitikėjimu. Kaip tuomet, taip ir dabar.

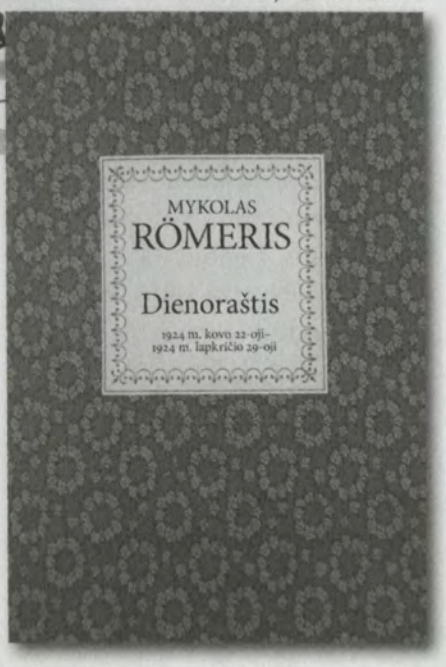

Mykolas Pijus Paskalis Römeris. Nuotr. iš MRU bibliotekos archyvo

Vis tik mūsų praeities akademiniame diskurse Mykolas Römeris pirmiausia žinomas kaip pirmasis lietuvių tautinio atgimimo istorikas ir vertintojas, iki šiol konceptualiai nepasenusios ir kantriai ilgai laukusios vertimo iš lenkų į lietuvių kalbą studijos *Litwa. Studium o odrodzeniu narodu litewskiego* („Lietuva. Studija apie lietuvių tautos atgimimą“) autorius[2]. Faktiškai šio veikalo koncepcijos pagrindu, jos rėmuose ir šiuo metu tebevykdomi lietuvių tautinio sąjūdžio tyrimai. *Litwa* („Lietuva“) tokiems tyrimams – tarsi elementorius. Tai pirmas sistemiškai, visapusiškai ir nuosekliai aiškinantis bei vertinantis lietuvių tautinį sąjūdį tyrimas. Galima išskirti bent kelis šio monografinio tyrimo lygius: politinė ir kultūrinė tautos istorija; tautinės ir pilietinės savimonės raidos istorija, sociologinis, netgi geopolitinis tyrimas. Kaip rodo šiuolaikinė istoriografija, nagrinėjanti lietuvių tautinį sąjūdį, tyrimas nėra detalus. Autorius kaip šaltiniais rėmėsi tik negausia lietuvių periodika, tačiau visa tai kompensavo tyrimo metodų universalumas ir XIX a. pabaigos–XX a. pradžios Lietuvos politinės, socialinės ir kultūrinės situacijos išmanymas. Studija – vertinga ne tik kvalifikuotu lietuvių ir Lietuvos XIX a.–XX a. pradžios istorijos aptarimu. Joje siekiama nustatyti lietuvių tautos kultūrinę ir politinę

Dr. Rimantas Miknys skaito pranešimą Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos konferencijoje „Rokiškio krašto atminties kultūros akiračiai: Mykolas Römeris ir Römerių giminė“, 2020 m. spalio 15 d. Nuotr. Alicijos Matiukienės

Naujausia Mykolo Römerio dienoraščio devintoji knyga. Sudarytojas ir mokslinis redaktorius Rimantas Miknys. Nuotr. Alicijos Matiukienės

brandą, brėžiami Lietuvos ateities modelio kontūrai. Didžiausia tyrimo vertė ta, kad joje iš esmės buvo suformuluotos visos svarbiausios teorinės lietuvių atgimimo problemos: tautinio atgimimo samprata, kultūrinė, politinė, socialinė, geopolitinė tautinio sąjūdžio sklaida, visuomenės demokratėjimo prielaidos ir demokratiškumo raiška, lietuvių tautinio judėjimo politizacija, nacionalizmo raiškos ypatumai[3].

Mykolas Römeris gali būti pristatomas kaip vienas iš retų atvejų, kai mokslininko asmenyje tarpsta ir savo laikmečio visuomenės, savęs kaip tos visuomenės individo tyrinėtojas. Turiu galvoje žmogų – asmenybę, kuri geba pažvelgti į save iš šalies, kritiškai ir savikritiškai, matyti ir vertinti save visuomenės procesų raidoje. Nedaug rasime atvejų, kai asmuo save sieja su giminės vertybių tradicija, kurias ne tik žino, bet ir jomis vadovaujasi, jaučiasi jų įpareigotas organizuojant savo santykius su visuomene, pirmiausia ieškantis būdų ir priemonių, kaip asmeninius interesus pritaikyti ir suderinti su visuomenės interesais. Kita vertus, Mykolas Römeris – galbūt vienas iš nedaugelio, kuris pirmiausia studijų metu įgytas žinias ir mokėjimus gebėjo efektyviai panaudoti šiam reikalui. Reikia turėti omenyje, jog ne veltui jis buvo elitinės Laisvosios politinių mokslų mokyklos (*École libre des Sciences Politiques*) Paryžiuje kursų klausytojas (1902–1905). Iš pradžių studijuodamas Diplomatijos skyriuje, po to perėjęs į Socialinį ekonominį pas profesorius A. Sorelį, A. Esmeiną, A. Leroy-Beaulieau, A. Tardieu klausė Europos diplomatijos istorijos, politinių problemų istorijos, socialinės psichologijos, politinės ir socialinės ekonomikos, pinigų ir kredito bei kitų disciplinų paskaitas. Tai ir tapo įrankiu minėtai savireflekcijai ir reflekcijai.

Kaip tik visa tai ir galima rasti jo ilgus metus rašytame „Dienoraštyje“. Žinia, kad dienoraštis, kaip istorinio šaltinio tipas, yra labai svarbus iš vienos pusės kaip visuomenės, žmogaus ir individo, veikiamo ekonominių, politinių, socialinių ir kultūrinių procesų, tyrimams, o iš kitos – minėtų procesų tyrimams personalizuoti ir „humanizuoti“. Neabejotina, dažnai procesų kryptį, netgi tėkmės charakterį lemia konkrečios asmenybės. Tokio tipo šaltinius formuoja ir palieka asmenys, užėmę daugiau ar mažiau aktyvią poziciją savo meto istoriniame vyksme.

Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos Informacijos ir kraštotyros skyrius

A1.21/76

Tad jų užfiksuoti, aprašyti ir įvertinti įvykiai, faktai, personalijos leidžia kitaip pažvelgti į minėtus procesus nei išlikę oficialūs dokumentai – sutartys, bylos, protokolai, oficiali ir vieša informacija masinės komunikacijos aplinkoje ir pan. Dienoraščiai dažniau nei kiti egodokumentai autentiškiau pristato autorių ir jo aprašomus, vertinamus įvykius, procesus, jų veikėjus. Žvelgdamas į Mykolo Römerio „Dienoraštį" kitų tokio pobūdžio šaltinių kontekste, esu įsitikinęs, bent tikrai devyniasdešimt procentų, kad panašios apimties šaltinių – dienoraščių – tikrai nėra. Nežinau kito tokio dienoraščio, kuriame būtų pažymėta kiekviena diena, be jokių praleidimų tokį ilgą laikotarpį – 1911–1945 metais. Įprasta vienos dienos apimtis – 4000 ir daugiau spaudos ženklų su tarpais. Analogiškos intelektinės ambicijos – taip. Pavyzdžiui, Witoldo Gombrowicziaus dienoraštis[4], beje, jau išverstas į lietuvių kalbą ir išleistas bent du kartus (antra laida pasirodė visai neseniai[5]). Tiesa, jis ne analitinis, o literatūrinis. Istoriko Zenono Ivinskio dienoraštis tebeguli dėl biurokratinių varžtų bibliotekų rankraštynų lentynose ir jį skaito dažniausiai tik tyrėjai. Ne tik intelektualiu krūviu, bet ir kasdienybės aprašymu bei įprasminimu labai panašūs į Römerio vieno įtakingiausių XX amžiaus rašytojų Franzo Kafkos dienoraščiai rašyti 1910–1923 m. (išversti į lietuvių kalbą ir išleisti 2011 m.[6]). Čia, kaip ir Römerio tekstuose, atskleidžiamos kasdienio gyvenimo detalės, santykiai su tėvu, motina, moterimis, draugais, kultūrinis kontekstas. Abu jungia tas pats drąsus atvirumas, savo asmenį siejant ne su tam tikra kauke, o su žmogumi, mokslininku, rašytoju, ieškančiu, klystančiu ir taisančiu save. Be abejo, panašių rastumėm ir kitose Vidurio Rytų Europos šalyse. Vis dėlto neabejoju jo unikalumu, nes Römerio „Dienoraščio" ištraukų publikacija 2017–2019 m. sukėlė milžinišką furorą Lenkijoje[7]. Pastarojoje šalyje yra išleista aibė įvairių XIX–XX amžiaus veikėjų dienoraščių, tačiau šis gausiose recenzijose buvo įvardytas unikumu.

Apie tai liudija ir vienas iš įrašų „Dienoraštyje". 1915 m. rugsėjo 17 d. Mykolas Römeris rašė: „Kartais savęs klausiu, ar yra kokia nors prasmė rašyme mano dienoraščio, kurį jau penketą metų be jokio pertrūkio vedu, ar tai nėra bereikalingas jėgų švaistymas? Daug jame plepėjimo, pasvarstymų, nemažai grynai asmeninių įspūdžių ir minčių spekuliacijos. <...> Bet kita vertus, pagalvoju sau, jog vis tik, tai ne veltui nudirbtas darbas vien dėl žmogaus psichologinės analizės, visuomenės individo istorinėje aplinkoje bei kaip papildomų žinių – gal būt ir per drąsiai pasakyta – laikmečio ir visuomeninės minties istorijos tyrinėjimams. Nepervertinu savęs, nei savo vaidmens istorijoje, bet kaip ten bebūtų esu ryški individualybė, peraugusi šablonus, todėl mano dvasios raida – reikšminga kaip tokių studijų priedas"[8].

Šia dar 1915 m. „Dienoraštyje" užrašyta reflekcija M. Römeris nusakė savo santykį su rašytu tekstu ir įvertino jį kaip dokumentą istorijai[9]. Ir neklydo, nes šviesios atminties J. Giedroyc'as, susirūpinęs „Dienoraščio" publikavimo būtinybe, jį vadino XX-ojo amžiaus „Lietuvos metrika"[10]. Panašiai šį dokumentą vertino Česlovas Milošas[11] bei Wiktoras Sukiennicki's[12]. Kaip epochinį dokumentą jį suformavo keturiasdešimt „Dienoraščio" sąsiuvinių (o iš tikro – tomų), apimančių 1911–1945 metus. Tai asmeninio M. Römerio gyvenimo ir jo laikmečio kronika. Rašyta beveik kasdien, nes Römeriui valandos su „Dienoraščiu" buvo tapusios savotiškos disciplinos priemone, vidiniu poreikiu. Nedaug dienų, kai buvo pasitenkinama vienu sakiniu: „šiandien atostogauju", „šiandien streikuoju", „šiandien turiu 39° temperatūros, rašyti negaliu" ar kažkas panašaus. Dienai teskyrė vieną puslapį, todėl dažnai, kai įvykių būta daug, rašė labai smulkiu raštu, paraštėje, vertikaliai šalia teksto ar stambesniu raštu ant to paties teksto. Su dienoraščiu stengėsi nesiskirti niekur. Tais atvejais, kai su savimi jo negalėjo turėti, vedė užrašus, kuriuos vėliau perrašė į „Dienoraštį". Į „Dienoraštį" buvo perrašomi ir jo išsiųsti laiškai, pasakytos kalbos, straipsnių apmatai. Jame apstu smulkmenų, „akimirkos" įspūdžių. Tad neatsitiktinai jis labai išsamus, spalvingas. Jame gana smulkiai išanalizuoti, aprašyti ne tik intymūs autoriaus išgyvenimai, bet ir svarbūs to meto visuomeniniai-politiniai įvykiai, procesai, kuriuose autoriui pačiam teko dalyvauti, jiems vienaip ar kitaip daryti įtaką. Pažymėtina, kad ypač vertinga tai, kad „Dienoraščio" tekstas skaitytoją įveda į žmogaus, atsidūrusio istorinės tradicijos ir modernybės sandūroje, psichologinę situaciją. Įveda ir daug ką iš karto aiškina arba kviečia kartu apmąstyti. Ir visa tai todėl, kad teksto autorius – žmogus, reflektuojantis save ir aplinką istoriškai. Dienoraščių žanre toks požiūris – retenybė. Taigi, akivaizdu, kad „Dienoraštis" atlieka mūsų praeities metraščio funkciją. O jo autorius – mūsų praeities metraštininkas. Pranešimo tema įpareigoja mane bent trumpai aptarti klausimą – kiek galima „Dienoraščio" tekstuose užčiuopti, pamatyti Mykolą Römerį analitiką? Dėl laiko apsiribosiu keliais pastebėjimais ir tam tikra argumentacija.

Taigi, kas „Dienoraštyje" ne tik aprašoma ir kaip tai daroma? Pir-

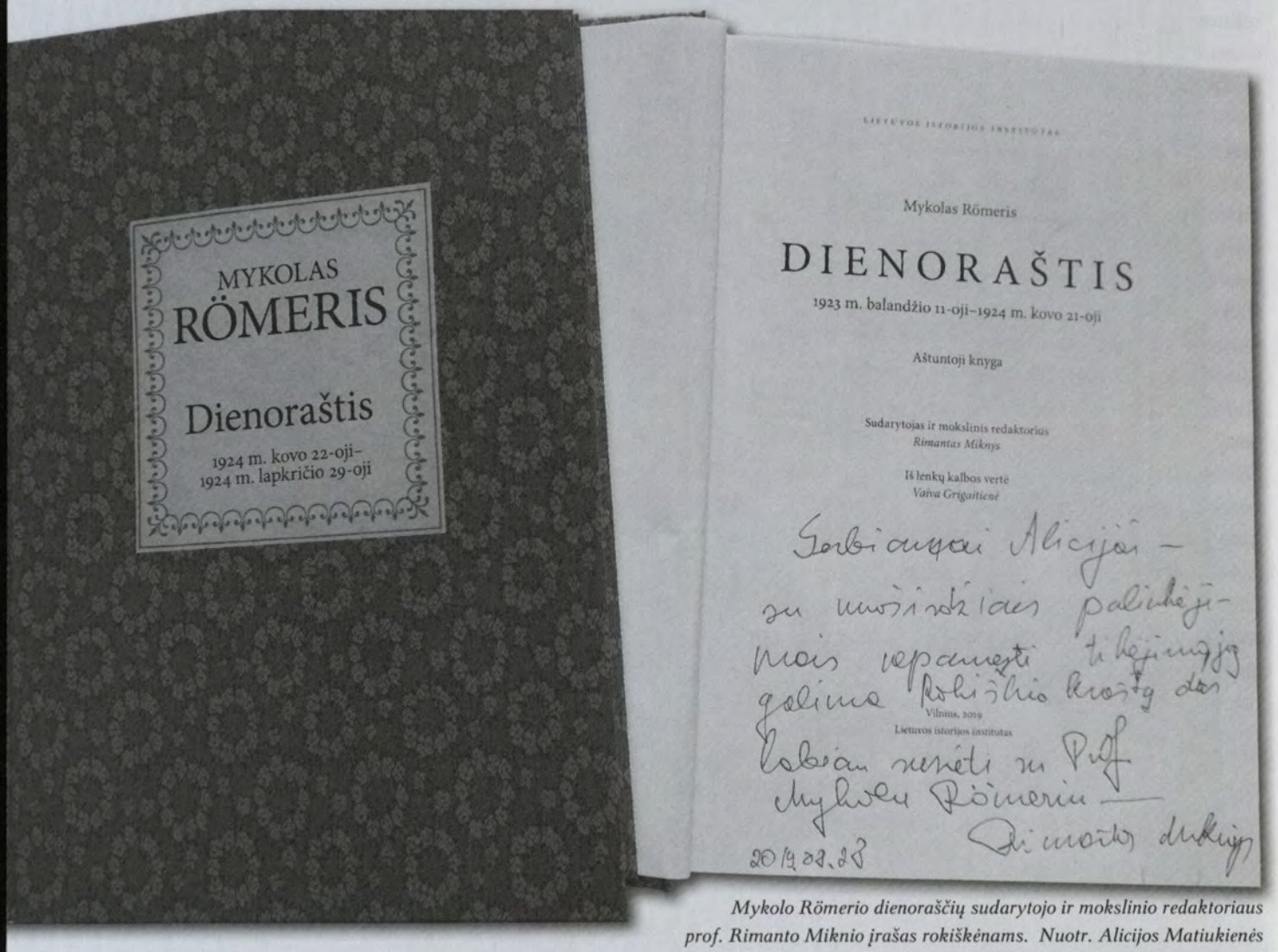
miausia autorius ne tik aprašo, bet ir analizuoja neskubrią Lietuvos, iš dalies ir Lenkijos, visuomenės demokratėjimo situaciją, sudėtingą kiekvieno žmogaus individo vertės suvokimo raidos kelią, luominio visuomenės susiskirstymo mentalinių rudimentų išgyvenimo problemiškumą, modernaus žmogaus ir Bažnyčios, žmogaus ir valstybės santykio nelengvas paieškas, modernių ideologijų, pirmiausia nacionalizmo, poveikį žmogui, visuomenei ir valstybei. Kita vertus, „Dienoraščio“ tekstuose galima pasekti moters emancipacijos procesą, matyti, kaip keitėsi vyrų požiūris į moterį. Epochinio lūžio tašku Römeris yra įvardijęs Pirmojo karo metus. Karas, anot jo, tapo akivaizdžia perskyra tarp naujojo ir senojo pasaulio. Iki tol vis didėję skirtumai buvo apčiuopiami, tačiau ne taip griežtai fiksuoti. Dar kitaip galima pasakyti, kad karas užfiksavo modernybės įsigalėjimą prieš ikimodernybę, po ilgo galinėjimosi tarp jų XIX amžiuje. Žinia, kad *modernybė* dalį ikimodernios visuomenės elementų sunaikino, dalį modifikavo, o dalį tik užgožė ir jie tebeegzistuoja ir postmoderniose visuomenėse.

Skaitant „Dienoraščio“ tekstus matyti, kaip keitėsi ne tik autoriaus, bet ir jo aplinkos požiūris į tradicijos ir inovacijos santykį, kaip inovatyvumas tapo vertybe. Iki tol, bent Römerio aplinkoje, tokia vertybė buvo senovė ir tradicija bei jos laikymasis. Juose galima pasekti, kaip ypač sparti visuomenės kaita buvo pergyvenama kiekvieno subjektyviai, staigiai kintančiame pasaulyje kiekvienas žmogus buvo priverstas nustatyti asmeninį santykį su pokyčiais ir atsirandančiais naujais reiškiniais. Tai gimdė neretai itin aštrią pasaulėžiūrinę diferenciaciją, kaip ir katastrofistines istorijos pabaigos bei vertybių perkainavimo nuotaikas. Galima drąsiai teigti, jog „Dienoraščio“ tekstai skaitytoją įveda į žmogaus, atsidūrusio istorinės tradicijos ir modernybės sandūroje, psichologinę situaciją. Įveda ir daug ką iš karto aiškina arba kviečia kartu apmąstyti.

Norėdamas sudominti ir galbūt pirmą kartą išgirdusius šioje salėje apie tokį „Dienoraštį“, savo kalbėjimą konkretizuoju ir atkreipiu dėmesį, kad praėjusiais metais Lietuvos istorijos instituto leidykla išleido 8-ąją „Dienoraščio“ knygą, apimančią 1923 m. balandžio 11-osios–1924 m. kovo 21-osios

Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos konferencija „Rokiškio krašto atminties kultūros akiračiai: Mykolas Römeris ir Römerių giminė“, 2020 m. spalio 15 d. Nuotr. iš J. Keliuočio bibliotekos archyvo

Mykolo Römerio dienoraščių sudarytojo ir mokslinio redaktoriaus prof. Rimanto Miknio įrašas rokiškėnams. Nuotr. Alicijos Matiukienės

laikotarpį[13]. Šioje knygoje publikuotuose M. Römerio „Dienoraščio“ tekstuose atsiskleidžia Lietuvos, Lenkijos ir gal net Vidurio Europos istorija. Joje, kaip ir anksčiau išleistų knygų tekstuose, aptariamas, aprašomas, analizuojamas autoriaus asmeninis gyvenimas, profesinės veiklos kasdienybė, politinės (1923 m. rinkimai į Seimą, vyriausybių žlugimai ir formavimai), visuomeninės ir kultūrinės Lietuvos, Kauno to meto gyvenimo ypatybės, Bagdoniškio dvaro, kaimo ir į jį panašių kaimyninių apylinkių, dvarų bei kaimų kasdienybė, geopolitinė Lietuvos padėtis Europoje ir regione, ypač Lietuvos ir Lenkijos santykių, lietuvių ir lenkų tautinių santykių, ypač tautinių mažumų (lenkų, žydų ir pan.) realijos, žvelgiant Lietuvos piliečio, Lietuvos lenko, senojo Lietuvos elito akimis. Kartu gana dažni analitiniai pasvarstymai apie to meto ypač sudėtingą Lietuvai tarptautinę situaciją (Tautų Lyga, Ambasadorių konferencija ir Lietuvos visuomenės reakcija į jos darbą, sprendimus, Klaipėdos statuso svarstymai ir jo formulės vertinimai, Klaipėdos reikšmės Lietuvai aiškinimai), to meto Lietuvos teismų darbą. Ypač reikšminga daugeliu atvejų unikali informacija, vertinimai, skirti Lietuvos universiteto gyvenimui, Lietuvos masonų struktūrų istorijai. Labai vertingos žinomų Lietuvos, Baltarusijos ir Lenkijos visuomenės, politikos ir kultūros veikėjų, kuriuos asmeniškai pažinojo „Dienoraščio“ autorius, charakteristikos.

O štai penktoje „Dienoraščio“ knygoje, apimančioje laiką nuo 1921 m. sausio 13-osios iki lapkričio 7-osios[14], ypač daug dėmesio skiriama autoriaus artimiesiems ir apskritai senajam Lietuvos elitui. Aprašoma, analizuojama, vertinama, kaip gyveno ekonomiškai ir kultūriškai dar labai tuo metu Lietuvoje įtakinga, pirmiausia, demokratinės visuomenės interesams atstovaujančios valdžios keltiems ir įgyvendinamiems siekiams nepritarianti arba kiek kitaip juos suprantanti visuomenės dalis, kurią sudarė Lietuvos lenkų (ar sulenkėjusi) dvarininkija. Mes apie tai dar žinome tikrai nedaug ir daugiau iš negatyvios jos gyvenimo ir veiklos pusės. Matyt, neatsitiktinai, o dėl to dažnai supaprastiname ir

negalime visiškai išsiaiškinti mūsų visuomenės raidos, valstybingumo atstatymo ir įtvirtinimo problemų, paradoksalios tarpukario Lietuvos geopolitinės situacijos susidarymo vidinių priežasčių. „Dienoraštis", kaip šaltinis, leistų bent kiek užpildyti šią spragą. Jis padeda įsigilinti į Lietuvos lenkų dvarininkijos, nuo senų laikų buvusios kultūros ir civilizacijos vystymosi šiame krašte svarbiausiu veiksniu, situaciją pereinamuoju iš luominės į demokratinę visuomenę laikotarpiu. Aprašomos šio luomo žmonių problemos, viltys, jų kasdieninis gyvenimas, besikeičiančios jų egzistencijos sąlygos ir kaip tai lėmė jų pasaulėjautą, juos supančių reiškinių vertinimą. Tačiau ne vienoje „Dienoraščio" vietoje yra pažymėta, kokiais rūpesčiais buvo prislėgti dvaro samdiniai, kaimynystėje gyvenę valstiečiai. Išsamiai ir spalvingai aprašoma, kuo sirgo, kaip gydėsi, nuo ko ir kaip dažnai mirė jo artimieji, pažįstami. Galima pasekti, kaip kilo maisto produktų, arklių ir galvijų, grūdų kainos 1919–1923 m., kaip tai veikė žmonių nuotaikas, jų moralę. Šiuo požiūriu „Dienoraštis" yra nepamainomas kasdieninio gyvenimo pažinimo šaltinis. Daug dėmesio skirta žemės reformos problemai: aptartas pasirengimas jai, reformos reikšmė naujos Lietuvos visuomenės formavimuisi, apibūdinta dvarininkų reakcija, pirmosios dvarininkų žemės nusavinimo akcijos bei su šios reformos vykdymu susiję dvarininkų etikos ir moralės klausimai, grėsę jų kaip luomo egzistencijai. Išsamiai nušviesti vidaus politinio gyvenimo pokyčiai, turėję įtakos lenkų tautinės mažumos naujai kultūrinei ir politinei padėčiai. Ne kartą aštriai, bet pozityviai kritikuota Lietuvos vyriausybių, vietinės administracijos veikla, smerkiamas valdininkų kyšininkavimas, papirkinėjimas, aplaidumas, įrodinėjamas mokesčių politikos ydingumas bei neigiamas poveikis Lietuvos ekonomikos vystymuisi. Tiesa, tie dalykai liečiami ir kitose knygose, tačiau šioje jiems dėmesio skiriama daugiau ta prasme, kad įvykius ir reiškinius bandoma paanalizuoti, o ne tik fiksuoti ar aprašyti, džiaugtis ar piktintis. Atskirai paminėtina ir ketvirtoji knyga, datuojama 1920 m. kovo 16-ąja–1921 m. sausio 12-ąja, kurioje tik „Dienoraščio" tekstai kol kas vieninteliai teliudija ir apie masoniškų struktūrų poveikį pirmosioms neoficialioms Lenkijos ir Lietuvos politinių jėgų „delegacinio" lygio akcijoms 1920–1922 m. sprendžiant „Vidurio Lietuvos" problemą.

Kaip lietuvių masoniškos struktūros bandė integruotis į pasaulines – kaip jos bandė prisitaikyti, derintis siekdamos atlaikyti naujus iššūkius – kalbama devintoje knygoje, kuri apima laikotarpį nuo 1924 metų kovo 22-osios iki 1924 m. lapkričio 29-osios[15]. Be to, joje labai spalvingai ir įvairiapusiškai nušviečiamas 1924 m. Kauno miesto gyvenimas: rašoma, kaip miestas modernėjo, kokią įtaką darė jo, kaip laikinosios Lietuvos valstybės sostinės, statusas, kaip miestas lietuvėjo ir pan. Taip pat gana dažni analitiniai pasvarstymai apie 1924 m. ypač sudėtingą Lietuvai tarptautinę situaciją. Toliau pateikiamas, analizuojamas to meto Lietuvos teismų darbas, teisinių struktūrų sistemos formavimas, Lietuvos masonų struktūriniai ir personaliniai pokyčiai. Nemažai dėmesio skiriama gimtajam Bagdoniškiui (dvarui ir kaimui) ir apylinkėms. Kaip atskirą problemą išskirčiau vietos dvarininkų jaunuomenės bandymus grįžti iš tarnystės Lenkijos legionuose į Lietuvą arba pavienių dvarininkų šeimų narių nesėkmingus apsisprendimus prisijungti prie šeimos narių ir likti gyventi Lietuvoje. Pavyzdžiui, nemažai informacijos apie Balčių dvaro savininko, žymaus istoriko Władysławo Wielhorskio nesėkmes bandant grįžti į savo šeimą. O tai leidžia perprasti Lietuvos politikos, nukreiptos į senojo elito poveikio visuomenės ir valstybės funkcionavimui ribojimo, mechanizmus. Įdomūs ir informatyvūs autoriaus kaip vasarotojo įspūdžiai iš pajūrio, Klaipėdos: aprašomas ir įvertinamas ten gyvenusių žmonių kultūrinis savitumas, svarstomi jų integracijos į Lietuvos visuomenę būdai ir priemonės. Šioje, kaip ir ankstesnėse knygose, apstu ir iškilių asmenybių charakteristikų, jų veiklos vertinimų. Beje, autorius dažnai nebijo greta jų pastatyti ir save, bet savo atžvilgiu išlieka kuklus, o kartais netgi kritiškas.

Ypač spalvingai šioje knygoje nupieštas Augustino Voldemaro, kaip talentingo mokslininko, profesoriaus ir politiko, portretas. Mykolas Römeris kartu su juo atstovavo Lietuvai Trečiajame tarptautiniame sociologijos kongrese. Kaip žinia, Pirmasis tarptautinis sociologijos kongresas įvyko 1921 m. Turine, antrasis – 1922 m. Vienoje, o trečiasis, patronuojamas Benito Musolinio (Mussolini), turėjo įvykti 1923 m. spalį Romoje. Tačiau dėl dar prieškariu įsteigto prancūzų sociologo Renė Vormso (*René Worms*) Tarptautinio sociologijos instituto Paryžiuje ir Sociologijos ir politinių bei socialinių reformų tarptautinio instituto Turine (*Instituto Internazionale di Sociologia e di Riforme politiche e sociali*) nesutarimų buvo perkeltas į 1924 m. balandį. Konfliktuota ir dėl vardo, ir dėl krypties. Pirmasis orientavosi daugiau į praktiką, o antrasis – daugiau į teorinius tyrimus. 1924 m. balandžio 22–30 d. kongreso, vykusio Romoje, Musolinis jau nebeglobojo. Devintoje „Dienoraščio" knygoje labai smulkiai aprašoma šio renginio eiga, pristatomi,

charakterizuojami ir vertinami pagrindiniai jo dalyviai. A.Voldemaras figūruoja kaip šio renginio žvaigždė. Anot M. Römerio, „Vos ne kiekviena Voldemaro kalba sulaukia visuotino pripažinimo – jis vienareikšmiškai yra labiausiai klausomas kongrese, visi įsiklauso į jo žodžius, o jis kalba tarsi kunigas per pamokslą, auditorija jam ploja, pirmininkas viešai dėkoja ir reiškia pripažinimą, tad aš esu tik jo šešėlyje ir nė nesvajoju konkuruoti. Voldemaras triumfuoja šiame kongrese ir tai teikia pasididžiavimą, tenkina ambicijas. Tad greičiausiai ir mano atsisveikinimo kalbos neprireiks." Kitur jis pažymi Voldemaro diplomatinius gebėjimus: „Su malonumu rašau, kad Voldemaras elgiasi labai taktiškai – tikrai tokio elgesio nesitikėjau. Nė karto nepalietė ir lenkų–lietuvių klausimo ir apskritai nė karto nepriekaištavo Lenkijai, nes suprato, kad čia tokioms diskusijoms ne vieta ir ne laikas. Paprastai kiti Lietuvos atstovai kituose renginiuose nebuvo tokie taktiški ir taip gerai nejuto saiko." Tačiau Kauno politiniai sluoksniai sulaukė ir kitokių žinių apie Voldemaro atstovavimą Lietuvai kongrese. „Universitete sutikau Zigmą Žemaitį, kuris man konfidencialiai papasakojo apie Voldemaro elgesį Romoje vykusiame Sociologijos kongrese. Taigi, pasak Žemaičio, čionykščiai kunigai, remdamiesi iš Romos gautomis žiniomis, labai giria Voldemarą už jo pasisakymus tame kongrese ir laiko tai dideliu nuopelnu. Na, o Klimas, Lietuvos pasiuntinys Romoje, perskaitęs Užsienio reikalų ministerijos raštą, kaltina Voldemarą, kad šis per kongresą kompromitavo Nepriklausomą Lietuvą. Žemaitis man nepasakojo, kuo konkrečiai Klimas kaltina Voldemarą, tik tiek, kad sukėlė valdančiųjų nepasitenkinimą. Kliuvo ir universitetui, kad tokį žmogų delegavo į kongresą. Aš puikiai žinau, kodėl Klimas kaltina Voldemarą. Klimas juk buvo kongreso posėdyje ir pataikė tiesiai į Voldemaro kalbą (nesunku buvo pataikyti, nes Voldemaras kalbėjo per kiekvieną posėdį, pasisakydavo kiekviena tema ir visada jo kalba buvo rimta) – taigi Voldemaras, kalbėdamas apie didžiuosius civilizacijos centrus ir žmonių bendravimą, pabrėžė, kad vienu tokių centrų taps Rusija, kad reikia pripažinti šį faktą ir Rusiją laikyti tarptautinio bendravimo centru, kaip kad Prancūziją, Angliją, Vokietiją, nes juk visa eilė jaunų valstybių ir jų gyventojų išaugo Rusijos paribiuose, tad natūralu, jog orientuosis į tą šalį. Aš asmeniškai nesu šio požiūrio šalininkas ir manau, kad būtų buvę geriau, jeigu ir Voldemaras nebūtų palietęs šios temos, tačiau negaliu teigti, kad jis turėjo omeny, jog vadinamosios „kresų" (baltiškos) valstybės susilies su atkurtąja Didžiąja Rusija. Klimas būtent taip interpretuoja Voldemaro pasisakymą ir mano, kad Voldemaras Europos mokslininkų akivaizdoje sukompromitavo Nepriklausomą Lietuvą, įvardindamas ją kaip laikiną darinį. Be to, ir aš Klimui pasakojau, kad Voldemaras per kongresą visuomet pabrėždavo, jog buvo profesoriumi Peterburge – vadinasi, jis norėjo pabrėžti, kad Peterburgo profesoriaus titulas yra reikšmingesnis už Lietuvos universtiteto, kurį, beje, ir minėjo kaip antraeilį. Greičiausiai ir dėl to Klimas jį kaltina. Vis dėlto tokie kaltinimai yra neteisingi Voldemaro atžvilgiu. Aš esu linkęs įtarti Klimą, kad jis keršija Voldemarui už tai, jog šis kritikuoja Vyriausybę, bei šalies užsienio politiką. Kritikuoja jis ir Užsienio reikalų ministerijos darbuotojus, taigi kliūna ir Klimui". Kaip, kodėl, konkrečiai kilo šis „skandalas" galima sužinoti atidžiau paskaičius devintąją Mykolo Römerio „Dienoraščio" knygą.

Nenoriu straipsnio užbaigti šia intriga, nes manau, kad rokiškėnams svarbiau nei ji – tai, jog ir ši knyga pilna patvirtinimų M. Römerio fiksuotam savivokos išaiškinimui: „veiksnys, kuris <...> turėjo labai smarkiai veikti mano psichiką, buvo Bagdoniškio kraštovaizdis, tikrai nepaprastai nuostabus, turintis priekalnių kraštovaizdžio bruožų, <...>. Man atrodo, kad Bagdoniškis, ypač jo kraštovaizdis, ir yra tas raktas mano meilės Lietuvai ir jos tautai, o kartu ir mano politinei-tautinei nuostatai..."[16].

Nuorodos

[1] Plačiau žr.: Maksimaitis M., *Mykolas Römeris – Lietuvos sūnus*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006; Z. Solak, *Między Polską a Litwą. Życie i działalność Michała Römera 1880–1920*. Kraków: Arcana, 2004; Miknys R., Mykolas Römeris – Lietuvos modernybės aušros metraštininkas, analitikas ir politikas, Römeris Mykolas, *Dienoraštis. 1918 m. birželio 13-oji–1919 m. birželio 20-oji*. Vilnius, 2007, p. XVI.

[2] Römeris M., *Lietuva. Studija apie lietuvių tautos atgimimą*. Vilnius: Versus aureus, 2006; tas pats, *Lietuva. Studija apie lietuvių tautos atgimimą*. Vilnius: Flavija, 2020.

[3] Plačiau žr.: Miknys R., Įvadas veikalo *Mykolas* Römeris, *Lietuva. Studija apie lietuvių tautos atgimimą* lietuviškajam leidimui, Römeris M., *Lietuva. Studija apie lietuvių tautos atgimimą*, Vilnius: Versus aureus, 2006, p. XIII–XXIII.

[4] Gombrowicz W., *Dienoraštis* I, II, III. Vilnius: Vyturys, 1998–1999.

[5] Gombrowicz W., *Dienoraštis* I. Vilnius: Odilė, 2019.

[6] Kafka F., *Dienoraščiai 1910–1923*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2011.

[7] Römer Michał, *Dzienniki, tom 1.: 1911–1913*, [Seria Świadectwa XX wiek Polska], Warszawa: Ośrodek KARTA, 2017, 705 p. (Parengėjai ir sudarytojai – Agnieszka Knyt, Rimantas Miknys, Janas Sienkiewiczius. Moksliniai konsultantai (redaktoriai) – Rimantas Miknys, Leszek Zasztowt); Michał Römer, *Dzienniki, tom 2.: 1914–1915*, Warszawa: Ośrodek KARTA, 2017, 705 p.; Michał Römer, *Dzienniki, tom 3.: 1916–1919*, Warszawa: Ośrodek KARTA 2018, 849 p.; Michał Römer, *Dzienniki, tom 4.: 1920–1930*. Warszawa: Ośrodek KARTA, 2018, 668 p.; Michał Römer, *Dzienniki, tom 5.: 1931–1938*. Warszawa: Ośrodek KARTA, 2018, 614 p.; Michał Römer, *Dzienniki, tom 6.: 1939–1945*. Warszawa: Ośrodek KARTA, 2018, 742 p.

[8] Römer M., Dziennik, t. 11, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAVB RS), F. 138–2237, p. 10 (1915 XI 17 dienos įrašas).

[9] Beje, ir 1923 06 10 rašytame laiške Tadui Vrublevskiui tuo jis neabejoja, LMAVB RS, f. 7-1322a, p. 41).

[10] Kaip tik jo iniciatyva susibūrė ir 1998–2002 m. dirbo dvišalė mokslininkų grupė: vadovas – prof. Juliuszas Bardachas (1914–2010), istorikai Bronius Makauskas, Krzysztofas Tarka, Zbigniewas Solakas, Janas Jurkiewiczius, Janas Savickis ir Rimantas Miknys. Be to, Z. Solakas tuo pačiu metu rengė „Dienoraščio" tekstus iš „legionų laikotarpio". Mirtis sutrukdė užbaigti darbą istorikui Z. Solakui, rengiant publikacijai sąsiuvinius, kurie buvo rašyti M. Römeriui dalyvaujant J. Pilsudskio legionuose laikotarpiu (1915–1917). Tačiau jo žmona Anna Garlej-Solak ir kolega Januszas Nowakas baigė darbą ir išleido tekstus atskira knyga (Michał Römer, *Dzienniki legionowe. I, 18 VII 1915–24.II. 1926*, do druku przygotował Zbigniew Solak, przy współdziale Janusza Tadeusza Nowaka i Anny Garlej-Solak, Polska Akademia Umiejętności, Prace Komisji Historii Wojen i Wojskowości, T. III, pod red. Wojciecha Rojka, Kraków, 2008). O tuomet, vykdant mokslininko valią, tekstas buvo išverstas ir išleistas lietuvių kalba (Mykolas Römeris, *Dienoraštis. 1915 m. liepos 18-oji–1916 m. vasario 24-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2009). Tuo tarpu grupės atliktas darbas užsigulėjo Varšuvos universiteto Rytų Europos studijų centro archyve. Šiam centrui buvo patikėta leidyba, o lėšų spausdinti taip ir nebuvo rasta. Pasinaudojus minėto projekto rengimo sutarties punktu, kad originalo kalba parengtas tekstas gali būti verčiamas į lietuvių kalbą ir leidžiamas Lietuvoje, kaip žinia, lietuviškai išėjo penkios knygos. Viso to rezultatas yra: Mykolas Römeris, *Dienoraštis. 1918 m. birželio 13-oji–1919 m. birželio 20-oji*, Vilnius: Versus aureus, 2007; *Dienoraštis. 1919 m. birželio 21-oji–1920 m. kovo 15-oji*, 2009; *Dienoraštis. 1920 m. kovo 16-oji–1921 m. sausio 12-oji*, 2011; *Dienoraštis. 1921 m. sausio 13-oji–1921 m. lapkričio 7-oji*, 2012; *Dienoraštis. 1921 m. lapkričio 8-oji – 1922 m. birželio 15-oji*, 2013; *Dienoraštis.1922 m. birželio 16-oji–1923 m. balandžio 10-oji*, 2016. Tęsdamas grupės darbą jau pats, tik su vertėja Vaiva Grigaitiene parengiau septintą knygą: Mykolas Römeris, *Dienoraštis.1922 m. birželio 16-oji–1923 m. balandžio 10-oji*. Sudarytojas, ir mokslinis redaktorius R. Miknys. Paaiškinimai R. Miknys. Iš lenkų kalbos vertė Vaiva Grigaitienė, Vilnius: Versus aureus, 2016.

[11] Milošas Č., *Tėvynės ieškojimai*. Vilnius: Baltos lankos, 1995, p. 211, 212.

[12] Litwa wobec wojny (Poufny memoriał Michała Römera z sierpnia 1915). Parengė ir įvadą parašė W. Sukiennicki, *Zeszyty Historyczne*. Zesz. 17, Paryż, 1970, s. 108.

[13] Römeris Mykolas, *Dienoraštis. (kn. 8) 1923 m. balandžio 11-oji–1924 kovo 21-oji*. Sudarytojas ir mokslinis redaktorius, paaiškinimai R. Miknys. Iš lenkų kalbos vertė Vaiva Grigaitienė. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2019.

[14] *Dienoraštis. 1921 m. sausio 13-oji–1921m. lapkričio 7-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2012.

[15] Römeris Mykolas, *Dienoraštis (kn.9) 1924 m. kovo 22-oji –1924 metų lapkričio 29-oji*. Sudarytojas ir mokslinis redaktorius Rimantas Miknys. Vertimas iš lenkų kalbos – Vaiva Grigaitienė. Įvadas – R. Miknys. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2020.

[16] Auto-życiorys Profesora Michała Römera (Profesoriaus Mykolo Römerio autobiografija), LMAVB, f. 138–2262, l. 26–27.

Mykolas Römeris Lietuvos Nepriklausomybės Akto paraštėse

TADAS VALANČIUS
Mykolo Romerio universiteto Viešosios teisės institutas

Įvadas

„Nėra ir negali būti mažiausios abejonės, kad ši valstybė yra ne kieno nors dovana, ne nacionalinės teoremos kieno nors padarytas išsprendimas, bet nacionalinės tautos laimėjimas, gyvas jos jėgų vaisius“[1]. Profesorius Mykolas Römeris – pirmosios Lietuvių tautinio atgimimo studijos[2] autorius, Didžiojo Vilniaus Seimo dalyvis, aktyvus Lietuvos valstybingumo koncepcijos projektuotojas ir pačios valstybės amžininkas – 1918 m. vasario 16 dieną užgimusią valstybę pasitiko ypač džiaugsmingai, tačiau išgyvendamas geografinę ir moralinę atskirtį.

Kelti klausimą, kodėl M. Römerio nėra tarp dvidešimties Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarų, būtų pernelyg paviršutiniška. Pernelyg keblu šioje siauroje publikacijoje analizuoti Vasario 16-osios akto signatarų personalines ar politines preferencijas, Akto turinį ir jo sudarymo aplinkybes, dairantis ar projektuojant sąsajas su M. Römeriu, jo įsitikinimais, idėjomis, kūryba, darbu ir aplinka.

Čia sieksime konceptualiai įvertinti, kodėl viena ryškiausių ir aktyviausių XX a. pradžios lietuvių tautinio atgimimo asmenybių atsidūrė valstybingumo kulminacijos nuošaly: tai lėmusias istorines ir personalines aplinkybes, taip pat paties M. Römerio pasaulėjautą šių įvykių akivaizdoje.

Istoriografijoje koncentruotai šis klausimas nėra aptartas. Vis dėlto platus ir pakankamai gilus ligšiolinis įdirbis teisės ir istorijos moksle, taip pat paties M. Römerio palikti autentiški šaltiniai leidžia išvysti pakankamai ryškų ano meto vaizdinį. Vertingiausiais aptariamajai temai pirminiais šaltiniais laikytinas M. Römerio rašytas dienoraštis[3], jo paties ranka užrašyta autobiografija[4] ir asmens byloje išlikusios to meto įvykius menančios remarkos[5]. Tuo tarpu turtingi autentiška analize R. Miknio[6], M. Maksimaičio[7] ir R. Lopatos[8] mokslo tiriamieji darbai, kuriuose detaliai nagrinėtos M. Römerio biografijos, visuomeninės ir darbinės veiklos bei asmeninio gyvenimo peripetijos, leidžia kristalizuoti aptariamajai temai aktualius aspektus.

M. Römeris valstybės priešaušrio įvykių kontekstuose

„Sąžinė mane graužia, širdis kartais gniaužiasi, kai skaitau Lietuvos ir Baltarusijos kraštų spaudą, kai sužinau apie vis gausesnius grįžtančiųjų tremtinių ir išeivių būrius, kai tuo tarpu aš čia vis delsiu, <...> šio istorinio kūrimosi meto aidu. Ilgesys manyje kaukia. Lietuva štai jau atsiranda, o Tavęs, Mykolai Römeri, ten nėra.“[9] – taip 1918 m. birželio 16 d. dienoraštyje užrašė Kolno miesto Lomžos apygardos taikos teisėjas M. Römeris.

Pareigas kaimyninėje Lenkijoje, į kurias pasisiūlė savanoriškai, M. Römeris ėjo nuo 1917 m. rugsėjo iki 1918 m. lapkričio, kai jos buvo paaukštintos ir jis paskirtas Lomžos apygardos teismo teisėju[10]. 1919 m. pabaigoje „nusistatęs grįžti į Lietuvą“[11], M. Römeris pateikė atsistatydinimo prašymą ir parvyko į Kauną. Ėjo 1920 m. kovo mėnuo. Šie įrašai M. Römerio biografijoje liudija, jog ne tik 1918 m. pradžios, bet ir vėlesnius Lietuvos valstybingumo kūrimo procesus tuometinis Lenkijos teismo teisėjas stebėjo už nužymėtos jaunos valstybės sienos.

Šios aplinkybės tarsi disonuoja su jo biografijos ir darbų tyrinėtojų suponuota M. Römerio kaip „istorinės Lietuvos piliečio“[12] tapatybe. Lygiai taip pat kaip ir su personaliniu jo paties susitapatinimu su Lietuvos valstybingumo propaguotojo, rėmėjo[13] role. Akivaizdu, ir su aktyvia jo visuomenine, politine veikla, rašto darbais, dedikuotais lietuvių tautiniam atgimimui.

Minėtų aplinkybių užuomazga slypi Pirmojo pasaulinio karo pradžios įvykiuose. Karo laikmetį

M. Römeris pasitiko, kaip pats sako, pasišventęs „Juozo Pilsudskio idėjai iškelti Lenkijos Nepriklausomybės vėliavą ir kovoti prieš carinę Rusiją šios Nepriklausomybės vardu“[14]. Lenkijos nepriklausomybės klausimą jis laikė fundamentine prielaida pagrindiniam siekiniui – Lietuvos valstybingumui[15]. Idealizmo vedinas 1915 m. gegužę M. Römeris paliko Lietuvą ir slapta per Rumuniją ir Austriją išvyko į austrų valdomą Lenkijos dalį, kur įstojo eiliniu į J. Pilsudskio organizuojamus lenkų legionus[16], kur, pasak istoriografijos, puoselėjo ambiciją suburti lietuviškus dalinius[17]. Idealizmas ėmė aižėti netrukus, J. Pilsudskio sąjūdžiui ėmus krypti lenkiškojo nacionalizmo linkme[18] ir be užuolankų deklaruojant tikslą plėsti Lenkijos teritorines ambicijas į Rytus „tiek, kiek leis realios sąlygos“[19]. Nusivylęs, tačiau dar dėjęs pastangas perkalbėti Lenkijos judėjimo vadovybę[20], M. Römeris pasitraukė iš fronto ir slapta apsigyveno Varšuvoje. 1916 m. pabaigoje nesėkmingai pabandęs grįžti į Lietuvą, 1917 m. pradžioje jis buvo internuotas vokiečių karo belaisvių stovykloje, iš kurios paleistas negavo okupacinės valdžios leidimo sugrįžti[21].

Po kurio laiko vertindamas 1915–1917 m. įvykius ir savo vaidmenį juose, M. Römeris pripažino „pasiklydęs šiame kare“[22]. Lietuvos nepriklausomybės perspektyvos ašimi traktavęs Lenkijos valstybingumo siekį, pripažino sau per vėlai suvokęs to pasekmes, kurių viena skaudžiausių – fizinė atskirtis nuo to meto procesų Lietuvoje.

Tiesa, svarbu pažymėti, jog nepaisant karo ir ypač intensyvios profesinės veiklos[23], M. Römeris niekad nebuvo pasyvus Lietuvos valstybės kūrimo įvykių stebėtojas. Atidžiai sekęs 1917 m. rugsėjo 18–22 d., vadinamosios Vilniaus konferencijos, įvykius[24], čia išrinktą Lietuvos krašto tarybą jis karštai pasveikino telegrama[25]. Taip pat aktyviai komentavo pačios konferencijos rezultatus. Anuomet M. Römeris rašė, jog nors „<...> valstybės kūrimo darbe šeimininkė yra viena tauta – Lietuvių tauta, kuri steigia savo nacionalinę valstybę“[26], vis dėlto jis ragino Lietuvos tarybą neužsisklęsti nacionalistiniame kiaute ir rasti efektyvias bendradarbiavimo formas su Lietuvos lenkais, kurie turėtų „bendradarbiauti su lietuviais <...> pradėtame valstybės kūrimo darbe“[27].

Paradoksalu, tačiau apibendrinant šį siužetą, galima reziumuoti, jog kilnus ir idealistiškas Lietuvos valstybingumo siekis ir suponavo aplinkybių visumą, neleidusią M. Römeriui būti (fiziškai) arti valstybės gimimo procesų.

M. Römerio valstybingumo koncepcija valstybės kūrimo kontekstuose

M. Römeris, kalbėdamas apie 1917 m. Vilniaus konferenciją, kuri aiškiai suprojektavo nepriklausomos Lietuvos valstybės sukūrimą, pažymėjo, jog „<...> Lietuvos valstybė kitų, vadinasi, nelietuvių ir negalėjo būti kuriama, nes tiktai iš tautinio lietuvių judėjimo jos idėja ir kilo, o jei imtų kiti ką kurti, tai jie savo socialiniais tikslais ir savo nusistatymu kurtų ne Lietuvos valstybę, bet kitokią politinę konstrukciją“[28]. „Kiti“ – tai sąvoka, kurią būtina nagrinėti atidžiau, siekiant suprasti M. Römerio vietą Lietuvos valstybės atgimimo aplinkybėse.

Pats šių eilučių autorius kalbine kultūrine prasme save laikė lenku, o lietuviu – pilietine prasme[29]. Todėl identifikuojant M. Römerį Lietuvos valstybės kūrimo politiniame kontekste, būtina suprasti jo kaip „piliečio“ savivoką, kuri negali būti aptariama atskirai nuo jo tapatinimosi su „krajovcų“ judėjimu. Krajovciškumas, kaip paties M. Römerio ir jo ano meto bendraminčių – Vilniaus lenkų demokratų veikėjų Tado Vrublevskio, Ludwiko ir Witoldo Abramowicz'ių ir kitų visuomenės veikėjų – išvystyta ideologija, buvo apibrėžta kaip griežtai demokratinė, nesusijusi su jokia konkrečia tauta, taigi antinacionalinė, grindžiama bendros pilietybės principu. Pats M. Römeris pasisakė prieš vienos kurios nors tautos interesų iškėlimą aukščiau krašto bendrųjų interesų, deklaravo krašto (istorinės Lietuvos) tautų lygias teises į laisvą ekonominį, kultūrinį, tautinį, vystymąsi[30].

Tad iki Lietuvos valstybės atkūrimo M. Römeris turėjo specifinį požiūrį į Lietuvą – save tapatino su istorine Lietuva (iš esmės dabartine Lietuvos ir Baltarusijos teritorija[31]); specifinį požiūrį į jos sandarą – kaip nedalomą politinę, visuomeninę ir ekonominę visumą, pagrįstą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pilietybės institucija ir esančią lygiateisėje federacijoje su Lenkija[32]; specifinį požiūrį į tautą (*populi*), kurią suvokė kaip demokratinę, politinę tautą ir pilietinę visuomenę[33].

Esminę M. Römerio valstybingumo koncepcijos ašį sudarė Lenkijos ir istorinės Lietuvos federacijos vizija, kurią turėjo išpildyti dviejų savarankiškų valstybių susivienijimas, užtikrinantis abiejų valstybių egzistenciją sudėtingoje geopolitinėje situacijoje ir, pirmiausia, garantuojantis jos išsivadavimą iš priklausomybės[34].

Būtent šios koncepcijos idealizavimas M. Römerį pastūmėjo į frontą Pirmajame pasauliniame kare, viliantis taip tiesiogiai prisidėti prie jos įgyvendinimo. Tačiau, kaip parodė tolesni įvykiai, idealizmas ir savos koncepcijos puoselėjimas sukūrė ne tik fizinę, bet ir idėjinę atskirtį nuo Lietuvos valstybingumo atkūrimo.

A. Smetonos vadovaujama Valstybės Taryba, kurios išrinkimą džiaugsmingai sveikino M. Römeris, nuo 1917 m. rugsėjo mėnesio formavo tautinės Lietuvos valstybės kūrimo idėją, kuri tiesiogiai kontrastavo su istorinės Lietuvos valstybingumo koncepcija[35]. Vėliau, jau iš istorinės perspektyvos, jis atkurtą Lietuvos valstybę atsisakė pripažinti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (istorinės Lietuvos) tąsa, kadangi 1918 m. pradžioje iškilti galimybę turėjo tik nacionalinė-tautinė-lietuviškoji Lietuva. Lietuvos tautinė Respublika, kuri, pasak jo, buvo vienintelis to meto įmanomas kelias[36].

„Ieškodamas subalansuotos Lietuvos koncepcijos, savo dvilypumu, dirbtinumu pasiekiau tik tai, kad Varšuvos lenkų politikų akyse pelniau užmaskuoto litvomano vardą, o lietuvių – įtariamą dėl slaptų prolenkiškų tendencijų. Konstruota šio karo baigmės pagrindu mano programinė Lietuvos koncepcija piktnaudžiavo nerealiu Lietuvos ir Lenkijos istoriniu solidarumu, perspektyvomis, kurios labai tolimos nuo tikrovėje esančių tautinių nusiteikimų ir siekių..."[37], – taip savo valstybingumo koncepcijos likimą 1918 m. liepos 18 d. dienoraštyje reziumavo M. Römeris.

Galima konstatuoti, jog pleištą tarp M. Römerio ir 1918 m. Lietuvos valstybingumo procesų suponavo trys esminės aplinkybės: 1) nacionalinė-tautinė tapatybė; 2) teritorinė Lietuvos–Lenkijos integralumo vizija; 3) istorinės Lietuvos ir jos sandaros visuma.

M. Römeris Lietuvos Nepriklausomybės Akto kontekstuose

Baltijos valstybė[38], Žečpospolita, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, Paneuropa, Baltų regionas, Baltoskandija – nesuteikiant principinio prioriteto kažkuriai iš formų, Lietuva M. Römerio vizijoje turėjo tapti integralia valstybinės sąjungos dalimi. Tuo tarpu tautinės valstybės, jo požiūriu, kėlė pavojų žemyno stabilumui[39]. Tik šis požiūris, anuomet populiarus tarp globalistų, viešai vengtas išsakyti ir dažniau likdavo siauruose, tačiau įtakinguose susibūrimuose. M. Römeris – bajoras, dvarininkas, masonas, rotarietis, rerichietis, kraštietis (krajovcas), baltų vienybės, Paneuropos sąjūdžių dalyvis[40] – priklausydamas šiam sluoksniui, 1918 m. vasario 16 d. sveikino būtent tautiniu pagrindu atkurtą Lietuvą.

„Gimė svarbus ir švarus, neapsunkintas ir nesuterštas jokiais vokiečiams politiniais servitutais ir jokiais jiems ypatingais pasižadėjimais grynos ir aiškios Nepriklausomos Lietuvos Valstybės įkūrimo aktas. Garsus mūsų gerbiamas 1918 II 16 aktas"[41], – taip vertindamas dvidešimties signatarų pasirašytą dokumentą, M. Römeris kartu pripažino, jog Aktas iš esmės sutraukė Lietuvos ryšį su pilietine tradicija ir davė pradžią naujos, nacionalinės (tautiškos) tradicijos kūrimui[42].

Istoriografija M. Römerio valstybingumo koncepcijos baigtį regi „politiniame vakuume"[43], patyrusią fiasko[44]. Nepaisant to, Lietuvos tautinės valstybės teisėtumas M. Römeriui nekėlė jokių abejonių[45]. Lietuvos Nepriklausomybės Aktą jis aptarė tiek teisiniu, tiek politiniu aspektu.

Viena išskirtinų M. Römerio nagrinėtų problematikų – tai Akto kaip valstybės įkūrimo riboženklio klausimas. Pasak jo, žvelgiant retrospektyviai, netenka abejoti tuo, kad Aktas ir jo data turėtų būti laikomi Lietuvos valstybės įkūrimo pradžia[46]. Tačiau žvelgiant iš faktinio laikmečio perspektyvos, kai valstybės teisinėmis normomis ši data nebuvo įtvirtinta, į minėtą klausimą tektų atsakyti neigiamai. M. Römerio manymu, valstybei tuo metu trūko esminio jos egzistencinio elemento – valdžios, todėl paskelbtoji valstybė „dar nebuvo išėjusi iš idėjų pasaulio"[47]. Valdžia, pasak jo, dar nebuvo įkurta arba perimta, kuri tinkamai kontroliuotų teritoriją ir vykdytų tautos valią[48].

Laikotarpį po Nepriklausomybės Akto paskelbimo aptariamos temos kontekste derėtų išskirti kaip M. Römerio idėjinės nuosaikios slinkties ir stojimo į lietuviškąją pusę etapą.

1918 m. Vokietijai pripažinus Lietuvos nepriklausomybę, M. Römeris ėmėsi raginti Lenkiją besąlygiškai pripažinti nepriklausomą Lietuvos valstybę su sostine Vilniumi.[49] Ilgą laiką buvęs įsitikinęs Lietuvos ir Lenkijos federacijos šalininkas, M. Römeris vis geriau ėmė suvokti, kad siedamas Lietuvos klausimą su Lenkijos klausimu, padarė klaidą ir tam tikra prasme buvo Lietuvos pavergimo įrankis. Tiesa, Lenkijos interesų akiratyje M. Römerio pavardė dar kartą atsidūrė 1919 m. pavasarį.

J. Pilsudskiui planuojant kurti galingą imperiją su Lenkija priešaky, kurioje autonomijos teise veiktų Gudija, Ukraina, Lietuva, šiai ėmusis agresyvios politikos, M. Römeris, anuometinis Lomžos apygardos teismo teisėjas, buvo iškviestas į Varšuvą[50]. Čia J. Pilsudskis jam pasiūlė suformuoti Vilniuje Lietuvos vyriausybę ir tapti faktiniu okupuotos Lietuvos vadovu[51]. M. Römeris atsimena „griežtai nuo šitokios veiklos atsisakęs, nes Pilsudskio veržimąsi į Lietuvą smerkęs ir laikęs tai imperializmo aktu, kenksmingu Lietuvai ir lietuviams"[52]. Praėjus dar keletui metų, kai 1922 m. Lenkijos seimas oficialiai inkorporavo Vilniaus kraštą į savo sudėtį, M. Römeris J. Pilsudskiui priminė apie save pažymėdamas, kad „lenkai jo tėvynei padarė didelę niekšybę",

save vadindamas Lietuvos sūnumi ir piliečiu[53].

Vis dėlto M. Römeris, vėlesniais metais tapęs vienu ryškiausių Lietuvos akademinių ir teisinės minties autoritetų, ir toliau smerkė nacionalizmą kaip nesuderinamą su demokratija reiškinį. Virš siauro tautiškumo ideologijos jis ir toliau statė asmens laisvės, privataus gyvenimo neliečiamumo, tautinių mažumų teisių apsaugos idėjas. Taip M. Römeris rengė Lietuvą ateičiai[54].

Išvados

M. Römerio puoselėta globalistinė pasaulėžiūra ir federacinių tarpvalstybinių santykių idealizavimas tapo esminiais kliuviniais, neleidusiais jam (teoriškai) atsidurti arčiau valstybės kuriamojo darbo. Visgi nepaisant geografinio nuotolio ir jo valstybingumo koncepcijos eliminacijos, M. Römeris išliko autoritetingu valstybės kūrėju ir įtakingu politinės komunikacijos su Lenkija kanalu, reikšmingai prisidėjusiu prie Lietuvos valstybingumo tvarumo užtikrinimo.

Nuorodos

[1] Eidintas, A.; Lopata, R. *Lietuvos Taryba ir nepriklausomos valstybės atkūrimas 1914-1920 m. dokumentuose*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2017, p. 16.

[2] Romeris, M. *Lietuva. Studija apie lietuvių tautos atgimimą*. Vilnius: Versus, 2020.

[3] Romeris, M. *Dienoraštis: 1915 m. liepos 18-oji – 1916 m. vasario 24-oji*. Vilnius: Versus Aureus, 2009; Romeris, M. *Dienoraštis: 1918 m. birželio 13-oji – 1919 m. birželio 20-oji*. Vilnius: Versus Aureus, 2007.

[4] Maksimaitis, M. „Autobiografija", *Lietuvių tautinio atgimimo studijos*, t. 13. Vilnius, 1996.

[5] Maksimaitis, M. „Trys dokumentai iš Mykolo Romerio asmens bylos", *Lietuvių tautinio atgimimo studijos*, t. 13. Vilnius.

[6] Miknys, R. „Mykolo Romerio Lietuvos valstybingumo koncepcija ir pastangos ją įgyvendinti 1911–1919 metais", *Lietuvių tautinio atgimimo studijos*, t. 13. Vilnius, 1996.; Miknys, R. Įvadas veikalo *Lietuva. Studija apie lietuvių tautos atgimimą*. Vilnius: Versus, 2020.

[7] Maksimaitis, M. *Mykolas Romeris - Lietuvos sūnus*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006; Maksimaitis, M.; Miknys, R.; Motieka, E; Ruželytė, O. *Mykolo Romerio mokslas apie valstybę*. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 1997.

[8] Eidintas, A.; Lopata, R. *op. cit.* 1.

[9] Romeris, M. *Dienoraštis: 1918 m. birželio 13-oji – 1919 m. birželio 20-oji*. Vilnius: Versus Aureus, 2007, p. 6.

[10] Maksimaitis, M. *Mykolas Romeris - Lietuvos sūnus*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, p. 90.

[11] Maksimaitis, M. „Trys dokumentai iš Mykolo Romerio asmens bylos". *Lietuvių tautinio atgimimo studijos*, t. 13. Vilnius, 1996, p. 235.

[12] Miknys, R. „Mykolo Romerio Lietuvos valstybingumo koncepcija ir pastangos ją įgyvendinti 1911-1919 metais", *Lietuvių tautinio atgimimo studijos*, t. 13. Vilnius, 1996, *p. 91*

[13] Romeris, M. *Dienoraštis: 1915 m. liepos 18-oji – 1916 m. vasario 24-oji*. Vilnius: Versus Aureus, 2009, p. 7.

[14] *Ibid*, p. 234.

[15] Miknys, R. *op. cit.* 9,, p. 106.

[16] Romeris, M. *Valstybė*. Vilnius: Pradai, 1995, p., XIX.

[17] Pivoras, S. „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) atkūrimo, Baltų vienybės projektai ir Mykolas Romeris", *Lietuvių tautinio atgimimo studijos*, t. 13. Vilnius, 1996, p. 82.

[18] Romeris, M., *op. cit.* 13, p. XIX.

[19] Miknys, R. *op. cit*, 9, p. 106.

[20] *Ibid*

[21] Romeris, M. *op. cit.*, 13, p. XIX.

[22] Romeris, M. *op. cit.* 6, p. 40.

[23] *Ibid.*, p. 25.

[24] Romeris, M. *Konstitucinės teisės paskaitos*. Vilnius: Mintis, 1990, p. 45.

[25] Maksimaitis, M. *op. cit.* 7, p. 90.

[26] *Ibid.*

[27] *Ibid.*, p. 92.

[28] Tyla, A. *Lietuva prie Vasario 16-osios slenksčio*. Vilnius: Lietuvos katalikų akademija, 2004, p. 18.

[29] Miknys, R. Įvadas veikalo *Lietuva. Studija apie lietuvių tautos atgimimą*. Vilnius: Versus, 2020, p. XIII.

[30] Maksimaitis, M.; Miknys, R.; Motieka, E; Ruželytė, O., *Mykolo Romerio mokslas apie valstybę*. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, p. 30.

[31] Miknys, R. *op. cit.* 26, p. XIII.

[32] Eidintas, A.; Lopata, R. *op. cit.*1, p. 35.

[33] Mastianica, O. *Bajorija Lietuvių tautiniame projekte (XIX a. pabaiga – XX a. pradžia)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2016, p. 140.

[34] Maksimaitis, M.; Miknys, R.; Motieka, E; Ruželytė O., *op. cit.* 27, p. 34 Maksimaitis M., Miknys R., Motieka E., Ruželytė O., *op. cit.* 27, p. 34.

[35] *Ibid, p. 52*

[36] *Ibid, p. 111*

[37] Romeris, M. *op. cit.* 6, p. 56.

[38] Pivoras, S. *op. cit.* 14, p. 82.

[39] Kastanauskaitė, L. *Lietuvos inteligentija masonų ir paramasoniškose organizacijose (1918–1940)*. Vilnius: Vaga, 2008, p. 28.

[40] *Ibid*, p. 367

ž Romeris, M. *op. cit.* 21, p. 51.

[42] Laurinavičius, Č. „Mykolas Romeris – Lietuvai, arba dar kartą apie Lietuvos pilietinio paveldo problemą", *Lietuvių tautinio atgimimo studijos*, t. 13. Vilnius, 1996, p. 120.

[43] Miknys, R. *op. cit.* 9, p. 109.

[44] Maksimaitis, M. *op. cit.* 7, p. 91.

[45] Maksimaitis, M.; Miknys, R.; Motieka, E; Ruželytė, O. *op. cit.* 27 p. 62.

[46] Romeris, M. *op. cit.* 21, p. 52.

[47] *Ibid*, p. 53.

[48] Eidintas, A.; Lopata, R. *op. cit.* 1, p. 70.

[49] Maksimaitis, M. *op. cit.* 7, p. 92.

[50] Romeris, M. *op. cit.* 13, p. XIX.

[51] Eidintas, A.; Lopata, R. *Valstybės atkūrimo istorijos*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2020, p. 512.

[52] Maksimaitis, M. *op. cit.* 8, p. 235.

[53] Romeris, M. *op. cit.* 21, p. 8.

[54] Maksimaitis, M.; Miknys, R.; Motieka, E; Ruželytė, O. *op. cit.* 27, p. 12.

Irena Jasiūnaitė: „... labai esu patenkinta, kad Rokiškis manęs nepamiršta“

Kalbino dr. Danutė Blažytė-Baužienė

Legendinės Karmen Irenos Jasiūnaitės – Rokiškio krašto garbės pilietės – solidi devyniasdešimt penkerių sukaktis buvo paminėta 2020 m. spalio 29-ąją. Kadangi vėl suaktyvėjusi covid-19 pandemijos banga neleidžia ilgiau bendrauti, kalbamės telefonu. Jei nelabai vykusiai suformuluoju man mažai pažįstamo operos pasaulio klausimą, ji atlaidžiai perklausia, ar tikrai to teiraujuosi, o patvirtinus, kad kaip tik apie tai ir norėčiau išgirsti, išsamiai atsako, kartais pabrėždama, kad apie tą ar kitą dalyką būtinai parašyčiau.

Pristatyti paprašo taip: „Pirmiausia – operos solistė, antra – Lietuvos nusipelniusi artistė, trečia – Lietuvos liaudies artistė, ketvirta – Rokiškio krašto garbės pilietė. Liaudies artistė – tai panašu kaip dabar nacionalinė premija. Ir viską gavau ne už ką kita, nes nebuvau nei partijos narė, nei įtakingo vyro žmona, tik kaip solistė – už tai, ką sukūriau, ką sudainavau, kaip sudainavau.“

Tariamės, apie ką kalbėsime, I. Jasiūnaitė neabejoja, kad viskas, ką ji pasiekė savo gyvenime, nulemta gimtųjų vietų ir tėvelių: „Mano gimtinė – Rokiškio miestas, o aukštaičiai labai geri, atviri ir nuoširdūs žmonės. Tėvelis kilęs iš Panemunėlio, o mamytė – iš Šlapelių kaimo, netoli Rokiškio. Tėvelis dirbo Lietuvos banke buhalteriu, bet buvo labai jausmingas ir kartu labai pareigingas žmogus, aš juo visada didžiavausi ir stengiausi būti nors kiek panaši į jį. Mamytė buvo labai graži, turėjo įgimtą meno supratimą, labai gerą skonį, todėl visuomet gražiai rengdavosi, mėgo skaityti knygas, lankyti spektaklius.“ Rokiškietė Irena Bražiūnaitė-Žemaitienė, sužinojusi, kad rengiu šį pokalbį, apie solistę ir jos mamą parašė: „Menu Ją mūsų mokykloje dainuojant, kaip tos mokyklos mokinę. Jos tėvų namą dar menu – netoli nuo mūsų gyveno. Mama jos buvo labai gera tortų kepėja, tokia tikra miestietė, puošniai besirengianti. Mes ją ponia vadindavome...“ Kai šį įrašą perskaičiau dainininkei, ji paprašė, kad geri žodžiai apie jos mylimą mamą būtų paminėti.

Ž. Bize (G. Bizet) opera „Karmen“ („Carmen“). Irena Jasiūnaitė – Karmen (Carmen), Vilnius, paskutinis spektaklis senojoje scenoje Basanavičiaus g., 1974 m. Visos nuotraukos iš asmeninio Irenos Jasiūnaitės archyvo

Kai interviu buvo jau beveik parengtas, nuotraukos atrinktos (vis dėlto praleidau visą valandą jos kukliame bute), paskambinau dar šį tą pasitikslinti. I. Jasiūnaitė buvo susijaudinusi. Vos prieš kelias dienas teatre ji atsisveikino su Amžinybėn išėjusiu žymiausiu Lietuvos bosu Vaclovu Daunoru, su kuriuo daug metų dainavo toje pačioje scenoje. „Man tai buvo didelis nuliūdimas. Naktį nemiegojau, tai visą laiką apie jį galvojau. Nepasakysiu, kad jis buvo gražus. Kaip vyras – nelabai aukšto ūgio, bet didelio temperamento, labai valingas, labai teisingas žmogus. Jo balsas, prigimties dovanotas, labai didelis, platus, skambantis, nepaprastai emocingas. Žodžiu, operos pasaulyje vienas iš žymiausių.“ Kartu pasidžiaugė turėjusi jėgų nuvažiuoti į teatrą, pasikalbėti su pažįstamais, pasakyti kelis gerus žodžius apie V. Daunorą televizijai.

Dabar, sakė, besiruošianti jubiliejiniam gimtadieniui, kuriame būsią malonių staigmenų.

Tad gražios Jums šventės ir ilgų metų, mylima Karmensita!

D. B.-B. *Kadangi apie Jus yra išleistos dvi solidžios knygos – muzikologės Jūratės Vyliūtės „Carmen dienoraščiai: Irena Jasiūnaitė scenoje ir gyvenime" (2005 m.) ir rokiškėno Petro Blaževičiaus. „Operos ir meilės glėbyje. Irenos Jasiūnaitės prisiminimai" (2015 m.) – man būtų įdomu, ką Jūs pati laikytumėte svarbiausia ir išskirtina savo sceniniame kelyje?*

I. J. Tose knygose labai daug parašyta. Vyliūtės ypatingai smulkiai viskas. Jai labai pasisekė ta knyga. Kadangi jūs tas knygas perskaitėt, tai jau mano portretą žinot. O žurnalo skaitytojams būtinai norėčiau pasakyti, kad opera buvo mano didžiausia svajonė nuo ankstyvos jaunystės. Kai Rokiškyje muzikos mokiausi pas Kazimierą Jovaišą, ir mokykloj paskutiniais metais išgirdau vieną solistę (Vincę Jonuškaitę-Zaunienę – *D. B.-B.*), tai baisiausiai užsidegiau, kad ir aš noriu dainuot. O operą – kai pamačiau „Aidą", spektaklį Vilniuje. Ir ten Amneris, faraono duktė, mecosopranas, mano balsui. Ir aš nieko kito nebenorėjau – tik pakliūti į operą. Mano didžiausia svajonė buvo pakliūti į operą – tai bus pati didžiausia laimė mano gyvenime. Kada baigiau Konservatoriją (dabar Muzikos ir teatro akademija – *D. B.-B.*), tada jau buvau pripažinta kaip gera dainininkė. Bet mane paskyrė į Kauną. Tai man buvo didelė trauma, daug ašarų tada išliejau. Aš į Kauną nenorėjau, ten muzikinis teatras, operetė daugiausia, tuo metu Kaune operų labai mažai statė, o operečių aš nebuvau mėgėja. Labai išgyvenau, kodėl manęs Vilniuje nepaliko, o paėmė kitą, žmoną ten tokio labai svarbaus žmogaus. Bet va likimas... Tai čia mano gyvenime labai svarbus akcentas – kada tave neteisingai nuskriaudžia, tai būtinai likimas

Ž. Bize (G. Bizet) opera „Karmen" („Carmen"). Irena Jasiūnaitė – Karmen (Carmen), Kipras Petrauskas – Don Chose (Don Jose), Vilnius, 1955 m. ruduo

atneša kokį nors džiaugsmą, kokią nors laimę. Tenai Kaune aš padainavau epizodinį Bertos vaidmenį „Sevilijos kirpėjuje", režisierei patiko mano sumanymas: nors tai vyresnė moteris, bet aš įnešiau jaunatviškumo ir per aptarimą komisijoj apie mane daug kalbėjo. Dabar atrodo kaip pasigyrimas – giria čia save (*juokiasi*). Bet tai buvo faktas. Po to jau Vilniaus operos ir baleto teatro režisierius Juozas Grybauskas ėmė ieškoti kelių mane pasikviesti į operą, o Kaunas nenorėjo paleisti, todėl tik per didžiausius vargus grįžau į Vilnių. Juk turėjau ir išvaizdą, ir balsas geras, o svarbiausia – turėjau dar ir aktorės dovaną. O čia labai svarbu operos solistui būt dar geram aktoriui. Šitą akcentuokit, nes dabar, kai žiūriu laidas apie operos solistus, tai jeigu prastas aktorius, nors geru balsu padainavo – paklausei ir lauki spektaklio pabaigos. Matyt, mano aktoriniai sugebėjimai lėmė, kad „Don Karle" teko dainuoti Eboli vaidmenį su estu Georgu Otsu Rygoje, bulgaru Nikolajum Giaurovu Maskvoje, jo partnerei susirgus. Abu jie neabejotinai ir aukšto lygio aktoriai. O į Maskvą mane pakvietė todėl, kad Vilniuje vienintelė iš mūsų teatro dainavau ta tonacija,

Ž. Ofenbacho (J. Offenbach) operetė „Perikola“ („La Périchole“). Irena Jasiūnaitė – Perikola (Périchole), Virgilijus Noreika – Pikiljo (Piquillo), Vilnius, 1958 m.

kaip buvo kompozitoriaus parašyta ir kaip dainuojama visame pasaulyje. Bet užtat Vilniuje neleido dainuoti premjeroje dėl mano užsispyrimo. Buvau labai užsispyrus, ir taip, kaip aš jaučiau, galvojau – nežiūrėjau, kas po to man bus. Mano charakteris tuo atžvilgiu labai stiprus. Matyt, daugiausia ir pasiekiau savo užsispyrimu: kad niekam nesigerint, neprašinėt. Kai Maskvoje mane labai gerai įvertino, tai ir Vilniuje dažniau gaudavau dainuoti. Eboli pagrindinė arija, o ir visas vaidmuo labai tiko mano balsui, galėjau dainuoti patogiai ir užtikrintai. Ką man duodavo – atlikdavau šimtu procentų. Matyt, tai ir leido užimti teatre atitinkamą vietą. O kai gavau liaudies artistės vardą, o tai dabar maždaug atitiktų nacionalinę premiją – pasijutau kaip ant sparnų. Viską įrodžiau savo charakteriu, darbu, labai atsidavus buvau, nes labai mylėjau operą. Opera buvo mano didžioji Meilė.

Dainininkas ar artistas turi tokį laikmetį, kada jis yra vertinamas. O paskui atsiranda jauni, tave užgožia – taip ir sukasi karuselė. Mano amžius toks ir buvo: Zibelį „Fauste“ sudainavau parengtą su Kipru Petrausku studentiškame spektaklyje, Juozui Indrai diriguojant – taip šis vaidmuo ir atskleidė kažką mano charakteryje. Nuo jo prasidėjo mano kaip solistės karjera. Ir vėliau dar teko šį vaidmenį dainuoti, tada jau ieškojau truputį kitų spalvų ir išraiškos priemonių. Ir radijo įrašas yra su orkestru. Dabar pati paklausau ir pagalvoju: kaip pasisekė įdainuot tą įrašą (*juokiasi*). Aš juk operos teatre dirbau 40 metų: 22 metus senajame, Basanavičiaus gatvėje, likusius 18 – naujajame. Dainavau senojo teatro uždaryme savo šimtąją Karmen. Iš keturių Karmensitų šitoji buvo paskirta man! Aprašiau savo dienoraštyje, kaip nuleido uždangą, ir direktorius bei vyriausiasis režisierius nusegė rūtą nuo uždangos ir pernešė į naująjį. Nors naujojo teatro atidarymo metu teko dainuoti, bet Karmen ten jau nebedainavau.

Karmen buvo kažkuo mano įgimtas charakteris, tinkantis tam vaidmeniui. Jei Karmen vaidini – jaučiasi perdėjimas, o man pasisekdavo kažkaip nevaidinant, natūraliai. Nuo Karmen operoje ir prasidėjo visi mano geriausi vaidmenys. Bet aš nebijojau ir mažesnių – dainuodavau viską, ką man paskirdavo. Man vis tiek būdavo malonu, kad aš scenoje, aš kuriu. Kiekvieną vaidmenėlį padarydavau savo stiliumi, kaip aš matau, kaip jaučiu. Mecosopranų vaidmenys dažniausiai būna nepagrindiniai. Bet sopranas aš nenorėčiau būt – visą laiką kažkoks vienodumas. O mecosoprano yra ir aukštesnių partijų, kaip Marta d'Albero „Slėnyje“. Tai buvo vienas mėgstamiausių mano vaidmenų. Kartais ją ir sopranai dainuoja. Šiame vaidmenyje gali atskleisti visą savo balso diapazoną. Juk operoje balsas dar ne viskas – labai svarbu, koks tavo balso diapazonas. Mano buvo toks mecosopranas, kad prireikus buvo ir žemas, kontraltiškas, ir siekdavo soprano aukštumas. Man „Pikų damoje“ norėjo Lizą skirti dainuoti, sakau: nė už ką, man ver-

čiau charakteringąją Poliną. Labai padėjo, kad platų diapazoną turėjau. Galiu pasigirt, kad Dievas man davė balsą, davė išvaizdą ir dar gerą galvą – suprasdavau, ko režisieriai ir dirigentai nori, nors kartais aš pasiūlydavau savo matymą, ir jie dažniausiai priimdavo, nes matė, kad spektakliui tai padeda.

D. B.-B. *Iš to darau išvadą, kad dainininko ar kito meno žmogaus kūryba prasideda visų pirma galvoje. Ir tik draugaujant su intelektu gimsta didelis menas. Jei menininkas savo kūriniais padaro įspūdį, tai dažniausiai paskui pamatai, kad visų pirma žmogui ir proto įdėti nepagailėta.*

I. J. Taip, taip, taip. Čia jūs labai tiksliai pasakėt. Virgilijus Noreika, amžiną atilsį, mano kolega ir draugas labai geras, sakydavo: balsas labai svarbu, be balso nėra nė ko svajot, bet protas yra labai didelis dalykas. Gali turėt didelį balsą, bet protą menką – ir nieko gero nepasieksi. Jis labai vertino protingą dainavimą.

D. B.-B. *Dar tokį dalyką pagalvoju: dainininkas ar aktorius, padedamas režisieriaus (o kartais trukdomas), kuria vaidmenį. Jis kuria kaip asmuo, kaip asmenybė. Bet yra kita pusė. Matyt, vaidmuo kažką iš savo pusės kuria, turtina patį atlikėją, prideda jam ar jausmų, ar supratimo, ar minčių, ar truputį net charakterį keičia. Ar taip yra?*

I. J. Taip, turi labai daug įtakos. Nepaprastai. Antai aš kūriau Karmen – ir manyje atsirado savybių, panašių į Karmen. Nes Karmen tokia aistringa, tokia meilei atsidavus. Aš sąmoningai nesiekiau tokia būti, bet savaime įėjo į kraują. Kaip sakiau, šimtą spektaklių Karmen dainavau. Vaidmenį augini: ieškai, ko dar nepadarei, ką galima atlikti kitaip, geriau. Labai pakeičia asmeninį gyvenimą į kitą pusę pagal tai, kokius vaidmenis sudainavai.

D. B.-B. *Beveik visos operos ir daugelis dainų yra apie meilę. O juk yra tam tikra riba, kad teatro jausmai nepereitų į asmeninį gyvenimą?*

I. J. Jei kas patinka, galbūt ir parodai kažkuo. Buvau jauna, nors nebuvau gražuolė, bet buvau graži. Dažnai tai daug padėdavo, daug kas jautė meilę – ir režisieriai, ir dirigentai. Bet jei neturi talento, tai ilgai nepadės, bet jei turi – jie sudarys sąlygas atsiskleisti. Dar ir atviras charakteris padėjo. Bet buvau disciplinuota ir jaučiau ribą.

D. B.-B. *Jumyse labai įdomiai jungiasi intuityvumas su racionalumu ir disciplinuotumu. Kaip jie sudera, kaip siejasi? Vienas kitam netrukdo?*

I. J. Iš prigimties, matyt, manyje yra meno gysla. Jau Rokiškio laikais gerą balsą turėjau, gimnazijoj tai visi žinojo, net bažnyčioj leisdavo solo pagiedoti. Vadinasi, linkau prie meno, menas traukė mane. Po pamokų parėjusi, būdavo, tai piešiu, tai skaitau eilėraščius – labai poeziją mėgau. Viskas, kas su menu, buvo pats įdomiausias dalykas. Matyt, iš tėvelio perėmiau, nes jis buvo labai meniškas.

D. B.-B. *Bet Jūs meno reiškinius apibūdinate racionaliai ir tiksliai. Pavyzdžiui, pareinate iš spektaklio ir dienoraštyje rašote: „Vėlus vakaras, parėjau iš spektaklio, man sekėsi labai gerai / gerai / pasisekė ne viskas taip, kaip norėjau". Kiti dainininkai, dirigentas taip pat įvertinami. Iš kur dar rasdavote jėgų?*

I. J. Negaliu pasakyt, iš kur jų rasdavos. Galbūt ne tiek jėgų, kiek charakterio bruožas: viską iki paskutinio atiduot. Ir ne visi spektakliai būdavo tokie kaip „Karmen", kuriame reikėdavo daug fizinių jėgų, tekdavo šokt ir visa kita. Kituose – dainuodavau ne visame spektaklyje, o viename veiksme arba dviejuose. Tai po spektaklio, jei koks lengvesnis, grįžti tokia pakili. Tada gali dar rašyt dienoraštį ar bendresnes pastabas. Kiekvienas vaidmuo, nors ir mažiausias, vis tiek reikalauja atsidavimo ir susikaupimo. Aš ir tokiems vaidmenims atsakingai ruošdavausi. Kad ir mažesnis vaidmuo – kažką randi, sukuri. Po spektaklio grįžti, dar yra jėgų, susikaupimas dar yra – pats geriausias laikas rašyti. Bet kai sudėtingi spektakliai, pavyzdžiui, „Slėny" Martą dainavau – labai sunkus spektaklis. Puiki muzika, o ir pastatymas buvo vienas iš geriausių Juozo Grybausko režisūrinių darbų, tada jau nieko rašyt nebenorėdavau. Tada tik sėdi, svajoji, džiaugiesi gėlėmis, jei gauni jų iš kokio nors gerbėjo... Džiaugiesi, atrodo, nieko daugiau gyvenime nereikia. Žinoma, dar būtiniausiai reikia Meilės. Man Meilė visada buvo labai labai svarbi.

Kai sudainavau Karmen, tai ją ir dainavau 20 metų. Po premjeros 1955 m. kelis spektaklius teko dainuoti su legendiniu tenoru Kipru Petrausku. Kolegos netikėjo, kad Petrauskas grįš prie seniai dainuoto vaidmens, bet taip atsitiko. Pradėjus dainuoti po kurio laiko, kai ateidavom į kavinę – tada „Neringos" dar nebuvo, bet buvo „Palanga", „Vilniaus" restoranas – ateinam su kolegom kažką atšvęst, šiaip kavos išgert, pasėdėt – buvo labai madinga. Tai mes sėdim, geriam kavą, ir orkestras pradeda groti „Habanerą" iš „Karmen". Tai man labai patikdavo. Galvodavau – iš kur jie žino, ne tiek dar daug metų dainuoju. Vadinasi, tais laikais, kai nei estrados, nei kitų lengvesnių dalykų nebuvo, opera „Karmen" buvo labai populiari. O aš nauja Karmen, jauna. Ateini į kavinę, pasėdi – ir tau jau groja ištrauką iš „Karmen". Ne kiekvienas patiria tokius dalykus, kokių aš patyriau (*juokiasi*). Tada į operą ateidavo daug jaunimo. Nes tarp visų operų „Karmen" tokia, žinot,

apie meilę. Jaunam įdomiau tokie dalykai. Populiari opera, meilės scenos. O aš smarkaus temperamento buvau, matyt, gerokai uždegdavau. Ir inteligentai ateidavo, ypač mano personažą įsimylėjo rašytojai. Jei padainavus „Karmen“ spektaklį, niekas tavęs salėje neįsimyli, vadinasi, padainavai blogai.

Vėliau ėjo kitos operos, kiti vaidmenys, bet kiekvienas iš jų turi savo laiką. Ne vien Vilniuje dainavau, Rygoje buvo trys spektakliai. Tais laikais labai mažai gastrolių dar buvo. Retas atvejis, kad pakviečia vienam spektakliui gastrolių dainuoti, kaip jau minėjau, kartu su Georgu Otsu. Jis Eskamiljo, o aš Karmen. Po šio pakvietė padainuoti dar du spektaklius – taigi iš viso – tris! Tai man buvo nepaprastas džiaugsmas, nepaprasta laimė. Buvau jaunutė, dar tik porą metų Karmen dainavus. Jūs neįsivaizduojat, kokia tada buvau laiminga. Pinigų nebuvo, valgyti neturėjau. O jau apsirengt – užsisiuvi *kalnieriuką* baltą ir jau pasipuošus. Tokie buvo sunkūs laikai.

Tokia jau praeitis, labai mažai žmonių belikę iš to laikmečio. Tik seniukai, tokie kaip aš, truputį jaunesni... Kartais susitinku ką nors iš tų jaunesnių, pasveikina: „Laba diena, Karmen!“ Tai man senatvėj labai įdomu, labai pamalonina. Dabar, kai daug estrados, visokių renginių, tai opera truputį nublanksta, operos solistai mažiau reklamuojami.

D. B.-B. *Solistas dainuoja daug spektaklių. Ką darydavote, kad daug sezonų dainuojamas vaidmuo nepasentų, netaptų vien darbu, rutina?*

I. J. Tą patį spektaklį dainuoji ne dažniau kaip porą kartų per mėnesį. O šiaip keičiasi – kiti, kiti. Ir kiekvienas kitas tave kitaip nuteikia, ir nepavargsti. Jei tą patį būtų reikėję dainuoti šešis septynis kartus, o juo labiau dešimt ar penkiolika per mėnesį – nežinau, kaip ten būtų buvę, labai sunku būtų ištverti. Nors spektakliai ir kartodavosi, visuomet mėgindavau rasti ką nors naujo. Nors kokią mažytę detalę sugalvodavau: va toje vietoje aš taip padarysiu.

Dž. Verdžio (G. Verdi) opera „Aida“. Amneris – Irena Jasiūnaitė, Vilnius, 1963 m.

D. B.-B. *O režisieriai ar dirigentai nepykdavo, kad Jūs ką nors keičiate?*

I. J. Ne, režisieriai nepykdavo, ypač mažesniems vaidmenims nubrėždavo tik kažkokius rėmus, o visa kita palikdavo mano nuožiūrai. Žinojo, kad prisiderinsiu prie bendro spektaklio sumanymo, kad improvizuosiu tinkama kryptimi. Pati. Kartais ir kitos solistės perimdavo iš manęs daug dalykų, kuriuos prigalvodavau. Tik ne visoms „lipdavo“, nes kiekvienas turi rasti savo. Turėjau labai lakią fantaziją.

Menas, opera man buvo prie širdies, pats didžiausias džiaugsmas ir patys gražiausi vaidmenys vienas po kito. Vėliau tų naujų vaidmenų vis mažėjo. Džiaugiuosi, kad naujajame teatre dar ilgokai dainavau – aštuoniolika metų. Dar dainavau Amneris „Aidoje“. Puikus spektaklis su Liudo Truikio dekoracijomis. Nepaprastas spektaklis. Ir dar labai gera buvo dainuoti „Aidoje“. Tas vaidmuo kažkaip labai iš širdies ėjo. O Eboli „Don Karle“ naujame teatre aš jau nedainavau.

D. B.-B. *O Jums neteko dainuoti „Aidoje“, kuri buvo pastatyta aikštėje prie dabartinės prezidentūros?*

I. J. O kaipgi! Aš ten dainavau. Vytautas Grivickas pastatė „Aidą“, taip įdomu, lauke. Ten dainavo pagrindinė sudėtis. Prie pastato scena buvo, o visa aikštė – kėdžių pristatyta. Kai mes dainavom su mikrofonais, sako, girdėjosi Gedimino prospekte. Mano Amneris tada buvo, galiu pasidžiaugti, aukštumoj.

D. B.-B. *Vadinasi, aš Jus girdėjau...*

I. J. Jūs buvot ten atėjusi?

D. B.-B. *Taip, buvau. Tai buvo viena pirmųjų mano Vilniuje matytų operų. Ir dar, atrodo, esu girdėjusi Jūsų vėžlienę Tortilą Juozo Gaižausko operoje vaikams „Buratinas“, dar senajame teatre. Mes, septintokai, buvome į teatrą atvažiavę.*

I. J. Tortilą pradėjau dainuoti dar senajame teatre, bet geriau prisimenu jau vėlesnius spektaklius naujajame...

D. B.-B. *Jūs ne viename tekste minite, kad namuose mėgdavote padainuoti. Ar turite omeny operos partijų, dainų mokymąsi, vaidmenų ruošimą, ar dar ir šiaip dėl savęs padainuodavot? Gal ir dabar dar namuose padainuojat?*

I. J. Namuose dainuodavau tik tai, ką ruošdavausi atlikti – teatro vaidmenis, koncertinius numerius, o šiaip nedainuodavau. Tik bendruose suėjimuose, pasibuvimuose – tada visi mėgdavom kokias populiarias, visiems žinomas dainas padainuot. Dabar nebedainuoju. Prisimenu, kaip savo 80-mečio koncerte dainavo mano vokalo dėstytoja Aleksandra Staškevičiūtė. Jautėsi pastangos, klausytis nebuvo malonu. Nereikia laikytis įsikibus scenos tol, kol jau nieko nebepadainuosi. Man negražu, kai scenoje jau matyti senatvė. Aš, kai sulaukiau septyniasdešimties, jau visiškai nebenorėjau dainuoti koncertuose. Ir iš viso nebenorėjau dainuoti. Namuose kartais pasiniūniuoju, dažniausiai liaudies dainas. Jaunystėj patiko rusų liaudies daina „Verpėja", mėgdavau ją dainuoti koncertuose, tai ir dabar kartais prisimenu, tyliai padainuoju. Net keista, kaip aš, lietuvaitė, pajutau tą rusišką dainavimą. Kartais kokį romansą padainuoju. Ką nors apie meilę, tyliai sau... nuotaiką pataiso.

Irena Jasiūnaitė, 1967 m.

D. B.-B. *Ne viename interviu apeinate klausimą, kodėl neįsitraukėte į pedagoginį darbą. Jūs būtumėt buvusi gera pedagogė.*

I. J. Kai karjera jau ėjo į pabaigą, Konservatorijos vadovas Vytautas Laurušas siūlė dėstyti dainavimą. Sakė, norėčiau, kad jūs su keliomis studentėmis padirbėtumėt kaip pedagogė. Bet aš tada turėjau sodybą Labanore, mane ten taip traukdavo, laukdavau, kada tik saulė pasirodys pavasarį – man jokios tarnybos neįsiūlysi. Negaliu nė pagalvot. Nebuvo tos traukos dėstyti. Įrodinėt ten kiekvienai, kuri gal nesugeba. Gal turi gerą balsą, bet protelis menkas arba artistiškumo nėra. Tai būtų man buvusi problema, nes aš visada norėjau, kad viskas būtų kuo geriausiai. O jei nepavyktų – pergyvenk, ne, ne mano charakteriui. Laurušui padėkojau už kvietimą ir pasakiau, kad nenoriu, visai netraukia. Nežinau, kaip aš ištverčiau, jeigu nepavyktų padaryti taip, kaip aš noriu (*juokiasi*). Geriausi dėstytojai yra tie, kurie patys geri dainininkai ir aktoriai, ir dar turi pedagogo gyslelę. Jie patys viską išmėginę, todėl daug ką gali duoti jauniems. Bet aš gera *dūšioj* buvau, žinot, rokiškietė (*juokiasi*), tai jaunoms kolegėms daug gerų žodžių pasakydavau, daug ką parodydavau, grimuotis pamokydavau. Kadangi ilgai dainavau, susitikdavom tuose pačiuose kambariuose. Jos taip mane mylėjo, ir aš džiaugiausi, kad galiu kuo nors padėti.

D. B.-B. *Bet jaunaisiais dainininkais domitės ir dabar...*

I. J. O taip, aš visą gyvenimą domiuosi. Vos tik kas naujas atsiranda, aš jau domiuosi – koks balsas, kokios perspektyvos. Stengiuos kuo dažniau išgirst. Dabar radijas, televizija. Pavyzdžiui, Vytautą Juozapaitį atradau jau būdama pensininkė. Mes turėjom sodybą Labanoro girioj. Ten būdama ir išgirdau Vytautą dainuojant. Koks balsas, kokia išvaizda! Nuo tada jis atsirado mano akiraty. Iki šios dienos jis vienas mylimiausių mano solistų. Tik gaila, kad nuo operos pasuko į politiką.

D. B.-B. *O pačius jauniausius? Kaip Jums patinka mūsų kraštietis pandėlietis Andrius Apšega?*

I. J. Aš jį pirmąsyk išgirdau per televiziją – per „Triumfo arką". Kai pasakė, kad rokiškietis, išsyk atkreipiau dėmesį. Jau tada gerai atliko Akademijoje paruoštus dalykus. Jo balsas mane visapusiškai sužavėjo. Tik labai gaila, kad jis ne į operą, o į Kauno muzikinį pakliuvo. Ten viską dainuoji. O opera yra aukščiausias solisto atsiskleidimas. Gerai, kad dainuoja, bet jis turėjo būti operoj. Aš esu didelė jo gerbėja. Jei bus galimybė, būtinai perduokit. Sakykit, man daug reiškia ir tai, kad jis rokiškietis. Bet ne vien tai. Kaip vokalistas jis labai man prie *dūšios*. Ir išvaizda gera, ir visa kita. Jis turi būti operoj – Eskamiljas, Rigoletas. Mano palinkėjimas jam: mylėk Kauną, bet dainuok dar ir Vilniuj.

D. B.-B. *Esu Jus tris kartus girdėjusi kalbančią viešai: dusyk Vilniaus rokiškėnų susibūrimuose, trečią kartą – teatre. Ir visada Jūsų kalbėjimas be galo tikslus, sutvarkytas: įvadas, dėstymas, pabaiga. Ar Jūs pasisakymams ruošiatės, ar tai Jūsų meniškos sielos improvizacija?*

I. J. Jei nežinai, kad kalbėsi, tai tada spontaniškai – improvizuoji, ką galvoji, kokios tuo metu ateina mintys. O kai žinau iš anksto, kad teks kalbėti, tai pagalvoju, ką pasakyt, ką pabrėžt, bet niekad jokio plano nesusidarau. Tiktai akcentus – ką norėčiau pasakyt. Ir man sekasi. Kai būdavo minėjimai, dažnai kviesdavo kaip solistę kolegę, bet būtinai prašydavo, kad pakalbėčiau. Ir dokumentiniame filme, ir televizijos laidose „Legendos", ir „Lietuvos operos scenoje" prašė pakalbėti apie kolegas: Kiprą Petrauską, Romaną Marijošių, kitus. Daug pasakodavau, ir man sekdavosi. Dažnai ir atsisakydavau, nes kai pasidarai nuolatinis standartinis kalbėtojas, tai jau nieko gero (*juokiasi*).

D. B.-B. *Kadangi Jūsų svarbiausias vaidmuo buvo Karmen, o knygose ir interviu minite, kad sudarinėjamas giminės medis, norėčiau paklausti: ar kartais giminėje nebuvo pietiečių? Italų, ispanų, net čigonų?*

I. J. Giminės medžiu rūpinasi nepaprastai atsidavęs žmogus – Juozas Liepinis. Jis klausinėja ir mane, atranda detalių. Kiek žinau, tokių asmenų nebuvo, bet gal jis ateityje dar užtiks tą medį rengdamas (*juokiasi*). Jis aprašo ir kitus rokiškėnus, taip sakant, iš Rokiškio parapijos. Tai žmogus atsidavęs savo giminei šimtu procentų.

D. B.-B. *Man Liepinio pavardė nuo vaikystės girdėta. Mama vis minėdavo kunigą Liepinį...*

I. J. Mano mama buvo Liepinytė, ji kunigą Liepinį labai mylėjo. Aš buvau dar mažyė, bet kunigą Liepinį gerai pažinojau. Jis atvažiuodavo, saldainių atveždavo. Kilnus žmogus, eruditas. Kunigui Liepiniui nuo vaikystės dienų buvo įskiepyta pagarba. Man atrodo, kad jis buvo ne visai paprastas kunigas (kun. Augustinas Liepinis 1927–1940 m. ėjo Panevėžio vyskupijos kurijos notaro pareigas, 1940 m. suteiktas garbės kanauninko titulas, o okupacijų metais iki mirties 1977-aisiais buvo Panemunio bažnyčios klebonas – *D. B.-B.*) Man buvo malonu, kad jis sekė mano karjerą ir mane vertino.

D. B.-B. *Ir pabaigai – ko iš savo amžiaus ir išminties aukštumų norėtumėte palinkėti kraštiečiams ir visiems žurnalo skaitytojams?*

I. J. Kaip aš visur kartoju, kai manęs kas paklausia – ar aš laiminga, tai atsakau: esu laiminga, kad gimiau Lietuvoj ir gimtinė mano – Rokiškis. Esu laiminga, kad Rokiškyje užgimusi išsipildė mano svajonė ir tapau operos soliste. Aš laiminga, kad mylėjau. Mano meilė Rokiškiui iki šiolei yra mano širdyje, ir būnu laiminga nors ir mažiausią žinutę apie savo gimtinę, apie rokiškėnus sužinojusi. Išsaugokite savyje tiek energijos, kad jos užtektų kasdien džiaugtis gyvenimu. Ir labai labai jus visus myliu!

Römeriai ir Bagdoniškio dvaras

Dr. JOLANTA ŠIRKAITĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas

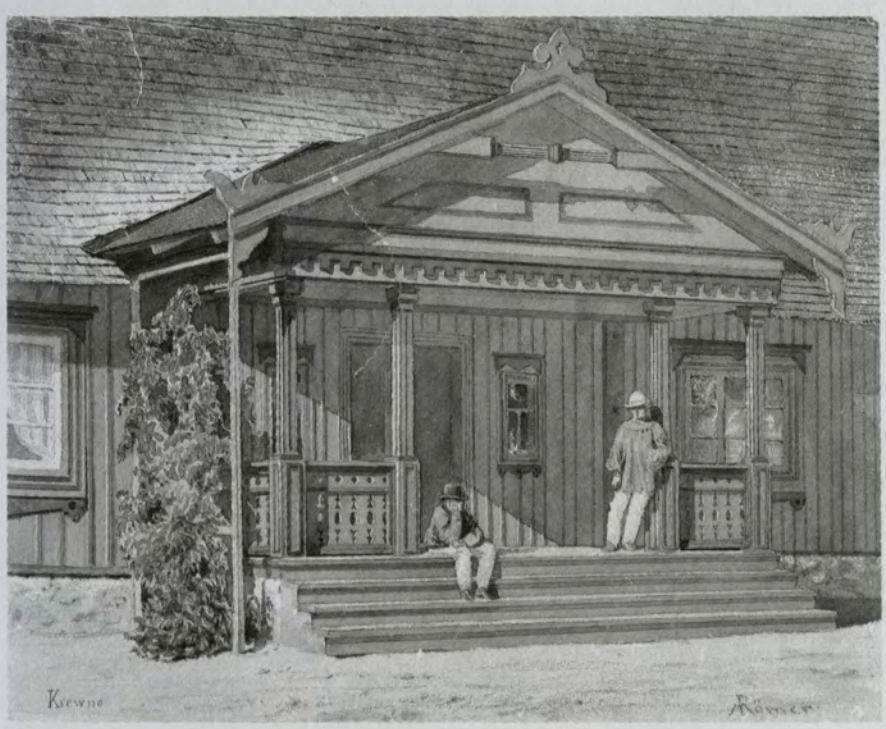
Mykolo Römerio asmenybė labiausiai žinoma kaip iš Rokiškio krašto kilusio nusipelnusio teisininko, Lietuvos konstitucinės teisės kūrėjo, Bagdoniškio dvaro savininko. Bet ne visiems žinoma jo kilmė, giminystės sąsajos su itin plačiai Lietuvoje paplitusia Römerių gimine ir jos ištakomis. Mažai tenušviesta ir pati Bagdoniškio dvaro istorija.

Kartu su Kryžiuočių ordino riteriais Römeriai atkeliavo į Livoniją iš Meiseno apylinkių Vokietijoje dar XIII šimtmetyje. Jų palikuonys dar keletą amžių gyveno dabartinėse estų ir latvių teritorijose. Už puikią tarnybą apdovanoti latifundijomis, buvo įkūrę savo dvarus Viru ir Harju žemėse, o netekę valdų Estijoje, – Halswige (prie Bauskės), Kurše turėjo Herrmeisterholmo ir Jungfernhofo dvarus. Švedams užgrobus Kuršo žemes, paskutinysis jų valdytojas Steponas Römeris 1620 m. persikėlė į Lietuvą.

Kaip teigiama Eugenijaus Romerio 1936 m. užrašytoje giminės istorijoje[1], Steponas Römeris (1560–apie 1635) įsigijo namą Vilniuje, Puškarnioje prie Trakų vartų. Steponas turėjo šešis sūnus, kurių vyriausias Matas tapo Trakų atšakos, o jauniausias Kristupas – Upytės atšakos pradininku.

Jonas Chruckis. Mykolo Juozapo Römerio portretas, 1847 m. Rokiškio krašto muziejus

Alfredas Römeris. Kriaunų dvaro prieangis. LMA Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius

Römeriai per trejetą šimtmečių, kuriuos čia gyveno, turėjo gausybę dvarų. Seniausios mums žinomos Römerių gyvenimo vietos Lietuvoje susijusios su Vilniumi ir Trakų bei Ukmergės apylinkėmis. Upytės linijos atstovai daugiau laikėsi vokiškųjų tradicijų, giminiavosi su Kuršo bajorais, vėliau vieni surusėjo, o kiti nusigyveno.

Visa gausios Römerių giminės didybė yra susijusi su Trakų atšakos palikuonimis. Jos pradininkas Matas (Mattheus) Römeris (1605–1699), Lietuvos kariuomenėje ištarnavęs iki generolo laipsnio, kaip atlyginimą buvo gavęs Geranonių ir Lipniškio seniūnijas, pats dar įsigijo

Senieji Bagdoniškio dvaro mūriniai rūmai. Nuotr. iš Jadvygos Vitkauskienės asm. albumo

Semeliškių seniūniją, nusipirko Pelyšų dvarą Ukmergės paviete.

Vėlesnės šios atšakos kartos, kurių atstovai per vedybas giminiavosi su žymiausiomis Lietuvos šeimomis, tik daugino savo dvarus ir žemes. Ukmergės pavieto dvarai kaip kraitis perėjo generolo dukroms ir jaunesniesiems sūnums bei jų vaikaičiams, o svarbiausios valdos Trakų paviete atiteko sūnums Matui ir Steponui Jurgiui, pastarasis dar nusipirko Daugirdiškių dvarą Trakų paviete, o 1740 m. iš svainio Mykolo Sulistrovskio[2] nupirko Kriaunų dvarą Ukmergės vaivadijoje, vėliau šiuos dvarus paveldėjo vyresnysis Stepono Jurgio sūnus, Trakų pakamaris Steponas Dominykas (1720–?).

XVII a. viduryje Kriaunų dvarą sudarė keli dvareliai ir palivarkai, priklausę Dusetų Rudaminoms. XVII a. pabaigoje Kriaunų dvaro kompleksas kaip kraitis atiteko Kotrynai Rudaminaitei-Oginskienei, kuri 1714 m. nuo Kriaunų dvaro atskyrė Bagdoniškio palivarką ir jį pardavė. Kurį laiką Bagdoniškis ėjo iš rankų į rankas, o XVIII a. pabaigoje priklausė Tadui ir Justinui Višinskiams. Tad paveldėjęs Kriaunas, Steponas Dominykas už devynis tūkstančius lenkiškų auksinų iš jų 1786 m. nusipirko dar ir Bagdoniškio palivarką (o į gyvenimo pabaigą iš Ukmergės seniūno žmonos Elenos Bilevičiūtės-Morikoni įsigijo ir Antanašę).

1792 m. Stepono Dominyko surašytame testamente skelbiama: „Sūnui Mykolui[3] užrašau Kriaunas ir Bagdoniškį, užstatytą Kostkai, Daugirdiškes su Granapolio, Bulbėnų palivarkais, Mackėnų dvarelį su visu inventoriumi, namus Trakuose ir namą Savičiaus gatvėje Vilniuje. Taip pat perspėju Antanašės savininkus Morikonius, kad jie privalo išmokėti ir užstatą už Bagdoniškes ir Antanašės skolas...“[4].

Pagrindinis Mykolo Juozapo ir jo šeimos gyvenimas vyko Dembinoje ir Daugirdiškėse. Pajamas gaudavo iš minėtų kaimyninių palivarkų, taip pat iš Kriaunų, Antanašės ir Bagdoniškio dvarų bei jiems priklausiusių palivarkų.

Tad hipotezė, kad valdant Mykolui Juozapui Römeriui buvo pastatytas pagrindinis gyvenamasis namas, oficina (XIX a. pr.) ir užveistas dvaro sodas, nelabai tikėtina.

1852 m. gruodį Mykolas Juozapas Römeris testamentu padalijo visą turtą vaikams, o kadangi sūnus Mykolas Steponas jau buvo miręs, pastarojo aštuonmečiam sūnui Mykolui Kazimierui buvo paskirti Bagdoniškio ir Mataučiznos dvarai su 5 kaimais, 3 vienkiemiais, 130 baudžiauninkų, 1392 dešimtinėm žemių, jo sesuo Kotryna gavo piniginį kraitį[5]. Kadangi Bagdoniškis buvo įskolintas, vyresnieji sūnūs Edvardas Jonas ir Severinas buvo įpareigoti sumokėti skolas. Edvardas Jonas, kuriam paskirta Antanašė, Kriaunos ir namai Vilniuje, bei Adomas Deštrunkas buvo paskirti

Mykolas Römeris su šeimos nariais Bagdoniškyje. Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus archyvo

Bagdoniškio dvaras XIX a. pab.–XX a. pr. Nuotr. iš Jadvygos Vitkauskienės asm. albumo

oficialiais Bagdoniškio paveldėtojų globėjais.

Mykolo Kazimiero ir jo sesers Kotrynos vaikystė iš pradžių slinko su tėvais Mykolu Steponu ir Vitalija Kobylinska Daugirdiškėse. Po ankstyvos tėvo mirties abu vaikai gyveno kartu su jais iki 1855 metų[6]. Po senelių mirties augo su globėju Vilniuje ir Antanašėje. Vėliau Kotryna ištekėjo už Vitoldo Tiškevičiaus ir mirė 1877 m., būdama vos trisdešimties. Mykolas Kazimieras valdyti dvarą galėjo tik sulaukęs pilnametystės ir baigęs agronomijos mokyklą Proszkowe, Lenkijoje. Dvare apsigyveno tik apie 1864 metus. 1869 m. spalį Drezdene vedė Konstanciją Tukałło[7], bajoraitę, kilusią iš Minsko gubernijos, bet ilgai su tėvais gyvenusią Vokietijoje. Po kelionės į Italiją jaunavedžiai 1870 m. kovą apsistojo Bagdoniškyje, kurį reikėjo pritaikyti šeimyniniam gyvenimui, o tai reiškia, kad reikėjo statytis naują gyvenamąjį namą. Jo pamatai buvo pašventinti 1872 m. liepos 22 d.[8], dvaro ir parko įrengimas truko dar bene dešimtmetį.

Eliza ir Konstancija Römerytės, apie 1883 m. Nuotr. iš Jadvygos Vitkauskienės asm. albumo

Likimo ironija, bet paprastos architektūros medinis Mykolo Kazimiero statyto namo be jokių puošmenų vidus nebuvo aprašytas, tad nebuvo įtrauktas į garsųjį daugiatomį Romano Aftanazy veikalą apie dvarus. Neminimas ir daugiatomiuose Edvardo Jono Römerio dienoraščiuose. Žinome tik tiek, kiek paminėjo pats Mykolas Pijus Römeris. Būtent tai, kad dvaras išgražėjo, kad Konstancija Römerienė mėgo sodinti medžius ir formuoti gojelius ir kad skiriamasis Bagdoniškio parko bruožas buvo piramidiniai topoliai, kurie išnyko tarp 1890 ir 1905 metų[9].

Jaunieji Römeriai Bagdoniškyje susilaukė šešių vaikų, bet jų šeimos gyvenimas nebuvo labai nusisekęs. Kaip teigė Mykolas Pijus, jo mama ištekėjo „be didelės meilės, tik šiaip, kaip ir daugelis jaunų bajoraičių ištekėdavo“[10]. Šeimyninė laimė baigėsi, kai Mykolas Kazimieras užmezgė atvirą romaną su vaikų guvernante prancūze. Ir apskritai, anot jo, tėvas buvo „visa galva žemiau už mamą“, kuri buvo apsiskaičiusi, domėjosi literatūra ir švietėjiškomis idėjomis, buvo „nepaprastai jautri, turėjo neapsakomai karštą širdį, buvo linkusi idealizuoti“[11].

Bagdoniškio dvaras. Nuotr. iš Jadvygos Vitkauskienės asm. albumo

Mykolas Römeris su seserimi Marija, XIX a. pab.–XX a. pr. Nuotr. iš Jadvygos Vitkauskienės asm. albumo

Steponas Römeris. Dukters Stefanijos portretas

Tuo tarpu tėvas buvo autokratas ir ne visai stabilios psichikos. Kaip teigė Mykolas Pijus, „kiek vėliau jis metėsi į verslo sūkurį, susirgo dvarų ir mūrinių namų pirkimo manija“[12], kol patyręs didelių nuostolių atsidūrė ligoninėje, gydančioje „dvasines ligas“. Po Konstancijos mirties 1914 m. pats praktiškai neūkininkavo, o samdytas valdytojas ūkį apvaginėjo. Didžiojo karo metais, keičiantis frontams ir valdžioms, dvaras dar labiau nukentėjo. Mykolas Kazimieras mirė 1920 m., palikęs nustekentą ūkį ir nepalikęs jokio testamento. Tad dvarą reikėjo pasidalyti visiems jo paveldėtojams, o jų, kaip minėjau, buvo šeši – dukterys Konstancija (g. 1870), Eliza (g. 1871), Elena (g. 1873), Elvyra (g. 1874), Marija (g. 1878) ir Mykolas Pijus (g. 1880).

Tik dviejų vyresniųjų seserų šeimyniniai gyvenimai nusisekė. Kitus, berods, lydėjo dar iš senelių paveldėtas prakeiksmas. Konstancija, ištekėjusi už Ezekielio Pruszkowskio, daugiausia gyveno Lenkijoje, Eliza, ištekėjusi už Zigmunto Komorovskio, gyveno palyginti ištaigingą gyvenimą netolimame Kavoliškio dvare, Elena, ištekėjusi už Juozapo Valavičiaus, mirė vos dvidešimt vienerių. Elvyra ir Marija, neapsikentusios savo vyrų, paliko juos ir su vaikais grįžo gyventi pas tėvus.

Mykolas Pijus 1909 m. spalį susituokė su giminaite Regina Römeryte, dailininko Edvardo Mato dukterimi, bet po devynių mėnesių jų santuoka iširo (antrąsyk vedė tik po trijų dešimtmečių, prieš Antrąjį pasaulinį karą). Pagal tradiciją būtent jis turėjo paveldėti dvarą, bet potraukio žemės ūkiui nejautė, tėvui dvaro valdyti nepadėjo ir tuo užsitraukė pastarojo rūstybę.

Pagrindinį dvaro pastatą pasidalijo Elvyra ir Mykolas, kuris dalį savo kambarių užleido (išnuomojo) Marijai, nes nuolat dvare, kaip žinia, negyveno. Pasiliko tik vieną kambarį antrame aukšte. Dvaro žemės buvo padalytos į šešis rėžius, taip pat ir miškai padalyti į šešias dalis. Vyresniosios dukterys ar jų palikuonys savo dalis pardavė. Kaip teigia Mykolas Römeris, 1921 m. birželį „Bagdoniškis kaip viena visuma, kaip vientisas dvaras nustojo egzistuoti“[13] ir po padalijimo „labiau priminė fermą nei ponų rezidenciją[14]“.

Marija Römerytė-Römerienė su dukra Eva ir sūnumi Steponu. Nuotr. iš Jadvygos Vitkauskienės asm. albumo

Mykolo Römerio vasarnamis. Nuotr. iš Jadvygos Vitkauskienės asm. albumo

Mykolo Römerio virtuvės pastatas. Nuotr. iš Jadvygos Vitkauskienės asm. albumo

Elizos ir Zigmunto Komorovskių šeima

Jame liko ūkininkauti dvi moterys – Elvyra ir Marija. Kiekviena atskirai savo dalyse.

1921 m. atvykęs į Bagdoniškį Mykolas Römeris rašė: „Apžiūrėjau seserų ūkį <...>. Jų ūkelis po truputį auga ir plečiasi. Joms sunku, nes trūksta grynųjų pinigų ir darbinių arklių – šios problemos vargina seseris ir neleidžia atsikvėpti nė minutę, vystyti ūkio taip, kaip norėtų. Na, bet veršiukai auga, auga ir nemažai paršelių, laukai dirbami ir beveik visi apsėti, sodai ir daržai dera, o geriausiai atrodo paukštynas. Viščiukų net suskaičiuoti neįmanu. Taip pat pulkai žąsiukų, ančiukų, kalakutų vaikštinėja po sodą ir prie namų, o abi seserys beveik visą dieną maitina nepasotinamus paukščių būrius".

Bet tuoj pat prisipažįsta: „Bagdoniškis, suvešėjus augmenijai, <...> atrodo be galo gražiai. Pažįstu jį kiaurai ir niekada man neatrodo kasdieniškas ir banalus. Visada užburia savo grožiu, tarsi pirmąkart būčiau pamatęs"[15].

Kiekvienąsyk atvykęs į Bagdoniškį, vasaromis ar per didžiąsias šventes, Mykolas Römeris apsistodavo savo kambaryje antrajame aukšte. O į Kauną kaip mokestį už nuomą išsiveždavo žąsį, kiaušinių, grybų, daržovių, per metus jam priklausydavo ir viena kiaulė[16].

Tačiau ilgainiui suprato, kad Bagdoniškyje negali jaustis kaip namie, „esu tik savo seserų svečias"[17], rašė dienoraštyje. Tad savo žemės dalyje pasistatė nuosavą namelį, kur vasarodavo atitrūkęs nuo darbų Kaune.

Tai buvo medinis, raudonai dažytas namas su mansarda, dviem balkonais ir keturiomis kolonomis, puošiančiomis priekinį namo fasadą. Pagrindinis interjero akcentas buvo puošnūs krosnių kokliai. Vėliau pasistatė virtuvę, tiltą į ją, mūrinį raudonų plytų svirną, ledainę, rūkyklą.

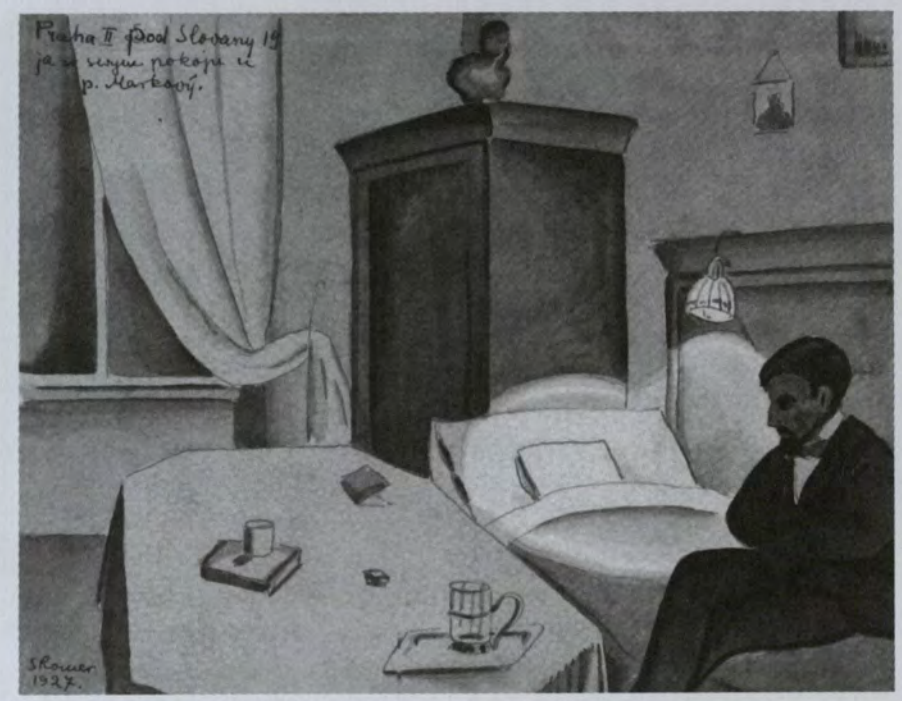
Ypač rūpinosi dvaro aplinka, sukūrė ištisą tvenkinių sistemą, sujungtą dirbtiniais upeliais ir tiltais. Dvaro tvenkiniuose buvo auginamos gulbės ir antys, o šalia jų voljeruose ganėsi fazanai ir dekoratyvinės vištelės. Taip pat užveisė naują sodą bei maumedžių ir sidabrinių eglių parką.

Projektą naujajam Mykolo Römerio namui nubraižė Steponas Römeris, sesers Marijos sūnus, taip pat kurį laiką gyvenęs dvare.

Marija Römerytė buvo kartu ir Römerienė, nes ištekėjo už tolimo giminaičio Vitoldo Römerio ir gyveno jo tėvonijoje Ikaznėje, Dysnos apskrityje, tačiau vyrui pralošus dvarą, grįžo į Bagdoniškį su dviem vaikais. Mykolas Römeris rūpinosi Steponu, atidavė jį į gimnaziją Vilniuje, vėliau buvo pasiėmęs kartu su savimi į Lenkiją, kai turėjo ten

Sofija Römerienė. Stepono Römerio portretas. Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus

Steponas Römeris. Savo kambaryje Prahoje, 1927 m.

tarnybą. Tačiau Steponui anksti pasireiškė tėvo genai, stokodamas valios, mėgo linksmai pagyventi ir nedorai elgtis, dažnai užtraukdamas gėdą dėdei. Grįžęs į Lietuvą, apsiramino, bet ūkyje motinai mažai gelbėjo.

„Atrodo jis laimingiausias, kai gali ištisas dienas leisti savo kambaryje, sėdėti prie stalo, piešti, braižyti planus, rašyti dienoraščius (kurie neišliko – *J. Š.*) ir nieko neveikti“[18], – rašė Mykolas Römeris. Tačiau patikino, kad „Steponas yra gabus, ypatingai apdovanotas talentu piešti“[19].

Steponas, gimęs 1900 m., buvo vienintelis iš Bagdoniškio linijos Römerių, tapęs dailininku. Jam jau nebeteko pažinti garsių giminės dailininkų – tėvo pusbrolių Alfredo ir Edvardo Mato Römerių, su kuriais Mykolas Kazimieras kurį laiką augo kartu globėjo Edvardo Jono namuose, bet dailininko gyslelė permušė tėvo genus. Bagdoniškyje ne tik mėgėjiškai piešė, bet ir lipdė skulptūras, turėjo įsirengęs dirbtuvę. 1925 m. vedė tetos vaikų guvernantę Mariją Narbutaitę, įsidarbino piešimo mokytoju Panevėžio lenkų gimnazijoje. Įvertinęs Stepono gabumus, Mykolas Römeris 1927 m. išsiuntė jį mokytis dailės į Prahą. Ten jis keletą metų studijavo Aukštesniojoje pramoninės ir dekoratyvinės dailės mokykloje.

Prahoje sukūrė iliustracijas čekų pasakų knygai. Grįžęs į Lietuvą, kūrė scenografijas Panevėžio miesto teatrui. Nutapė portretų (žmonos, Antano Smetonos, Jono Basanavičiaus), figūrinių kompozicijų („Kavinėje“, „Lemtis“), peizažų.

Kūrybai būdingas ornamentiškumas, apibendrintas plaukiančių linijų piešinys, kartais geometrizuotas. Galima įžvelgti sąsajų su *Art Deco* stiliumi.

Prieš pat karą Mykolas Römeris vedė savo tarnaitę Jadvygą Čepulytę ir susilaukė trijų dukterų. 1940 m. įvykiai pakeitė ir Bagdoniškio dvarą, ir jo gyventojų likimus. Dvaras, dalinai nacionalizuotas, netekęs šeimininkų, ėmė sparčiai nykti, keliavo iš rankų į rankas.

Čia veikė ir mokykla, ir biblioteka, net veterinarijos punktas. Nugriuvo namą puošusios kolonos, buvo sudaužyti puošnieji kokliai, užžėlė ir ilgai puoselėta aplinka. 1993 m. nuosavybės teises į jį atgavo Mykolo Römerio dukros. 2013 m. du apnykę istoriniai senojo dvaro pastatai ir dalis žemės buvo parduoti.

Nuorodos

[1] *Eugenijus Romeris. Livonijos ir Lietuvos Römerių giminės istorija / Eugeniusz Romer, Monografia rodu Romerów*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2009.

[2] Mykolas Sulistrovskis buvo dailininko Alfredo Römerio (1832–1897) žmonos Vandos prosenelis. Buvo Ašmenos stalininkas ir Lazdynų seniūnas.

[3] Mykolas Juozapas Römeris.

[4] *Eugenijus Romeris. Livonijos ir Lietuvos Römerių giminės istorija...*, p. 99.

[5] *Mykolas Römeris. Dienoraštis. 1922 m. birželio 16-oji – 1923 m. balandžio 10-oji*, Vilnius: Versus Aureus, 2016, p. 90.

[6] *Mykolas Römeris. Dienoraštis. 1922 m. birželio 16-oji – 1923 m. balandžio 10-oji...* 2016, p. 87.

[7] Edward Jan Römer, Dziennik, Varšuvos nacionalinės bibliotekos Rankraščių skyrius sygn. 8724/13, l. 173.

[8] Ten pat, sygn. 8724/16, l. 121..

[9] *Mykolas Römeris. Dienoraštis. 1921 m. sausio 13-oji – lapkričio 7-oji*, Vilnius: Versus Aureus, 2012, p. 346.

[10] Ten pat, p. 420.

[11] Ten pat.

[12] Ten pat, p. 421.

[13] Ten pat, p. 226.

[14] Ten pat, p. 347.

[15] Ten pat, 2012, p. 223.

[16] *Mykolas Römeris. Dienoraštis. 1922 m. birželio 16-oji – 1923 m. balandžio 10-oji...* 2016, p. 109.

[17] Ten pat, p. 320.

[18] Ten pat, p. 218.

[19] Ten pat, p. 219.

Rokiškio savivaldos aušra

IEVA ČERNIAUSKAITĖ

Šiemet sukanka 100 metų nuo Lietuvos savivaldybių kūrimo pradžios. Šia proga prisiminkime Rokiškio savivaldybės kūrimosi pirmuosius žingsnius, sėkmes ir nesėkmes.

1918 m. vasario 16-ąją paskelbus Lietuvos Respublikos nepriklausomybę, jau metų pabaigoje visoje šalyje pradėjo sklisti žinia, jog reikia kurti vietos valdžią, t. y. savivaldą. Nors noro buvo daug, bet nebuvo aiškių ir tikrų nurodymų, kaip valdžia turi būti kuriama, todėl vyriausybės kvietimą buvo ne taip lengva įgyvendinti. Susisiekti su Vilniumi ir iš ten gauti nurodymų nebuvo paprasta – vokiečių okupacinė valdžia vis siekdavo apsunkinti savivaldybių kūrimo darbus.

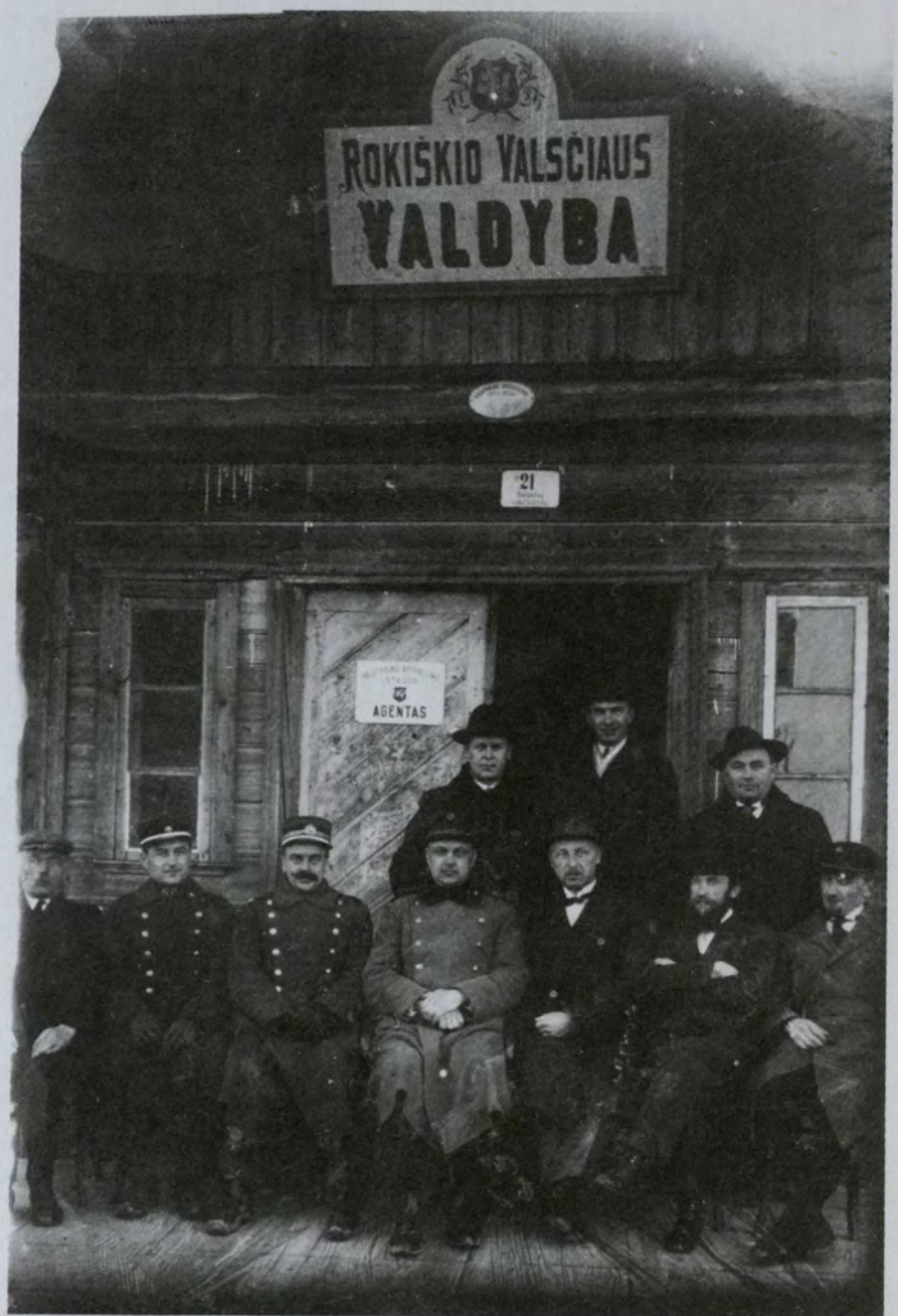

Vladas Lašas – pirmasis Rokiškio miesto burmistras. RKM-39860

Lapkričio pabaigoje Vladas Lašas (1892–1966) buvo paskirtas Rokiškio apskrities viršininku. Padedamas vietos inteligentų, vietiniams gyventojams šiek tiek aiškiau nurodė, kaip reikėtų pradėti valdyti apskritį. Apskrities valdymas turėjo prasidėti nuo valsčių arba parapijų komitetų steigimo. Tuo tikslu buvo renkami seniūnijų įgaliotiniai, kurie ir privalėjo išsirinkti valsčių ar parapijų komitetus[1]. Kadangi Laikinosios vyriausybės atsišaukime nebuvo konkrečiai nurodyta, kaip turi būti kuriama savivalda, tai Rokiškio apskrityje buvo ir valsčių (bezirkų), ir parapijų komitetai[2].

Valsčių ir parapijų komitetai turėjo išsirinkti ir išsiųsti savo įgaliotus atstovus į apskrities suvažiavimą. Apskrities suvažiavime dalyvavo kairieji (Jurgis Smalskys, Pranas Indriūnas, Edvardas Tičkus) ir dešinieji (Vladas Lašas, Jonas Macijauskas). Po ilgų diskusijų „<...> smalskistų sparnas tapo nugalėtas dešiniųjų lašistų“[3]. Į komitetą buvo išrinkti V. Lašas, J. Macijauskas ir J. Smalskys. Suvažiavimo metu tartis su vokiečių Kreishaupmanu (apskrities viršininku) dėl dvarų ir kito turto perėmimo iš vokiečių Žemės Ūkio ir Valstybės Turtų Ministerijos įgaliotiniais buvo išrinkti agronomas Apolinaras Vienožinskis, J. Smalskys ir Jonas Stašys. Ši komisija reikalavo, kad dvarų turtas ir grūdai nebūtų išvežami ir parduodami. Jie taip pat reikalavo, kad viskas būtų perduota valsčių ir parapijų komitetų žinion. Daug pastangų kainavęs susitarimas teoriškai pavyko, bet praktiškai pažadai nebuvo vykdomi. Nepaisant komitetų draudimų, vis dėlto dvarų turtas buvo atvirai gabenamas, parduodamas, naikinamas ir tik ištuštinti svirnai perduodami vietos komitetų žinion[4]. Perėmusi tuščius dvarų svirnus, savivaldybė turėjo rūpintis vietos bendruomene ir kitais reikalais.

Apskrities suvažiavime buvo nuspręsta rūpintis vietos gerove savivaldybės valsčių teritorijoje ir neatidėliojant išrinkti valsčių seimelius. Juos turėjo sudaryti seniūnijų įgaliotiniai nuo nustatyto valsčiaus gyventojų skaičiaus, o valsčių seimeliai turėjo išrinkti

Grupė tarnautojų prie Rokiškio valsčiaus valdybos pastato Nepriklausomybės aikštėje, XX a. 4 deš. pr. RKM-46441

valsčių komitetus iš 3–5 narių. Apskrities seimelį turėjo sudaryti valsčių seimelių išrinkti atstovai (po 4 nuo kiekvieno valsčiaus). Kiek tuo metu buvo valsčių, sunku nustatyti, nes dalis Ežerėnų (dab. Zarasų) apskrities, kuri ribojosi su Rokiškio apskritimi, nuolat kito ir konkrečios valsčių ribos dar nebuvo nustatytos[5].

1918 m. gruodį susirinko naujais pagrindais suformuotas apskrities seimelis. Jame dalyvavo 70 atstovų, daugumą sudarė kairioji (smalksistų) ir dešinioji (lašistų) srovės. Į apskrities komitetą buvo išrinkti J. Smalskys, Pranas Indriūnas, E. Tičkus, Jonas Žemaitis, V. Lašas, Jonas Macijauskas ir Antanas Jurgelionis. Komiteto pirmininku išrinktas J. Smalskys. Šios sudėties apskrities seimelis ir komitetas gyvavo iki 1918 m. pabaigos. Jis buvo susirinkęs tris kartus, bet nieko konkretaus nenutarė ir nepadarė. Daugiausia ginčytasi įvairiais politiniais klausimais, bet rezultatų nepasiekta[6].

Vertinant komiteto darbus, būtina paminėti, kad jis prisidėjo prie „milicijos organizavimo, biednuomenės šelpimo, nuo šiokio tokio vokiečių turto perėmimo“[7]. 1918 m. gruodžio pabaigoje „jau bolševikams besiartinant apskrities komitetas dar skaitė reikalingu sušaukti apskrities seimelį pasitarti einamuoju momentu ir kokios linijos laikytis bolševikams užėjus“[8]. Posėdžiaujantį seimelį, į kurį dauguma kairiosios srovės narių jau nebeatvyko, išvaikė įsiveržę Rokiškio revoliucinio komiteto (*revkomo)* nariai Juozas Adomaitis ir Kalvaitis[9]. Taip baigėsi pirmoji savivaldybių organizavimo stadija.

Lietuvos Tarybai paskelbus nepriklausomybę, kaizerinė Vokietija ją formaliai pripažino, tačiau valdžios iš savo rankų nepaleido. 1918 m. gruodžio mėn. Rokiškį užėmė bolševikų pajėgos. 1918 m. gruodžio 20 d. sudarytas vienas pirmųjų Rokiškio apskrities revoliucinis komitetas (*revkomas*). Jam vadovavo mokytojas E. Tičkus, *revkomas* įsikūrė viename Rokiškio dvaro pastatų (pietinėje oficinoje). E. Tičkus žuvo 1918 m. gruodžio 31 d. Rokiškio geležinkelio stotyje įvykusio vokiečių karinio traukinio užpuolimo metu. Gyventojų rinkti komitetai buvo likviduoti jėga. 1919 m. gegužės 31 d. į Rokiškį atžygiavusi Lietuvos kariuomenė čia bolševikų neberado. Pasitraukus Raudonajai armijai, imta organizuoti vietinė valdžia.

1919 m. spalio 28 d. „Vyriausybės žiniose“ paskelbtas savivaldybių įstatymas[10]. Juo buvo grindžiamas teisinis Lietuvos savivaldybių pagrindas. Įstatyme numatyta tvarka visoje Lietuvoje vyko savivaldybių rinkimai ir išrinktos savivaldybės pakeitė iki tol buvusias. Lietuvos centrinio archyvo duomenimis,

Savivaldybių departamento nutarimas nušalinti Igną Tamošiūną nuo burmistro pareigų Rokiškio mieste, 1921 m. LCVA F. 379, ap. 2, b. 295, l. 135

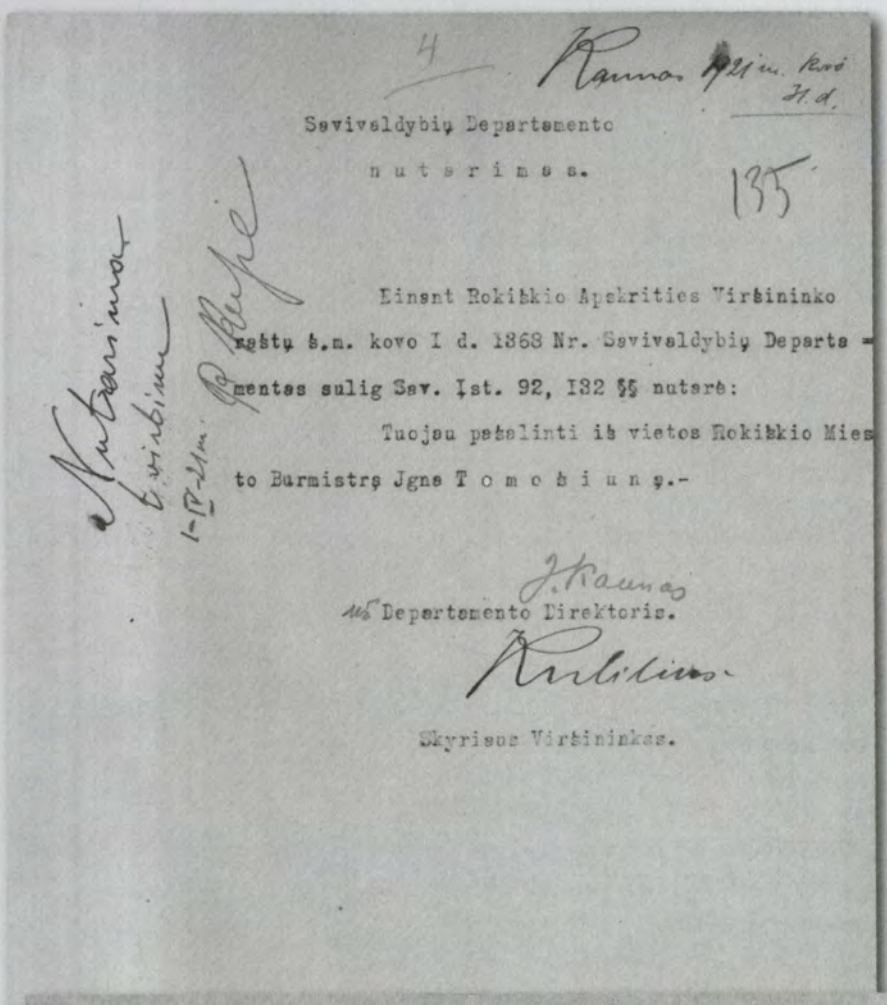
Rokiškio apskrityje buvo Rokiškio miesto, Rokiškio, Pandėlio, Kamajų, Panemunio, Skapiškio, Svedasų, Kriaunų, Jūžintų, Obelių, Juodupės ir Panemunėlio valsčių savivaldybės[11].

Rokiškio apskrities savivaldybės dešimties metų (1918–1928 m.) laikotarpio aprašyme minima, kad jau nuo 1919 m. birželio prasidėjo antrasis savivaldybių kūrimo etapas. 1919 m. birželio 12 d. buvo sušauktas apskrities seimelis, kuris išrinko naują apskrities komitetą. Jį sudarė 3 nariai: Juozas Jurgelionis, Kazys Bieliūnas ir Adolfas Bičiūnas. Visi iš Panemunėlio valsčiaus. Pirmininku išrinktas J. Jurgelionis[12].

Pagrindinis apskrities komiteto rūpestis ir uždavinys buvo aprūpinti savanorių kariuomenę maistu. Vietos gyventojų patriotiškumas ir dosnumas vietos valdžiai padėjo susidoroti su šia problema. Kitas uždavinys buvo maisto produktų transportavimas į frontą. Vienintelis iš bolševikų atimtas garvežys buvo susprogdintas ir geležinkelio šaka Panevėžys–Kalkūnai ilgam nustojo veikusi[13].

Finansiniai rūpesčiai nemenkai slėgė komiteto narių pečius, pinigų nebuvo net administracinėms priemonėms. Todėl organizacinio darbo pradžiai buvo pasiskolinta 300 auksinų iš antrojo pėstininkų pulko ūkio skyriaus viršininko. Jau mėnesio pabaigoje žemės mokesčio pinigai pradėjo plaukti į apskrities komiteto kasą, iš kurios buvo apmokamos visų valsčių savivaldybių išlaidos.

Norint ir toliau tinkamai aprūpinti kariuomenę maistu, reikėjo organizuoti ir tvarkyti valsčius.

Savivaldybių Departamento

n u t a r i m a s.

Išnagrinėjęs Rokiškio Apskrities Viršininko raštą š.m. kovo 1 d. 1868 Nr. Savivaldybių Departamentas sulig Sav. Įst. 92, 182 §§ nutarė:

Tuojau pašalinti iš vietos Rokiškio Miesto Burmistrą Igną Tomošiūną.-

Departamento Direktorius.

Skyriaus Viršininkas.

LIETUVOS VALSTYBĖS IŽDAS

Rokiškio Iždinė

1921 m. Lapkričio mėn. 21 d. Auks. 98 sk. 15

Paded. pajamų dienyno eilės Nr. 3711

Priimta iš Juozo Matuzonio.

Kvosių, vien. Kamajų val.

pažymėti kaimą ir valsčių

KVITO Nr. 229033

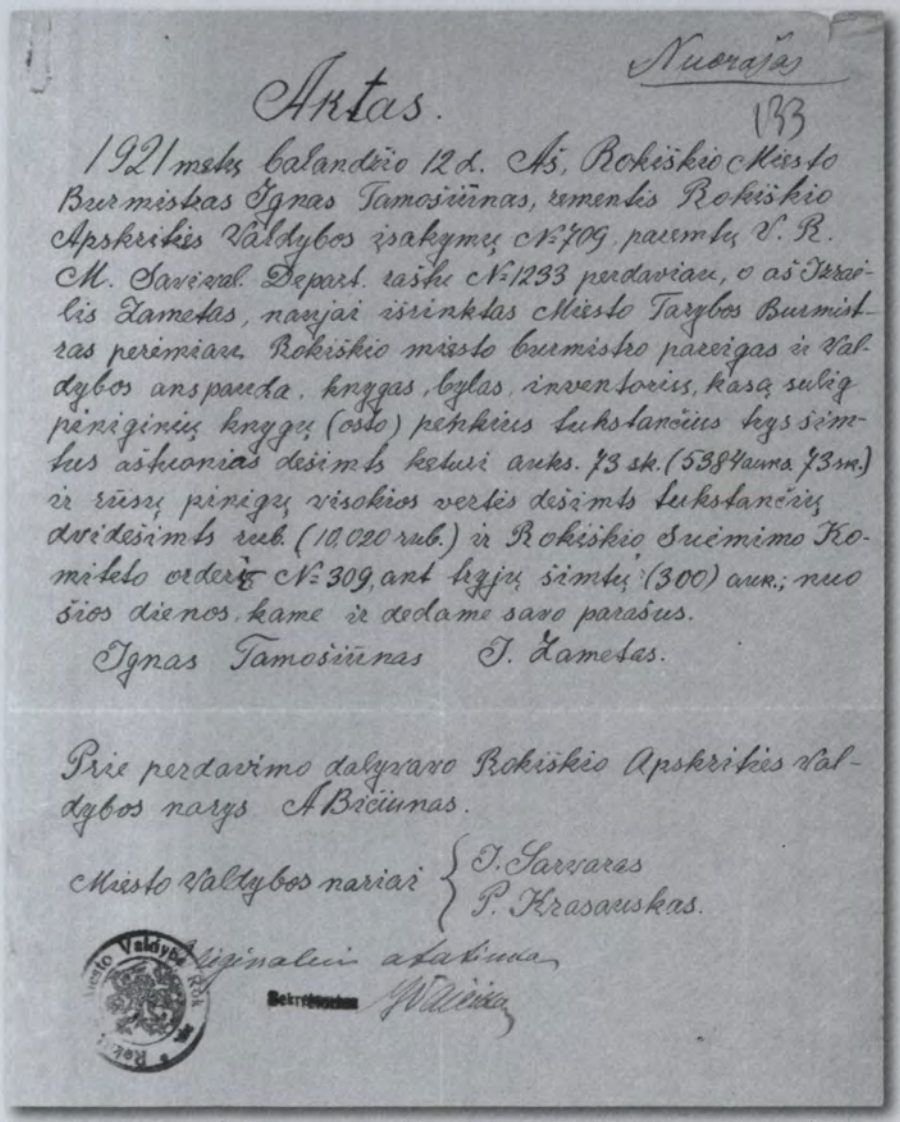
Žemės mokesnio 1921 m.	I pusmet.		
Pamatinio Valstybinio	Auks.	78	sk. 50
Savivaldybės reikalams	Auks.	15	sk. 70
Pabaudos	Auks.	3	sk. 95
	Auks.		sk.
Išviso	Auks.	98	sk. 15

Devyniasdešimt aštuoni litai 15 centų

Viršininkas Buhalteris

V. Sp. 4936

Juozo Matuzonio žemės mokestis Lietuvos valstybės iždui (Rokiškio iždinei), 1921 m. RKM-5032/20

Aktas.

Nuorašas

133

1921 metės balandžio 12 d. Aš, Rokiškio Miesto Burmistras Ignas Tamošiūnas, remiantis Rokiškio Apskrities Valdybos įsakymu № 709, paėmiau V. R. M. Saviesk. Depart. rašku № 1233 perduodamu, o aš Izraelis Zametas, naujai išrinktas Miesto Tarybos Burmistras perėmiau Rokiškio miesto burmistro pareigas ir Valdybos anspauda, knygas, bylas, inventorius, kasą suliq pinigiuiš knygų (osto) penkius tukstančius keturs šimtus aštuoniasdešimts keturi auks. 73 sk. (5384 auksai 73 sk.) ir rūšių pinigų visokios vertės dešimts tukstančių dvidešimts rub. (10.020 rub.) ir Rokiškio Suėmimo Komiteto orderių № 309, ant kurių šimtų (300) auks.; nuo šios dienos, kame ir dedame savo parašus.

Ignas Tamošiūnas J. Zametas.

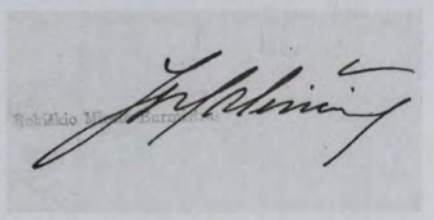
Prie perdavimo dalyvavo Rokiškio Apskrities Valdybos narys A. Bičiūnas.

Miesto Valdybos nariai { J. Sarvaras, P. Krasauskas.

Originalui atitinka

Sekretorius

Burmistro pareigų perdavimo-perėmimo aktas, 1921 m. LCVA F. 379, ap. 2, b. 295, l. 133

Rokiškio miesto burmistro Julijono Malevičiaus parašas LCVA F. 379, ap. 3, b. 11, l. 146

Valsčiuose situacija buvo nepavydėtina – trūko raštinės darbui tinkamų žmonių. Visi, nepaimti į kariuomenę, traukė laimės ieškoti į didesnius miestus. Ir apskrityje, ir valsčiuose trūko darbuotojų. Valsčiuose padėtis pagerėjo, kai pakviesti specialistai pravedė mokymus raštvedybos ir buhalterijos klausimais. Po dešimtmečio valsčių valdybų raštinės tapo pavyzdingos.

1920 m. sausio 1 d. Rokiškio miestas gavo miesto teises ir pradėjo savarankiškai veikti. Miesto burmistru buvo išrinktas Ignas Tamošiūnas, padėjėju – Isaakas Sarvaras, o iždininku – Pranas Krasauskas[14].

1921 m. balandžio 12 d. po ilgų diskusijų teismo ir miesto valdybos įsakymu I. Tamošiūnas dėl prasižengimų tarnyboje buvo pašalintas iš miesto burmistro pareigų[15].

Vidaus reikalų ministerijos savivaldybių departamento nurodymu tą pačią dieną miesto burmistru paskiriamas Izraelis Zametas, kuris šias pareigas ėjo iki naujų rinkimų[16]. 1921 m. birželio 4 d. remiantis Rokiškio apskrities valsčių tarybos ir valdybos narių sąrašu Rokiškio tarybos pirmininku buvo išrinktas Antanas Purėnas[17]. 1921 m. liepos 12 d. burmistru išrinktas Julijonas Malevičius, padėjėju – Joselis Levinas, iždininku Adolfas Bičiūnas. Sekretoriaus pareigas ėjo Jonas Vaicikauskas, bet rugpjūčio 1 d. jam atsistatydinus, pareigas perėmė Jonas Nakas. Po kelių dienų, rugpjūčio 4 d., ir iždininkas atsistatydino, į jo vietą paskirtas Gasperas Repšys[18].

1922 m. liepos 4 d. atsistatydino miesto burmistro padėjėjas J. Levinas. Į jo vietą išrinktas Abramas Vulfa Volpertas. 1922 m. gegužės 15 d. sekretorius J. Nakas atsistatydino, nuo to laiko sekretoriaus pareigas ėjo Antanas Matulionis. 1924 m. po naujų rinkimų miesto burmistru perrinktas J. Malevičius ir tie patys nariai: A. V. Volpertas ir G. Repšys. 1926 m. rugpjūčio 19 d. sekretorius A. Matulionis atleistas ir priimtas Jonas Dičius[19].

1924 m. Rokiškio apskrities ir valsčių savivaldybių įstaigos (Obelių, Svėdasų, Rokiškio miesto valdyboje) sumažėjo 5 valstybės tarnautojais. „Valdyboje iš viso, skaitant ir nuolatos dirbančius Valdybos narius, lieka 8 tarnautojai. Valdyboje nuolatos tedirba 2 valdybos nariai. Anksčiau dirbo trys, bet vienas skaitomas nuolatiniu darbininku ir jam algos nemoka. Viso Rokiškio apskrities savivaldybėse darbininkų 76, iš kurių 36 valdybų nariai ir 40 samdomų tarnautojų“[20].

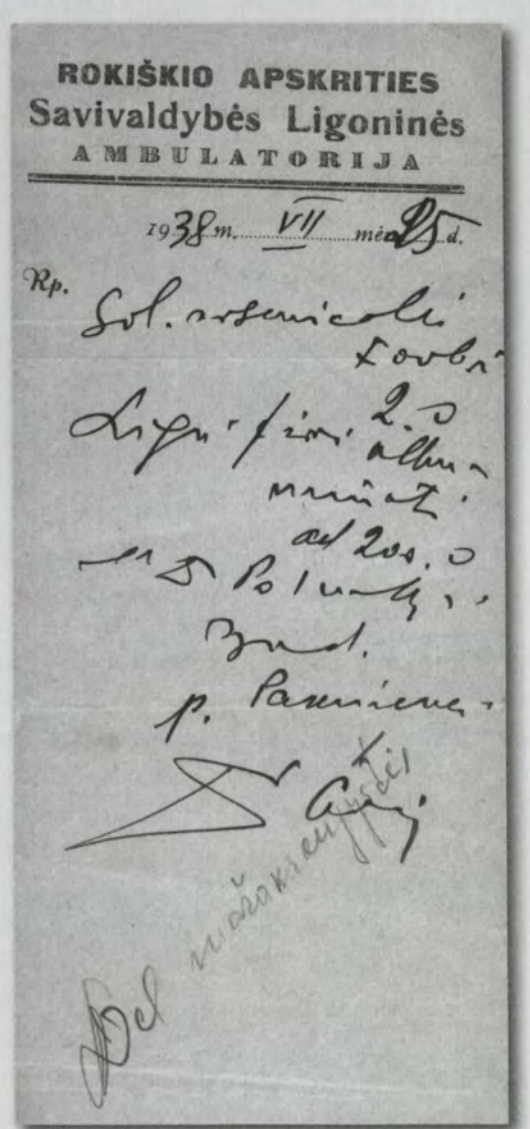
Tikėtina, jog dažna miesto valdybos narių kaita turėjo įtakos miesto raidai, nors miestas plėtėsi, kiek leido biudžetas. 1920 m. miesto biudžete pajamos sudarė 95 489 auksinus ir 78 skatikus, išlaidos – 94 258 auks. 95 skatikus. 7 metų perspektyvoje pajamų ir išlaidų balansas laipsniškai mažėjo. 1927 m. išlaidos pajamas viršijo beveik 20 000 litų, o tuo tarpu pajamos buvo 75 061 litas[21]. Tikėtina, kad Rokiškio apskrities iždas norėjo ir

siekė gauti kuo daugiau įplaukų į bendrą biudžetą. 1923 m. lapkričio mėn. iš vykusio Rokiškio apskrities tarybos nutarimo žinoma, kad iždo pajamas bandyta surinkti net iš atvykusių į turgų ar mugę. Rinkliava nuo įvažiuojančių dažnai keisdavosi, todėl po Rokiškio valdybos ir Rokiškio apskrities tarybos nario I. Zameto paaiškinimo taryba nusprendė iš atvykusiųjų į tokius susibūrimus kaip turgus ar mugė imti ne didesnį kaip 30 ct mokestį[22].

Apskrities savivaldybė, be savanorių organizavimo, rūpinosi ir kitomis sritimis. 1919 m. apskrities savivaldybei dėl milicijos daug rūpesčio nebuvo, nes šis darbas buvo pavestas valsčių savivaldybėms. Jos rūpindavosi išmokėti algas, iš ūkininkų surinkdavo pašarus milicijos arkliams. 1921 m. apskrities savivaldybė suteikė visoms 4 milicijos nuovadoms butus, apmokėdavo elektros patogumus, kurą, 21 arkliui buvo suteiktos patalpos. Iki 1928 m. apskrities savivaldybė policijos* tarnautojus – 30 eilinių policininkų, 1 policijos vadą, 2 kriminalinės policijos valdininkus – aprūpino butais, kuru ir šviesa[23]. Nuo 1928 m. sausio 1 d. policijos tarnautojų aprūpinimas nebebuvo savivaldybės kompetencija. Iki 1926 m. balandžio mėn. arešto namais rūpinosi apskrities savivaldybė. Juose kasdien kalėdavo nuo 20 iki 70 kalinių.

Apskrities saivaldybė rūpinosi ugniagesių išlaikymu. 1920–1921 m. nupirko automobilių ir įrangos už daugiau kaip 10 000 auksinų. Nuo 1923 m. iki 1927 m. Rokiškio miesto savivaldybė išleido daugiau kaip 25 000 litų[24].

Apskrities plėtrai itin svarbu buvo plėsti susisiekimo kelius. Nuo Rokiškio traukinių stoties iki Aknystos (Latvija) buvo apie 30 km siaurasis geležinkelis, kuriuo privalėjo rūpintis apskrities savivaldybė. Geležinkelio eksploatacija nedavė jokių pajamų, nes iš keleivių nebuvo imamas mokestis. Nenorėdama nuostolio, savivaldybė, remiama Susisiekimo ministerijos, šią naštą nusiėmė.

ROKIŠKIO APSKRITIES
Savivaldybės Ligoninės
AMBULATORIJA

1938 m. VII mėn. 25 d.

Rp.

Rokiškio apskrities savivaldybės ligoninės receptas, 1938 m. RKM-37243

Po Pirmojo pasaulinio karo kelių situacija buvo itin prasta ir iki 1923 m. vieškeliai privalėjo tvarkytis natūraliu būdu. Rokiškio apskrities savivaldybės dešimtmečio darbų aprašyme minima, jog 1920 m. vieškeliai iki tol nebuvo taisomi, bet jų būklė pusėtinai gera[25]. 1923 m. „Savivaldybės“ žurnale pažymima, kad Lietuvos keliai vis dar prastos kokybės, yra prastai savivaldybių prižiūrimi[26]. Kita vertus, intensyviai statomi nauji tiltai, mediniai keičiami cementiniais padedant apskrities savivaldybei. 1921–1927 m. pastatyti nauji Gučiūnų (1921 m.), Čikų (1924 m.) ir Onuškio (1927 m.) tiltai, visoje Rokiškio apskrityje suremontuota 18 tiltų. 1928 m. planuota pastatyti dar 2 naujus tiltus: Paliepio 58 m medinį ir Naujasodės gelžbetoninį[27].

1915 m. vokiečių okupacinės valdžios statyta ligoninė 1918 m. atiteko savivaldybės žiniai. Iki 1928 m. yra žinoma, kad ligoninėje buvo 60 lovų, veikė chirurgijos, gimdymo, vidaus ligų ir užkrečiamųjų ligų skyriai. Per dieną stacionare gydymo paslaugomis naudojosi vidutiniškai 17 pacientų, vizitų pas gydytoją apsilankydavo 25 Rokiškio apskr. gyventojai. Ligoninę aptarnavo 1 ligoninės vedėjas, 1 gydytojas, 2 med. seselės, 1 ūkvedys, 5 slaugytojos, 2 tarnaitės ir 1 sargas sanitaras. Už stacionarų gydymą arba konsultaciją mokama 3 Lt per parą, nuo 1928 m. – 4 Lt, kitų apskričių gyventojams mokestis – 5 litai. Operacija kainuodavo nuo 3 iki 75 litų. Ligoninės išlaikymui apskrities savivaldybė kasmet skirdavo nuo 5 000 iki 15 000 litų. Ne itin pasiturinčiais pacientais pavesta rūpintis valsčių savivaldybėms, kurios prireikus skirdavo atitinkamas sumas. Nuo 1927 m. apskrities taryba nutarė visus sergančius dėmėtąja šiltine gydyti miesto ligoninėje nemokamai, o kovai su raupais kasmet samdomas skiepytojas ir visi norintieji skiepijami nemokamai[28]. Įsteigta savivaldybės vaistinė prie ligoninės padėjo apsaugoti sergančiuosius

Rokiškio apskrities savivaldybės tarnautojai prie savivaldybės pastato (dab. Vytauto g. 25), XX a. 4 deš. RKM-50884

nuo privačių vaistinių savininkų išnaudojimo. Sveikatos departamentas suteikdavo net 33 proc. vaistų kainos nuolaidą, tai kasmet siekdavo 30 000 litų[29].

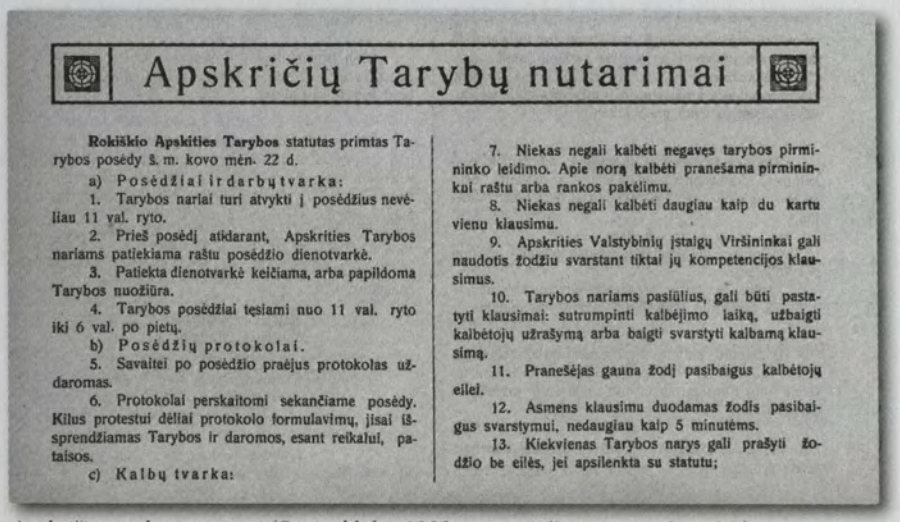
Apskrities savivaldybė patiems pažeidžiamiausiems teikė socialinę apsaugą ir pagalbą. 1919 m. Rokiškyje buvo įsteigta vaikų prieglauda. 1923 m. Žemės reformos valdyba laikinai buvo pavedusi Tarnavos dvaro centrą socialinės apsaugos reikalams ir ten kurį laiką buvo perkelta vaikų prieglauda. 1925 m. Tarnavos dvaro centrą Žemės reformos valdybai pardavus, vaikų prieglauda perkelta į buvusią žydų bendrovę „Hias"[30]. Gabesni vaikai buvo atiduodami į amatų mokyklas ar gimnazijas, kur buvo mokomi savivaldybės lėšomis.

Beturčiais savivaldybė rūpinosi padėdama perduoti Amerikos Raudonojo Kryžiaus drabužius. Piniginių pašalpų sistemiškai neskyrė, nebent skirdavo vienkartinę išmoką. 1919 m. prie apskrities valdybos buvo įsteigta darbo birža. Tačiau neatsiradus nei bedarbių, nei darbdavių 1920 m. ji buvo likviduota[31].

Pirmaisiais savivaldos metais savivaldybė išlaikė tris pradines mokyklas: 1 lietuvių komplektą ir 2 žydų[32]. 1919–1921 m. gimnazijos išlaikymu rūpinosi apskrities savivaldybė, nuo 1921 m. išlaikymą perėmė Švietimo ministerija[33]. 1924 m. Rokiškio apskrityje veikė 63 pradžios mokyklos, kuriose dirbo 92 mokytojai, jas lankė 3640 mokinių. Apskrities savivaldybė paskyrė 25 proc. savo sąmatos, o tai siekė 50 000 litų. Iš tų lėšų 25 000 Lt skirti kapitaliniams mokyklų remontams ir 20 000 Lt Duokiškio mokyklai statyti. Mokyklų remontas prasidėjo 1922 m., savivaldybės skirta suma – 120 000 auks. (70 000 auks. iš Švietimo ministerijos). Tačiau valiutos kaita, užsitęsęs lėšų gavimo laikotarpis stabdė darbų našumą. 1924 m. remontuotos Kriaunų, Suvainiškio, Rokiškio miesto, Rokiškio valsčiaus, Pandėlio, Panemunio, Skapiškio, Simiškių, Panemunėlio mokyklos[34]. Rokiškio apskrities savivaldybės pirmąjį nepriklausomybės dešimtmetį itin daug dėmesio bei pastangų skyrė tinkamai sutvarkyti švietimo sistemą, buvo norima mokiniams parūpinti kuo geresnes mokymosi patalpas. Naujos mokyklos pastatytos Duokiškyje, Kriaunose ir Aleknose.

Nuo 1921 m. vyko intensyvios miesto statybos – „privežta žvyro nusausinti miesto aikštei ir svarbesnėms gatvėms, daugelyje vietų reikėjo žvyro pripilti iki 1 m aukščio. Pradėtos projektuoti pagrindinės

Vilniaus, Kamajų (dab. Respublikos) gatvės, įvedant į Viešąją (dab. Nepriklausomybės) aikštę. 1923 m. pradėta grįsti Viešoji aikštė, Vytauto, Pandėlio gatvės“[35]. 1924 m. siekiant plėsti apskrities statybas, apskritis įsteigė savo plytų dirbtuvę[36]. Dirbtuvėje plytų kainos buvo perpus pigesnės nei kitur, todėl nenuostabu, kad miestas buvo gana sparčiai statomas. Rokiškyje stokojant butų, savivaldybė 1924 m. sumanė pasistatyti nuosavą dviejų aukštų mūrinį namą (dab. Vytauto g. 25), kuriame būtų apskrities viršininko, apskrities valdybos įstaigos, knygyno ir viešosios skaityklos skyriai. Viena tokių statybų finansiškai neišgalėjo. 1925 m. trūkstamas lėšas statyboms dengė Vidaus reikalų ministerija.[37] 1926 m. pravesta kanalizacija iš Kamajų g. į Pandėlio g., prailginta Laukupės upė. 1927 m. pastatytas naujas cementinis tiltas per upę. Iki 1928 m. Rokiškyje pastatytas 551 namas (45 mūriniai), 7 švietimo įstaigos, iškirsta ir sutvarkyta aikštė, išgrįstos 28 gatvės. Miesto ir priemiesčių gyventojų buvo 5040[38]. 1923 m., pirmojo visuotinio gyventojų surašymo duomenimis, Rokiškio apskrityje gyveno daugiau kaip 80 000 gyventojų[39].

Apskričių Tarybų nutarimai

Rokiškio Apskities Tarybos statutas primtas Tarybos posėdy š. m. kovo mėn. 22 d.

a) Posėdžiai ir darbų tvarka:

1. Tarybos nariai turi atvykti į posėdžius nevėliau 11 val. ryto.
2. Prieš posėdį atidarant, Apskrities Tarybos nariams patiekiama raštu posėdžio dienotvarkė.
3. Patiekta dienotvarkė keičiama, arba papildoma Tarybos nuožiūra.
4. Tarybos posėdžiai tęsiami nuo 11 val. ryto iki 6 val. po pietų.

b) Posėdžių protokolai.

5. Savaitei po posėdžio praėjus protokolas uždaromas.
6. Protokolai perskaitomi sekančiame posėdy. Kilus protestui dėliai protokolo formulavimų, jisai išsprendžiamas Tarybos ir daromos, esant reikalui, pataisos.

c) Kalbų tvarka:

7. Niekas negali kalbėti negavęs tarybos pirmininko leidimo. Apie norą kalbėti pranešama pirmininkui raštu arba rankos pakėlimu.
8. Niekas negali kalbėti daugiau kaip du kartu vienu klausimu.
9. Apskrities Valstybinių įstaigų Viršininkai gali naudotis žodžiu svarstant tiktai jų kompetencijos klausimus.
10. Tarybos nariams pasiūlius, gali būti pastatyti klausimai: sutrumpinti kalbėjimo laiką, užbaigti kalbėtojų užrašymą arba baigti svarstyti kalbamą klausimą.
11. Pranešėjas gauna žodį pasibaigus kalbėtojų eilei.
12. Asmens klausimu duodamas žodis pasibaigus svarstymui, nedaugiau kaip 5 minutėms.
13. Kiekvienas Tarybos narys gali prašyti žodžio be eilės, jei apsilenkta su statutu;

Apskričių tarybų nutarimai (Savivaldybė, 1923 m. rugpjūčio mėn. nr. 3, p. 14.)

Nuorodos

[1] *Vyriausybės žinios*, 1919 m. spalio 28 d., nr. 14.
[2] Rokiškio apskrities savivaldybės dešimties metų (1918–1928 m.) laikotarpy darbuotės aprašymas. LCVA, f. 379, ap. 2, b. 1769, l. 2.
[3] Ten pat, l. 3.
[4] LCVA, f. 379, ap. 3, b. 11, l. 1.
[5] Ten pat, l. 3–4.
[6] Ten pat, l. 3.
[7] Ten pat.
[8] Ten pat.
[9] Ten pat.
[10] *Vyriausybės žinios*, 1919 m. spalio 28 d., nr. 14, l. 1.
[11] LCVA, f. 379, ap. 2, b. 530, l. 1.
[12] Rokiškio apskrities savivaldybės dešimties metų (1918–1928 m.) laikotarpy darbuotės aprašymas. LCVA, f. 379, ap. 2, b. 1769, l. 4.
[13] LCVA, f. 379, ap. 3, b. 11, l. 4.
[14] Rokiškio apskrities savivaldybės dešimties metų (1918–1928 m.) laikotarpy darbuotės aprašymas. LCVA, f. 379, ap. 3, b. 11, l. 144a.
[15] LCVA, f. 379, ap. 2, b. 295, l. 136.
[16] LCVA, f. 379, ap. 2, b. 295, l. 134.
[17] LCVA, f. 379, ap. 2, b. 530, l. 7.
[18] Rokiškio apskrities savivaldybės dešimties metų (1918–1928 m.) laikotarpy darbuotės aprašymas. LCVA, f. 379, ap. 3, b. 11, l. 144a.
[19] Ten pat.
[20] *Savivaldybė*, 1924 m. kovo–balandžio mėn., nr. 3–4, l. 28.
[21] LCVA, f. 379, ap. 3, b. 11, l. 144.
[22] *Savivaldybė*, 1924 m. sausio mėn., nr. 1, l. 9.
*1924 m. sausio 1 d. milicija oficialiai pervardyta į policiją.
[23] LCVA, f. 379, ap. 3, b. 11, l. 5.
[24] LCVA, f. 379, ap. 3, b. 11, l. 146.
[25] LCVA, f. 379, ap. 3, b. 11, l. 6.
[26] *Savivaldybė*, 1923 m. liepos mėn., nr. 2, l. 2.
[27] LCVA, f. 379, ap. 3, b. 11, l. 7.
[28] Ten pat, l. 8.
[29] Ten pat.
[30] Ten pat, l. 9.
[31] Ten pat.
[32] LCVA, f. 379, ap. 3, b. 11, l. 145.
[33] LCVA, f. 379, ap. 3, b. 11, l. 9.
[34] *Savivaldybė*, 1924 m. sausio mėn., nr. 1, l. 13–14.
[35] Miškinis A. „Rokiškis“, *Vidurio Lietuvos miestai ir miesteliai*. Vilnius, 200, p. 124.
[36] LCVA, f. 379, ap. 3, b. 11, l. 9.
[37] Ten pat, l. 10.
[38] Miškinis A. „Miestas, kurį vadiname gimtuoju“, *Gimtasis Rokiškis*, 1994 m. liepos 14 d., p. 2.
[39] Lietuvos gyventojai: pirmojo 1923 m. rugsėjo 17 d. visuotinio gyventojų surašymo duomenys, 1923 m., p. 9.

Jonas Buziliauskas: „ ...teatras visais laikais turi ne atsakyti į klausimus, bet juos užduoti“

Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos
bibliotekos vedėja Reda Kiselytė kalbina
Joną Buziliauską

Vaikystė... Nepaprastas ir pilnas paslapčių, vizijų gyvenimo periodas. Bėgant metams, ima ir išsipildo net pačios slapčiausios svajonės. Į kultūros žmones žiūrėdavau ypatingu žvilgsniu. Teatras man visada švytėjo savo nepaprasta dvasia, kūrybiškumu, kryptingumu ir talentingumu. Žavėjausi talentingais žmonėmis, ir jie buvo visai netoli, vaikščiojo Rokiškio krašto žeme... Žiūrėjau į Rokiškio kultūros centro sceną ir mačiau juos: Joną Korenką, Joną Kavoliūną, Joną Mažeikį. Dabar visi jie iškeliavę į amžinybę... Laimė ir garbė teko artimiau pabendrauti su dar vienu Jonu. Nepaprastai talentingu žmogumi – aktoriumi, režisieriumi, Juozo Keliuočio literatūrinės premijos laureatu Jonu Buziliausku. Su juo ir mano pašnekesys.

R. K.: *Rokiškio krašto kultūros žurnalo „Prie Nemunėlio“ skaitytojams trumpai papasakokite apie save. Kokie svarbiausi Jūsų gyvenimo akcentai?*

J. B.: Gimiau Panevėžio rajone, Gegužinės kaime. Baigiau Pajstrio aštuonmetę, vėliau Pumpėnų vidurinę mokyklą. 1980–1982 m. tarnavau armijoje, Kamčiatkoje. Po to baigiau Rokiškio kultūros mokyklą, vėliau – Lietuvos muzikos akademijos Klaipėdos fakultetus bakalaurą, dar vėliau Klaipėdos universitete magistratūrą. Įgijau dramos režisūros specialybę. 2000–2010 dirbau Rokiškio liaudies teatro režisieriumi. 2010–2014 m. vadovavau Ku-

Akimirka Birštone. Visos nuotraukos iš Jono Buziliausko asm. archyvo

Daukantas. Iš Justino Marcinkevičiaus spektaklio „Daukantas“. Anykščių kultūros centro teatras

Akimirka iš spektaklio pagal Pauliaus Širvio poeziją „Velnioniškai vienas“. ReBus teatras

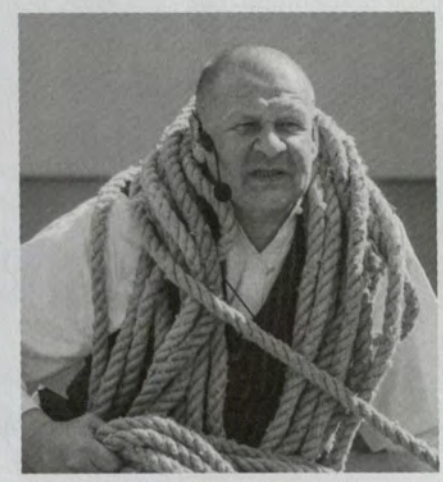
nigo švietėjo Jono Katelės labdaros ir paramos fondo jaunimo dramos studijai. Nuo 2013-ųjų iki dabar dirbu Anykščių kultūros centro teatro režisieriumi. Esu pastatęs daugiau kaip 50 spektaklių įvairiuose Lietuvos ir užsienio teatruose (be minėtų, dar Telšių Žemaitės dramos teatre, Priekulės Ernsto Vicherto teatre, ReBus teatre Klaipėdoje, Utenos kultūros centro darbuotojų teatre, Rygos jaunimo studijoje „Vinijs“, Ukrainos Nikolajevo miesto akademiniame rusų dramos teatre). Jau trisdešimt metų su mažomis pertraukomis esu humoro grupės „Ambrozija“ narys. Daugiau negu 10 metų dalyvavau įvairiuose Lietuvos televizijų humoro projektuose: „Nosis“, „Miesčionys“, „Karčiama ružava“, „Vasara su „Ambrozija“, „Ambrozijos TV“. Tokie mano kultūrinės veiklos akcentai.

R. K.: *Kas Jus paskatino pasirinkti teatro pasaulį? O gal turėjote kitų sumanymų?*

J. B.: Baigęs vidurinę mokyklą, nelabai žinojau, kuo būti. Aktoriaus profesija patiko, bet tuo metu atrodė nepasiekiama. Jaunystės metais aktorius man atrodė kažkoks išrinktasis ir įstoti į aktorinį atrodė nerealu, todėl net ir nebandžiau. Neturėdamas kito pasirinkimo, išėjau į armiją. Likimas lėmė, kad tarnavau tolimiausiame taške, koks tik begalėjo būti – Kam-

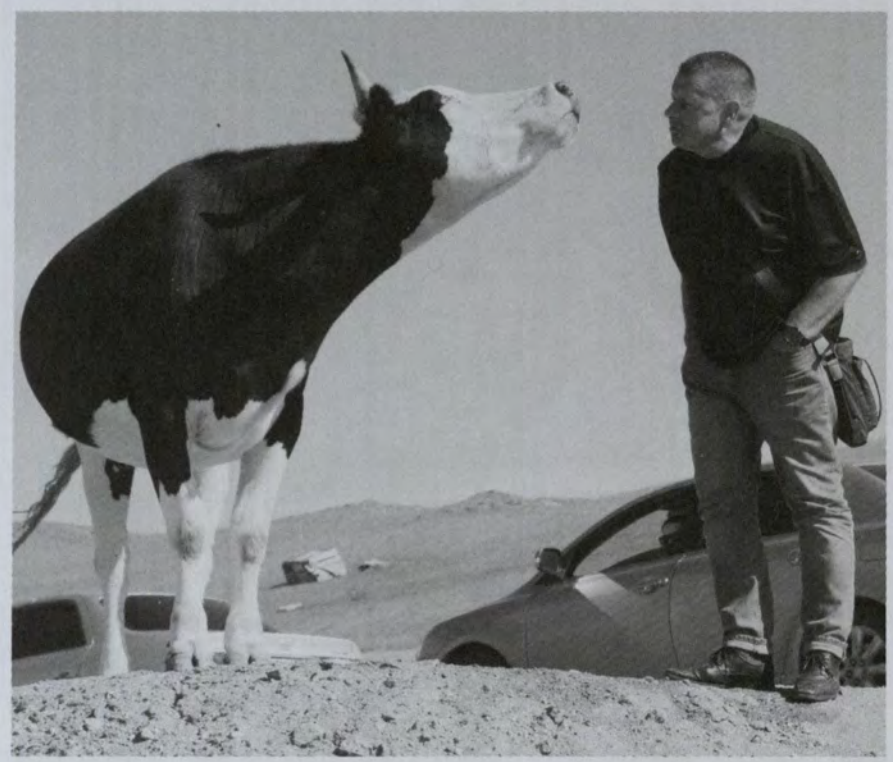
Čičinskas. Iš Kosto Ostrausko spektaklio „Čičinskas“. Anykščių kultūros centro teatras

Mažvydas. Iš Justino Marcinkevičiaus spektaklio „Mažvydas“ Kunigo švietėjo Jono Katelės paramos ir labdaros fondo Jaunimo dramos studija.

Jonas Buziliauskas – renginio vedėjas

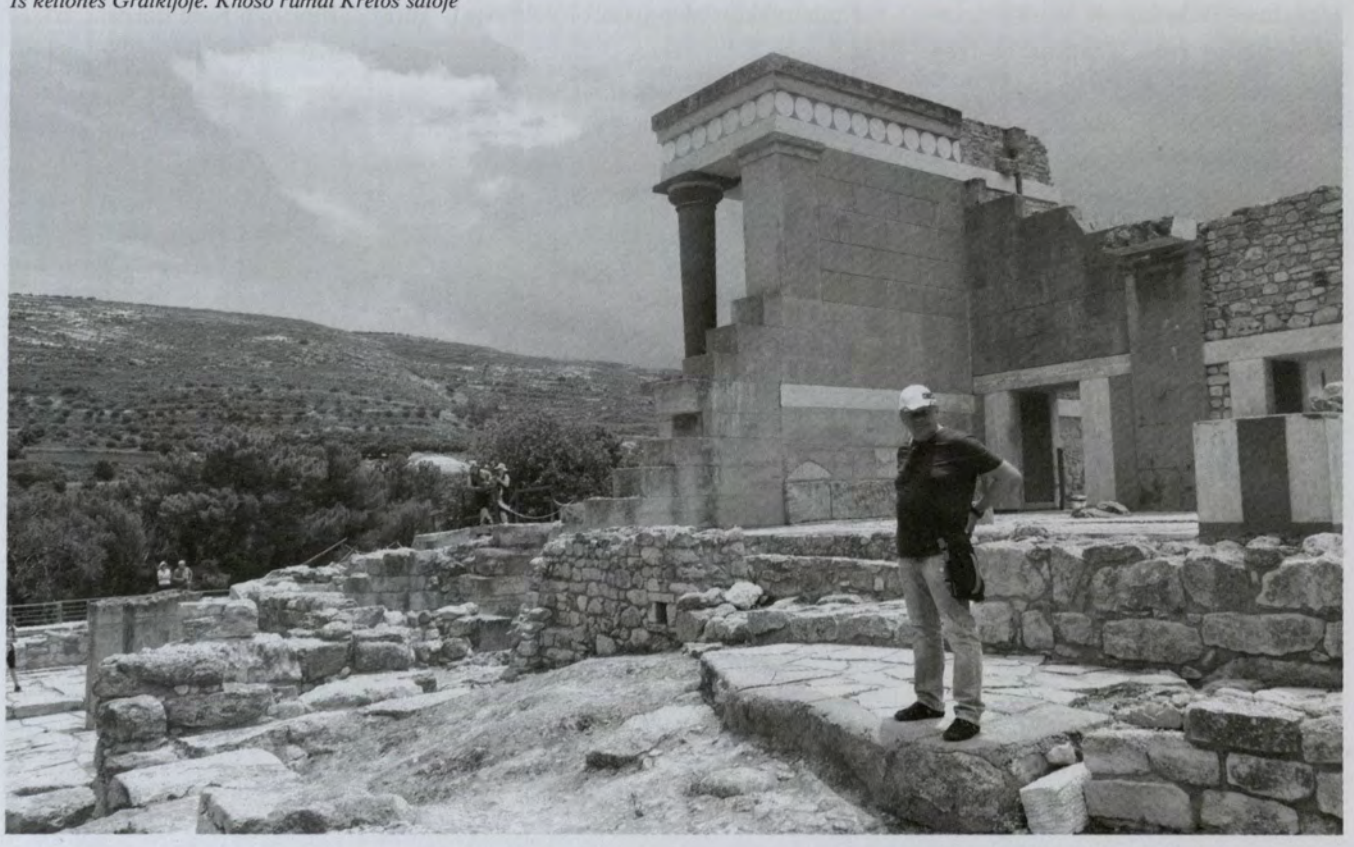
Stabtelėjimas...

čiatkoje. Dabar galvoju, kad man pasisekė. Pamačiau įdomų kraštą, įgijau gyvenimiškos patirties. Grįžęs dirbau statybose, melioracijoje, bet vis tik apsisprendžiau gyvenimą susieti su kultūra. Įstojau į Rokiškio kultūros mokyklą. Galbūt apsispręsti padėjo ir tai, kad kursą rinko režisierė Zelma Gelžinienė, apie kurią iš buvusių studentų girdėjau labai gerų atsiliepimų. Taip pat esu dėkingas režisieriui Jonui Korenkai, pakvietusiam dirbti į Rokiškio liaudies teatrą, skatinusiam tobulėti Klaipėdos universitete.

R. K.: *Kokias aktoriaus savybes išskirtumėte? Koks Jums yra idealus teatras?*

J. B.: Teatras ir aktorius teatre – tai energija, atiduodama žiūrovams. Teisingai veikdami scenoje, aktoriai savo energiją atiduoda žiūrovams, o žiūrovai, tai pajutę, ją grąžina atgal. Susidaro energijos ratas, kuris veikia ir žiūrovus, ir aktorius. Tai ir yra, mano manymu, idealus teatras. Toks teatras, kuris daro emocinį poveikį žiūrovams. Aišku, vien aktoriaus tam neužtenka, turi būti sudarytos sąlygos, sukurta atmosfera. Spektaklyje atmosferą kuria ne tik aktorius, bet ir scenografija, tinkama muzika, apšvietimas, kostiumai, mizanscenos ir t. t., žodžiu, visuma. Jeigu spektaklis daro poveikį, virkdo, juokina, šokiruoja, sukelia gailestį, pasipiktinimą, džiugesį ar dar kokį kitą jausmą, vadinasi, tikslas pasiektas. Spektaklis turi veikti žiūrovo jausmus. Negalima palikti žiūrovo abejingo. Tada yra idealus

Iš kelionės Graikijoje. Knoso rūmai Kretos saloje

teatras. Aišku, tai priklauso ir nuo žiūrovo išprusimo, patirties, amžiaus, lyties, tuometinės būsenos, mėnulio fazių ir dar nuo daugybės dalykų.

R. K.: *Laikmetis nestovi vietoje, keičiasi žiūrovas, o teatro misija?*

J. B.: Mano manymu, teatras visais laikais turi ne atsakyti į klausimus, bet juos užduoti. Žinoma, keičiasi tendencijos, teatrinės kryptys, bet tikro, kitaip tariant, gero teatro misija, manau, nesikeičia. Teatras turi eiti šiek tiek realaus gyvenimo priekyje. Jis turi pranašauti ateitį, žvelgti į pasaulį plačiau, filosofiškiau, netradiciškai, paprastai tariant, kitaip negu realybėje. Vienas žymus teatralas yra pasakęs: talentas – tai iškreipta realybė.

Malonus prisiminimas iš viešnagės Taline

R. K.: *Sudėtinga atsiriboti nuo aplinkos prieš spektaklį? Ar esate jautrus žiūrovų vertinimams po spektaklių?*

J. B.: Man nereikia atsiriboti, aš galiu prieš spektaklį bendrauti įvairiomis temomis, paskui per keletą minučių nusiteikti spektakliui. Manau, tai daryti verčia sąlygos, kadangi dažnai esu ne tik to spektaklio aktorius, bet ir režisierius, o režisieriaus funkcijos daug platesnės negu aktoriaus. Esi atsakingas už viską, ir už apšvietimą, ir už muziką, dar dažnai atlieki ir administratoriaus funkcijas, taip pat turi nuteikti ir kitus aktorius. Aišku, geriausia nevaidinti savo spektakliuose, tada gali nusiteikti tik režisieriaus darbui.

Žinoma, kad žiūrovų vertinimai labai svarbūs. Visada malonu, kai giria, kai supranta, ką norėjai pasakyti, kai analizuoja spektaklį, kai ieško prasmių ir jas atranda. Kartais atranda net ne tokias, apie kokias pats galvojai, bet motyvuota, konstruktyvi kritika irgi gerai. Ne visada su ja sutinki, bet jeigu žmogus tai sako nuoširdžiai, o ne skatinamas kažkokių blogų kėslų ar jausmų (pykčio, pavydo, pagiežos ar kitokių), priimi tai kaip kito žmogaus nuomonę.

R. K.: *Koks režisieriaus duonos skonis?*

J. B.: Režisieriaus duona karti. Visada abejoji padarytu darbu, visada galvoji, kad galima kitaip, geriau. Ilgai galvoji, kaip išspręsti vieną ar kitą situaciją. Aš visada stengiuosi ateiti į repeticiją pasiruošęs, žinodamas ką ir kaip reikia daryti. Tam pasiruošimui reikia laiko, o to laiko dažniausiai atsiranda tik naktį. Žinoma, repetuojant atsiranda pakeitimų, bet tai būna tik detalės. Bet jeigu darbas pavyksta – jauti pasitenkinimą, kartu su kūrybine komanda, su aktoriais išgyveni šventę. Žinoma, dar labai malonu, kai tave įvertina, gauni kokią premiją ar šiaip apdovanojimą. Tai skatina statyti spektaklius toliau. Supranti, kad darai kažką reikalingą ir prasmingą.

R. K.: *Poetas Paulius Širvys. Jums artima, sava?*

J. B.: Paulius Širvys man patinka savo gyvenimiška patirtimi. Jis matęs daug sunkumų, patyręs įvairių sukrėtimų, kitaip tariant, užgrūdinta asmenybė, bet kartu labai lyriškas, jautrus ir itin pažeidžiamas. Kitų žmonių atžvilgiu jis paprastas ir teisingas, nekenčiantis netiesos, gebantis atskirti, kas tikra ir kas dirbtina. Ir visa tai atsispindi jo poezijoje. Daug jo charakterio savybių mane žavi.

R. K.: *Asmenybės Jūsų gyvenime. Kuo žavitės?*

J. B.: Žaviuosi genialiais režisieriais ir džiaugiuosi, kad dauguma jų lietuviai. Pirmiausia tai Eimuntas Nekrošius. Teatruose dar teberodomi jo pastatyti spektakliai. Žiūriu kai kuriuos jau ne pirmą kartą ir surandu daug naujų dalykų. Tai, be abejonės, genealiausias režisierius, kurio darbai ir jaudina, ir įkvepia. Patinka ir Jono Vaitkaus, Rimo Tumino, Gabrielės Tuminaitės, Oskaro Koršunovo ir kitų darbai. Džiaugiuosi, kad jaunoji karta seka veteranų pavyzdžiu. Ji sukuria daug naujų, gerų darbų. Iš užsieniečių žaviuosi rusų režisieriaus Jurijaus Butusovo kūryba. Esu matęs apie dešimt jo spektaklių. Specialiai

Aktorius, režisierius Jonas Buziliauskas prie Baikalo ežero (Rusija)

važiavau žiūrėti į Maskvą ir Sankt Peterburgą. Patinka lenkų režisieriaus Kristiano Lupos darbai.

R. K.: *Literatūra ir teatras. Visa tai artimai susiję. Ką mėgstate skaityti? Jums artima lietuvių dramaturgija?*

J. B.: Neturiu kažkokio vieno rašytojo, kurį mėgčiau labiau negu kitus. Visada įdomu skaityti klasiką: antikines tragedijas ar komedijas, Viljamo Šekspyro, Antono Čechovo ir kitų autorių kūrinius. Šiuo metu kažkodėl mane sudomino Tenesi'o Viljamso dramos. Be abejonės, literatūra ir teatras susiję. Tenka perskaityti nemažai literatūros, kad išsirinktum, ką perkelti į sceną ir nebūtinai tai turi būti dramaturgija. Labai įdomu statyti poeziją ar interpretuoti prozos kūrinį. Esu statęs spektaklius pagal Donaldo Kajoko eilėraščius, Sigito Gedos poemą „Strazdas", Justino Marcinkevičiaus keletą dramų ir poemų, taip pat Kosto Ostrausko, Raimundo Samulevičiaus, Juozo Grušo, Julijos Žemaitės, Liudvikos Didžiulienės-Žmonos, Jono Kavoliūno ir kitų autorių kūrinius. Į sceną esu perkėlęs ne vieną lietuvių autorių kūrinį.

R. K.: *Dirbate labai daug... Kokios Jūsų atokvėpio valandėlės?*

J. B.: Mėgstu keliauti. Dažnai tenka vykti į tarptautinius teatrų festivalius užsienyje. Mano spektakliai yra rodyti Peru, Pietų Korėjoje, Maroke, Kanadoje, Farerų salose, Rumunijoje, Juodkalnijoje, Bulgarijoje, Vengrijoje, Suomijoje, Italijoje, Ukrainoje, Rusijoje, Slovakijoje ir kitose šalyse. Bet nuvykus į festivalį, kartais poilsiui laiko lieka ne tiek ir daug, reikia ruoštis spektakliui, dalyvauti įvairiuose festivalio renginiuose. Todėl pastaraisiais metais su žmona stengiamės išvykti į poilsines-pažintines keliones, kur darbo reikalus galima užmiršti. Pabuvojom Egipte, Tunise, Graikijoje, Monake, Romoje, Stokholme, Prahoje, Vienoje, Gdanske, Taline, Rygoje ir kitur. Dar patinka geras kinas.

R. K.: *Esate žmogus, kuris „žodžio kišenėje neieškote". Telpa Jūsų viduje juokas ir rimtis?*

J. B.: Manau, kad daugelyje žmonių tai telpa. Daug žmonių turi humoro jausmą, bet gyvena rimtai. Jeigu man kartais pavyksta pajuokauti daugiau negu kitiems, manau, tai patirtis. Ne veltui 30 metų dirbu humoro srityje. Humoras mano gyvenime – tai sunkus įtemptas darbas. Būti juokingam daug sunkiau negu būti liūdnam. Su kolegomis kuriame humoro programas tam, kad padėtume žiūrovams atsipalaiduoti, gerai nusiteikti. Tai pramoga, kuri nepretenduoja tapti menu, bet šalia pramogos dažnai norisi pakalbėti rimtomis temomis, todėl dažniausiai statau apie tai, kas man skaudu ar aktualu.

R. K.: *Skubame... Gal esate iš tų, kurie nesigaili, jei ko nepadarė?*

J. B.: Skubėti esame priversti, toks gyvenimo tempas. Dabar jau nieko nuostabaus iš ryto turėti reikalų savo mieste, o vakare vaidinti spektaklį Varėnoje ar Klaipėdoje. Aš esu realistas. Nesigailiu ko nors nepadaręs arba padaręs ką nors, ko nereikėjo padaryti. Gailėtis ir graužti save beprasmiška, vis tiek jau nieko nebepakeisi. Geriau išanalizuoti klaidas ir stengtis jų nebedaryti. Klysti yra žmogiška, visi klysta. Kas neklysta, tas negyvena. Ne visi darbai pavyksta, būna ir nusivylimų, ir džiaugsmų, o nepadarytų darbų dar daugybė, ir kas keisčiausia – jų ne mažėja, bet daugėja. Dar reikia daug ką suspėti. Taigi gailėtis to, ko nepadariau, nėra laiko.

R. K.: *Kas liko nepasakyta? Ko palinkėsite Rokiškio krašto kultūros žurnalo „Prie Nemunėlio" skaitytojams?*

J. B.: Visiems linkiu optimizmo. Yra labai daug malonių dalykų mūsų gyvenime, tik reikia juos gebėti pamatyti arba pajausti.

R. K.: *Dėkoju už nuoširdų pokalbį. Ir toliau valgykite tą pačią duoną, žavėkitės asmenybėmis, keliaukite, skubėkite išmintingai ir... „neieškokite žodžio kišenėje"...*

Rokiškio krašto vėjo malūnai: nebaigtos istorijos

ALINA BORZENKAITĖ
Kultūros paveldo centro paminklotvarkininkė

Dar jie gyvi. Ir bando gūžtis,
galvodami: gal bus geriau...
Supranta: vienas vėjo gūsis
dar šiąnakt gali juos nugriaut.

Justinas Marcinkevičius,
„Vėjo malūnai"

Nuo neatmenamų laikų kaip neatsiejama žmonių kasdienybės dalis melancholiškai sukosi vėjo malūnų sparnai. Iš pradžių sukami vėjo, vėliau motoriniai malūnai ne tik malė grūdus bei atliko kitas praktines funkcijas, bet ir buvo tikra kraštovaizdžio puošmena. Šiaurės Lietuvos lygumų kraštovaizdžiui jie turėjo ypatingą prasmę, buvo savotiški kelrodžiai, šiaurinių kraštų simboliai.

Netrūko vėjo malūnų ir Rokiškio krašte, kuriame dar pokario metais garsusis Don Kichotas tikrai būtų radęs su kuo susikauti – būtų išvydęs apie šimtą vėjo malūnų. Deja, mūsų dienų sulaukė vos šeši[1] kepuriniai vėjo malūnai, kurių kiekvienas turi savo mažiau ar daugiau žinomą, tačiau dar nebaigtą istoriją.

Sunku nustatyti, kada Rokiškio krašte atsirado pirmieji vėjo malūnai ir ar būta jame senesnio tipo *stiebinių*[2] malūnų, kurie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje turėjo atsirasti maždaug XIV–XV amžiuje. Tačiau jų geografinis paplitimas kunigaikštystės teritorijose buvo labai ribotas – juos akivaizdžiai nukonkuravo itin plačiai paplitę vandens malūnai[3].

K. Tyzenhauzas, „Rokiškio gotikos vaizdelis", 1813 m. Nac. M. K. Čiurlionio dailės muziejus

Nedidelį vėjo malūnų paplitimą veikė LDK gamtinės sąlygos: stiprių šiaurės vėjų nebuvimas ir LDK miškingumas, dėl kurio vėjo malūnus tekdavo statyti ant kalvų arba kelti ant aukšto pamato, stengiantis tokiu būdu išvengti užuovėjos bei pagauti palankų šiaurės vėją[4].

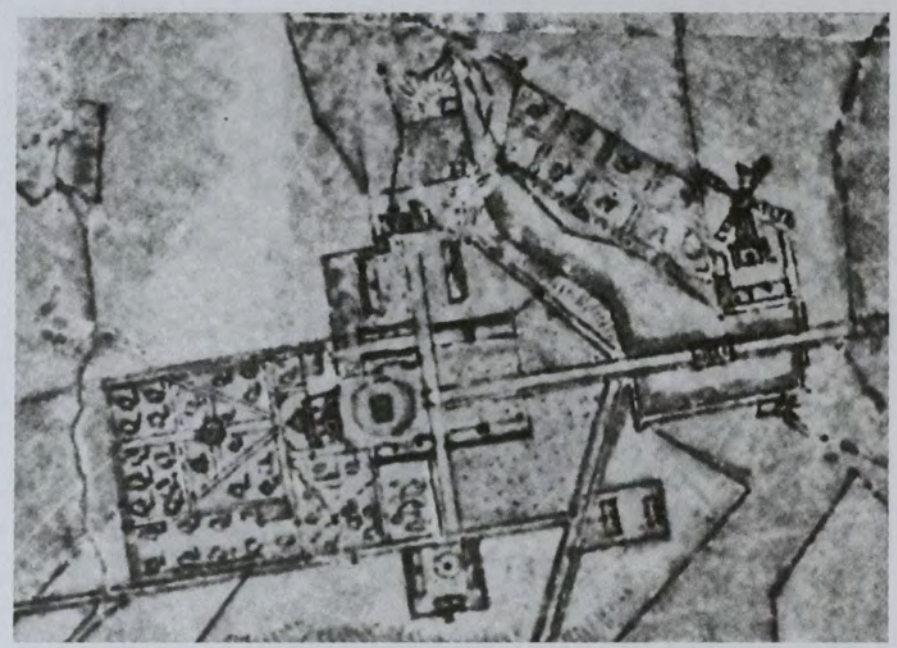
Minėtos kliūtys nulėmė vandens malūnų pirmenybę, kurie buvo paprasčiau pastatomi ir pritaikomi LDK klimato sąlygoms. Vėjo malūnai LDK laikais statyti tik išskirtiniais atvejais bei situacijomis, tad duomenų apie juos išliko labai nedaug.

XIV–XVIII a. paplitę stiebiniai vėjo malūnai, dar vadinti *bobmalūniais* arba *vištakojais*, pasižymėjo tuo, kad visu korpusu sukosi pagal vėjo kryptį, tad buvo daug mažesni ir kuklesni už savo modernius palikuonis – kepurinius arba *olandiškuosius* vėjo malūnus, kuriuose buvo gręžiama tik kepurė[5].

Ir nors 1777 m. visuotinio LDK malūnų surašymo duomenimis, Vilkmergės paviete, kuriam tuo metu priklausė Rokiškio miestelis, nebuvo nė vieno vėjo malūno[6], tačiau pirmas žinomas Lietuvoje ikonografinis šaltinis, kuriame galima išvysti modernų kepurinį malūną, siejamas būtent su Rokiškio dvaru ir jo valdytojais grafais Tyzenhauzais.

Tyzenhauzų malūnas – XIX a. Rokiškio simbolis

Nuo ankstyvųjų LDK laikų žinoma grafų Tyzenhauzų giminė Rokiškio žemėse atsirado XVIII a. ir suvaidino labai svarbų vaidmenį

1848 m. Rokiškio dvaro žemėlapio fragmentas su malūnu. Iš RKM fondų

krašto istorijoje. Rokiškio dvaro įkūrėju laikomas Ignotas Tyzenhauzas – gvardijos šefas, Šv. Stanislovo ir Baltojo erelio ordinų kavalierius, turėjęs didžiulę įtaką bendrai Rokiškio raidai. Būtent jis, turėdamas puikų estetikos pojūtį, XIX a. pr. pagal klasicizmo stiliaus kanonus pertvarkė ir Rokiškio dvaro sodybą, ir patį miesto senamiestį[7].

Nuo Ignoto Tyzenhauzo neatsiliko ir su Marijona Pšezdzieckyte sugyventi keturi vaikai – Konstantinas, Rudolfas, Sofija ir Aleksandra. Dukra Sofija Tyzenhauzaitė išgarsėjo tapusi pirmąja istorinėje Lietuvoje prancūziškai rašiusia moterimi rašytoja, Aleksandra tapo dailininke, Rudolfas – karo mokslų specialistu, o Konstantinas – mokslininku ornitologu, sukaupusiu įspūdingą Lietuvos paukščių iškamšų ir kitų eksponatų kolekciją[8].

Be gamtos mokslų, Konstantinas Tyzenhauzas domėjosi ir tapyba, kurios mokėsi pas įžymųjį XIX a. dailininką Joną Rustemą, būsimąjį Vilniaus universiteto profesorių. Konstantinas Tyzenhauzas, mėgęs įamžinti įvairius gimtojo krašto vaizdus, užfiksavo ir Rokiškio dvaro fragmentą, kuriame puikiai matyti vėjinis malūnas. Piešinys paties grafo buvo romantiškai pavadintas „Rokiškio gotikos vaizdelis“[9] ir kartu tapo seniausiu žinomu kepurinio vėjo malūno atvaizdu Lietuvoje.

Iš piešinio matyti, kad malūno būta įspūdingo. 1825 m. Rokiškio inventoriuje[10] rašoma, jog pats malūnas buvo penkių aukštų, turėjo dviejų aukštų mūrinį pamatą su baltai dažytu ir rąstais klotu apeigos tilteliu (kitaip vadinamu galerija),

Rokiškio dvaro malūnas, XX a. I pusė. Iš RKM fondų

kur ne tik malūnininkas, bet galbūt ir patys grafai mėgo leisti laiką, vaikščiodami bei grožėdamiesi atsiveriančia iš ten Rokiškio panorama. Likę trys malūno aukštai buvo apkalti raudonai dažytomis lentomis. Vien mūrinis malūno pamatas siekė 10 uolekčių (daugiau kaip 6 m), tad modernusis kepurinis malūnas XIX a. buvo vienas aukščiausių pastatų ir užėmė vos ne dominuojančią poziciją bendroje miesto panoramoje. Konkuruoti galėjo tik su bažnyčia.

Apie malūno didingumą kalba ir 1848 m. žemėlapis, kuriame aiškiai išsiskiria minėto statinio dydis. Apie malūno įspūdingumą byloja ir daugybė išlikusių XX a. pradžios nuotraukų bei atvirukų, pagal kuriuos galima atsekti šio malūno gyvavimo epizodus iki pat tarpukario, 1932 m. vasaros, kai Rokiškio krašto istoriją liudijančio *sparnuočio* nebeliko[11]. Tiesa, nuotraukos bei atvirukai atskleidžia ir tai, jog Konstantinas Tyzenhauzas minėtame piešinyje vis dėlto pateikia kiek idealizuotą vaizdą, pritaikydamas jį romantizmo epochos kanonams. Tikras malūnas nebuvo toks laibas ir grakštus, tačiau vis dėlto negalima paneigti jo išskirtinumo.

Nuo seno malūne buvo malami įvairaus tipo miltai – ir ragaišiams, ir pyragams. Vėliau, besivystant technologijoms ir malūnui pradėjus modernėjimo kelią, jame buvo įrengtos karšykla, verpykla, gateris ir linų sėmenų aliejaus spaudykla, tad milžino sparnai beveik nenustodavo suktis, jis buvo visos apylinkės traukos vieta.

Tarpukariu, Rokiškio dvarą valdant grafams Pšezdzieckiams, paskutiniams jo valdytojams, kai kurie dvarui priklausantys pastatai buvo nuomojami. Malūną išsinuomojo du žydai – Furmanskis ir Šapyra, kurie, anot amžininkų, nors ir niekaip negalėjo susitarti tarpusavyje, tačiau

Užsidegęs malūnas, 1932 m. Iš RKM fondų

malūną valdė puikiai – pastarasis veikė kaip laikrodis.

Tiesa, siekiant dar didesnio našumo, jo sparnai buvo nukelti – vėją pakeitė kūrenamas malkomis garo variklis, leidęs šalia malūno pastatyti elektros stotį, tiekiančią energiją dvarui ir miestui. Malūno darbuotojai išgyveno aukso amžių, kadangi darbas malūne, nors ir sunkus, buvo gana gerai apmokamas.

Nelaimė įvyko 1932 m. karštą vasaros dieną, per turgadienį, apie 11 val. ryto. Netikėtai malūne kilusį gaisrą bandė suvaldyti pareigūnai ir miestiečiai, nešę vandenį iš prie dvaro esančio tvenkinio.

Malūno paskutiniosios akimirkos buvo užfiksuotos fotonuotraukose. Išgelbėti statinio, deja, nepavyko – Rokiškio dvaro malūnas, XIX a. pradžioje įamžintas Konstantino Tyzenhauzo, sudegė iki pamatų. Sklido kalbos, kad jis buvo padegtas tyčia vieno iš malūno valdytojų siekiant atkeršyti kitam[12].

Vėliau, jau sudegus XIX a. Rokiškio dvaro simboliui, prasidėjo tikroji vėjo malūnų klestėjimo epocha. Naujų vėjinių ir motorinių malūnų nuolat gausėjo. Netgi sunkiais pokario metais Rokiškio rajone jų būta vis dar apie šimtą, tačiau tuo laikotarpiu jie jau pradėjo prarasti savo svarbą. Ilgus amžius buvę neatsiejama gyvenimo dalis, jie tapo archaizmais – gražiais, didingais, bet nenešančiais naudos. Dauguma jų buvo išrinkti, supuvo, sudegė, kai kurie liko tuščiai stovėti. Šiemet vis dar turime galimybę išvysti šešis Rokiškio rajone išlikusius malūnus ir pabandyti juos prakalbinti[13].

Obelių malūno sėkmės istorija

Obelių miestelyje stovintis malūnas, dabartiniais duomenimis, seniausias išlikęs Rokiškio rajone, vienintelis saugomas valstybės ir galintis pasigirti bene sėkmingiausia likimo istorija[14].

Kadaise malūnas priklausė Obelių dvarui, valdomam iš pradžių Petkevičių, vėliau Tyzenhauzų bei Pšezdzieckių giminių. Nuo XVI a. dvaras naudojo vandens malūno energiją, o apie 1840 m. atsirado ir vėjinis malūnas, kuris, manoma, ir tebestovi iki šiol.

Ilgus metus malūnas nuolat veikė. Ankstyvuoju tarpukariu dvaro malūnas buvo vienintelė veikianti įmonė Obeliuose. Apie 1925 m. dvaras buvo išparceliuotas, nors ir toliau, iki pat 1940 m., priklausė grafams Pšezdzieckiams.

XX a. 3–4 deš. infrastruktūra Obeliuose pagerėjo. Veikė du malūnai bei kitos įmonės – lentpjūvė, elektrinė, o 1938 m. veiklą pradėjo ir spirito varykla.

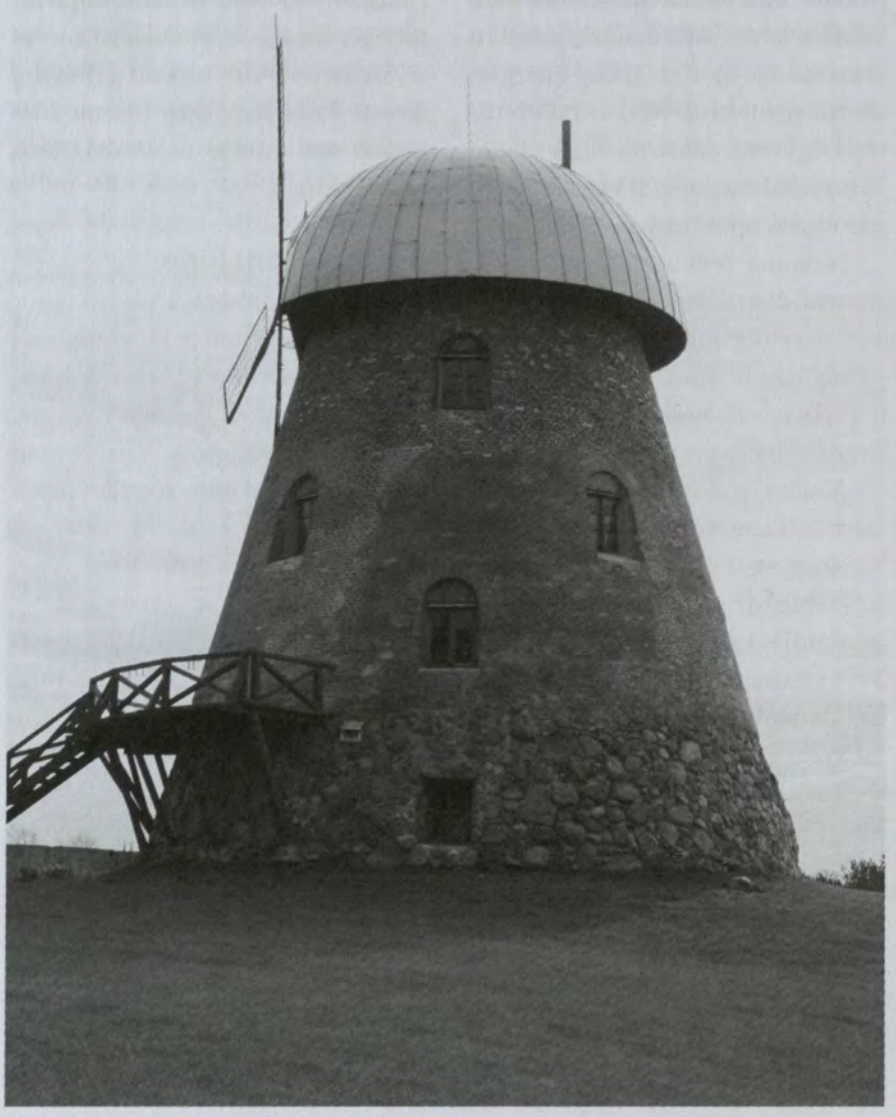
Antrojo pasaulinio karo pabaigoje Obelių vėjo malūnas tapo savotiška tvirtove – jame įsitvirtinusius vokiečius sovietinė kariuomenė ilgai bandė iš ten išvyti. Storos pastato sienos atlaikė net ir patrankų ugnį.

Pokariu jį, kaip ir daugelį malūnų, ištiko nuosmukis. Kelis dešimtmečius malūnas stovėjo apleistas, netekęs kepurės ir sparnų, tačiau po 1990 m. jam nusišypsojo laimė: malūnas buvo privatizuotas, sutvarkytas ir pritaikytas svečiams priimti.

Atsirado simbolinė kepurė ir sparnai, pastatytas apeigos tiltelis, tačiau atgimimas vis dėlto tęsėsi neilgai. Įstaiga užsidarė, malūno vidus buvo išplėštas. Galų gale kilęs gaisras paliko statinį apdegusiomis sienomis bei kiauru stogu.

2008 m. malūną bandyta prikelti antrą kartą. Vėl suremontuotas pastatas buvo pritaikytas kavinės reikmėms, tačiau ji taip pat ilgainiui užsidarė. Ir nors jo dabartiniai simboliniai sparnai tikrai negalėtų pajudinti girnų, o viduje jau seniai nebejaučiamas šviežių grūdų kvapas, statinys yra sutvirtintas, atnaujintas ir, be abejo, džiugina praeivių žvilgsnį, gyvindamas lygų šiaurinį kraštovaizdį.

Obelių vėjo malūnas iš šiaurės vakarų, 2010 m. Nuotr. Z. Baubonio (iš www.malunai.lt)

Pokario aidai Pandėlio malūne

Kitas garbingo amžiaus taip pat dvarui kadaise priklausęs malūnas stypso Pandėlio kaime, vieno kilometro atstumu nuo to paties pavadinimo miestelio[15].

Apie malūno pastatymo datą ir fundatoriaus vardą mįslę užmena cokolyje iškaltas įrašas: „R K 1857“, o istoriniai šaltiniai atskleidžia, jog tuomet Pandėlio dvarą valdė Romualdas Koscialkovskis.

Dvarininkas, įdėmiai sekęs pramonės naujoves, pasistengė, kad naujas malūnas taptų dvaro pasididžiavimo objektu. Malūnas buvo pastatytas iš akmenų ir plytų mūro, o po juo buvo įrengtas praeinamasis koridorius.

Kadangi aptariamuoju laikotarpiu išplito tendencija statyti išsiskiriančius gamybiniais pajėgumais, stambius žemės ūkio produkcijos apdirbimui skirtus pastatus, Romualdas Koscialkovskis ilgainiui dvare įkūrė ne tik malūną, bet ir spirito varyklą bei alaus daryklą. Pandėlio dvaras ir jo pastatai išgyveno savo klestėjimo epochą.

Po Romualdo mirties dvaras atiteko Karoliui Zindramui-Koscialkovskiui, po kurio mirties jame šeimininkavo pastarojo našlė Marija. Įdomu, jog dvare 1892 m. gimęs Karolio Zindramo-Koscialkovskio ir Marijos sūnus Marijanas vėliau tapo Lenkijos politiniu veikėju, o 1935–1936 m. netgi buvo Lenkijos ministras pirmininkas.

1921–1923 m. dvaro didžioji dalis buvo išparceliuota, jam paliekant vos 60 ha, kur šeimininkavo Stumbrių giminė. Po Stumbrių kurį laiką dvaro savininku buvo Zaborskis.

Tarpukario metais senasis vėjo malūnas Pandėlyje prarado monopoliją, kadangi to paties dvaro buvusioje teritorijoje, alaus daryklos pastate, vadinamajame *bravore*, buvo įrengtas naujas garinis

Pandėlio vėjo malūnas iš vakarų, 2010 m. Nuotr. Z. Baubonio (www.malunai.lt)

malūnas su lentpjūve. Juos įsteigė 1920 ar 1921 m. iš Amerikos grįžę aštuoni lietuviai, sudarę akcinę bendrovę „Žalgiris". Įmonė veikė iki 1944 m. ir nuolat augo: atsirado valcai, mašinos kruopoms ir *grucei* gaminti, buvo įkurtas vilnų apdirbimo cechas, pradėta gaminti ir tiekti elektra, tad senasis Pandėlio malūnas tapo nebe toks populiarus ir reikalingas.

Kaip tiksliai klostėsi Pandėlio dvaro malūno istorija pokario metais, lieka ne iki galo aišku. Pokario nuotraukose matomas priestatas leidžia manyti, kad malūnas, kaip buvo įprasta aptariamuoju laikotarpiu, pertvarkytas į motorinį.

Taip pat malūnas pradėjo asocijuotis su nelabai laiminga vieta po pokariu įvykusios kraupios tragedijos – į šalia malūno esantį šulinį buvo suversti keliolikos 1946 m. gruodžio 12 d. Notigalės pelkių kautynėse žuvusių partizanų palaikai, kurie ten išbuvo iki pat 1989 metų.

Atrasti palaikai buvo palaidoti Pandėlio kapinėse, prie malūno minėtai tragedijai atminti pastatytas kryžius, o pats malūnas liko stovėti. Jo būklė jau daug metų nesikeičia, nors priėję arčiau galime išvysti vis daugiau aptrupėjusių plytų.

Malūno vidų nuo kritulių saugo nedidelė kepurė, o tvirtos išorės konstrukcijos stojiškai atlaiko įvarius aplinkos veiksnius, galinčius suardyti garbingą senolį.

Pakapinės vėjo malūnas iš pietų, 2010 m. Nuotr. Z. Baubonio (www.malunai.lt)

Galbūt kada nors dar išauš Pandėlio dvaro malūno laimingoji valanda ir jis, pritaikytas šiandienos poreikiams, vėl klestės kaip ir prieš daugelį metų, dvaro gyvavimo laikais.

Paskutinis medinis Lukštų malūnas

Pakapinės kaime stūksantis malūnas, dažnai vadinamas Lukštų malūnu, turi ilgą istoriją[16]. Jo pirmtakas minėtoje vietovėje stovėjo dar tais laikais, kai kaimas vadinosi *Sidorovka* bei buvo apgyvendintas rusų sentikių. Pirmąjį medinį malūną pastatė vienas pirmųjų atsikėlusių į kaimą katalikų – Danielius Ragelis, be kito ko, aukomis prisidėjęs ir prie Rokiškio bažnyčios statybų (jo pavardė įrašyta bažnyčios rėmėjų sąraše už didžiojo altoriaus; bažnyčia pastatyta 1877 m.).

Iš Danieliaus Ragelio malūno, kuris tada garsėjo visoje apylinkėje, valdymą perėmė su žmona Uršule sugyventas sūnus Juozas. Pastarasis, kaip ir tėvas, buvo gabus malūninin-kavimo menui. Prie malūno Juozas įrengė parduotuvėlę, tad Ragelių

Pakapinės vėjo malūnas. Nuotr. Z. Baubonio (www.malunai.lt)

šeimos verslas klestėjo. Tačiau buvo kalbama, jog nauja parduotuvėlė visai nedžiugino šalia stovėjusios smuklės šeimininko žydo Beralo – neva, atsiradus parduotuvėlei, jo smuklės pajamos smarkiai sumažėjo. Ir vienąnakt malūnas staigiai užsiliepsnojo ir sudegė iki pamatų. Padegimu buvo įtariamas Beralas, tačiau po gaisro jis paslaptingai dingo...

Juozas Ragelis nenuleido rankų ir pasistatė naują medinį malūną, kurį iškėlė ant aukšto mūrinio pamato, siekdamas apsaugoti pastarąjį nuo galimų naujų padegimų. Malūnas buvo dengtas brangiomis ir kokybiškomis malksnomis, o kepurė uždengta skarda. Deja, pernelyg daug jėgų ir sveikatos malūno statymui atidavęs Juozas Ragelis peršalo ir susirgo tuberkulioze. Likusi našle Anelė Ragelienė pradėjo malūną nuomoti. 1932 m. jį nuomojosi J. Žindulis, o vėliau malūnui pasisekė pažinti tikrąjį malūnų meistrą – Mykolą Gaudzę.

Iš Zarasų krašto kilęs Mykolas buvo baigęs felčerių kursus, o tarnaudamas caro kariuomenėje įgijo seržanto laipsnį. Pirmojo pasaulinio karo metais jis pakliuvo į vokiečių nelaisvę, iš kurios paspruko ir grįžo į Lietuvą, kur vedė Ragelių dukrą Pauliną.

Tarpukario laikais apsigyvenęs Pakapinėje, Mykolas buvo ypač mėgstamas ir gerbiamas apylinkių gyventojų. Sunegalavę jie pirmiausia kreipdavosi į felčerių kursus baigusį Gaudzę. Pokario metais jis padėdavo sužeistiems Lietuvos partizanams.

Gyvendamas Ragelių sodyboje, Mykolas neapleido ir šeimai priklausiusio malūno – nusprendė įvaldyti malūnininko amatą, kad nebereikėtų nuomininkų. Mykolas greitai pramoko ir gebėjo malūno sparnus pasukti taip, kad šie dvejas girnas įsukdavo net ir pučiant menkiausiam vėjui.

Mykolo sūnus, trečios kartos malūnininkas, Alfredas Viktoras Gaudzė prisimindavo: „Tėvas [Mykolas Gaudzė] sakydavo: atrodytų, lauke nė mažiausio gūsio, sparnai tikrai nesisuks. Bet pasukdavo kepurę pavėjui ir sparnų teikiamos energijos pakakdavo abiem girnoms išsukti“, arba „Vos pamatęs juodą debesį, tėvas bėgdavo į malūno galeriją. Jis pasukdavo sparnus taip, kad vėjas pūstų į kuo mažesnį jų plotą. Mat stiprios audros ar viesulo neatlaikę sparnai tiesiog nulūžtų.“

Mykolas Gaudzė tapo tikru malūnininku. Jam besitvarkant, malūne buvo įrengta ir milo vėlykla bei dažykla, tačiau verslas klestėjo tol, kol panaši, tačiau modernesnė dirbtuvė buvo atidaryta Rokiškyje. Ši nukonkuravo Pakapinės malūną ir jis daugiau nebeatnešdavo šeimininkams tiek pajamų. Vėliau, trenkus žaibui, sudegė Gaudzių tvartas ir klojimas, malūną apsaugojo žaibolaidis. Prireikė lėšų jiems atstatyti, tačiau buvo nebaigtos mokėti dalys trims žmonos seserims, tad malūną teko parduoti.

Malūną įsigijo kalvis ir stalius Jonas Garška, tačiau kaip malūnininkui pastarajam visiškai nesisekė, malūnas *nėjo rankon*. Garška taip ir neišmoko tinkamai pasukti sparnų, kad šie pagautų vėją. Vėliau naujasis šeimininkas nusprendė malūne įrengti dyzelinį variklį, tačiau „susidraugauti“ su malūnu vis vien nepavyko. Anot amžininkų, užvestas

dyzelinis variklis taip garsiai „šaudydavo“, kad iš aplinkinių miškų išbaidydavo varnų pulkus.

Sovietiniais metais malūnas sunyko: dyzelinis variklis buvo išgabentas į Obelius ir panaudotas elektrai gaminti, o girnos išvežiotos po kolūkius.

Dabar, smarkiai apnykęs, jis vis dar dunkso Pakapinės kaime. Tai vienintelis išlikęs Rokiškio rajono medinis malūnas, kuriam, nepaisant lietaus ir sniego, vis dar pavyksta išstovėti.

Laike pasiklydę trys mūriniai malūnai

Ne visų išlikusių malūnų istorijos yra skaidrios ir aiškios. Archyvinės paieškos kartais būna bevaisės, o patys milžinai, deja, nebylūs ir negali atskleisti savo likimo peripetijų. Kadaise galingi ir darbštūs, dabar jie liūdnai stirkso laukuose, tačiau masyvios akmenų mūro sienos byloja, jog kadaise juos fundavo įtakingi ir svarbūs Rokiškio kraštui žmonės.

Ginočių malūnas[17]. Dabar jau neegzistuojančio Ginočių kaimo laukuose keliautojus pasitinka vienišas apleistas vėjo malūnas. Jis mūrytas iš lauko akmenų, o dabar jau kiaurai žiūrinčių langų ir durų apvadai dekoruoti raudonomis plytomis.

Radžiūnų vėjo malūnas iš rytų, 2010 m. Nuotr. Z. Baubonio (www.malunai.lt)

Tikriausiai dar XIX a. menantis malūnas seniai neteko sparnų ir kepurės, apie kuriuos primena tik išlikusios sparninio veleno liekanos. Prie buvusios kepurės pajuodavęs akmenų mūras leidžia numanyti, jog Ginočių malūnas buvo nukentėjęs nuo gaisro. Jo statymo aplinkybės ir istorija nežinomi.

Radžiūnų malūnas[18]. Kitas žemaūgis, labiau primenantis pasakų namelį negu rimtą ūkinį pastatą malūnas slypi Radžiūnų kaimo platybėse. Kaip ir jo brolis iš Ginočių kaimo, Radžiūnų malūnas pastatytas iš akmenų bei plytų mūro ir mena Radžiūnų dvaro, kurio nė plytos nėra likę, laikus, tad savo istoriją skaičiuoja tikriausiai dar nuo XIX amžiaus.

Rašytinių ir vaizdinių šaltinių nebuvimas neleidžia įsivaizduoti, kaip malūnas atrodė „jaunystėje“, kiek aukštų turėjo, kokias tiksliai funkcijas atliko ir kiek įvairių šeimininkų pažinojo. Dabar išliko tik trys jo aukštai ir apeigos tiltelio liekanos. Radžiūnų senolį nuo vėjų ir drėgmės saugo surūdijusi skardinė kepurė bei tankiai prigludusių medžių šakos ir krūmai, per kuriuos vasarą apleistas malūnas vos pastebimas.

Ginočių vėjo malūnas iš pietų, 2012 m. Nuotr. Z. Baubonio (www.malunai.lt)

Rūmiškių malūnas[19]. Nors šešto ir paskutiniojo Rokiškio rajone išlikusio vėjo malūno praeitis taip pat miglota, tačiau jo šiuolaikinė paskirtis įžiebia viltį, kad ir šiais laikais malūnai galėtų rasti praktinę paskirtį ir taip būtų išsaugoti.

Iš malūno istorijos žinoma tik tiek, kad 1922 m. jis priklausė bajorų kilmės Jurgiui Butkevičiui, kurio giminė jau XIX a. buvo žinoma Obelių parapijoje. Jurgio protėvis Juozapas Antanas Butkevičius 1881 m. Rūmiškiuose valdė 18 dešimtinių žemės ir 7 dešimtines miško. 1901 m. šaltiniuose atsiranda užuominų ir apie vėjo malūną. Juozapas Antanas mirė 1907 m. Rūmiškiuose, jo kapas yra išlikęs.

Vėliau malūną valdė jau minėtas Jurgis Butkevičius, gimęs 1867 ar 1856 m. Rūmiškiuose, vėliau vedęs Oną Bagdonaitę. Jurgis Butkevičius, tikriausiai buvęs paskutinis malūno šeimininkas, mirė 1951 metais.

Kaip toliau klostėsi Rūmiškių malūno istorija, nežinoma – XXI a. jis pasitiko, kaip ir dauguma jo brolių, besparnis ir kiauru stogu. Tačiau šiam ilgą laiką pamirštam senoliui buvo lemta atgimti kaip vasarnamiui.[20] Šis pavyzdys rodo, kad senųjų vėjo malūnų, nors vargu ar jie kada nors vėl pradės malti grūdus, istorijos dar nebaigtos, o atgimimo viltis nėra vien utopija.

Rūmiškių vėjo malūnas iš šiaurės vakarų. 2010 m. Nuotr. Z. Baubonio (www.malunai.lt)

Nuorodos

[1] Duomenys surinkti ir apibendrinti Zenono Baubonio. Daugiau informacijos apie išlikusius vėjo malūnus galima rasti elektroninėje duomenų bazėje www.malunai.lt.

[2] Baranowski B. *Polskie młynarstwo.* Wrocław: Ossolineum, 1977, p. 22.

[3] Borzenkaitė A. *Malūnai XVIII a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje.* Bakalauro darbas. Vilniaus universitetas, Istorijos fakultetas. Vilnius, 2019, p. 31–35.

[4] Andrejevas A., Morkūnas E. *Techniko paminklai Lietuvoje: vėjo malūnai.* Vilnius: Mokslas, 1982, p. 6.

[5] Andrejevas A., Morkūnas E., ibidem, p. 9.

[6] LVIA SA, b. 3344.

[7] Dūdaitė-Kralikienė L. Rokiškio malūnai – pykčio ir vaidų įkaitai, *Gimtasis Rokiškis*, 2017. [elektroninė prieiga: https://www.grokiskis.lt/laikrascio-archyvas/rokiskio-malunai-pykcio-ir-vaidu-ikaitai], [žr. 2020 02 15]

[8] Dūdaitė-Kralikienė, L. Ibidem, [žr. 2020 02 15]

[9] Milaknienė R. Rokiškis: XIX amžiaus pradžia. Versijos, *Gimtasis Rokiškis*, 2018. [elektroninė prieiga: https://www.grokiskis.lt/rokiskis-triskart-lietuva/rokiskis-xix-amziaus-pradzia-versijos], [žr. 2020.02.15]

[10] Rokiškio grafystės dvarų archyvas. Rokiškio dvaras ir miestelis, 2 dalis, Rokiškio grafystės dvarų apyrašai, 1825 m. RKM-4035; R-6388. [elektroninė prieiga: https://www.muziejusrokiskyje.lt/rokiskio-grafystes-dvaru-archyvas], [žr. 2020 02 19]

[11] Dūdaitė-Kralikienė, L. Ibidem, [žr. 2020 02 24]

[12] Dūdaitė-Kralikienė, L. Ibidem, [žr. 2020 03 07]

[13] Informacija apie išlikusius vėjo malūnus surinkta pagal projektą „Šiaurės sparnai: istorinių vėjo malūnų atminties archyvas / 2019" bei patalpinta virtualioje duomenų bazėje www.malunai.lt

[14] Kulevičius S. Obeliai. Lietuvos malūnai. [Elektroninė prieiga: http://malunai.lt/malunas.php?malunas_id=154 [žr. 2020 03 16]

[15] Kulevičius S. Pandėlys. Lietuvos malūnai. [Elektroninė prieiga: http://malunai.lt/malunas.php?malunas_id=156 [žr. 2020 03 19]

[16] Kulevičius S. Pakapinė, Lukštai. Lietuvos malūnai. [Elektroninė prieiga: http://malunai.lt/malunas.php?malunas_id=155] [žr. 2020 03 19]

[17] Kulevičius S. Ginočiai, Daliečiai. Lietuvos malūnai. [Elektroninė prieiga: http://malunai.lt/malunas.php?malunas_id=153] [žr. 2020 03 20]

[18] Kulevičius S. Radžiūnai. Lietuvos malūnai. [Elektroninė prieiga: http://malunai.lt/malunas.php?malunas_id=157] [žr. 2020 04 05]

[19] Kulevičius S. Rūmiškiai. Lietuvos malūnai. [Elektroninė prieiga: http://malunai.lt/malunas.php?malunas_id=158] [žr. 2020 04 05]

[20] Informacija suteikta Zenono Baubonio.

Uršulė Tarvydytė

Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazija

Giesmė negrįžusiems Itakėn

Aš nesu Odisėjas,
Apie mane nerašė Homeras
Ir negrįžau aš Itakėn,
Ir jokia Penelopė nelaukė
Manęs.

Nesu aš Odisėjas,
Nesu nė perpus tiek gudrus
Ir Trojos karas
Ir be manęs būtų buvęs
Laimėtas.

Aš Odisėjas nesu,
Nevertas aš tų dainų
Nes esu tik žmogus,
Kuriam nepavyko,
Kuris paklydęs savojon
Negrįžo Itakėn.

Ne Odisėjas aš,
Bet prašau:
Pagiedoki ir man bent sykį,
Žinau, nenusipelniau aš
Nei epo, nei odės,
Bet pagiedoki.

Prašau, nes
nesu Odisėjas.

2019

Uršulė Tarvydytė. Nuotr. iš asmeninio archyvo

nemiga

miegas –
tik dorybingiems,
aš, matyt,
ne tokia

jei būčiau religinga,
melsčiaus
nežinomam dievui
prašydama malonės

jei nebūtų vidurnaktis,
gročiau,
kol išvaryčiau šitą drebulį
iš rankų

jei mokėčiau,
naktimis palinkusi prie stalo
rašyčiau
eilėraščius

jei mylėčiau kitaip,
prašyčiau,
kad suspaustum
mane tvirtai ir nepaleistum

jei būčiau kas kitas,
gal galėčiau
va taip imt ir užmigt
naktimis

o dabar belieka tik gulėti
ir justi
po oda taip
beprotiškai garsiai
tvinksinčias
gyslas.

2019

Haimonui

Sužadėtini! tiesa,
ne mano,
sesers,
tik tu vienas tegali
mane suprasti.
Abu vieninteliai šioje
skylėje dar turime proto.
Tavo tėvas nužudys
mano seserį,
tavo mylimąją,
savo dukrą,
ir visi mes kentėsim,
jis pirmas.

Turėjai atkalbėti tėvą –
savo tikro sūnaus jis klausytų.
Ne manęs,
ne moteries,
ne giminės gėdos dukters.
Nepaisant visų meilių žodžių
Kreontas nesugebėjo pamilti manęs
anei Antigonės.

O aš nesugebėjau pamilti tavęs,
nė nesupratau,
kuo patraukei mano mieląją seserį,
iki pat galo.
Iki pat akimirkos,
kai pamačiau pasruvusį kraujais,
prigludusį prie jos kojų
nesupratau.
O tada viskas tapo aišku –
tu toks pats kaip ji,
kaip tavo tėvas ir mano,
kaip tavo motina ir mano,
tavo gyslomis teka tas pats
kraujas,
karštas, tragiškas, herojiškas
kraujas,
šitaip nedėkingai
aplenkęs mane.

2019

Notre Damas

Notre Damas dega
dega mano kompiuterio ekrane
kalba vokiečių žurnalistė
žala neįkainojama, bet
šiaip 7 milijardai.
liepsnose dingsta
kupolas ir vitražai ---
tegalvoju,
kaip ironiška,
kad šiam naujam,
drąsiam pasauly, nieko negalim –
tik žvelgti į ugnį
ir jausti pirmykštį
jaudulį ir melancholišką skausmą

Notre Damas sudegė
ir nieko: atstatys.

nebuvau Notre Dame
dabar nebebūsiu
ne Tesėjo čia laivas gi

nebėra Notre Damo ir nebebus.
Ir kas?
Vilnius degė trissyk ir tebestovi

o aš sėdėjau tą naktį
kartu su tūkstančiais žmonių
negalėdamas akių atplėšti

ar tai ir yra tas gyvulio pradas?
mylėti ir bijoti
kaip užhipnotizuotam Ugnies?

2019, balandžio 15 diena

Geros žinios nešėja dailininkė Asta Keraitienė: „Sustok, atsiverk, mėgaukis, džiaukis“

M. MORKŪNAITĖ-VERVEČKIENĖ
Menotyrininkė

Šie, 2020-ieji, metai visam pasauliui ir jo žmonėms, švelniai tariant, sudėtingi. Ypač kuriančioms asmenybėms, kadangi suplanuotas veiklas teko koreaguoti, sustabdyti ar visai atšaukti. Tačiau šios naujos realybės sudėtingumas priklauso ir nuo požiūrio: vieniems – tai didžiulis (dažnai nemalonus) iššūkis, kitiems – atsivėręs galimybių laukas, retai bepasitaikanti proga atsiduoti vien kūrybai, susitelkti į save. Būtent šiai kategorijai galima priskirti Rokiškyje aktyviai kuriantį ir gerai žinomą veidą – dailininkę Astą Keraitienę. Šį laikotarpį, kurį pati apibūdina kaip „visuotinio atitolimo ir užsidarymo metą“, menininkė visapusiškai išnaudojo naujiems tapybos darbams sukurti: jo metu gimė septyni spalvingi paveikslai, birželio mėnesį pristatyti Rokiškio J. Keliuočio viešojoje bibliotekoje.

Apie naujų darbų ciklą autorė pasakoja: „Pavasarį, *stabtelėjus* pasauliui, priėmiau šį reiškinį natūraliai, tarsi taip ir turėjo atšitikti... O širdy nudžiugau, kad galėsiu pagaliau, nurimus kasdieniam lėkimui, ramiai sėsti ir tapyti. Tad atsiribojusi nuo išorinio pasaulio negandų, užsidariau savo dirbtuvėse... Ir leidau lietis „Šaltiniui“, kuris jau kurį metą beldėsi, beveik tryško, kuo greičiau parodyti Save baltoje drobėje. Nežinojau, kaip

Dailininkė Asta Keraitienė

Tai atrodys, tik jaučiau... Taip atsirado 7 paveikslai, savo motyvais, spalvomis bei formomis kalbantys man – sustok, atsiverk, mėgaukis, džiaukis... O baigtiems paveikslams pavadinimų galvoti nereikėjo, juos tik įvardijau: „Proveržis“ „Augimas“, „Nusileidimas“, „Spalvoti garsai“ ir kt.“

Ištįes šioje parodoje galima pasidžiaugti itin brandžiais naujaisiais Astos darbais, kadangi juose juntamas autorės kūrybinio braižo įsitvirtinimas, bendra, juos jungianti stilistika tiek spalviškai, tiek tapybiškumo prasme.

Kaip įprasta, visuose menininkės darbuose vyrauja šviesi, giedra nuotaika. Tačiau šį kartą ryškėja betarpiškas autorės kvietimas – įsitraukti į šią nuotaiką, ją kuo stipriau pajusti. Jau minėtą kūrybos laikotarpį ji paskyrė savo vidinio pasaulio vaizdinio realizacijai, tačiau, akivaizdu, jog šiems darbams žiūrovas yra itin reikalingas. Savo paveikslą ji siunčia tarsi laišką su žinia – gera žinia, kaip pati įvardija, ir savaime suprantama, tikisi, kad „laiškas" pasieks adresatą. Taip žiūrovą kviesdama prieiti arčiau, savo kūriniu jį tarsi „apkabina" ir vis kartoja jam: „Sustok, atsiverk, mėgaukis, džiaukis".

Asta Keraitienė, įsirengusi savo kūrybos dirbtuves pačiame Rokiškio centre, dažnai stebi vietovės gyvenimą ir turi ypatingą jos pajautą, atsiskleidžiančią tapybos darbuose: „Tapydama savo dirbtuvėse pro langą mačiau savo miestą. Jaučiau iš jo sklindantį nerimą, nežinomybę, sulėtėjusį judėjimą. Ir beveik kasdien „blogos žinios", ateinančios iš pasaulio, mane tik dar labiau kvietė žiūrėti tik į savo vidų. Nemačiau jame nerimo, baimės, net mirties... Tik leidau lietis Tam, kas yra amžinas gyvenimas ir džiaugsmas. Leidau reikštis ir įgauti materialią išraišką per mane bei stebėjau, koks nuostabus dabar laikas, koks svarbus dabar kiekvieno iš mūsų Pasirinkimas!" Ši paroda leidžia mums stebėti ir patirti pasaulį vaiko akimis – paveiksluose daug spalvų, jų perėjimų, žaismės, stilizuotų personažų (lyg animaciniame filme), tad ir lengvumo. Juk vaiko pasaulis dažnai dar nesuformuotas visuomenėje nusistovėjusių standartų ir stereotipų, neribotos vaizduotės, laisvas. Nereikia dėmesio sutelkti tik į negatyvą, blogas kasdienes naujienas, juk aplink mus yra žymiai daugiau gėrio, savo tapyba kalba A. Keraitienė. Mes tai pamirštame, nusisukame nuo gamtos, o štai menininkė jos motyvus stilizuoja, savitai patraukliai pateikia tapybos darbe, ir tuomet imame suvokti, kaip toli esame nuo jos, nors ji visai čia pat. Regis, šiuose paveiksluose perteikta viskas, kas geriausia, gražiausia, tyriausia – ramybė, pagarbus ir švelnumu alsuojantis žmogaus ir gamtos (gyvūnijos) ryšys, jų santykis. Ir visa tai pateikta labai patrauklia, žaismінga, neįpareigojančia forma. O A. Keraitienė čia imasi lyg globėjos vaidmens, leidžia mums pasijusti saugiai, nukreipia mūsų dėmesį nuo blogų naujienų, per kūrinius leidžia pasinerti į pasaką, tikėti ja.

Žmogus, katinas, kiti gyvūnai – mėgstami Astos Keraitienės motyvai. Tačiau naujausių kūrinių parodoje ypatingas dėmesys skirtas paukščiui. Būtent taip ir pavadinta paroda: „Paukštis man yra laisvės, geros žinios, judėjimo, drąsos, džiaugsmo simbolis. Pačiai atėjo naujas suvokimas ir atsakymas į klausimą „Kodėl aš kuriu?". Kūryba – mano įrankis, su kuriuo galiu tęsti savęs bei aplinkos Harmonijos paieškas: tuomet, visuotinio atitolimo ir užsidarymo metu, taip norėjosi kiekvienam susigūžusiam praeiviui pasakyti: pažiūrėk į Save, giliai giliai, kaip dar niekad nežiūrėjai... Ir paleisk iš savo sukurto narvo Paukštį." Menininkės kūrybą galima pavadinti tam tikra terapija: visų pirma ją išbando pati, vėliau, per savo darbo rezultatą – paveikslą, kviečia tai patirti ir žiūrovą.

Sunkiais laikais meno ir kultūros padėtis būna nelengva, tačiau vargu, ar būtų galima paneigti jų svarbą ir reikšmę žmogaus vidiniam pasauliui, jo tobulėjimui ir pažangai, kurią formuoja būtent menas. O Asta Keraitienė, kurią galima įvardyti kaip geros žinios nešėją Rokiškio mieste, kartu su savo paukščiais ir kitais subjektais leidžia mums tą gerą žinią sužinoti, patirti. Autorė mus „apglėbia" savo kūriniais ir suteikia saugumo bei tikrumo jausmą ir, regis, girdi, tylų, bet aiškų priminimą – sustoti, atsiverti, mėgautis ir džiaugtis.

Asta Keraitienė. *Tarp dangaus ir žemės.*
2019 m., 120x80 cm, drobė, aliejus

Asta Keraitienė. *Augimas.*
2020 m., 80x60 cm, drobė, aliejus

Asta Keraitienė. *Spalvoti garsai.*
2020 m., 110x80 cm, drobė, aliejus

Asta Keraitienė. *Proveržis.*
2020 m., 110x80 cm, drobė, aliejus

Asta Keraitienė. *Trys paukščiai.*
2020 m., 90x30 cm, drobė, aliejus

Asta Keraitienė. *Nusileidimas.*
2020 m., 100x100 cm, drobė, aliejus

Asta Keraitienė. *Angelas ir arkliukas.*
2020 m., 110x80 cm, drobė, aliejus

Asta Keraitienė. *Katinas su megztuku.*
2020 m., 90x60 cm, drobė, aliejus

Mykolas Römeris kaip teisėjas

Dr. GINTARAS ŠAPOKA
Mykolo Romerio universitetas

Mykolo Römerio palikimas nenustoja galios, aktualumo ir šiais laikais, priešingai – įgauna vis naujas reikšmes. Teisės doktrinos tyrinėtojai tiesiogiai grįžta prie profesoriaus mokslinio palikimo ir semiasi patirties studijuodami, analizuodami kitus šaltinius, naudojasi profesoriaus pavyzdžiu, metodika. Vis dažniau profesoriaus „Dienoraštis" lietuvių kalba susilaukia susidomėjimo, tyrinėtojai atkreipia dėmesį į profesoriaus kaip praktiko veiklą. Mykolo Römerio „Dienoraštis" – tai autentiškas to meto valstybės, visuomenės įvykių, jų vertinimo liudijimas, bet ne ką svarbiau yra fiksuoti Mykolo Römerio kaip teisininko, teisėjo kasdienės darbinės veiklos apmąstymus. Tokia autentiška refleksija suteikia tyrėjams žinių apie teisėjo profesijos ypatybes.

Mykolo Römerio teisininko karjerą lėmė pasirinktos atitinkamos

Iškilmingo posėdžio Vytauto Didžiojo universitete prezidiumas, pirmininkauja Mykolas Römeris, XX a. 3-4 deš. Fotografas K. Baulas

Teisininkų grupė. Pirmoje eilėje antras iš kairės Mykolas Römeris. Fotografas K. Baulas

studijos. Aukštąjį išsilavinimą įgijo Peterburgo imperatoriškojoje teisės mokykloje, vėliau, 1902–1905 m., studijavo Paryžiaus laisvojoje politinių mokslų mokykloje.

Kaip teisėjas savo veiklą pradėjo dar Lenkijoje, o grįžęs į Lietuvą 1920 m. buvo paskirtas Kauno apygardos teismo teisėju ir aktyviai įsitraukė į jaunos valstybės teisingumo sistemos kūrimą, o neilgai trukus pakviestas į Vyriausiąjį Tribunolą, tuo metu aukščiausią Lietuvos teisminę instanciją. Profesoriaus teisėjo karjera įgyjo ir tarptautinę plotmę, kai 1932 m. jam buvo patikėtos Lietuvos *ad hoc* teisėjo pareigos Nuolatiniame Tarptautiniame Teisingumo Teisme, Hagoje, kuomet Lietuva bylinėjosi su Antantės valstybėmis dėl Klaipėdos krašto statuso nuostatų interpretavimo.

Prieš atkuriant Lietuvos valstybę, teisėjo darbą M. Römeris pradėjo Lenkijoje kaip taikos teisėjas ir turbūt čia atrado savo tikrąją teisininko savastį, pajuto teisinio darbo prasmę. Tuo metu formavosi profesoriaus požiūris į teisingumą, ryškėjo asmeninės nuostatos savo veiklos atžvilgiu, o sudėtingų procesų, bylų metu netgi asmeniniai išgyvenimai, psichologinis santykis su darbine veikla. Bet svarbiausia tai, kad šiuo periodu plėtojosi vidinės nuostatos, įsitikinimai ir principai: kaip veikti, ko siekti, vardan ko ši veikla? Profesoriaus „Dienoraštis" unikalus jau vien tuo, jog leidžia tiek sociologams, tiek teisės tyrėjams pažvelgti į asmens, teisininko profesionalo sudėtingus išgyvenimo, savivokos momentus, kurie lemia tolesnę asmens veiklą.

M. Römeris dažniausiai siejamas su akademine sritimi, kurioje puikiai jautėsi, tačiau ne kiekvienam akademikui pavyksta praktinė veikla, kartais ji būna paprasčiausiai ne prie širdies, tuo tarpu profesoriaus atvejis visai kitoks: „Dabar teisme dirbu kaip *perpetuum mobile*, tačiau manyje kyla kažkoks ryžtas šiam darbui, nors mintyse neretai išsigąstu, kad taip sparčiai auga nebaigti darbai, tačiau kažkaip instinktyviai džiaugiuosi, kad bylų daug ir mielai pasveikinu kiekvieną naują"[1]. Taigi M. Römeris jau savo teisininko karjeros pradžioje nesigailėjo pasirinkęs teisėjo darbą, o, priešingai, džiaugėsi tokia veikla, nėrė į teisėjo darbo kasdienybę.

Tuo metu, kai M. Römeris jau praktikavo kaip teisininkas, Lietuvoje teismų sistema buvo dar tik kuriama. 1918 m. lapkritį Lietuvos

taryba skubiai parengė ir priėmė Laikinąjį Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymą. Įstatymas skelbė nustatantis išimtis iš Rusijos įstatymų, reglamentuojančių teismo sutvarkymą, teisimą, tardymą ir bylų sprendimą. O svarbiausia buvo atsisakyta carinės Rusijos luominių teismų, kurių bylos buvo perduotos taikos teisėjams. Šis laikinasis teismų įstatymas taip pat atsisakė visuomenės atstovų dalyvavimo teismo procese. Laikinasis teismų įstatymas konstravo trinarę teismų sistemą, kuri faktiškai buvo perimta iš vokiškos tradicijos: sudarytą iš taikos teisėjų, apygardos teismų ir Vyriausiojo Tribunolo. Kuriant teismus, iš karto buvo susidurta su teisininkų stoka. Anot prof. M. Maksimaičio, 1922 m. pradžioje trečdalį teismo darbuotojų sudarė savamoksliai arba baigę vos keturias gimnazijos klases. Būgštaudamas dėl tokios kvalifikacijos teisėjų darbo rezultatų, teisingumo ministras lyg ir bandė guosti visuomenę teigdamas, kad jeigu bus daroma klaidų teisingai taikant įstatymą pirmos instancijos teisme, tai tokią klaidą pataisys aukštesnė instancija[2].

Dėl to šioje teismų sistemoje jau iš karto atsirado tam tikra struktūrinė sumaištis, kai įstatymas dėl teisėjų stokos leido į apygardos teismų posėdžius trečiuoju teisėjų kolegijos nariu kviesti taikos teisėją, o į Vyriausiojo Tribunolo posėdžius – apygardos teismo teisėją.

M. Römeriui vos grįžus į Lietuvą, 1920 m. jis pakviečiamas dirbti į apygardos teismą Kaune. Profesorius greitai įsitraukia į lietuviško teismo darbą. Tenka nagrinėti tiek civilines, tiek baudžiamąsias bylas, darbas intensyvus, bylų vis daugėjo, o teisėjų vis trūksta. Tad darbe pasitaikydavo įvairių kuriozų – kai trūkstant teisėjų, pro šalį einantis kolega pagaunamas koridoriuje ir taip sudaroma kolegija tos dienos darbui.

Atkuriamoje Lietuvos valstybėje teismų sistemą teko kurti neturint nei personalinių pajėgumų, nei materialinių išteklių, nei galiausiai piniginių lėšų. Nors dabartinėje Lietuvoje teisėjai dažnai skundžiasi neadekvačiu darbo užmokesčiu, tačiau nepalyginamai prastesnės teisėjų darbo užmokesčio sąlygos buvo praeito šimtmečio trečiojo dešimtmečio Lietuvoje. M. Römeris dienoraštyje užsimena, kad dirbant apygardos teisme, teko taupyti: vykstant į išvažiuojamuosius posėdžius į provinciją buvo perkami bilietai į žemiausios klasės vagonus tam, kad iš gauto komandiruotpinigių likučio būtų galima sutaupyti ir taip prisidurti prie menko atlyginimo „Mūsų vargšų teisėjų algos menkos, kad nedidelis skirtumas, kurį sutaupome važiuodami III klase, yra nemenka paskata vykti į išvažiuojamuosius posėdžius. Be kompensacijos už traukinio bilietą, teisėjas gauna 40 markių dienpinigių. Aišku, itin menki pinigai, ypač kai vietoje reikia mokėti už apgyvendinimą ir išlaikymą. Na, bet šiek tiek susitaupo, nes tomis dienomis nereikia valgyti iš savo atlyginimo“[3].

Kuriant Lietuvos teismų sistemą, užtruko Aukščiausiojo Teismo – Vyriausiojo Tribunolo – formavimas. Pradžioje galbūt ir nebuvo ypatingo poreikio, nes nebuvo daug bylų, perėjusių pirmąsias dvi instancijas. Vis tik apie 1921 m. tiek teisininkų bendruomenė, tiek visuomenė jau pasigedo aukščiausiosios teismo instancijos kaip vykdančios kasacinę funkciją, tačiau dalis teisėjų tam priešinosi ir pateikė memorandumą teisingumo ministrui. Profesorius tiesiog baisėjosi tokiomis korporacijos brolių nuostatomis, laikė tai savotišku nemokšiškumu, išsilavinimo stoka. „Dienoraštyje“ jis labai tiksliai įvardijo tokios aukščiausio teismo funkcijos būtinybę, jos priežastis „ Iš principo kasacija būtina, jeigu valstybė iš principo nori būti tvarkinga ir jeigu teismo nuosprendžius turi diktuoti įstatymas, o ne pavienių teisėjų nuomonė, pridengta kažkokiu mistišku „teisybės jausmu“. Kai nėra kasacinės instancijos, sankcionuojama teisėjų *bon vouloir* (gera valia), kenkiama įstatymams, demoralizuojami jauni teisėjai lengvabūdiškumu ir gaivinamas bolševikinis teisėtvarkos supratimas, kuris praktiškai išsigimsta“[4].

M. Römerio darbas apygardos teisme ir aukščiausia kvalifikacija buvo netrukus įvertinti ir 1921 m. gegužę teisingumo ministras V. Karoblis pasiūlė jam užimti Vyriausiojo Tribunolo teisėjo vietą. Profesorius džiaugėsi naujomis galimybėmis, būsimo teismo intelektualesne aplinka, karjeros augimu, tačiau anaiptol ne iš savanaudiškų paskatų ar asmeninių ambicijų patenkinimo, priešingai, pirmiausia suvokta būsimųjų pareigų našta, atsakomybė: „Šiam darbui turi būti keliami aukštesni reikalavimai, tad ir atsakomybė yra didesnė. Bet sakykit, kas, vertindamas savo darbą, nemėgsta atsakomybės? Tik nevykėlis vengia atsakomybės darbe, bijo jos ir renkasi antraeiles pareigas. Na o aš – jei ko nors imuosi, stengiuosi atlikti gerai, taip, kaip būčiau pats atsakingas už savo darbus ir gebėčiau tą atsakomybę pakelti“[5]. Taigi profesorius suvokė, kad Aukščiausiojo Teismo teisėjui keliami aukštesni reikalavimai, galioja griežtesni moralės, etikos imperatyvai, tačiau kartu toks pareigų pasiūlymas reiškia ir jo darbo apygardos teisme įvertinimą ir galų gale jo aukštos teisininko kvalifikacijos pripažinimą. Žinoma, džiaugtasi ir Vyriausiojo Tribunolo aplinka, galimybe bendrauti su jau gerai pažįstamais kolegomis, o kartu pažymėta, kad apygardos teisėjo

darbas yra varginantis ne intelektualia, o fizine prasme, nes nuolat tenka vykti į išvažiuojamuosius posėdžius, kurie išvargindavo fizine prasme.

Teisėjo darbe M. Römeris kaip vadovaujantį principą iškėlė objektyvios tiesos siekiamybę, tačiau puikiai suvokė ir teisingumo sistemos formalųjį pradą, kuris būtinas siekiant užtikrinti šalių lygybę procese. Suprantama, vidinis teisingumo jausmas, padiktuotas kartais gal ir subjektyvių priežasčių, gali kirstis, reikalauti kitokių sprendimų, tačiau valstybės formalizuota teisingumo sistema ne visuomet pajėgi iš karto čia ir dabar teisingai išspręsti klausimą, situaciją: „Kai dėl mano santykių su ieškovais ir atsakovais, aš ne tik, kad nepalaikau specialiai kurių nors iš jų, geriau ginkluotų, bet priešingai – stengiuosi remti silpnesnę pusę ir kuo didesnė techninė persvara vienos iš jų, tuo didesnius reikalavimus keliu stipresniems, turintiems advokatą. Tačiau iš tiesų dažniau turi laimėti ta šalis, kuri yra geriau ginkluota, ir tam sutrukdyti negaliu, tuo labiau kad neįmanoma kurios nors šalies skriausti vien dėl to, kad ji turi advokatą. Pagaliau teisėjo vaidmuo teismo procese, paremtam kontrdiktatoriškuoju pagrindu, yra tas, kad teisėjas ypač civilinėse bylose tik pasveria, bet neveikia ir negali pats pavirsti advokatu“[6].

Ši citata puikiai atspindi teisėjo asmeninių įsitikinimų ir teisinės minties, teisės sistemos suformuoto teisininko nuostatų savotišką sankirtą, kai galiausiai suvokiama, kad vienintelis tokių vidinių sprendinių kelias – maksimalus objektyvumo siekis ir savo vidinių imperatyvų tvirtas laikymasis. Tik laikantis teisės nuostatų ir principų, tik vadovaujantis savo sąžine randami teisėjo sprendimai. O tokio objektyvumo siekis įmanomas tik teisingame teismo procese, kai šalims garantuojamas lygiateisiškumas ir vėlgi suvokiant tokio proceso formalųjį pagrindą, tačiau kartu ir suvokiant visuomenės esaties principus, tai yra kad valstybė, visuomenė be teisės diktuojamų taisyklių ir procedūrų visumos pagrindo būtų neįgali įgyvendinti bet kokį teisingumą.

Tačiau teisėjo darbe neįmanoma išvengti subjektyvumo, juk sąžinės dalykai paremti kiekvieno asmens individuliai susiformavusių imperatyvų, tegu ir visuomenės primetamų, tačiau jų laikymasis priklauso nuo individo valios. Ir čia tenka laviruoti, ieškoti teisingo sprendimo tarp įsitikinimų ir įstatymo raidės. M. Römeris kaip teisėjas į šalis ypač baudžiamosiose bylose bando žvelgti tėviškai: laikytis griežtos įstatymo raidės, tačiau kartu atsižvelgti į visas galimas teigiamas kaltinamojo asmens savybes, bandyti perprasti jį, ieškoti lengvinančių aplinkybių, nes kaip geras tėvas, griežtas blogiems, kvailiems vaiko poelgiams, tačiau visuomet bandantis įžiūrėti savo vaiko paklydėlio esmę, prigimtį ir tikintis žmogaus gera prigimtimi. Toks tikėjimas žmogumi primena XIX a. prigimtinės teisės filosofų nuostatas, teiginius apie gerą žmogaus būvį, tačiau profesoriaus įtikėjimas tokiu žmogaus pradu anaiptol nėra naivus, bylose visuomet kruopščiai dirbdavo, rinkdavo kaip į mozaiką visus. Bylos faktus, vertindavo juos ir tik po to drįsdavo priimti sprendimą, tiesa, tuos įsitikinimus kartais sustiprindavo ir teisiamojo aplinkos ar net giminės žinojimas. Tokius teiginius liudija ir M. Römerio nagrinėta apeliacinė byla Vyriausiajame Tribunole 1923 m. rugsėjį: Karo teismas nuteisė dvylika Kriaunų valsčiaus gyventojų už antivalstybinę veiklą organizuojant komunistinę sąjungą su tikslu nuversti Lietuvos valdžią ir pakeisti santvarką. Vis tik įsigilinus paaiškėjo, kad suimtieji iš pat pradžių buvo prievarta veikiami vietos žvalgybos institucijų, netgi kankinti siekiant išgauti parodymus. Galiausiai dalis tokio sambrūzdžio dalyvių net nesuvokė, kokioje realiai veikloje dalyvavo, nors už tai kaip sąmoningą veiklą buvo nuteisti. Tiesa, M. Römeris čia nėra atlaidžiai vertinantis teisėjas, priešingai, pro jo aštrų žvilgsnį neprabėga teisiamųjų tikrosios natūros ar net menkystos prigimtis, jis kiekvieną įvertina atsižvelgdamas į jo sąmoningą dalyvavimą ir tikruosius tikslus: „ O tie vargetos kitaip tariant Bagdoniškio sąjungos liaudis, ko gero, visi išskyrus vieną Mykoliuką N<...>, svajojo apie tokią santvarką, kuriai esant galėtų pasinaudoti svetimu turtu. Kaip visada, į tokias organizacijas būrėsi žmonės ne tik iš idėjos, bet ir dėl grobio, tad nenuostabu, kiek daug niekšų sukaupė ir minėtoji bolševikinė organizacija“, „labai norėjau išlaisvinti nelaimingąjį N<...> ar bent sumažinti jo bausmę, nes tiesa pasakius, nelabai tikėjau, kad jis bus išteisintas. Norėjosi palengvinti ir B<...> likimą – pažinojau ir gerbiau. Kol dirbo viršaičiu, ne kartą su manim negražiai pasielgė, pamenu, kadaise 1920 m. iš Bagdoniškio važiavau į valsčių dėl kažkokių reikalų ir tuomet susipažinau su B<...>. Viršaitis mane pasitiko labai grėsmingai – šaukė ant manęs, nepakvietė atsisėsti. Nenujautė, kad ateis laikas, kai jį teisiu. Vis dėlto dar vėliau teko bendrauti su juo, o tada įsitikinau, kad jis geros širdies, švarios sąžinės žmogus, kuris komunistinę organizaciją kuria ne siekdamas plėšti ir pasipelnyti, ne iš gobšumo, bet iš idėjos ir įsitikinimų, iš broliško žmonijos bendravimo ilgesio“[7]. M. Römeris niekada nesimpatizavo bolševikinei santvarkai, priešingai, puikiai įžvelgė jos esmę ir buvo griežtas kritikas, tačiau čia kaip teisėjas parodo pagarbą žmogaus įsitikinimams, vertina jo

Dr. Gintaras Šapoka skaito pranešimą Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos konferencijoje „Rokiškio krašto atminties kultūros akiračiai: Mykolas Römeris ir Römerių giminė“, 2020 m. spalio 15 d. Nuotr. Alicijos Matiukienės

idėjinį nusistatymą, nors ir galimai klaidingą, tačiau nuoširdų ir vedamą dorų tikslų. Taigi, teisėjo darbe turi būti vertinamos ne veikos, kaip paskiri objektai, o pirmiausia žmogus, jo asmenybės visuma ir tik tuomet santykis su padaryta veika. Tokių humanistinių nuostatų profesorius ir laikėsi, turbūt net ir pranokdamas to meto teisingumo sistemą.

Kita vertus, nešališkumo siekimas M. Römeriui buvo tiesiog maksimalus, kai siekiama visiškai atsiriboti nuo proceso šalių, ir ypač tai akcentavo civilinėse bylose, kur šalys aktyvios rungtynių žaidėjos, ir teisėjo bent menkiausias palankumo ženklas gali sugriauti proceso rungtyniškumą. Tokio M. Römerio nešališkumo atvejį puikiai iliustruoja teisininko Povilo Stravinsko fiksuotas atsitikimas, kai M. Römeris kaip Vyriausiojo Tribunolo teisėjas buvo išvykęs į vietos apžiūrą Žemaitijos kaime, atsakovo ūkyje. Jis buvo pakviestas pietų ir čia, įtardamas šalies bandymus palenkti teismą, o gal siekdamas apsisaugoti savo teismo reputacija ir vengdamas vietos gyventojų įtarimo „teismo papirkimu“, liepęs šalims ir liudytojams, kurių buvę apie dvidešimt, stovėti prieš vaišių stalą ir stebėti, kad teisėjas su atsakovu čia neveda jokių derybų dėl bylos, o tik pietauja[8]. Tiesa, ne visada pavykdavo išvengti galimų nesusipratimų, tam tikrų klastų iš besibylinėjančių šalių ar bandymų paveikti teisėją stengiantis užmegzti pažintį, malonesnius ryšius su teisėju. Antai dirbdamas apygardos teisėju, 1921 m. gegužę turėjo išvažiuojamąjį posėdį Utenoje. Apeliacinės instancijos teismas vietoje išbūdavo kelias dienas, tad ir tą kartą teisėjų kolegija Utenoje praleido tris dienas. Miestelis buvo nedidelis, vietinė inteligentija veržėsi į bendriją ir kvietėsi pietums. Vieni iš jų vyko pas miesto notarą, tačiau kitą rytą tas pats notaras teisme jau buvo vienos iš šalių advokatas, tad visa teisėjų kolegija pateko į nemalonią padėtį, būgštavo, kad net pakenks teismo autoritetui, tačiau M. Römeris su palengvėjimu rašo, kad šis notaras advokatas bylą pralaimėjo ir buvo pakankamai padorus, „elgėsi taktiškai ir vėliau apie tai nei žodeliu neužsiminė.“

Iš profesoriaus „Dienoraščio“ ryškėja, kad jam sudėtingiausios bylos buvo baudžiamosios, ir tai ne dėl kvalifikacijos stokos ar bylų teisinio sudėtingumo, o dėl kylančių sunkiausių pasekmių teisiamajam – baudžiamojo persekiojimo priemonių griežtumo ir pasekmių asmens gyvenimui. Tai didelė atsakomybė teisėjui, dažnai krentanti kaip nepakeliama našta. Būtent čia ir kyla daugiausia svarstymų, didžiausias atsakomybės spaudimas, o kartu aštriausiai pajaučiami formalaus teisingumo sistemos trūkumai.

„Paliepiau areštuoti vieną ūkininką už arklio vagystę. Šiandien šioje byloje apklausiau liudininkus ir, remdamasis įtarimais, pateikiau šiam ūkininkui kaltinimus. Senas jis žmogus; pėdsakai veda į jį, bet nėra tikri; nebijojau, kad jis slapstysis, bet maniau, kad reikia laikinai užkirsti kelią užtušuoti kai kuriuos pėdsakus." Ir toliau profesorius dienoraštyje apgailestauja, kad vykdydamas ikiteisminio proceso priežiūros funkcijas negali elgtis visiškai pagal savo sąžinę ar pajautą: „Svyravau areštuoti jį ar ne, nes turiu abejonių dėl jo kaltės ir gaila man senio; buvo skaudu, kad jį nuskriausiu. Tačiau apsisprendžiau, o dabar mane graužia sąžinė. Jeigu jį teisčiau, išteisinčiau, bet čia ne teismas, tik parengtinis tardymas: reikia tirti toliau ir ieškoti įvykio, kuris galbūt jo kaltę įrodys; bet lygiai taip pat gali įrodyti ir jo nekaltumą"[9]. Tokios profesoriaus mintys tik paliudija sudėtingus teisėjo išgyvenimus, vidinių nuostatų ir visuomenės taisyklių priešpriešas, kurios teisėją trikdo, kelia vidinę sumaištį, tačiau, būdamas įstatymo sargu, jis privalo laikytis teisingumo sistemos nuostatų, formaliosios raiškos kaip neišvengiamybės ir viliasi, kad teisminiame nagrinėjime faktai sudėlios viską į teisingos Temidės rankas ir teismas ūkininką išteisins.

Savo teisėjo karjeros pradžioje M. Römeris 1918 m. birželio mėnesį „Dienoraštyje" rašė apie teismą, bandė aiškinti, apibūdinti savo požiūrį į teismą savotiškai personifikuodamas tokį santykį kaip motinos ir vaiko: „Mano požiūris į Teismą pasižymi šeimininko požiūriu į savo firmą arba motinos į vaiką"[10]. Kita vertus, tai gyvas, gilus liudijimas, kokia stipri buvo M. Römerio įtrauka į teisėjo veiklą, kartu pašaukimo atradimas, suvokimas, kad jo prigimtis, personalinė natūra išties skirta tokiai veiklai. Beje, nepaisant visų trikdžių ir tokio darbo naštos, profesorius ir dirbdamas Vyriausiajame Tribunole „Dienoraštyje" ne kartą pabrėžė nesigailįs savo pasirinkimo.

Vis tik tokios aukštų moralinių ir teisinių imperatyvų nuostatos nebūtų susiformavusios be profesoriaus mokslinės veiklos, jos tikrai darė įtaką vidinių nuostatų tvirtumui, jų pagrindimui. Asmenines savybes, moralinių imperatyvų tvirtumą įdiegė ir bajoriškoji kilmė, šeimos tradicijos, atsakomybės pajauta savo šeimai ir kraštui, o praktiko darbas, žinoma, šias asmens savybes tik dar labiau sustiprino.

Šio kuklaus teksto autorius dar kartą norėtų visus paraginti išsamiau ir atidžiau domėtis profesoriaus „Dienoraščiu", ypač jaunuomenę, galvojančią apie teisės studijas, nes Mykolo Römerio „Dienoraštis" – puikus autentiškas mūsų krašto istorijos pažinimo šaltinis.

Nuorodos

[1] Römeris M. *Dienoraštis.1918 m. birželio13-oji–1919 m. birželio 20-oji* – Vilnius: Versus aureus, 2007, p. 17.

[2] Maksimaitis Mindaugas. „Teismų santvarkos pagrindų formavimas Lietuvoje (1918–1933)" // *Jurisprudencija*. 2013, nr. 20, p. 378.

[3] Römeris M. *Dienoraštis. 1921 m. sausio 13-oji–lapkričio 7-oji* – Vilnius: Versus aureus, 2012, p. 203.

[4] Ten pat, p. 190.

[5] Ten pat, p. 189.

[6] Römeris M. *Dienoraštis. 1918 m. birželio13-oji–1919 m. birželio 20-oji*, p. 65.

[7] Römeris M. *Dienoraštis. 1923 m. balandžio 11-oji–1924 m. kovo 21-oji* – Vilnius: Versus aureus, p. 253–254.

[8] *Mykolo Römerio mokslas apie valstybę*. Moksl. red. Mindaugas Maksimaitis. – Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 1997, p. 220.

[9] Römeris M. *Dienoraštis. 1918 m. birželio13-oji–1919 m. birželio 20-oji*, p. 38–39.

[10] Ten pat, p. 10.

Seno drožinėto herbo pėdsakais

RIMVYDAS UŽUKUKIS

Obelių istorijos muziejuje,[1] įkurtame 1998 m. sausio 30 d. Andriaus Dručkaus (1928–2018) iniciatyva ir jo asmeninės kolekcijos pagrindu, eksponuojamas senas kartušas[2] su jame įkomponuotais trijų valstybių herbais ir monograma centre. Ilgai buvo manoma, kad šis eksponatas – 1863 metų sukilimo herbas.

Reikia pasakyti, kad kartušo sąsajų su 1863 m. sukilimu galima rasti, tačiau apie jas truputį vėliau.

Herbas eksponuotas ne tik Obelių muziejuje, bet daugybę metų nesulaukė didesnio susidomėjimo, o ir dabar retam atrodo įdomi jo istorija.

2013 m. minint 1863 m. sukilimo 150-ąsias metines, šis eksponatas buvo paskolintas Šiaulių „Aušros" muziejui, organizavusiam jubiliejinę parodą. Prieš keletą metų A. Dručkus muziejaus lankytojams pasakojo, kad „Aušros" muziejui herbas buvo paskolintas su sąlyga, jog jis bus sugrąžintas restauruotas, tačiau restauruojant nebuvo nustatytas nei kartušo amžius, nei jo savininkas.

Obelių muziejuje eksponuojamas studentų korporacijos „Konwent Polonia" herbas, 2018 m. Nuotr. Viktoro Jenciaus-Butauto

Skirtumus tarp Obeliuose saugomo ir 1863 m. sukilėlių herbo pastebėjo jau A. Dručkus. Tai kelios raidės, išlikusios apačioje, ir Aušros vartų Švč. Marijos atvaizdas medalione bei ovalas herbo centre, sudarantis ketvirtą sudėtinio herbo lauką. A. Dručkus prieš dešimtmetį buvo nurodęs, kad herbą gavo „iš vieno žmogaus", tačiau jo pavardės neįvardijo. Teigė, kad prieš tai herbas buvęs kažkurioje koplyčioje, galbūt tai ir klaidino muziejininkus.

Herbo paslapties rūkas pradėjo sklaidytis 2019 metais.

Tyrinėjantis ir rašantis apie senąją Lietuvos istoriją, beje, rašęs ir kalbėjęs šia tema Viktoras Jencius-Butautas susidomėjo Obeliuose esančio herbo kilme ir jo atsiradimu muziejuje. Jo užklaustas Lenkijoje heraldikas genealogas Tomašas Lenčevskis (*Tomasz Lenczewski*) 2019 m. pradžioje *Facebook* paskyroje paskelbė šio herbo atvaizdą ir gan greit sulaukė „Konwent Polonia"[3] nario, profesoriaus Marcino Višovato (*Marcin Wiszowat*)[4] patvirtinimo, kad tai Vilniuje veikusios ir vėliau Lenkijoje atkurtos studentų organizacijos herbas. Žinoma, kad herbas buvo Vilniuje, „Konwent Polonia" korporacijos būstinėje, iki 1940 m., o vėliau be pėdsakų dingo. Nuo to laiko esą apie jį žinių nebuvo nei Lenkijoje, nei Lietuvoje.

Studentų korporacijos „Konwent Polonia“ herbas Vilniuje, 1928 m. www.konwentpolonia.pl

Lietuvos integrali muziejų sistema (LIMIS) dabar nurodo, kad minimo herbo bareljefas – „kartušas su įkomponuota korporantiška monograma“ yra Rokiškio krašto muziejaus nuosavybė, kuriam ir priklauso Obelių muziejus. Deja, herbo sukūrimo data nurodyta nekonkrečiai – XIX a., nors tokiu būdu tarsi pripažįstama, kad tai yra originalus, senasis, Tartu (Dorpato, Estija) universitete buvęs herbas.

LIMIS pateikiamas aprašas praplečia žinias: „Kartušas su įkomponuota korporantiška monograma (vadinamuoju cirkuliu). Šitą herbą turėjo 1828 m. Tartu universitete įsikūrusi lenkų studentų korporacija „Konwent Polonia“ (1919–1940 m. ji veikė Vilniuje)[5]. Šios organizacijos nariai pasiėmė savo spalvomis ir simboliais tuo metu ganėtinai populiarius išnykusios ATR valstybės simbolius – avietinė–žydra–balta ir Lenkijos Erelis – LDK Vytis – Kijevo Arkangelas Mykolas.“

Kodėl tai ne sukilėlių herbas?

Be jau minėto liudijimo, kaip vieną iš argumentų, kam priklausė šis herbas, galima pateikti ir Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto studento Povilo Andriaus Stepavičiaus[6] teiginį: „<...> kartušo viršuje esančio riteriško herbo ir 3 plunksnų kompozicija, pastarieji simboliai nereti ir studentiškų draugijų herbuose.“

Esama ir kitų, svaresnių įrodymų, kodėl tai būtent studentų korporacijos „Polonia“ herbas. Nors visas užrašas neišlikęs, šį faktą liudija kartušo apačioje išlikusios kelios raidės, leidžiančios identifikuoti studentų korporacijos „Polonia“ šūkį: „Jeden za wszystkich – wszyscy za jednego“ (liet. „Vienas už visus – visi už vieną“).

Studentų korporacija „Polonia“ savo herbo spalvas taip pat pasirinko neatsitiktinai. Tai padaryta ne dėl paprasto *populiarumo*, o deklaruojant savo prieraišumą puoselėtoms Abiejų Tautų Respublikos vertybėms. Tiksliau, net ne dviejų. Dorpate mokėsi studentai iš visos konfederacijos, taigi, buvo pasirinkta nuoroda į visų trijų tautų – Trijų Tautų Respublikos[7] – vertybes.

Spalvos buvo tam tikros istorinės žyminės nuorodos: karališkoji purpurinė ar raudona (liaudiškai – herbe? avietinė?) yra tapatinama su Lenkija, mėlyna – su Lietuva ir balta – su Rusia (t. y. su Kijevo Rusia – *Роусь*).

Todėl galima vienareikšmiškai teigti, kad tai senos studentiškos korporacijos, įsteigtos Tartu, tuomet vadintame Dorpatu (Estija), herbas.

1863 m. sukilėliai savo herbui pasirinko tokias pat spalvas ir panaudojo jas herbe taip pat vedami vertybinių motyvų.

LIMIS pateiktas įrašas, kad tai lenkų studentų korporacija, suponuoja klaidingas išvadas.

Profesorius Antanas Tyla savo monografijoje „Lietuviai ir Lietuvos jaunimas Tartu universitete 1802–1918 metais“[8] nerado patikimų kriterijų, kaip išskirti lietuvius

„Konwent Polonia“ Riterių salė tarpukario Vilniuje (dabar Barboros Radvilaitės g.). Ant sienos kabo herbas, ko gero, dabar esantis Obelių muziejuje. www.konwentpolonia.pl

„Nacionalinio lenkų aljanso“, kurio steigėjas JAV buvo kunigaikštis Julijus Butautas-Andžejkovičius, herbas („The Polish National Alliance“ lenk. „Związek Norodowy Polski“, PNA)

Korporacijos studentai Vilniuje, XX a. antr. dešimtmetis. www.konwentpolonia.pl

ir kitus buvusios LDK piliečius[9] iš kitų ATR piliečių skaičiaus. Todėl monografijoje į sąrašus nepateko Dorpato universiteto studentas, K![10] „Polonia" narys kilęs iš Gardino gubernijos, lietuvis kunigaikštis Julijus Butautas-Andžejkovičius[11] . Beje, jis 1880 m. JAV įsteigė organizaciją „The Polish National Alliance" (lenk. „Związek Norodowy Polski", PNA; liet. „Nacionalinis lenkų aljansas"). Šios draugijos herbas panašus į studentiškosios korporacijos, tik jo centre buvo įrašytos raidės PNA.

Vienas korporacijos „Polonia" įkūrėjų Martynas Rečinskis[12], minimas prof. A. Tylos monografijoje, buvo kėdainietis[13]. Kiti jos steigėjai taip pat sietini su Lietuva: kėdainiečiai Steponas Lipinskis (1805–1879)[14], škotų kilmės Aleksandras Mollesonas (1803–1889)[15], beje, Jono Mollesono brolis tapo Adomo Mickevičiaus poemos „Vėlinės" herojaus Rolisono prototipu.

Net keletas tokių faktų akivaizdžiai rodo, kad turi būti kalbama apie Abiejų Tautų Respublikos studentų korporaciją. Tada, kodėl – Polonia? Pavadinimas nėra pagrindas teigti, kad tai lenkų studentų organizacija. Ką, pavyzdžiui, mums sako vardas Polonija?

Korporacija „Polonia" Dorpate buvo įkurta čia persikėlus studijuoti studentams po carinės Rusijos represijų prieš filomantų ir filaretų organizacijas Vilniaus universitete bei Kėdainių gimnazijos mokinius.

Iš istoriografijos ir literatūros[16] matome, kad pavadinimas „Polonia" yra sietinas su Abiejų Tautų Respublika (ATR)[17]. Studentams niekada nebuvo svetimas simbolizmas ir romantizmas, todėl pasirinkta organizacijos įkūrimo data – gegužės 3-ioji – taip pat aiški nuoroda į jos narių vertybes.

„Polonia" buvo įsteigta 1828 m. gegužės 3 d. ir, kaip minėta, jai steigti buvo pasirinkta svarbi istorinė data[18], tai – 1791 m. gegužės 3 d., kuomet ketverių metų seime buvo priimtas Abiejų Tautų Respublikos pagrindinis įstatymas – Konstitucija.

Korporacija tapatino save su Abiejų Tautų Respublika, buvo jos tradicijų tęsėja ir puoselėtoja. Ta prasme tai buvo netipinė tokios draugijos veikla ir Dorpate ji susidūrė su daugybe iššūkių. Jos nariai už savo idealus ir garbę kovėsi daugybėje dvikovų su kitų korporacijų nariais, nenorėjusių pripažinti pastarosios.

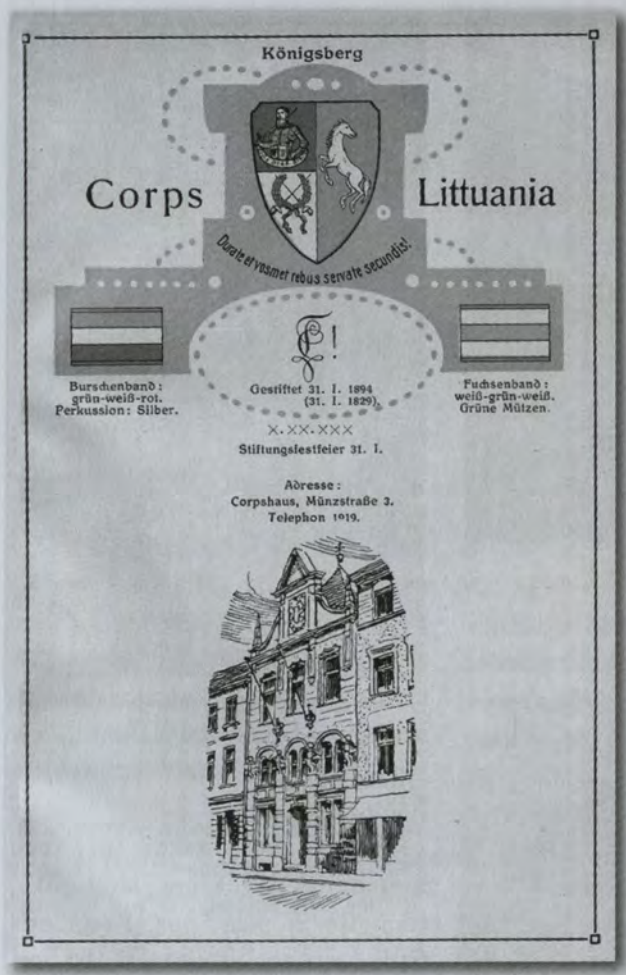
Korporacijų istorija siekia viduramžius, būtent tuo metu pradėtos steigti amatininkų, pirklių korporacijos – cechai, gildijos. Vėliau jų pavyzdžiu pradėtos steigti įvairios akademinės organizacijos, tame tarpe ir studentų korporacijos. Pirmosios tokios korporacijos Bolonijos ir Paryžiaus universitetuose atsirado XII amžiuje.

Įprastai korporacija turi savo hierarchinę struktūrą, simboliką, tradicijas ir principus. Remiantis tradicija jos turėjo ir savo skiriamuosius ženklus: herbus, spalvotas kepuraites, perpetinę juostą. Svarbiausias korporcijos veiklos dokumentas, apibrėžiantis šios organizacijos veiklos principus, yra vadinamasis reguliaminas.

Tarpukariu Lietuvoje taip pat veikė gana nemažai studentų kor-

Korporacijos studentai eitynėse, organizuotose Vilniuje, 1934 m. www.prawo.ug.edu.pl

Studentų korporacijos „Littuania", veikusios Karaliaučiuje (Königsberg), lapelis. Korporacija įsteigta Albertus (Albertina) universitete 1829 m., atkurta – 1894 m. www.corpslittuania.de

poracijų – net 63. Manoma, kad joms priklausė beveik visi Lietuvos studentai.

Sovietmečiu šios organizacijos, kaip ir daugelis kitų visuomeninių organizacijų, buvo uždraustos. Taip Lietuvoje buvo sunaikintas pavojingas sovietiniam mąstymui vienas svarbiausių studentų judėjimų. Tačiau studentiškųjų korporacijų dvasia buvo nesunaikinama. Kaip senųjų laikų atminimas liko studentų skirstymas į fuksus[19], oberfuksus, senjorus I ir II ir diplomantus.

Ko gero, sovietizmas turėjo įtakos, kad nebuvo atpažintas studentų korporacijos ženklas, nes egzistavo jau kitos vertybės ir idealai, tiksliau jų neliko. Liko karikatūra: „Pagal padėtį buvo geriami ir gėrimai. Fuksai gėrė kefyrą, oberfuksai – žigulinį alų, I senjorai – rislingą, II – „Sostinės" degtinę, o diplomantai – „Pliską"[20].

„Polonia" nariai, kaip ir daugelis kitų patriotinių draugijų, aktyviai įsitraukė į 1831 m. sukilimą prieš Rusijos caro patvaldystę. Šis laikotarpis korporacijos veiklai buvo ypač sunkus, daug korporantų žuvo mūšiuose su Rusijos imperijos kariuomene, dalis buvo ištremta į Sibirą, kiti pasitraukė į Vakarus.

Sukilimo laikotarpiu ir vėliau kai kurie korporantai pasiekė savos karjeros aukštumas. Pavyzdžiui, tuometis korporacijos pirmininkas baronas E. Ungern-Stenbergas, po sukilimo pasitraukęs į Vakarus, kovojo Italijos susivienijimo[21] karuose Garibaldžio[22] pusėje. 1870 m. jis kovojo Prūsijos–Prancūzijos kare ir pasižymėjo mūšyje ties Dižonu.

Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, dalis korporantų taip pat neliko nuošaly ir aktyviai dalyvavo karo veiksmuose. Tuo metu „Konwent Polonia" iš Dorpato persikėlė į Varšuvą. Pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui, 1919 m. ši korporacija grįžta į Vilniaus Stepono Batoro universitetą. Čia ji kartu su kitomis lenkiškomis studentų korporacijomis veikia iki 1939 metų. Tai buvo geriausi „Konwent Polonia" klestėjimo metai.

Korporacijos „Polonia" nariai pasiaukojamai dalyvavo 1918–1920 m. kovose prieš bolševikus Varšuvos mūšiuose. 1920 m. balandį korporacija persikėlė į naujas patalpas, buvusių De Reusų (Šuazelių) rūmų antrąjį aukštą Vyskupų g. 10 (dabar S. Daukanto aikštė, 2). Šiuo adresu iki 1921 m. rudens „Konwent Polonia" turėjo patalpas, o vėliau įsikūrė tuometinėje Karalių gatvės (dab. Barboros Radvilaitės g.) 7-ajame name.

Tebegyvuojanti ir tęsianti bei sauganti senųjų amžių tradicijas studentų korporacija „Konwent Polonia" yra seniausiai veikianti lenkiškoji akademinė draugija.

Korporacija buvo labai svarbi Vilniaus studentijos įvaizdžiui, rengdavo eitynes, organizuodavo įvairias studentiškas ir valstybines šventes.

1928 m. „Konwent Polonia" Vilniuje atšventė savo 100 m. jubiliejų. Lenkijos studentų korporacijų sąjunga Varšuvoje išleido proginį leidinį pavadinimu „Rocznik korporacyjny 1828–1928", kuriame buvo pristatyta lenkiškųjų studentų korporacijų istorija bei pateikiami svarbiausi dokumentai.

Korporacijos nariai buvo nusprendę pasistatyti rezidenciją Vilniuje ir K! „Polonia" įsigijo žemės sklypą dabartinio Operos ir baleto teatro teritorijoje, tačiau šiam projektui išsipildyti nebuvo lemta.

Prasidėjus Antrajam pasauliniui karui ir daliai filisterių[23] emigravus į Londoną, nuspręsta atgaivinti korporacijos veiklą išeivijoje, nors 1939 m. spalį Lietuvai atgavus Vilnių, jau sumažėjusi korporacija dar bandė plėsti veiklą.

Apie „Konwent Polonia" veiklą Vakaruose duomenų išliko gana mažai. 1940 m. Londone įsikūrė „Polonia" filisterių „Ratas". Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, vieno iš paskutiniųjų filisterių, studijavusių Dorpato universitete, bute įvyko slaptas susirinkimas. Po karo korporacijos veikla nebuvo pamiršta: 1958 m. Londone atšvęstas jos 130 metų jubiliejus.

1968 m. Varšuvos senamiestyje esančioje Šv. Martyno bažnyčioje

Studentų korporacijos „Littuania", veikusios Karaliaučiuje (Königsberg), nariai, 1929 m. www.corpslittuania.de

buvo atidengta memorialinė lenta žuvusiems ir nužudytiems „Konwent Polonia" nariams.

Šiek tiek nukrypstant nuo temos, verta pasakyti, kad tradicija, gyvuojanti Lenkijoje, beje, ir kitose šalyse, pavyzdžiui, Vokietijoje, bažnyčiose įamžinti nusipelniusių krašto piliečių vardus yra puikus, sektinas patriotiškumo pavyzdys. Kodėl bažnyčioje?

Keičiantis politinei konjuktūrai ir užėjus neįtinkančių naujai ideologijai paminklų griovimo vajui, amžino tikėjimo prieglobstis tampa ar gali tapti amžinu politiniu prieglobsčiu...

Keletas memorialinių lentų korporacijos atminčiai buvo atidengta ir vėliau: Londone – 1971 m., 1987 ir 1988 m. Varšuvoje.

Filisteris A. Minkievičius (*A. Minkiewicz*) parengė bukletą „Convent Polonia", kuris 1978 m. buvo išleistas Londone (įrašyta data 1928–1978 ir pašto ženklas bei vokas su „Konwent Polonia" emblema).

160-asis korporacijos gimtadienis buvo atšvęstas Varšuvoje.

1998 m., atkurta „Konwent Polonia" tęsė savo veiklą Gdanske ir plėtodama veiklą 2005 m. įsigijo namus Sopote.

Išskirtinės istorijos korporacija – vienas žymiausių studentų gyvenimo atspindžių. Korporantai dalyvavo beveik visuose svarbiausiuose politiniuose XIX–XX a. įvykiuose. Kentė ir kovojo prieš carinės Rusijos imperijos priespaudą.

Patyrė karų – Pirmojo ir Antrojo pasaulinio – žiaurumus, gyvenimą išeivijoje.

Ar kas nors iš dabartinio Rokiškio rajono priklausė korporacijai „Polonia", niekas netyrinėjo. Todėl dalinai užpildysim šią spragą:

Antanas Komarovskis (1833–1881)
Viktoras Komarovskis (1835–1871)
Peteris Komarovskis (1838–1905) iš Ratkūnų dvaro
Mykolas Kosciolkovskis (1841–1914)
Gabrielius Kosciolkovskis (1844–1915) iš Pandėlio
Konstantinas Kosciolkovskis (1846–1920) iš Zablačės dvaro
Karlas Zoborskis iš Bogdalavos dvaro
Stanislovas Bratanovičius (1866–1903) iš Šetekšnų dvaro
Oskaras Rutkovskis (1871–1930) ir kiti.

Konwent Polonia.

Drugi dzień uroczystości jubileuszowych.

(Wręczenie sztandaru. — Akademja).

przemawia na temat: „Dlaczego „Polonia" ma tylu przyjaciół? Oto dlatego, że wcielając w życie najczytniejsze hasło „wszyscy za jednego", jakie głoszono, poszli jej członkowie w 1831 r. jak orlęta walczyć za Polskę. Bo w czasie wielkiej wojny spełnili szczytny obowiązek polaka. Za to im cześć i chluba. Jako r... tor uniwersytetu schylam przed nimi głowę. Wierzę, że gdyby Polska kiedykolwiek była w potrzebie, staniecie w jej obronie, hołdując temu rycerskiemu pierwiastkowi przekazanemu nam przez największego rycerza Stefana Batorego. A jeśli Ojczyzna nie będzie wymagała od was krwi, to dacie Jej obywatelską pracę, prowadząc do sławy i tryumfu. Temi myślami ożywiony, składam życzenia, aby w nowem stuleciu Konwent wychowywał karne drużyny obywateli gotowych do przelania krwi w obronie Ojczyzny.

Konwent Polonia niech żyje!

Po nabożeństwach rannych około godziny 13 poczęły się zbierać na dziedzińcu uniwersyteckim im. Skargi coraz liczniejsze grupy korporantów akademic...

I znów brzmi pieśń, a potem witają zjazd w imieniu Wojewody p. **Kirtiklis**, stwierdzając, że „Polonia" była „buntem" przeciw...

„Konwent Polonia" Antroji jubiliejinės šventės diena". Laikraštis „Vilniaus dienraštis" (Dziennik Wilenski). 1928 m. spalio mėn.

Laikrodžio grandinėlė su korporacijos „Konwent Polonia" cirkuliu. www.archiwumkorporacyjne.pl

Dar žinome Mykolą Pliaterį[24] iš Kraslavos dvaro, 1918 m. signataro Donato Malinausko[25] krikštatėvį.

Paminėsime keletą kitų iškilių lietuvių, tarp jų ir rokiškėnų, studijavusių Tartu (Dorpato) universitete, galbūt dalyvavusių studentų korporcijos veikloje.

Danielius Alseika, gimęs 1881 m., gydytojas, pirmosios lietuvių ligoninės Vilniuje įkūrėjas, 1918 m. lapkritį kooptuotas[26] į Lietuvos Tarybą. 1910 m. studijavo Tartu universitete, Medicinos fakultete.

Jonas Biliūnas, g. 1879 m. Niūronyse, Anykščių valsčiuje. Poetas, publicistas, visuomenės veikėjas. 1900 m. baigęs Šiaulių gimnaziją, taip pat įstojo į Dorpato universiteto Medicinos fakultetą.

Edvardas Jokūbas Daukša (Daukšys), gimęs Biržuose. Poetas ir vertėjas. 1856–1858 m. studijavo Dorpate. 1863 m. sukilimo dalyvis.

Vladas Lašas, gimęs 1892 m. Paupėje, Rokiškio valsčiuje. 1915 m. baigė Tartu universiteto Medicinos fakultetą. 1918–1920 m. Rokiškio apskrities ligoninės vedėjas. Gydytojas fiziologas, alergologas, politinis bei visuomenės veikėjas. Steigiamojo Seimo atstovas VI (Utenos) rinkiminėje apygardoje. Pirmojo Seimo narys.

Mums, rokiškėnams, įdomus kelias, kuriuo šis herbas pateko į Obelių muziejų...

Galbūt kadaise Vilniaus universitete studijavęs, kilęs iš mūsų krašto filisteris nepamiršo duotos priesaikos vertybėms, išsaugojo šį herbą, o gal jo kelias daug proziškesnis...

Nuorodos

[1] Obelių istorijos muziejus įsikūręs Rokiškio rajone.

[2] Kartušas – (pranc. *cartouche*) šiuo atveju puošniai įrėminta skydo plokštuma su įkomponuotu herbu, emblema ar įrašu.

[3] Pradžioje ši studentų draugija vadinosi „Korporacija Polonia“, vėliau jos pavadinimas pakeistas į „Konwent Polonia“. Lotynų kalbos žodis „konventas“ dažniausiai vartojamas įvardijant svarbiausius klausimus spręsti įgaliotų asmenų susirinkimą.

[4] Marcin Wiszowat g. 1976 m. – Gdansko universiteto profesorius, habilituotas teisės daktaras, lenkų teisininkas, konstitucinės teisės žinovas; 2005 m. korporacijos „Konwent Polonia“ narys, vienas pagrindinių draugijos vadovų.

[5] Minkevičius A. (*A. Minkiewicz*), „Konwent Polonia 1828–1978“, *Zeszyty Historyczne*, 1978, nr. 46, s. 211.

[6] Povilas Andrius Stepavičius – VU istorijos fakulteto magistrantas, „bernardinai.lt“, „Literatūra ir menas“ ir kt. straipsnių autorius.

[7] Trijų Tautų Respublika (*Rzeczpospolita Trojga Narodow*) 1658 m. Hadziačo (*Hadziacz*) miestelyje ATR buvo perkurta į Trijų Tautų Respubliką.

[8] Tyla A. *Lietuviai ir Lietuvos jaunimas Tartu universitete 1802–1918 m.* – Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2013.

[9] Panaudota šiuolaikinė sąvoka „pilietis“, todėl būtina pažymėti, kad ji nėra tapati Abiejų Tautų Respublikos laikotarpiui. ATR buvo „abiejų tautų – lenkų ir lietuvių – valstybė. „Tautomis“ vadinta Lenkijos karalystės ir Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės bajorijos visuma.

[10] K! – tradicinis studentiškos korporacijos trumpinys.

[11] Julijus Butautas-Andžejkovičius. *Varpas*, 1896, nr. 4, p. 58; iš Viktoro Jenciaus-Butauto knygos *1918 m. Nepriklausomybės Akto signataras Donatas Malinauskas*, 2011, p. 47.

[12] Martynas Rečinskis (*Marcin Reczynski*) 1802–1879 – Kėdainių „Šviesiosios“ gimnazijos mokytojas.

[13] *Album academicum der Kaiserlichen Universität Dorpat: zur jubel-Feir ihres funfzigjähriges Bestehes*, am 12. December 1852, p. 94.

[14] Steponas Lipinskis (*Stefan Lipinski*; 1805–1879). Studijavo Dorpato universitete.

[15] Aleksandras Mollesonas (*Aleksander Molleson*; 1803– prieš 1889?). Studijavo Vilniaus universitete, vėliau Dorpate.

[16] *Rocznik korporacyjny 1828–1928*. Warszawa, s. 9.

[17] Abiejų Tautų Respublika (Žečpospolita); lenk. *Rzeczpospolita Obojga Narodów, Rzeczpospolita Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego*) – Lenkijos karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės federacinė aristokratinė monarchija, sukurta po Liublino unijos 1569 m. ir gyvavusi iki Lenkijos Konstitucijos priėmimo 1791 m. gegužės 3 d. Apėmė daugiausia dabartines Lenkijos, Lietuvos, Baltarusijos ir Ukrainos teritorijas, taip pat dalį šiuolaikinių Rusijos, Latvijos, Estijos, Moldovos ir Slovakijos teritorijų.

[18] Gegužės 3 d. ATR Konstitucija laikoma pirmąja Europoje ir antrąja pasaulyje po Jungtinių Amerikos Valstijų 1789 m. įsigaliojusios Konstitucijos. Lenkijoje tai nacionalinė ir valstybinė šventė.

[19] http://de.wikipedia.org/wiki/Corps_Littuania.

[20] *Tarybinis studentas*, 1969 m. spalio 24 d., nr. 30 (690), p. 4.

[21] Italijos susivienijimo laikotarpis turi savo pavadinimą it. – *il Risorgimento* – *Atgimimas*.

[22] Giusepė (Džiuzepė?) Garibaldis (*Giuseppe Garibaldi*) – Italijos karinis ir politinis, kovų už Italijos susivienijimą ir išsivadavimą veikėjas.

[23] Filisteris – buvęs aukštosios mokyklos korporacijos narys. Vokiškosiose korporacijose (*Landsmannschaft*) (ir ne tik) dar buvo vadinamas *Alte Herr*, *Hohe* (*Alte*) *Dame*. Pagal tradiciją šiuo nariu, net ir baigus mokyklą, liekama visą gyvenimą.

[24] Mykolas Pliateris – nacionalinis Lietuvos istorijos laikraštis „Voruta“, Nr. 11 (865), 2019, lapkr. 30, p. 5.

[25] Donatas Malinauskas – ten pat.

[26] Įtrauktas į sudėtį be rinkimų.

Petras Kalpokas – „auksinių berželių poetas“

(Dailininko gyvenimo ir kūrybos apžvalga)

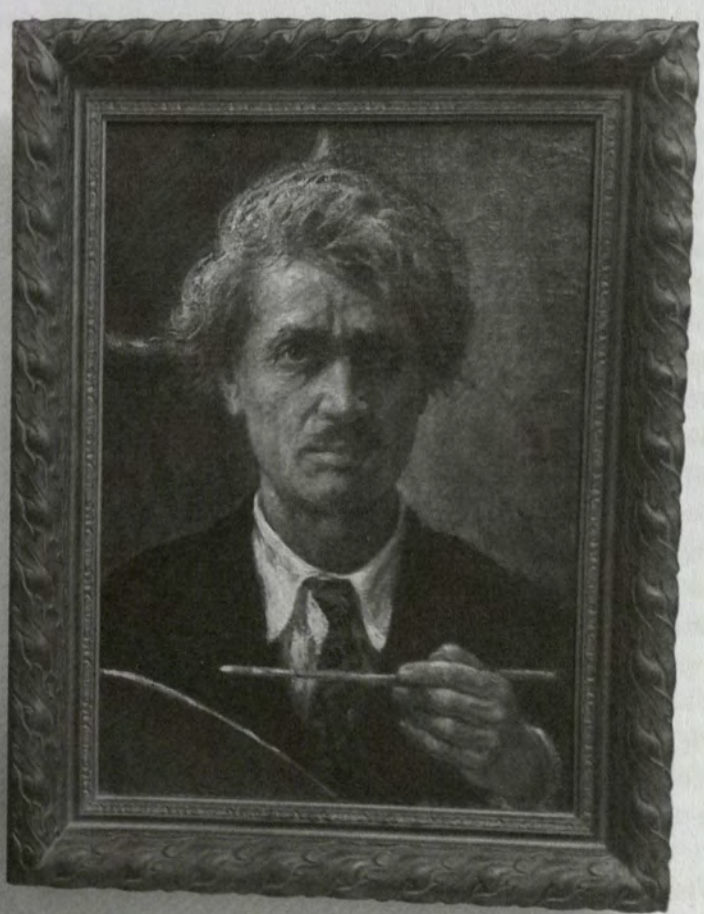
SALVINIJA KALPOKAITĖ

Nemunėli, Nemunėli! Kuo toliau, tuo sunkiau plukdai vandenis į latvių žemę. Tai platesnis, tai siauresnis, tai srauniau, tai lėčiau tekėdamas per miškus ir laukus, per miestelius ar pavienes sodybas vis dažniau primeni pakrantėse gimusius, po tavo bangeles besipliuškenusius žymius šio krašto žmones. Koks tu artimas ir mielas kažkada buvai vienam žymiausių ir produktyviausių XX a. pirmosios pusės lietuvių tapytojui, portretų, scenografijos, freskų kūrėjui Petrui Kalpokui! 2020 m. Nacionaliniame Mikalojaus Konstantino Čiurlionio dailės muziejuje veikė jubiliejinė antroji šio žymaus dailininko tapybos paroda „P. Kalpokas (1980–1945) ir aplinka“, kurioje teko lankytis ir man ir kuri paliko neišdildomą įspūdį. Dalis dailininko darbų (daugiausia etiudų) buvo eksponuoti Nacionalinėje dailės galerijoje Vilniuje.

Apie dailininko vaikystę ir jaunystę

Petras Kalpokas – neįtikėtinai kunkuliuojanti asmenybė, bylojanti mums savo paveikslais, neįprastu, klajokliškų gyvenimu – gimė 1880 m. kovo 31 d. Rokiškio apskrityje,

Salvinija Kalpokaitė prie P. Kalpoko portreto, 2020 m.

Petras Kalpokas. Ausiniai berželiai, 1907 m. 72,5x88,5 cm, drobė, aliejus

Panemunio valsčiuje, Miškinės vienkiemyje, netoli Kvetkų miestelio (dabartiniame Biržų r.), pasiturinčio ūkininko Stasio Kalpoko šeimoje. Buvo jautrios sielos vaikas, kupinas stiprių įspūdžių. Apie tai jis su didele meile rašė: „Tai Lietuvos, Latvijos pasienis, bet gamta čia mane visuomet viliojo. Čia mūsų lyguma pereina į Žemgalės kalnuotumą. Vaikėzas būdamas ant stogo užsirangęs semdavau čia įspūdžius ir gal jau tuomet jie mane pastūmėjo prie audeklo." Vaikystėje jis žavėjosi Kvetkų bažnyčia, kurioje, pasak jo, „buvo pora puošnių auksinių angelų, o Kristus tikras lietuviškas – iš medžio išdrožtas". Iki dešimties metų Petriukas su jais bendravo, nebuvo išvykęs į didesnį miestą, kol tėvas 1890 m. neįsodino į brikelę ir 140 km neatpleškino Mintaujon. Čia besimokydamas ir pradėjo tapyti.

„Būsiu tik dailininkas..."

Tėvai į berniuko meninius gabumus, svajones žiūrėjo kaip į vaikiškas paikystes ir numatė jam, kaip gabesniam iš dviejų sūnų, kunigo ateitį, bet sūnus pasirinko kitą kelią... Mintaujoj P. Kalpokas susipažino su latvių dailininkais V. Purvyčiu ir J. Valteriu, iš kurių stebėdamas, kaip jie piešia, daug ko išmoko ir gavo pedagoginių patarimų. Jie skatino jaunuolį, sakė, kad jis tikrai turi talentą. Tačiau būsimasis dailininkas pas juos mokėsi neilgai. Būdamas linksmo būdo, ant krosnies nupiešęs mokytojo karikatūrą buvo pašalintas iš Mintaujos gimnazijos. Nuvylęs artimuosius, nusprendė pasirinkti dailininko kelią. Tęsė mokslą Rygos gimnazijoje, tuo pačiu metu lankė V. Bliumo dailės mokyklą. Tačiau Petras jautė, kad privačios pamokos neužpildys visų spragų, todėl giminaičio padedamas išvyko į Peterburgą. Atvykęs į didžiulį miestą, jaunuolis pateko į aklavietę. Nors nepavyko įstoti nei į Peterburgo dailės akademiją, nei į Maskvos tapybos, skulptūros ir architektūros mokyklą, tačiau įvyko tikras stebuklas. Netikėtai pavyko susitikti su labai žymiu to meto dailininku Valentinu Serovu. Šis sutiko pabendrauti su jaunuoliu ir net įvertinti jo piešimo įgūdžius. Po šio susitikimo V. Serovas tvirtai pareiškė, kad P. Kalpokas tikrai bus dailininkas. Šie žodžiai suteikė stiprybės, padėjo nepalūžti, regis, beviltiškose situacijose. Jaunuolis, patartas V. Serovo, iškeliavo mokytis į Odesos piešimo mokyklą, kurią lankė dvejus metus (1899–1900), nors ten jam sekėsi, už paveikslą gavo net medalį, bet pabodo. Skurdus gyvenimas išmokė Petrą labai apriboti savo poreikius ir jis visą gyvenimą gyveno kaip tikras asketas. 1900 m. pabaigoje išvažiavo į Peterburgą, kur praleido visus metus. Vėliau gyveno Rygoje ir dirbo savarankiškai. 1904 m. Rygos parodoje eksponavo keletą paveikslų. Išlikusios to meto akvarelės „Nemunėlis", „Sodyba už upės" ir kt., kurios byloja apie nuoširdžias gamtos studijas.

Studijų ir klajonių laikotarpis. Gyvenimas Miunchene

1904 m. Petras Kalpokas, remiamas mecenato barono Mantoifelio iš Kacdangeno, išvyko į užsienį. Aplankė Paryžių, Romą, Florenciją ir apsistojo Miunchene, kur prabuvo penkerius metus (1904–1909) mokydamasis privačioje studijoje. Dvidešimt ketverių jaunuolis, atvykęs iš gilios Rusijos provincijos, Miunchene susidūrė su modernia XX a. civilizacija. 1906 m. P. Kalpokas vedė vengrų kilmės poetę Elizabetą Švarc, kuri ypač veikė vyro pasaulėjautą. Ji dievino dvasines vertybes. Žmonos samprotavimai apie atsiskyrėliško gyvenimo romantiką, artimo meilę bei minimalus jos dėmesys buičiai, patogumams, vegetarizmo propagavimas palaikė vyro kūrybinę ugnį, dvasios stiprybę, gyvenant skurde Miunchene. (P. Kalpokas tuo metu taip pat buvo vegetaras, abstinentas.) Rašoma, jog žmona visai nesirūpino materialiais dalykais, lengva ranka kitiems išdalydavo tai, ko pačios šeimai labai reikėjo.

Iš pradžių P. Kalpokas mokėsi žinomo tapybos pedagogo A. Ažbės mokykloje. Vėliau studijavo pas V. Debšicą taikomosios ir laisvosios dailės ateljė. Lankė Heimano piešimo studiją. Mokėsi grafikos meno pas Brokhofą ir klausė meno istorijos paskaitų Miuncheno universitete.

Miuncheno metais nutapė daug peizažų pagal atsivežtus po vasaros atostogų etiudus iš Lietuvos. Ypač ryškiai atsiskleidė tapybinė drąsa, emocinis betarpiškumas, secesinės stilizacijos arba impresionistinio erdviškumo bruožai ir sąmoningas ritminis paveikslo organizavimas. Visus savo kūrinius dailininkas siuntė į visas pirmąsias lietuvių dailės parodas Vilniuje. Taip pat nuo 1907 m. tapo Miuncheno „Secesiono" nariu ir nuolatiniu šio dailininkų susivienijimo parodų dalyviu. Miuncheno periodo peizažuose ne vien išaugo meistriškumas, didėjo formatai, akvarelės techniką pakeitė aliejinė tapyba, bet ir vystėsi dailininko meninis mąstymas. „Vienas ryškiausių pirmųjų P. Kalpoko kūrinių, išgarsinusių jaunąjį dailininką „Auksiniai berželiai" (1907), kuris buvo atsiųstas iš Miuncheno į Pirmąją lietuvių dailės parodą. Peizažas suteikė autoriui populiarumą ir „auksinių berželių poeto" vardą lietuvių spaudoje. Šio dailininko kūryboje galima įžvelgti Isako Levitano (žymaus rusų tapytojo, gimusio Lietuvoje, Kybartuose) pasaulėjautos atšvaitus, jį domino Levitano komponavimo būdas," – taip dailininko tapybą vertino N. Tumėnienė. P. Kalpokas Miuncheno universitete lankė filosofijos paskaitas. Didelę įtaką padarė viešnagė Monte Verita, kur atvykdavo iškilios Europos asmenybės, kur buvo propaguojamas natūralus nuogo žmogaus kultas bei atviras bendruomenės gyvenimas. Tai paskatino kitaip matyti moterį – ne vien kaip šeimos motiną, bet ir kaip

Petras Kalpokas (stovi viduryje) su mokiniais, 1928 m.

laisvą žmogų, turintį dvasinių interesų. Tokia nuostata buvo artima ir P. Kalpoko žmonai Elizabetai Švarc. Tačiau kūryboje šis dailininkas buvo ištikimas lietuviškos gamtos grožiui, nes jį visada lydėjo nacionalinio peizažo kūrimo idėja. Miuncheno dailės aplinkoje jis turėjo nemažą pasisekimą. Bet laikui bėgant pradėjo bodėtis Miuncheno aplinka, vis labiau ilgėtis gamtos.

Pasak menotyrininkės N. Tumėnienės, jo kūryboje nerasime jokių miestietiškų motyvų. Dailininkas bėgo nuo miesto gyvenimo. (1909–1911 m. šeima gyveno Šveicarijoje.) „Pabėgęs" į Šveicariją, įsikūrė kalnuose, prie Madžorės ežero, netoli Lokarno miesto, kur įsigijęs 300 m^2 žemės sklypelį ir iš akmenų pasistatęs trobelę, išgyveno joje ne taip ir ilgai, bet ir čia jį persekiojo atmintin įsirėžę gimtinės vaizdai. Jis rašė kupinas ilgesio eiles. Įkyrėjus tokiam gyvenimui, kaip pasipasakojo pats P. Kalpokas, su visu taboru nusikraustė į Budapeštą, kur buvo žmonos giminių. (1911–1912) m. gyveno Vengrijoje. Kai miesto gatvėse pasirodė du apskurę tipai su mažu kūdikiu ant rankų, kažkokių amžių skarmalais apsivilkę, žmonės iš tolo juos aplenkdavo, o kai norėdavę užeiti į kokią krautuvę, šeimininkai skubiai duris uždarydavę ir nenorėdavę įsileisti, nors ir pinigus atkišę rodydavo. Bet buvo ir prieštaringų atsiliepimų, vertinimų. 1911 m. balandžio 14 d. vengrų spaudoje, viename straipsnyje „Maestro Kalpokas" rašoma: „Naujuose Gerlico rūmuose, prie kurių prasideda Rokači kelias, neseniai atidaryta B. J. konditerija. Didelėje, ramioje patalpoje, kur retokai užsuka miestiečiai, pastaruoju metu lankydavosi nepaprastai įdomi pora. Savo žaviam, sveikam, nepaprasto grožio trejų metų sūneliui (būsimajam dailininkui Rimtui Kalpokui, 1908–1999) ji kartkartėmis ten pirkdavo kepinių. Įdomi barzdota vyro galva, graži jauna moteris su charakteringais veido bruožais, savotiška, menka jos apranga maloniai patraukė savininko dėmesį. Niekas nežinojo, kas jie ir iš kur atkeliavo, bet mažiausiai buvo įtariama, kad konditerijos svečias yra nepaprastai talentingas tapytojas, vienas geriausių Miuncheno Secesijos parodos dalyvių, plačiai žinomas iš didesnių Europos parodų Petras Kalpokas. Jaunas lietuvių (gimininių senovės indų sanskrito genčių) menininkas yra nepaprastai inteligentiškas,

Petras Kalpokas. Motinos portretas, 1913 m.
50x40 cm, drobė, aliejus

Petras Kalpokas. Žmonos portretas, 1933 m.
90 x 65 cm, drobė, aliejus

mokantis net šešias kalbas, labai jautrus žmogus. Jo žmona Elza F. Švarc (vengrų kilmės) iki vedybų besivertusi privačiomis pamokomis, iš profesijos rašytoja: jos subtilių poetiškų straipsnių ir eilėraščių yra spausdinta stambiausiuose vokiečių laikraščiuose."

Budapešte šeimos viltys nepasitvirtino. Jiems vėl reikėjo grįžti į Miuncheną ir toliau tęsti skurdų gyvenimą. Vis labiau šlijo šios poros santykiai.

1975 m. P. Kalpoko sūnus dailininkas Rimtas Kalpokas lankėsi Italijoje, kur antrą kartą susitiko su savo seserimi Timona (tos pačios motinos, bet kito tėvo). Iš sesers išsaugotų motinos nuo laiko pageltusių, ranka rašytų lapų Rimtas daugiau sužinojo apie jų gyvenimą, klajones, P. Kalpoko kūrybos vertinimą: „Tai vertinga medžiaga, motinos išsaugota. Spaudoje buvo P. Kalpoko epizodiniai kūrybos vertinimai 1907–1912 m. ir vienas platesnis reportažas „Maestro Kalpokas" apie jo gyvenimą Budapešte. Lietuvio dailininko kūrybos vertinimai trumpi, bet teigiami. Tapydamas Miunchene peizažus, daugiausia naudojosi Lietuvoje padarytais etiudais, škicais. Peizažo žanras buvo palankiausiai spaudos įvertintas. <...> Tokia įdomi šio menininko asmenybė, bylojanti mums savo paveikslais. Brandžiausias to meto P. Kalpoko kūrinys – „Žmonos portretas". Tokio temperos technikos švelnumo vengrų mene nerasi."

Tėviškės ilgesys. Kuo arčiau Lietuvos, link Nemunėlio...

1912–1914 m. P. Kalpokas praleido Latvijoje – Mintaujoje ir Belmonto dvare prie Daugpilio. Dažniau apsilankydavo ir tėviškėje. 1913 m. dailininkas su visa šeima grįžo aplankyti tėvų į Miškinės vienkiemį. „Tėvynės ilgesys parvedė tėvą į Lietuvą. Bobulei ir seneliui keistoka pasirodė svetimšalė marti – mano motina, – rašė Rimtas Kalpokas. – Nesuprato ir sūnaus veržimosi į dailę – būtų beveiliję jį matyti kunigo rūbuose. Mūsų garbei paskerdė kiaulę, bet viešnagė buvo trumpa. Penkerių metų būdamas atsidūriau Rygoje, kur tėvas mokėsi dailės." Čia vėl ėmėsi peizažų. Sukūrė nuotaikingus peizažus „Kvetkų miestelis", „Upeliukas saulėleidyje", „Rudenėjant" ir kt. Ypač vykęs Kvetkuose nutapytas „Motinos portretas", kuriame jaučiama didžiulė sūnaus meilė motinai. Dalyvavo keliose parodose Vilniuje. Gyvendamas tėviškėje, apsilankydamas Mintaujoje ir Rygoje, Petras Kalpokas ėmė ruoštis personalinei savo darbų parodai Berlyne.

Mecenatų remiamas jis uoliai tapė, turėjo didelį pasisekimą. Mintaujoje surengė savo parodą, iš kurios buvo nupirkti trys jo darbai. Latvijoje dailininkas gilinosi į impresionizmo problemas. Tai gerai

matyti iš jo paveikslų „Berniukas sode“, „Saulėlydis“ (1912 m.) „Žiemos kelias“ (1913). Ypač daug išlikę šio laikotarpio etiudų, nutapytų plačiai, preciziškai, didelėmis apibendrintomis spalvų dėmėmis („Topoliai“, „Medžiai“ ir kt.). Simbolizmo dvasia P. Kalpokui buvo gerai pažįstama dar jaunystėje. Tai ryšku ir jo 1911 m. tapytame „Autoportrete“. Beveik visi ankstyvieji peizažai slepia savyje paslaptingos nuotaikos gaideles.

Iš Vokietijos į Šveicariją, iš Šveicarijos į Italiją

1914 m. P. Kalpokas, sudaręs geriausių 120 savo darbų kolekciją, išsiuntė ją į personalinę parodą Berlyne. O pats su šeima atvyko į Vokietijos sostinę. Skaudus sutapimas: tą pačią dieną Vokietija paskelbė karą. Teko nešdintis. Beveik visi be priežiūros Berlyne likę dailininko ankstyvojo laikotarpio kūriniai dingo. P. Kalpokui tai buvo didžiulis smūgis. (Tiesa, nemažą prarasta laikytos tapytojo kūrybos dalį privatūs kolekcininkai jau sugrąžino į Lietuvą, nupirkę paveikslus iš įvairių šaltinių, dažnai iš užsienyje gyvenančių savininkų.) 1914 m. P. Kalpokas su šeima pasitraukė į Šveicariją (1914–1915 m. gyveno Šveicarijoje), į savo namuką, bet šis po kurio laiko sugriuvo. Rimtas Kalpokas rašė apie to meto išgyvenimus, kurie, manau, sujaudintų kiekvieną skaitytoją: „Dėl karšto būdo ir daugybės nesutarimų paaštrėjo tėvų santykiai. Jiedu nutarė pagyventi atskirai. Aš likau pas tėvą. Mano motinos širdis nerimo. Kartą naktį, tyliai įsėlinusi į tėvo kambarį, ji apgaubė mane šilta skara ir išsinešė. Ėjo siauru kalnų takeliu prie kažkokios trobelės. Ant kietos kušetės miegojau blogai. Rytą atbėgęs įtūžęs tėvas mane susigrąžino, – pasakojo sūnus Rimtas. – 1915 m. tėvas ryžosi žiauriam žygiui. Iš anksto išsiuntė

Petras Kalpokas. Ramus gyvenimas, 1926 m. 60x74 cm, drobė, aliejus

porą čemodanų, nusipirko bilietus. Kai jis už rankos vedėsi mane į stotį, sutikome motiną. – Kur einate? – paklausė ji. – Truputį pasivaikščioti, – pasakė tėvas. Motina nuėjo, o mudu sėdome į traukinį. Traukinys važiavo Italijos link. Apsigyvenom Sestri Levantės miestelyje prie Viduržiemio jūros, netoli Genujos, kur praleidome karo metais kelias žiemas (1915–1920 m.).“ Taip nepilnų septynerių metų būdamas Rimtas neteko motinos. Pasak jo, motiniškos šilumos stoka atsiliepė ir jo auklėjimui.

Italijoje prasidėjo nauji vargai. Ten gyvendamas, Rimto tėvas draugavo su žvejais, kartais žiemos vakarais ir vyno paragaudavo kavinėje. Gyvendamas žvejų miestelyje skurdo, nuolat ieškodamas kokio uždarbio, kol gavo nuolatinę retušuotojo tarnybą pas fotografą Dž. Borazinį, su kuriuo susiklostė bičiuliški santykiai. Italijoje jis daug piešė, neleisdavo nė vienos laisvos minutės. Sūnaus auklėjimą patikėjo jėzuitams.

Rimto Kalpoko žodžiais tariant, po įtemtos darbo dienos tėvas sėdėdavo kavinėje. „O aš, berniokėlis, vasaros dienomis laksčiau po Sestri įlankos uolas. Išmokau plaukti ir nardyti. Nors tėvas laiko kūrybai turėjo mažokai, šiuo laikotarpiu gimė „Italų žvejo portretas“ ir žanrinis paveikslas „Vaikai žaidžia jūroje“. Šią vieną įdomiausių Italijoje tėvo nutapytų drobių vėliau teko Romoje gresiančio bado akivaizdoje parduoti vertelgoms už niekingą 15 lirų sumą. <...> Tėvui einat piešti kokį etiudą, eidavau ir aš. Sekiau, kaip jis dirba, ir stebėjausi, kad šešėlį, kuris man atrodo juodas, tėvas tapo įvairiomis spalvomis. Tada ir aš akvarele pabandžiau taip padaryti. Darbelis iš karto pasidarė įdomesnis. Iš šio laikotarpio išliko „Sūnaus portretas“ (1915), „Seno žvejo portretas“ (1916), „Senas italų žvejas“ (1919). Šveicarijoje ir Italijoje dailininkas nutapė brandžiausius savo impresionistinius peizažus; „Pietinės Šveicarijos vaizdelis“ (1915), „Sestri Levantė, Audringa diena“ (apie 1915–1917) 1920 m. „Romos panteonas“, – dar sovietmečiu prisiminimais dalijosi P. Kalpoko sūnus. Ypač didelį įspūdį

tuo metu dailininkui padarė italų menas. P. Kalpokas rašė: „Akys man atsivėrė pirmą kartą patekus Italijon. Ten pamačiau didžiausių Renesanso meistrų portretus ir tik tuomet supratau, ko man siekti: valdyti formą, mokėti gerai piešti rankas ir visą žmogaus figūrą su eksesuarais, draperijomis, rūbų detalėmis ir kitais elementais, iš kurių susideda portretas...“ Šių stiprių meninių išgyvenimų pasekmė – visa tolesnė P. Kalpoko portretinė kūryba, kurioje formos problema nustelbia kolorito siekius. Tai geriausias raktas suvokti jo sukurtų portretų plastinius uždavinius.

Petras Kalpokas su sūnumi grįžta į Lietuvą

Nuolatinis skurdas ir nesibaigiančios klajonės po svetimus kraštus skatino jį grįžti į tėvynę. Čia jis tikėjosi materialinės paramos sūnaus auklėjimui iš brolio, kuris buvo įsipareigojęs sumokėti palikimo dalį. P. Kalpoko sūnus Rimtas prisiminimuose rašė: „1920 m. parvykom į Kauną, kur mus širdingai priglaudė tėvo sesuo Teklė (S. K. – Slavinskienė, kuri buvo ir S. K. tėvo krikštamotė), labai brolio klajūno išsiilgusi. Vyrui mirus, ji nelengvai dirbo išmaitindama tris vaikus. Teta tapo man antrąja motina.“ Taip pat ir Petras vėliau padėjo seseriai, kuri dirbo Valstybės teatro bufetininke. Tuometiniame Kaune dailininkų buvo vos keletas, todėl darbo netrūko. Kitų metų rudenį J. Vienožinskis prikalbino P. Kalpoką dėstyti piešimo kursuose. Jų pagrindu 1922–1923 m. buvo įkurta Kauno meno mokykla, kurioje dailininkas dirbo iki 1940 metų. Dėstė piešimą, freską ir mozaiką. Po meno mokyklos reformos (1929) vadovavo tapybos studijai. Parašė „Tapybos technikos vadovėlį“ (1930). Pirmasis jo mecenatas Lietuvoje buvo J. Tumas-Vaižgantas. Jis suteikė tapytojui dirbtuvę ir pirmuosius užsakymus.

Porą kartų P. Kalpokas vėl buvo išvykęs į Italiją. 1923 m. artimiau susipažino su baletmeistere ir dailininke Olga Dubeneckiene. Pažintis su šia žymia moterimi atgaivino menininko sielą ir kūrybinę aistrą. 1925 m. kartu su O. Dubeneckiene ir sūnumi Rimtu keliavo po Italiją, 1927 m. – su būsimąja žmona, daug tapė, gėrėdamasis Italijos vaizdais.

Trečiasis dešimtmetis – tai kūrybingiausias P. Kalpoko gyvenimo etapas. Daug peizažų gimė Veliuonoje, Dubingiuose. Mėgo Nidos pajūrį. Nutapė daug O. Dubeneckienės portretų. Domėjosi archeologija, etnografija. Šiuo laikotarpiu buvo sukurti jo geriausias „Autoportretas“ (1921), psichologiniai portretai. P. Kalpoko to meto kūryba lietuvių tapyboje užėmė tarpinę padėtį – tarp akademiško natūralizmo, dominuojančio A. Žmuidzinavičiaus peizažuose bei J. Janulio portretuose, ir temperamentingo A. Galdiko ekspresionizmo, gimusio XX a. Vakarų dailės ir lietuvių liaudies meno sandūroje. Trečiajame dešimtmetyje realistinė, impresionizmo atnaujinta meninė kryptis puoselėjama ir P. Kalpoko darbuose.

Ketvirtajame dešimtmetyje pagausėjo oficialių užsakymų, kurių jis nevengė, nes atsirado daugiau išlaidų, pradėjus statyti namą (1929–1930) ir suartėjus su O. Dubeneckiene. 1933 m. dalyvavo Tarptautinėje karikatūrų parodoje Stokholme. Buvo vienas produktyviausių dekoratyvinės tapybos kūrėjų Lietuvoje. Tuo laikotarpiu sukūrė freskas Prekybos, pramonės ir amatų rūmuose... Tuo P. Kalpokas labai džiaugėsi. Vieno to meto žurnalisto paklaustas „Kur, pone dailininke, po įtempto metų darbo Meno mokykloje ir savo ateljė manote pailsėti?“ – atsakė: „Poilsio šiemet kaip ir neturėsiu, gavęs didoką Pramonės, prekybos, amatų rūmų užsakymą, kuris pareikalaus didelių jėgų. Įkvėpimo skatinamas ir darbų galėsiu atlikti, tad apie poilsį ir nebegalvoju. Turiu padaryti freskas. Reikia padaryti 4 grupes. Darbas bus nelengvas, reikia didelio pasiruošimo.“ Taip sukūrė tris pano Kretingos banke.

XX a. ketvirtajame dešimtmetyje atsirado ir simbolinių siužetų: amazonės, undinės, šaltinio deivės, meilės deivė Milda, Zuzana ir kt. Jo tapomi modernios, išsilavinusios moters portretai provincialiame Kaune negalėjo nesukelti pasipiktinimo, ypač dvasininkų, kurie viešais pasisakymais puldinėjo Kauno meno mokyklą, vadindami aktų tapybą vieša neleistina pornografija. P. Kalpokas Palangos pliaže fotografavo nuogą savo žmoną Olgą Dubeneckienę-Kalpokienę, tapė nuogas amazones, taip auklėjo visuomenę nauja dvasia.

Nepamiršo ir savo tėviškės. „Basčiausi po visą pasaulį, <...> Rokiškio pasiekti negalėdavau. Gaila, kad ir dabar savo Kvetkus retai galiu aplankyti,“ – taip 1933 m. rugsėjo 30 d. „Lietuvos aide“, skirtame Rokiškio kraštui, apie save žurnalistui prisipažino talentingas dailininkas Petras Kalpokas.

Vokiečių okupacijos metais buvo sunaikinti P. Kalpoko dekoratyvinės tapybos kūriniai Pramonės, prekybos ir amatų rūmuose, o jis pašalintas iš Dailės instituto pedagogų, žvelgiant sovietinio laikotarpio meno tyrinėtojų akimis, kaip sovietinis aktyvistas. Vargu, ar tai tiesa... O gal dėl visai kitų priežasčių?.. Dailininką nuo bado išgelbėjo kalbų mokėjimas (italų, vokiečių). Gyveno iš kuklaus vertėjo uždarbio institute. Kūryboje sustiprėjo melancholiškos nuotaikos. 1942 m. nutapė vieną iš paskutiniųjų peizažų „Vėjas iš jūros“, kuris, manyta, kad buvo dingęs, bet atsirado ir eksponuojamas parodoje.

Po karo P. Kalpokas vėl grįžo dėstyti į Dailės institutą. 1945 m. jam buvo suteikti profesoriaus ir LTSR nusipelniusio meno veikėjo vardai. Tačiau pirmykščio gyvumo, humoro ir jėgų jau nebeatgavo. Sukūrė S. Nėries (1945) – vieną iš paskutiniųjų – portretą. Manau, tam tikrą duoklę turėjo atiduoti sovietų valdžiai. Galbūt jam padėjo sūnus.

Apie dailininko išgyvenimus, jo pasaulėžiūrą

Vedęs baleriną ir dailininkę Olgą Dubeneckienę, kurią traukė Palanga, pajūris, ištaigingas gyvenimas, pradėjęs statytis namą, dailininkas buvo priverstas taikytis prie gausių ir įvairių užsakovų skonio. Jis jautė, kad tai žlugdo jo talentą. Todėl nepaskelbtame straipsnyje „Keli žodžiai apie save“ rašė: „Daug yra statoma reikalavimų iš užsakytojo pusės. Vargšas dailininkas dėl duonos kąsnio yra priverstas meluoti. Ir dailininkas šlifuoja, lygina savo tapybą, daro blizgančias akis, šypsančias lūpas, švelniai rožinę veido ir rankų spalvą. <...> Bėda yra ta, kad jau sykį pripratęs prie panašios tapybos, dailininkas sugadina savo teptuko pabraukimą, virsta šabloniniu tapytoju... Uždirba daug pinigų, gerai gyvena, bet menui yra žlugęs, kaip žmogus, pardavęs savo sielą.“

Dailininkas, kamuojamas dvasinės savigraužos dėl savo prieštaringos portretinės kūrybos ir nedraugiško žmonos elgesio, vis dažniau puolė į neviltį ir ieškojo nusiraminimo bohemiškoje draugų ir įvairiausių atsitiktinių pažįstamų kompanijoje. Padainavęs ne laiku ir ne vietoje, atsidurdavo policijos nuovadoje, tekdavo naktį praleisti areštinėje.

Rašoma, kad P. Kalpokas mažai tesirūpino savo reikalais, mažai tedėjo pastangų karjerai. Jo reikalavimai buvo labai kuklūs ir meno mokyklos mokytojo būklė jį visiškai tenkino. Meno mokykloje gaunama alga sudarė jo pragyvenimo pagrindą, nors šiek tiek uždirbdavo iš privačių užsakymų. O gal jam užteko tiek, kiek turėjo? Iš tų kuklių pajamų jis susirinko kiek santaupų ir pasistatė kuklų namelį. „Mūsų namų statyba žengia priekin, ne tik kiekybe, bet pradedu atiduoti duoklę ir dailei. Mes tuo džiaugiamės,“ – jis kaip tik šioje sodybėlėje projektavo kuklią ir romantišką gyvenimo pabaigą, kai bus ištarnauta pensija ir kai nereikės rūpintis pragyvenimu.

Apie 1930 m. lietuvių dailėje vyko žymūs poslinkiai. Dailės gyvenimą sukrėtė Kauno meno mokyklos reforma, 1929 m. sukėlusi mokinių neramumus, streiką, dėl kurio sielojosi P. Kalpokas. Kai kurių dailėtyrininkų nuomone, jį vargino pedagogo darbas. Dailininkas laukdavo pavasario ir vasaros, kai,

Salvinija Kalpokaitė (dešinėje) ir Stanislava Kalpokaitė-Kairaitienė prie vieno iš paskutiniųjų P. Kalpoko paveikslo „Vėjas iš jūros“ (1942 m.)

pasibaigus mokslo metams, galima išvykti į gamtą ir tapyti. Mylėjo lietuvišką gamtą. Apie tai paliko daug gražių žodžių savo dienoraštyje: „Labai gražu gamtoje. Praūžia audros su žaibais, griaudžia iškilmingai perkūnas – žemė atsigeria dangiškos drėgmės – saulė užteka kiekvieną dieną, tik aš kaip netikęs sūnus noriu poilsio...“

Kalpokų ir Mironų šeimos susietos giminystės ryšiais. Kun. Vladui Mironui būnant valdžioje, P. Kalpokui buvo lengvai prieinami pelningesni užsakymai. Kaip tik tuo metu labai pelningi Įgulos bažnyčios remonto darbai buvo atiduoti ne jam, bet tautininkui V. Didžiokui. Tačiau žymų kraštietį V. Mironą Panemunio žmonėms per kiekvienas šv. Mišias primena jo dovana: 1936 m. pastatytai šventovei jis dovanojo du didelius paveikslus, nutapytus žinomo dailininko, V. Mirono giminaičio Petro Kalpoko. Tuomet šie kūrinai kainavo labai didelius pinigus, apie 2 tūkst. litų. (1938 m. Lietuvos Respublikos ministras pirmininkas kun. Vladas Mironas lankėsi Panemunyje.)

P. Kalpokas jokiai politinei partijai nepriklausė, niekad nesišliejo prie valdančiųjų, todėl ir puiki proga sugriebti vertingų užsakymų buvo neišnaudota. Tačiau būtų klaidinga manyti, kad tiek pasaulio matęs, tiek šalių apkeliavęs, sutikęs ne vieną žymų dailininką, valdininką ar paprastą žveją, jis neturėjo politinės nuovokos, kad nesiorientavo politikoje ir kad jo nedomino jokie politiniai įvykiai. Jis turėjo aiškias savo pažiūras, kurias prireikus mokėjo ir ginti. Gal to meto valdininkijos ir buvo nemėgstamas...

Menotyrininkės N. Tumėnienės teigimu, „iš užsienio P. Kalpokas grįžo su dideliu menininko stažu, su nusistojusiomis pažiūromis į meną ir su dideliu menišku patyrimu.“ Dailininko manymu, nors menas – ne prekė, bet „kai nebuvo Lietuvoje šiltų vietų, visi mąstėm daugiau individualiai ir menas buvo išreiškiamas tautiškos minties. Dabar visuomenė dalinai atsiliko nuo meno. Jeigu ją palyginsime su kitų šalių visuomenėm, tai mūsiškė per daug vėlai pergyvena naujus gyvenimo reiškinius. <...> Labiausiai nulemia tai, kad valstybė nesirūpina dailininkais. Pas mus remiami svetimtaučiai ir jų menas. Pas mus perkama tik parodose, bet ir tai jau kelinti metai, kaip Čiurlionies Galerijai nieko neimama. Vytauto muziejus bus tuščias. Reikia sistematingai rinkti. Sukūrimui reikia daug pinigų, pergyvenimų. Dailininkai uždarbiauja tik smulkiais dalykais. Visi negali būti mokytojais... <...> Jeigu būtų akstinas ir sąlygos. Mes visi dar jaučiam kūrybines galias,“ – taip 1933 m. „Naujojoje Romuvoje“ savo nuomonę dėstė P. Kalpokas. Ir okupacijos metais dailininkas patyrė daug psichologinių traumų.

Šių dienų Miškinės vienkiemis (Biržų r.). Nuotr. S. Kalpokaitės

Paskutinieji gyvenimo metai

Petro Kalpoko, įžymiojo dailės vertybių kūrėjo ir nepaprastai įdomios asmenybės, mirtį gaubia nežinia. Sūnus Rimtas prisiminimuose rašė, kad po karo tėvas, vėl pradėjęs dėstytojauti Dailės institute, instituto dirbtuvėse energingai kūrė (nutapė paskutinį reikšmingą savo kūrinį – elegišką, paperkantį nuoširdumu poetės Salomėjos Nėries portretą), namuose būdavo nervingas, nusiteikęs filosofiškai, dažnai kartodavo, kad ilgai negyvensiąs, samprotaudavo apie mirtį. „Jis mirė taip, kaip pageidavo. Be ilgų kančių, be artimųjų ir giminių aimanų 1945 metų gruodžio 5-ąją ramiai užmigo kėdėje, pakėlęs galvą į viršų, lyg dar siekdamas tų viliojančių, užburiančių tikslų, kuriems buvo atidavęs visą savo amžių..." – taip Petro Kalpoko mirties aplinkybes nusakė jo sūnus dailininkas Rimtas Kalpokas 1949 m. „Pergalės" 9 numeryje, savo tėvo mirties penkmečio proga. Iš šio straipsnio apie savo tėvo gyvenimą ir paskutines jo valandas sužinome tik tiek, kad dailininkas Petras Kalpokas mirė vienišas ir visų apleistas. Neminima net jo antroji žmona Olga, su kuria dailininkas gyveno iki antrojo sovietų antplūdžio. (Juk jis prižiūrėjo, slaugė sergančią žmonos motiną, rūpinosi ja.) Neteko girdėti, kad žmona būtų mirusi ar gyva pasitraukusi nuo jo prieš Petro Kalpoko gyvenimo saulėlydį. O kokia buvo dailininko sveikata, jo santykiai su artimaisiais, kokie jo tikslai, kuo jis gyveno tuo laikotarpiu, kuo buvo nusivylęs, kuo džiaugėsi, apie kokią Lietuvą svajojo? Mano manymu, argi sovietmečiu dailėtyrininkai, sūnus galėjo drąsiai, atvirai rašyti apie jo pasaulėžiūrą, įsitikinimus?..

Į dailininko gimtinę nukreipiančioji rodyklė Kvetkuose (Biržų r.). Nuotr. S. Kalpokaitės

Petro Kalpoko kūrybos vertinimas ir atminimo įamžinimas

Daug dėmesio šiai asmenybei skyrė muziejininkas, dailėtyrininkas Pranas Gudynas. Nors, atmetant jo sovietiniam laikotarpiui būdingą P. Kalpoko gyvenimo ir kūrybos vertinimą, pripažino: „kad dailininkas pradeda idealizuoti gyvenimą, nukrypsta į simbolizmą", kad „P. Kalpokas, kaip ir dauguma to meto vyresnės kartos inteligentijos, nors ir buvo demokratinių pažiūrų, bet nesuprato krašte vykusios klasių kovos ir joje nedalyvavo, kad ir kaip mylėjo gamtą, jos grožį, tačiau apsiriboti vien peizažais negalėjo. Stebina dailininko portretai ir autoportretai. <...> Įsižiūrėjus į P. Kalpoko portretus, įsitikinam, kad jis buvo tikras žmogaus sielos dainius, mokėjęs giliai pajusti žmogaus vertę ir duoti teisingą jo socialinę charakteristiką. <...> Tuo galime įsitikinti susipažinę su 1921 m. ir 1935–1938 m. nutapytais autoportretais. „Žmogaus kūrėjo tema domino P. Kalpoką ir senatvėje. 1935 m. jis pradėjo kurti naują autoportretą, – rašė P. Gudynas. – Šį autoportretą jis kūrė jau senatvės šarma papuoštais plaukais, raukšlėm išvagotu veidu. Juo autorius norėjo papasakoti apie ilgą ir sudėtingą savo gyvenimo kelią."

Dailininko kūryba iki šiol domisi, ją analizuoja, vertina, prisideda prie P. Kalpoko dailės parodų rengimo dr. menotyrininkė Nijolė Tumėnienė. Apie žymųjį menininką 1983 m. ji išleido monografiją „Petras Kalpokas." Nors P. Kalpokas neturėjo akademinio išsilavinimo, tačiau likimas jam lėmė palyginti nuoseklias studijas. Jis visur ir visada laikė piešinį meno kūrinio pamatu, be kurio jokiais gudravimais ir dažais negalima nieko rimto padaryti. Taip jis ir mokė savo mokinius, vadovaudamas Kauno meno mokyklos tapybos studijai arba paišybos kursams, nuo 1940 m. dėstydamas Kauno valstybiniame taikomosios ir dekoratyvinės dailės institute.

P. Kalpokas buvo lyrinio peizažo meistras. N. Tumėnienės teigimu, P. Kalpokas taip mokėjo tapyti debesis – kito tokio nėra. Dailininko peizažai sudaro XX a. pradžios lietuvių dailės branduolį, tačiau jis nebuvo novatorius kaip M. K. Čiurlionis. Jis buvo priartėjęs prie tokių impresionistinės tapybos ieškojimų, kurie jaunuosius kūrėjus skatino naujiems kūrybiniams užmojams.

Dailininką visuomet įkvėpdavo tapymas iš gamtos. Jam dažnai pavykdavo kamerinė kūryba – etiudai, etiudai ir mažo formato peizažas, kuriuose betarpiški tikrovės įspūdžiai siūlė dailininkui išraiškos

būdą, lėmė kūrinio nuotaiką ir emocinę įtaigą. Miniatiūros buvo tobulos, emocionalios.

Pasak N. Tumėnienės, satyrinė P. Kalpoko grafika nepasižymi nei gilesniu idėjiniu turiniu, nei sutelkta emocine galia. Žymiai vertingesni tapytojo plakatai – įtaigūs, dekoratyvūs. Stilistinius plakato bruožus matome ir dailininko knygų grafikoje. Reikšmingesnė dailininko scenografija. Debiutavęs Valstybės teatre kaip A. Varno padėjėjas apipavidalinant M. Petrausko „Birutę", vėliau P. Kalpokas savarankiškai kūrė dekoracijas.

N. Tumėnienės manymu, P. Kalpoko impresionizmas buvo ribotas. Dailininkas vystė tik vieną šios meninės tėkmės aspektą – jos plenerizmo problematiką. Jis reikšmingas tuo, kad parengė lietuvių tapybą ryžtingam žingsniui drąsesnės tikrovės interpretacijos linkme. Trečiajame dešimtmetyje nebuvo Lietuvoje kito jam lygaus impresionizmo pasekėjo. Portreto idealas susiklostė veikiamas italų meno. Vėliau jis priartėjo prie psichologinio portreto problemų. Daugiausia nutapė paradinių portretų pagal valstybės ir privačių asmenų užsakymus. Į menines aukštumas jam pavyko pakilti tik trečiajame dešimtmetyje...

1928 m. P. Kalpokas surengė didelę personalinę parodą Kaune. Ta proga Lietuvių dailės draugija išleido „Petro Kalpoko apžvalginės parodos katalogą". Nemaža dalis jo kūrinių saugoma M. K. Čiurlionio dailės galerijoje Kaune. 2020 m. šiame muziejuje veikė jubiliejinė antroji šio žymaus dailininko tapybos paroda „P. Kalpokas (1880–1945) ir aplinka", surengta po dailininko mirties. Parodoje eksponuojama 115 darbų, iš jų 34 iš privačių kolekcijų. (Pirmoji įvyko 1980 m. Vilniuje, Lietuvos dailės muziejuje.)

Žinomo kolekcininko Andriaus Jankausko, kuris, nusprendęs kolekcionuoti paveikslus, nuo pat pradžių pasuko P. Kalpoko darbų rinkimo, atradimo ir pargabenimo į Lietuvą keliu, nuomone, ši M. K. Čiurlionio muziejaus paroda – tikrai išskirtinė ir išbaigta: nuo ankstyvųjų darbų iki paskutinio peizažo. Šią parodą išsamiai aprašė ir dr. menotyrininkė N. Tumėnienė. Joje pristatomi žymiausi visų laikotarpių P. Kalpoko kūriniai, visi dailininko tapybos žanrai: peizažai, portretai, keli autoportretai, įprasminantys svarbiausius autoriaus gyvenimo etapus, simbolinės kompozicijos bei vaizdai iš žvejų gyvenimo, dailininko kūryboje reti natiurmortai. Tik jis niekada netapė pastatų ir miestų vaizdų. Pasak A. Jankausko, džiugu, kad dalis dingusių paveikslų jau surasta. Jie pargabenti iš Latvijos, Vokietijos, Vengrijos, Austrijos, Italijos, kitų šalių ir eksponuojami Kaune.

„Ekspozicijos tema „Kalpokas ir jo aplinka" – klausimas lankytojui, susipažinus su dailininko biografija ir jo kūryba – kas kam daro įtaką – aplinka kūrėjui ar kūrėjas aplinkai? Atsakymai įvairūs, dažniausias – tai asmenybės – kūrėjo ir aplinkos, kurioje jis kuria, bendras rezultatas, – apie dailininką ir šią parodą pasakojo M. K. Čiurlionio dailės muziejaus parodos konsultantė Rytė Makselienė. – Koks nevienalytis buvo dailininkas. Jo kūryba keitėsi, kaip keitėsi ir aplinka."

Petro Kalpoko populiarumas yra visai pelnytas. Be reikalo buvo primirštas. Jo asmenybė, manau – nepaprasta, įdomi, kontroversiška. Jis buvo nepaprastas visur ir visada. Pasak kai kurių dailėtyrininkų, P. Kalpokas turėjo „išsidirbęs" labai savotišką pasaulėžvalgą, kuri buvo ne iš knygų pasemta, bet išsikristalizavusi iš gilaus jo menininko būdo. „Šis dailininkas turėjo stuburą. Jis nepataikavo žiūrovams – tapė naujoviškai, taip, kaip buvo išmokęs Vakarų Europoje. Jis pasistengė dirbti taip, kad paveikslą būtų lengva parduoti," – teigia kolekcininkas A. Jankauskas. Pasak R. Makselienės, P. Kalpokas buvo to meto geriausias peizažistas ir portretistas. O su kokia spalvų ekspresija jis įžengė į Lietuvos tapybinio peizažo dailės istoriją! Dailininko išjaustas pojūtis, jo credo: „Eik ten, kur liepia širdis."

Tik gaila, kad menininko atminimas primirštas gimtinėje... Šią vasarą aplankiau savo tėviškę – už poros kilometrų nuo Miškinės ir keliasdešimt metrų nuo Latvijos pasienio. Sovietiniais laikais Miškinės sodyboje dar buvo ženklų, kad tai žymaus dailininko P. Kalpoko gimtinė, o šiemet mačiau tik rodyklę Kvetkuose – „Petro Kalpoko gimtinė – 2 km"... O apie dailininko tėviškę byloja sodybos griuvėsiai ir ūkininkų laukai: nei koplytstulpio, nei paminklinio akmens prie keliuko... tegu tai ir Lietuvos užkampis.

Literatūra

„Petras Kalpokas", *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 9, Vilnius, 2006, p. 229.

Gudynas P. *Petras Kalpokas*. – Kaunas, 1962, p. 39.

Tumėnienė N. *Petras Kalpokas*. – Vilnius: Vaga, 1983, p. 151.

Kalpokas P. „Apie Rokiškį, savo jaunystę ir kai ką kita", *Lietuvos aidas*, 1933, rugsėjo 30.

Vizgirda V. „Menas, dailininkai ir visuomenė", *Naujoji Romuva*, 1933, nr. 148, p. 869.

Kalpokas R. „Gyvenimo puslapiai (Iš atsiminimų apie tėvą)", *Nemunas*, 1969, nr. 4, p. 48–49.

Kalpokas R. „Nauja apie Petrą Kalpoką", *Kultūros barai*, 1976, nr. 8, p. 63–65.

Mikšionienė R. „Dingusiais laikyti paveikslai – brangiausi", *Respublika*, 2020, birželio 20, p. 16–17.

Butkevičius A. „Talentingasis tapytojas iš Kvetkų", *Respublika*, 2020, rugpjūčio 22–28, p. 10.

Kariūnų kaimas

II dalis

MARIJONA MIELIAUSKIENĖ
Rokiškio krašto muziejaus direktorės pavaduotoja

Tai pasakojimo apie Kariūnų kaimą (*Prie Nemunėlio*, 2020, nr. 1) tęsinys. Toks pavadinimas sugalvotas dėl to, kad jame apsigyveno Lietuvos kariai savanoriai, gavę žemės, išparceliavus Kamajų dvarą. Žemės gavo per 80 bežemių ir mažažemių valstiečių, tarp kurių buvo 11 karių savanorių. Žemės gavo ir žuvusių savanorių tėvai: Rapolas Gegelevičius iš Užpalių, Kazys Mikėnas iš Žvirbliškių kaimo, Petronė Vanagienė. Apie jos žuvusį sūnų Vladą Vanagą ir jo tėvus likusios negausios žinios, kurias pateikė Antanas Vanagas (g. 1938 m.), gyvenantis Dusetose. Jis pasakojo, kad jo tėvas Jonas Vanagas (1900–1971) turėjo brolį Vladą, kuris išėjo tarnauti Lietuvai savanoriu. Jo tiksli gimimo data nežinoma, buvo vyresnis už brolį Joną. Vladas Vanagas dalyvavo kovose su bermontininkais. Mūšyje prie Širvintų dingo be žinios. Jo motina už sūnų gavo 9 ha žemės ir iš Jūžintų valsčiaus atsikėlė į Kariūnų kaimą. A. Vanago teigimu, jo dėdė Vladas buvo apdovanotas Vyties kryžiaus ordinu, kur jis dingo – nežino[1]. Apie savanorius K. Sabalį ir B. Makušką jau rašyta pirmojoje straipsnio dalyje, tačiau B. Makuškos dukra Anastazija Žagarienė papildė savo pasakojimą apie kaimą ir šeimą. Joje augo šešios dukros: Ramutė, Zofija, Regina, Iliuminata, Genovaitė, Anastazija ir sūnus Kazys. Su tėvais ir senele šeimą sudarė 10 žmonių. Seseriai retą Iliuminatos vardą suteikti pasiūlė Lietuvos kariuomenės savanoris K. Sabalys, dirbęs Kaune, Lietuvos kariuomenės vyriausiojo štabo Operacijų skyriuje. Kaip savanoris jis buvo gavęs žemės Kariūnų kaime. K. Sabalys ir jo žmona Adelė tapo Iliuminatos krikštatėviais. Makuškų šeimos namas Kariūnų kaime stovėjo ant kalniuko, nuo jo atsivėrė vaizdas į Šetekšnos upę ir Kamajų bažnyčią. Pavasarį ir rudenį Šetekšna patvindavo ir apsemdavo

Kariūnų kaimas, 2018 m.

Kariūnų kaimo Makuškų šeima: tėvai, 6 dukros ir sūnus, XX a. 7 deš. Pirmoje eilėje iš kairės: Iliuminata Rakauskienė, Elena Makuškienė, Balys Makuška ir Sofija Vaitkevičienė; antroje eilėje: Ramutė Jasinavičienė, Anastazija Žagarienė, Kazimieras Makuška, Genovaitė Dilienė ir Regina Trečiokienė. Skaitmeninis vaizdas gautas iš A. Žagarienės

didžiulius pievų plotus. A. Žagarienė prisimena, kad tėvas buvo padaręs net plaustą. Vanduo kartais beveik priartėdavo prie namų. Kartais jis nenuslūgdavo iki žiemos, tada vaikams būdavo smagu ledu čiuožti į mokyklą. Šetekšna tada buvo graži ir gili upė, netrūko žuvų ir vėžių. Joje net arklius maudydavo. Praėjusio amžiaus septintajame dešimtmetyje upės vaga buvo ištiesinta, dingo jos grožis ir potvyniai, dabar ji panaši į griovį. Tėvas B. Makuška ir visi vaikai buvo muzikalūs, gražiai dainavo. Jis grojo armonika, giedojo laidotuvėse. Seserys Iliuminata ir Regina giedojo bažnyčios chore. Ypač puikia klausa ir labai gražiu balsu išsiskyrė Ramutė, ji dar grojo armonika ir mandolina. Šeimai buvo didelis smūgis, kai jie neteko mėgstamo muzikos instrumento–mandolinos: vokiečių okupacijos metais į namus užėję kareiviai ją išsinešė. Tėvai buvo labai dideli patriotai, tikintys, ta dvasia auklėjo ir vaikus. Anastazija nuo vaikystės dalyvaudavo bažnytinėse procesijose, barstydavo gėles. Gegužės mėnesį Makuškų namuose vykdavo vadinamosios „majavos" pamaldos. Į jas susirinkdavo ir jauni, ir seni. Neretai jaunimas po pamaldų surengdavo šokius. Ponia Anastazija prisimena: „Prie mūsų namų kaimo jaunimas dažnai rengdavo gegužines. Nupindavo didelį vainiką, juo apjuosdavo berželiais apstatytą šokiams skirtą plotą, pakraščiuose sustatydavo suolus. Pokario metais į šokius ateidavo ir „skrebai", kartais užklysdavo ir partizanai. Gerai, kad nepasitaikė tuo pačiu metu ateiti ir tiems, ir kitiems. Per Jonines šeima susirinkdavo ant kalnelio ir per naktį dainuodavo. Sekmines švęsdavo saloje kepdami kiaušinienę"[2].

Anastazija savo gyvenimą susiejo su muzika. Dar besimokydama Kamajų mokykloje, dainuodavo įvairiuose renginiuose kartu su sesute Genute. Toliau tęsė mokslą Rokiškio jaunimo vakarinėje mokykloje ir dirbo autoūkyje, dainavo kultūros namų ansamblyje. Žmonės, suprantantys muziką, paskatino merginą stoti į Panevėžio muzikos technikumą. Ji prisimena, kad buvo labai didelis konkursas, kurį sėkmingai įveikė. Po dvejų metų perėjo mokytis į Kauno J. Gruodžio muzikos technikumą. Baigusi mokslus, A. Žagarienė daug metų dirbo muzikos mokytoja, vadovavo vaikų chorams, rengė vaikus „Dainų dainelės" konkursams. Jai teko daug koncertuoti po plačiąją Sąjungą su Kauno valstybiniu choru, vadovaujamu profesoriaus Petro Bingelio. Keliolika metų ji solo giedojo bažnyčiose.

Iš A. Žagarienės atminties neišdilo tragiški pokario metų įvykiai. Jų šeima rėmė partizanus, pusbrolis partizanavo ir už tai buvo nuteistas, išvežtas į lagerį Magadane. Jai įstrigo epizodas, kai į jų kiemą įjojęs partiza-

nų būrys sugiedojo „Marija, Marija“. Tėvas nepriklausomybės metais buvo Kamajų šaulių būrio vadas, todėl ne kartą buvo suimtas, tardomas. Makuškų namai buvo beveik miške, tėvas dažnai rasdavo beržyne išgulėtas vietas: stribai stebėdavo, ar nesilanko pas Makuškas partizanai. Tų baisių dienų liudytoja Anastazija prisimena: „Vieną kartą į namus užėjo enkavedistai. Mudvi su sesute palindome į po pečiumi esančią patalpėlę, vadinamą „papečiu“. Jie klausinėjo mamos, kur vyras. Ši atsakė, kad laidotuvėse. Tada „nekviesti svečiai“ ėmė gąsdinti padegsią trobą. Kažkuris iš jų šovė. Abi su seserimi ėmėme žviegti. Vienas iš kareivių ištraukė mane iš po pečiaus, paėmė ant rankų, davė iš kišenės ištrauktą saldainį ir visaip ramino. Vėliau mama pasakė, kad šovė į lubas“[3].

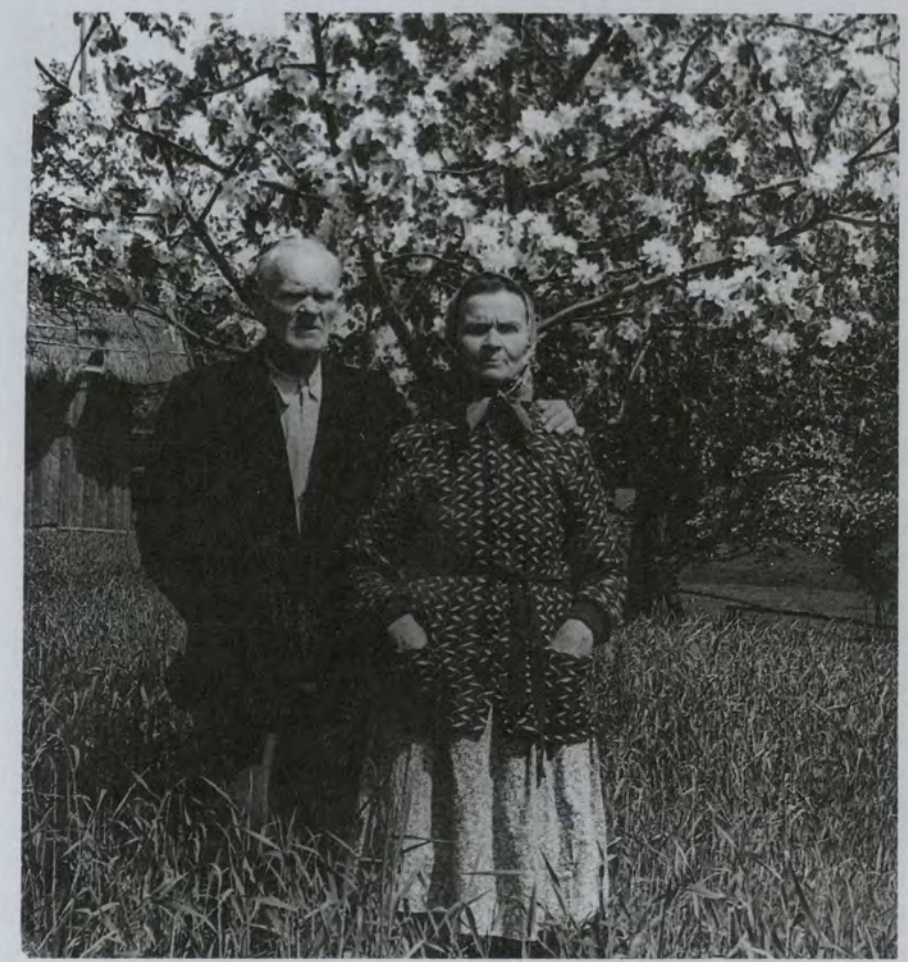
Kitas į atmintį įsirėžęs įvykis: vieną rytą atėjo skrebai. Jų vyresnysis liepė tėvui rengtis ir eiti į mišką, kur žadėjo jį sušaudyti. Tėvą išsivedė į mišką, (*v lies* – rusų kalba, šie žodžiai mažajai Nastutei įstrigo į atmintį visam gyvenimui). Vaikai su motina išbėgo paskui, suklaupė ant kalnelio. Žiūrėdami į miško pusę, meldėsi ir verkė, laukė pasigirstančių šūvių. Enkavedistai tėvą parvedė iš miško pas kaimynę Buzelienę. Ji vėliau kalbėjo: „B. Makuška buvo taip pasikeitęs, kad sunkiai pažinau“. Prasidėjus kolektyvizacijai, tėvas atsisakė stoti į kolūkį. Jis dirbo miškų ūkyje. Tačiau po keleto metų buvo priverstas eiti į kolūkį. Anastazijos ir Prano Žagarių šeima iki šių dienų išsaugojo brangią relikviją: partizano dovaną B. Makuškai. Tai – medinė dailiai padaryta dėžutė cigaretėms laikyti. Ji inkrustuota šiaudelių ornamentais, su data „ 1944“. A. Žagarienė pasakojo: „<...> buvo 1944 metų pabaiga. Tėvelis vieną dieną iškūreno pirtį, tačiau namiškiai į ją nėjo. Pavakarėje į jų sodybą užsuko partizanai. Vienas liko lauke ir su

J. Bimbos pastatytame name pokario metais buvo įkurta ambulatorija. Fotografiją muziejui padovanojo R. Dilytė

žiūronais žiūrėjo į Kamajų pusę. Kiti nuėjo praustis, vėliau mama juos pamaitino. Tą vakarą vienas partizanas ir padovanojo tėveliui savo padarytą dėžutę. Joje dar buvo įdėtas trispalvis kaspinėlis. Jį tėvelis įsidėjo į maldaknygę ir ilgus metus nešiojosi į bažnyčią“[4]. Po keleto metų Anastazija pamatė vieną iš pas juos buvusių partizanų: jo ir kelių kitų kūnai buvo nudrėbti Kamajų miestelio aikštėje. 2020 m. vasarą P. Žagarys šią dėžutę, kaip brangią šeimos relikviją, perdavė Rokiškio krašto muziejui. Makuškų šeima buvo Kariūnų kaimo gyvavimo liudytojai, jiems teko stebėti ir gimtojo kaimo nykimą.

Vyriausia gyva kariūnietė, su kuria teko pabendrauti – Stefa Kirlienė (Ingaunytė), gimusi 1925 metais. Ji pasakojo: „Tėvų trobelė buvo mažutė kaip pirtelė. Dauguma kaimo gyventojų turėjo po 5–10 ha žemės, kai kurie tik po 2. Mūsų šeima gyveno labai vargingai, turėjome vieną karvę. Lankiau Kamajų pradžios mokyklą, tačiau nebaigiau ir dviejų skyrių, nes neturėjau žiemos metui tinkamo apavo. Motina iš pakulų susukdavo virveles, iš jų numegzdavo „tapkeles“. Ant kojų apsivyniodavau autus, nes kojinių neturėjau, apsiaudavau tas „tapkeles“ ir žiemą taip eidavau į mokyklą. Kol neužeidavo

Balys ir Elena Makuškos prie žydinčios obels, iki 1969 m. Skaitmeninis vaizdas gautas iš Jūratės Budrienės

stiprūs šalčiai ir neprisnigdavo daug sniego. Nuo 9 metų jau ėjau ganyti kaimynų Geleževičių karves. Vėliau tarnavau pas ūkininkus Roblių ir Rudžių kaimuose"[5].

Šiemet 90 metų sulaukęs Vytautas Valečka Kariūnų kaime apsigyveno 1940 m., būdamas dešimties metų. Jo tėvas Petras Valečka (1902–1962) po tarnybos Lietuvos kariuomenėje, kur jam buvo patikėtos staliaus pareigos, apsigyveno Panemunėlio geležinkelio stoties miestelyje. Ten ir gimė sūnus Vytautas. Vėliau šeima persikėlė į Salas. Ten išsinuomojo žemės gabalėlį ir trobelę. Vytautas pradėjo lankyti pradinę mokyklą, įstojo į angelaičių organizaciją. Kadangi P. Valečka buvo labai geras stalius, jis susirado darbą prie Kamajų girininkijos statybos. Iš namų išvykdavo visai savaitei. Kamajuose neturėjo kur gyventi, todėl nakvodavo statomoje girininkijoje. Jis iš kamajiškių išgirdo, esą Vaitkūnėlis iš Kariūnų kaimo parduoda žemę ir trobesius. Vaitkūnėlis žemę gavo kaip savanoris, tačiau tuo laiku jis buvo jau gerokai pagyvenęs žmogus: norėjo iš kaimo persikelti į Kamajus, arčiau bažnyčios, kad galėtų kuo dažniau ją lankyti. Valečkų šeima nusipirko iš jo 1 ha žemės ir trobelę. Vytautas labai gerai prisimena persikraustymo dieną: „Tai buvo 1940 m. kovo 4-oji d. Iš Salų vežėmės rogėse šieną, gale buvo pririšta karvytė. Kelias siauras, daug sniego, buvo labai sunku prasilenkti su kitais vežimais. O jų kelyje netrūko, nes Kamajuose vyko šv. Kazimiero atlaidai. Daug kartų rogės griuvo ant šono į pusnį. Tačiau Kariūnus visi pasiekėme sveiki gyvi. Aš dar spėjau nubėgti į „kermošių" Kamajuose ir nusipirkau labai skanių kepėjo Gaidžio „baronkų"[6].

Šeima įsigijo žemės, tačiau dokumentai liko nesutvarkyti, nes Smetonos laikais tai labai brangiai kainavo. Žemė juridiškai liko „niekieno". Po 1990 m., kai Vytautas norėjo tą hektarą susigrąžinti, turėjo teisme su liudytojais įrodinėti, kad jo tėvas buvo žemės savininkas. Apie gyvenimą Kariūnų kaime Vytautas prisimena: „Kaime buvo daug tokių, kurie turėjo po 1 hektarą. Mūsų šeimoje augome 4 broliai: aš – Vytautas, Algirdas, Rimantas ir Povilas. Kaimynystėje gyveno Vanagų šeima. Su jų sūnumis Antanu ir Jonu kartu žaisdavome. Černiauskų šeima buvo šviesūs žmonės: daug skaitė, rengė vaidinimus, į kuriuos įtraukdavo ir mus, vaikus. Taip pat draugavau su Kostu Statulevičiumi. Pokario metais slapsčiausi, buvau pasitraukęs pas gimines į Panemunėlį. Ten sutikau savo draugą K. Statulevičių, kuris su patėvio šeima turėjo būti ištremtas į Sibirą.

Ėmiau įkalbinėti Kostą bėgti, nes jo pavardės nebuvo tremiamųjų sąrašuose, įrašyta tik Vilučių pavardė. Pabėgti pavyko. Jau vėlesniais laikais mes susitikdavome Vilniuje, kur abu gyvenome. Labai mėgau skaityti knygas. Jas skaitydavau prie žibalinės lempos iki 2–3 val. nakties"[7]. Apie savo mokslus V. Valečka pasakojo, kad mokėsi Kamajų pradžios mokykloje. Vokiečių okupacijos metais baigė V ir VI skyrius, metus jis niekur nesimokė, nes Kamajuose nebuvo progimnazijos, o leisti į Rokiškį tėvai neišgalėjo. Po karo Kamajuose buvo pastatyta nauja mokykla, kurią statė ir jo tėvas. Jaunuolis tęsė mokslą ir 1950 m. baigė Kamajų vidurinę mokyklą. Po to Vilniaus universitete studijavo rusų kalbą ir literatūrą. Laisvalaikiu giedojo bažnyčios chore. Ten susitikdavo jaunimas, susižinodavo, kuriame kaime bus gegužinė, ir ten visas pulkas patraukdavo. V. Valečkos atmintyje išliko nuotrupos apie šei-

mos ūkinį gyvenimą. Jis prisiminė: „Pasisodindavome bulvių, šiek kiek rugių pasėdavome, kalnelyje, kur žvyrynas – žirnių, kitkas neaugo. Laikėme karvę, 2 avis, 2 paršus, kuriuos pjaudavome prieš Kalėdas ir Velykas, 15–18 vištų. Šeimai didžiausias pragyvenimo šaltinis buvo tėvo meistravimas. Pokario metais jis atsisakė stoti į kolūkį, nes įsidarbino Kamajų girininkijoje, dirbo įvairius miško darbus. Už tai galėjome miške ganyti gyvulius, proskynose šienauti. Mes, vaikai, irgi pelnydavome pinigėlį – sodindavome mišką. Tėvas taip pat nemetė pagrindinio – staliaus – amato: darė langus, duris, vežimų ratus, stebules. Žmonės, neturėdami pinigų, už darbą atsilygindavo grūdais ir kitais produktais. Vaikai irgi padėdavome meistrauti“[8]. Šeima prie trobelės prisistatė vadinamąjį „antrą galą“, kuriame tėvas įsirengė dirbtuvę. Taip pat pasistatė naują klojimą ir tvartą. Pokario metais P. Valečka įsitaisė radiją ir labai dažnai slapčia klausydavosi „Amerikos balso“. Tėvas Kariūnuose gyveno iki mirties (1962 m.), motina liko viena, nes sūnūs jau buvo įsitvirtinę Vilniuje. Senatvėje ji irgi apsigyveno Vilniuje, pas sūnų, kuris turėjo 4 kambarių butą. Abu senieji Valečkos palaidoti Kamajų kapinėse.

Vytautui į atmintį įsirėžė 1940 metų ir vėlesni įvykiai. Jis iki šiol prisimena, kaip 1940 m. birželį, anksti ryte, jį, dešimtmetį berniuką, pažadino garsiai raudanti mama. Ji šaukė: „Karas prasidėjo!“. Berniukas pamatė Duokiškio keliu, pro Černiauskų namus, žlegančius sovietų tankus. Tai dar nebuvo karas: į Lietuvą įžengė sovietų kariuomenė. 1940–1941 m. iš Kariūnų kaimo nieko neištrėmė, nes beveik visi gyveno vargingai. Pokario metais jam teko matyti žiaurių vaizdų: Kamajų miestelio aikštėje suguldytus 3–4 žuvusių partizanų kūnus, o vieną dieną išvydo net 12 žuvusiųjų.

Kariūnų kaimo gyventojai Trečiokai ir jų vaikai: Balys, Teofilė ir Ona, XX a. 5 deš. Fotografiją padovanojo Janina Tamošiūnienė

Tarp jų galėjo būti ir jo kaimynų, ir bendramokslių. Iš jo klasės į Sibirą buvo išvežti 2 mokiniai. V. Valečka prisiminė tokį epizodą: tėvas pjovė rugius, juose rado žiūronus. Aplinkui jokių žmonių nebuvo, o vakare atėjo kaimynas ir, nieko neaiškindamas, liepė juos atiduoti. Kaime lankėsi ir partizanai, ir „stribai“.

Kaimo gyventojai, V. Valečkos nuomone, buvo labai draugiški. Jo mama nueidavo pas artimiausias kaimynes pasikalbėti, o tėvas iš namų niekur neidavo. Tačiau namai visada buvo pilni svetimų žmonių, atėjusių pas stalių su įvairiais reikalais.

Detalių pilną V. Valečkos pasakojimą papildo ir kitų kariūniečių prisiminimai. Rima Dilytė (g. 1956 m.), gyvenanti Kamajuose, pateikė žinių apie senelių Jono ir Ksaverijos Dilių gyvenimą. Močiutė Ksaverija Statulevičiūtė (1898–1972) buvo kilusi iš Čivylių kaimo. Senelis – Jonas Dilys (1894–1972) buvo bežemis, ėjo per svetimus ūkius uždarbiaudamas. Anūkei Rimai vaikystėje įstrigo girdėti šeimoje pasakojimai, kad seneliai įsigijo „4 ha žemės už auksinį pinigą“. Tai galėjo būti žemė, pirkta iš grafo R. Pšezdzieckio dar

Ksaverijos ir Jono Dilių gyvenamasis namas Kariūnų kaime, XX a. 7-8 deš. Fotografiją padovanojo R. Dilytė

iki Kamajų dvaro parceliacijos. Šis 4 ha plotas pakliuvo į vėliau susikūrusio Kariūnų kaimo teritoriją. R. Dilytė prisimena kaimynų kalbas, kad jos močiutė labai bičiuliavosi su J. Bimba, įsigijusiu Kamajų dvaro centrą. Apie jos palankumą naujajam dvaro savininkui buvo nepiktai juokaujama: „Savo vyrui – bulvės, Bimbai – kiaušinienė". Kai 1940 m. J. Bimba pasitraukė iš Kariūnų kaimo į Kupiškio apylinkes, Diliai jį rėmė: nuveždavo maisto. K. Dilienė mėgo užsiimti gydymu, tačiau anūkė abejoja, ar ji ką nors apie tai gerai išmanė. Ji buvo ir pribuvėja. K. Dilienė iš savo motinos buvo išmokusi labai daug senovinių dainų. Pokario metais jos dainuojamas dainas įrašinėjo tautosakos rinkėjas[9].

Diliai augino 3 vaikus: Igną (1922–1995), Praną (1925–1979) ir Valeriją (1930–2008). Vyriausiojo sūnaus tėvai į mokslus neleido. Šeima nuomojo bažnyčios žemę, jai dirbti reikėjo ir sūnaus rankų. Karo pabaigoje jis slapstėsi Radišių kaime, kad nepaimtų į frontą. 1954 m. vedė, gimus dukrai, iš Kariūnų persikėlė į Kamajus. Dukrai Rimai jis pasakojo, kad vaikystėje žaisdavo su Lietuvos kariuomenės savanorio K. Sabalio sūnumi Vytautu. Su berniukais žaisdavo ir Aleksandra Kalvėnaitė, būsimoji Kazickienė. Kaip ji atsirado Kamajuose? Šio straipsnio autorė JAV lietuvių laikraštyje „Darbininkas" aptiko Alfonso Nako straipsnį „Lietuvos dienoraščiai 1944–1994", kuriame jis daug rašo apie Kamajus, jo žmones. Žurnalistas užsimena, kad pas J. Bimbą viešėdavo gražuolė dukterėčia Aleksandra Kalvėnaitė[10].

Vidurinysis Dilių sūnus Pranas paauglystėje tapo neįgaliu – kuliamoji nupjovė ranką. Jis šiek tiek ragavo mokslo ir dirbo raštininku Rokiškyje. R. Dilytė girdėjo giminių pasakojimus, kad jis esą išleido iš areštinės suimtuosius, už tai buvo nuteistas ir kalėjo Sibire. Grįžęs vedė ir iš Kariūnų išsikraustė į Gačionių dvarą, kuriame buvo įrengti butai.

Jauniausiąjį vaiką, dukrą Valeriją, tėvai leido mokytis į Rokiškį, pokario metais ji baigė gimnaziją ir pradėjo dirbti mokytoja Biržų rajone (tuo metu labai trūko pedagogų, į darbą buvo priimami turintys vidurinį išsilavinimą). Rima Dilytė buvo tas žmogus, kuris nurodė, kas galėtų žinoti apie Kariūnų kaimą, kas jame gyveno.

Kariūnų kaimą, atsiradusį per pirmąjį nepriklausomos Lietuvos valstybės dešimtmetį, kaip ir visą Lietuvą palietė „sodybų tuštėjimo metas".

Kas dar liko iki mūsų dienų iš Kariūnų kaimo? Ten, kur rymojo Lietuvos kariuomenės savanorių ir mažažemių trobos, dabar – ištuštėję laukai. Rasime tik keletą trobų. Tebestovi girininkija ir tarnauja tam pačiam tikslui. Aišku, ji jau rekonstruota, išplėsta. Atgyja Bimbos dvaru vadinta sodyba, kuri sovietiniais metais smarkiai nukentėjo. Jos teritorijoje pastatyti tvartai, gyvenamajame name pokario metais veikė medicinos įstaigos, vėliau jis buvo apleistas ir XX a. pabaigą pasitiko bebaigiantis griūti. Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimas leido atgimti ir šiam ūkiui. Jį įsigijęs Gintautas Alksninis atstatė namą, ėmėsi ūkininkauti. Po jo mirties našlė jį pardavė ūkininkui Vladui Sinkevičiui, kuris su šeima čia apsigyveno, išsinuomojo fermas, ėmėsi aplinkos tvarkymo. Ūkininkas apsisprendęs vystyti mišrų ūkį.

Esu labai dėkinga visiems, kurių prisiminimai ar jų nuotrupos leido parašyti šį straipsnį. Viliuosi, kad gal dar atsiras ir daugiau žmonių, turinčių ką pasakyti apie Kariūnų kaimą.

Nuorodos

[1] Rokiškio krašto muziejaus archyvas (toliau – RKM archyvas) byla 139.1, Antano Vanago pasakojimas.

[2] RKM archyvas, b. 139.1, Anastazijos Žagarienės prisiminimai „ Apie save ir artimuosius".

[3] Ten pat.

[4] Ten pat.

[5] RKM archyvas, b. 139.1, Stefos Kirlienės pasakojimas.

[6] RKM archyvas, b. 139.1, Vytauto Valečkos pasakojimas.

[7] Ten pat.

[8] Ten pat.

[9] RKM archyvas, b. 139.1, Rimos Dilytės pasakojimas.

[10] *Darbininkas*, 1995, nr. 3.

Devyni festivalio reiškiniai

AUŠRA GUDGALIENĖ
Rokiškio kultūros centro direktorės pavaduotoja kultūrinei veiklai

Maloniai nustebau sulaukusi kvietimo apžvelgti praėjusį vargonų muzikos festivalį. Nesu rašytoja, apžvalgininkė ar muzikologė. Tiesa, esu rašiusi straipsnius mokslo žurnalams. Tačiau jie – griežtos struktūros – tikslas, uždaviniai, išvados ir dar literatūros sąrašas – sunkiai patraukia skaitytoją. Todėl džiaugiuosi, kad žurnalas „Prie Nemunėlio" neturi tokių griežtų rėmų.

Ilgesnių ar trumpesnių žinučių apie Rokiškio vargonų muzikos festivalį yra pakankamai mūsų krašto dienraščiuose ir portaluose. Apie Rudolfą Lymaną, kurio garbei rengiamas šis festivalis, išleista knyga. Nenoriu šiame straipsnyje atkartoti jau girdėtų temų. Todėl kvietimą kalbėti apie tradicinį renginį priimu daugiau kaip galimybę išsakyti tai, kas guli ant širdies man, festivalio organizatoriui (nepatinka man šis žodis, bet kito kol kas nerandu. Gal koks *festivalio nešėjas*...), kad skaitytojas, klausytojas, festivalio gerbėjas ir tas, kuris apie jį dar nieko nežino, galėtų pajausti festivalio organizatoriaus „darbą". Žodį „darbas" rašau kabutėse, nes galiu drąsiai sakyti – festivalyje nedirbu. Festivalyje gyvenu. Gyvenu festivaliu... Apie festivalio išgyvenimus

Rokiškio Rudolfo Lymano muzikos mokyklos smuikininkų ansamblis (vad. Laima Kanopienė). Nuotr. iš Rokiškio kultūros centro archyvo

Šiaulių valstybinis kamerinis choras „Polifonija" (meno vadovas ir vyr. dirigentas Linas Balandis). Nuotr. Aušros Lavickienės

kalbėsiu pirmuoju asmeniu. Beje, kai kuriuos pamąstymus traukiu iš savo festivalių dienoraščio, kurį rašydama vengiu žodžių *labai, gerai, gražu* ir pan. Kaip tik atvirkščiai, nevengiu švelnios autoironijos ir retorinių klausimų. Visgi straipsnio pabaigoje pristatysiu savo top 3 iš šių metų festivalio repertuaro. Taigi kviečiu jus, mieli skaitytojai, kartu su manimi išgyventi devynis festivalio reiškinius.

I. Istorija

Reiškinio istorija be skaičių – ne istorija. Skaičiai apskritai yra vertingas dalykas, nes jų surinkimas, sisteminimas ir analizavimas leidžia ne tik apibendrinti, kas buvo, bet ir numatyti ateitį, kas bus, tai yra prognozuoti. Šiame straipsnyje pateikiami skaičiai liudija šių metų festivalio statistiką. Taigi 2020 m. įvyko dvidešimt pirmasis tarptautinis vargonų muzikos festivalis, skirtas čekų muzikui, pedagogui ir vargonininkui Rudolfui Lymanui. Daugiau nei 20 metų, kasmet, šis neįprastas renginys, vis lyg kokia naujiena, nenutrūkstamai vyksta nuo 1991 m., kuomet festivalio trukmė tebuvo vos viena diena. 17 metų festivalį organizavo anuomet Rokiškyje veikusi aukštoji mokykla, kurioje iki 2014 m. buvo rengiami vargonininkai, o nuo 2017 m. festivaliu jau (dar) ketverius metus rūpinasi Rokiškio kultūros centro žmonės. Apie žmones vėliau, o dabar grįžtu prie tų skaičių, kurie yra susiję su dabartiniu festivalio organizatoriumi – Kultūros centru. Festivalis vidutiniškai trunka 7 savaites, pradedant nuo Žolinės rugpjūčio 15-ąją iki rugsėjo pabaigos. Įvyksta apie 10 koncertų, kuriuose pasirodo apie 50 atlikėjų. Klausytojai išgirsta beveik šimtą kūrinių, kurių bendra trukmė 750 minučių, arba beveik trylika valandų muzikos. Suorganizuojama bent 1 edukacinė programa vaikams ir jų mokytojams, bent 9 kartus yra pasakojama Rudolfo Lymano istorija. Atlikėjų repeticijų trukmė – du kartus ilgesnė nei koncertų, o vargonų derinimui viso festivalio metu skiriama apie pusšimtis valandų. Iš Rokiškio muzikantai išsiveža apie 50 kilogramų Rokiškio sūrio ir keliasdešimt knygų. O kiekgi klausytojų? Kiekgi tų, kuriems rūpi *chorai ir vargonai* (šis išsireiškimas iš vieno anoniminio komentatoriaus, kuris mano, kad vargonų festivalis niekam neįdomus)? Prieš kiekvieną koncertą pasakau sau – suskaičiuok žmones. Bet kai žmonės pradeda rinktis, apima lavina įvairiausių jausmų nuo džiaugsmo iki liūdesio ir pamirštu, ką įsakiau sau daryti. Bet visgi, skaičiuoju, jog apie 1500 klausytojų, iš kurių bent trečdalis – ištikimi, mėgaujasi sekmadienio koncertais. Kartais koncerte yra – 30, o kartais 300 žmonių. Bet apie žmones vėliau. Kai koncerte būna apie 60–80 klausytojų, atlikėjai po koncerto džiaugiasi ir sako: „Kaip *faina*, kiek daug žmonių!". Tada pagalvoju, kas tas skaičius, juk jie tokie laimingi. Aš taip pat. Visgi dar šiek tiek apie skaičius, kurie išreiškiami eurais. Festivalio biudžetas apie

12 tūkstančių eurų. Metai metams nelygūs, kartais turiu 4 tūkstančius, o kartais dvidešimt. Vengiu žodžių *daug* ir *mažai*. Nes tai tik pinigai, o festivalis – gyvenimas, kuris buvo, yra, bus.

II. Misija

Nors festivalis skaičiuoja trečią dešimtmetį, vis dar kyla klausimų, kokia šio festivalio misija, ką mes, organizatoriai, norime juo pasakyti, koks jis turi būti, ar jo reikia. Man taip pat visi šie klausimai nuolat sukasi galvoje. Ir aš pati, ir kiti kartais duodame tokius šabloniškus atsakymus, kad tai mūsų krašto savastis, tapatumas, istorija, tradicija. Kai vis tiek matai, kad netiki, sakai – taigi net mūsų miesto herbe yra vargonai, vadinasi, tai ženklas, jog turim kažką su tais vargonais daryti. Nustebinsiu ar ne, bet aš neturiu atsakymo, kokia gi yra šio festivalio misija. Bet tai anaiptol nemažina noro organizuoti! Tiesiog žinau, jog mano užduotis šioje gyvenimo atkarpoje dalį gyvenimo skirti muzikai. Ne groti, ne kurti, o tik tikėti, kad tai, kas rūpi man, kas yra įdomu, kas duoda naudą (muzika tikrai mūsų nežaloja, o gydo), yra reikšminga ir kitiems. O jei turiu sugebėjimų parengti projektą ir suorganizuoti muzikos šventę, turiu leisti šiems gebėjimams skleistis. Va, tokia, va, ne festivalio, o mano misija. Visgi festivalio misiją apibūdinčiau kaip siekį būti evangeliniu įvykiu, kuris skatina dialogą, buvimo kartu džiaugsmą, džiaugsmą dovanoti. Dovanoti susitikimus su muzika.

III. Muzika

Pagrindinis festivalio reiškinys – muzika. Nors festivalio pavadinime nėra žodžio „sakralus“, visgi kaskart gaunu dekano priminimą, kad festivalis ne bet koks, o sakralinės muzikos, ir kad kalbėdama su atlikėjais dėl muzikinių programų, turiu jiems tai akcentuoti. Tai ir darau, bet dekano priminimus vis dar gaunu. Ir ne tik. Muzikines programas vertina dekanatas ir vyskupija, ir kartais tenka išgirsti, kad tam tikri kūriniai negali skambėti. O kaip aš tada noriu ginčytis ir išgirsti tokių sprendimų pagrindimą! Deja. Jokiu būdu negalvokite, kad viskas, kas atliekama vargonais, gali būti atliekama bažnyčioje. Pasirodo, ne. Prisipažinsiu iš pradžių toks sakralumo akcentavimas trikdė. Nesupratau, ko iš manęs nori, kas tai yra, ar, apskritai, muzika gali būti kažkokia ne tokia, kad galėtų neskambėti bažnyčioje ir juolab atliekama profesionalių atlikėjų vargonininkų, kurie dažnu atveju yra ir bažnyčių vargonininkai. Galų gale, kaip vertinti instrumentinių kūrinių sakralumą, kuriuose tik ritmas, melodingumas, tonacija ir kiti muzikiniai dalykai. Šalia visko dar turi galvoti ir apie klausytoją, o ko jis tikisi iš šios muzikos. Turbūt ne vienas žmogus, klausantis profesionalios muzikos, sau užduoda klausimą, kokia yra vieno ar kito muzikos kūrinio reikšmė, ar mes tikrai suprantame muziką? Kur ir kokia yra ta muzikos supratimo forma ir ar apskritai įmanoma suprasti muziką? O gal muzika pati nieko nesako, gal tai yra tik gryna išraiška be jokios intelektualios ar net emocinės žinutės, kad muzika tik kuria atmosferą. Nuklydau. Grįžtu prie sakralumo. Link sakralinės muzikos supratimo einu po truputį, skaitydama įvairius veikalus – nuo popiežiaus Jono Pauliaus II laiško menininkams iki Danutės Kalavinskaitės akademinės studijos. Ar radau atsakymus? Ko gero, ne. Bet tam tikrais pamąstymais noriu pasidalyti. XX a. bažnyčios dokumentuose yra išskiriami trys bažnyčioje skambančios muzikos porūšiai: apeiginė, liturginė, muzika, kuri išryškina liturgiją ir yra atliekama per religines apeigas. Antras porūšis – bažnytinė, arba sakralinė, muzika, kuri ankstesniais amžiais buvo liturginė, tačiau šiuo metu nebėra taikoma liturgijoje. Dar yra religinė muzika, kurioje yra aiški religinė tematika, o atliekama ji koncertų bažnyčiose metu, tačiau nėra tiesiogiai susijusi su religinėmis apeigomis. Painu. Grįžtu prie nūdienos ir randu, jog kūrinių sakralumui apibūdinti muzikologai pasitelkia „religinės pagavos“ kategoriją. Dar randu, kad sakralumas muzikoje atsiveria per meditatyvumą. Šis atsakymas man artimas. Sekmadienio koncertai bažnyčios erdvėje tikrai artimi meditacijai. Ne kartą beklausydama garso skleidimosi, esu pagavusi save, kad pradedu melstis. Vadinasi, muzika atveria anapusybę. Todėl galima teigti, kad sakralinės muzikos klausymas yra tam tikra maldos išraiška. Visgi labai daug priklauso nuo paties žmogaus. Vienam viena muzika gali sukelti religinius jausmus, kitas tai pačiai muzikai gali likti visiškai abejingas. Trečiam vargonai asocijuojasi su liūdesiu. Viena mano kolegė, kurią vis kviečiu į vargonų muzikos koncertus, sako, kad jai vargonų gausmas kelia graudulį, gniuždo ją, o ne pakelia. Festivalio koncertai – nemokami, vadinasi, tai dovana, kurios dėka gali ateiti pasiklausyti iškilių atlikėjų. Gal tame dovanojimo džiaugsme ir slypi visos muzikos sakralumas?

IV. Programa

Esu susikūrusi festivalio struktūrą. Pradžia, vystymasis, kulminacija ir pabaiga. Visada galvoju apie tai, kad festivalis turi vystytis augančia linkme. Po truputį formuojasi tradicinis festivalio rėmas – solo vargonams, duetai, vaikai, žvaigždė, choras arba orkestras. Beje, ryškėja dar viena detalė, kad į festivalį atsirenku jaunus atlikėjus. Jie alkani pasirodymų, o prasibrauti

į festivalius ir koncertų sales – sudėtinga. Rinka perpildyta talentų. Vargonininkas Justinas man švelniai priekaištauja, kad festivalio programoje per mažai solo vargonams koncertų. Diskutuojam abu apie programos struktūrą. Vėl ir vėl. Kas man padeda parengti festivalio programą? Raktiniai žodžiai iš ilgo festivalio pavadinimo. *Tarptautinis*, kaip ir viskas aišku. Visada festivalyje išgirsime čekų atlikėjus. Ir jie visada pristatys čekų kompozicijas. Mūsų broliai ir sesės iš Latvijos ir Estijos taip pat visada pasirodo festivalyje. Jie stiprūs ir drąsūs, jų programos kitokios, gerąja prasme. Jų koncertinėse programose visada su pagarba festivaliui rasi čekų ir lietuvių kūrinius, jie mielai pristato savo nacionalinius kūrėjus, atviri šių laikų kompozitorių opusams. Drąsiai eikite į užsienio atlikėjų koncertus, nenusivilsite. Su Justinu turime svajonę į festivalį privilioti vargonininkus iš Prancūzijos ir Italijos. *Vargonų*, visuose koncertuose griežiama vargonais, ar tai bus solo vargonams, ar akompanimentas instrumentalistui ir chorui. *Muzikui, pedagogui, vargonininkui.* Šie trys žodžiai leidžia įtikinti Justiną (mūsų bažnyčios vargonininką), kodėl festivalio programoje ne tik vargonų muzikos meistrai. Lymanas – muzikas plačiąja prasme. Todėl ir muzika programoje plati, be ribų, su įtaigiais, dvasingais ir įdomiais atlikėjais bei paveikiais kūriniais.

V. Koncertas

Kiekvieną kartą, pasibaigus koncertui, atsisveikinu su klausytojais ir kviečiu juos susitikti su muzika kitą sekmadienį. Neseniai supratau, kad sekmadieniais vyksta ne festivalio koncertai. Vyksta susitikimai. Bendruomenės susitikimai, kurie sujungia žmones garsui ir tylai.

VI. Bažnyčia

Bažnyčioje mane pasitinka smėlio skulptūra. Meno kūrinys, kad ir iš smėlio. Džiaugiuosi, kokia mūsų bažnyčia atvira menui ir menininkams. Vadinasi, bažnyčiai reikia meno. Kažin ar menui reikia bažnyčios? Popiežiaus Jono Pauliaus II skulptūroje rankų poza signalizuoja, jog jis meldžiasi, akys ir lūpos, atrodo, šypsosi. Dekanas per festivalio atidarymą paskelbė, jog globėjo statusu šiais metais jis dalijasi būtent su popiežiumi. Galvoje iškart mintis, o ką aš žinau apie Joną Paulių ir jo santykį su muzika, apskritai, su menu. Interneto platybėse randu jo laišką menininkams, kuriame jis kreipiasi pagalbos į menininkus, kad šie, *dvasios, neregimybės ir Dievo pasaulį padarytų jusliškai suvokiamą ir patrauklų*. Hm, išmintinga, gal net gudru. Bažnyčia – ne koncertų salė, ir todėl čia galioja tam tikros koncertų rengimo taisyklės. Taisykles turi priimti, nes, deja, bet niekur kitur, kaip tik bažnyčioje, vargonų koncerto nesurengsi. Nurodymai dėl koncertų rengimo surašyti Dieviškojo kulto kongregacijos dokumente. Lietuvos vyskupų konferencija taip pat yra pateikusi tam tikras instrukcijas. Prisipažinsiu, festivalio organizavimo pradžioje, nebuvau susipažinusi su šiais nurodymais. Ištaisiau šią klaidą. Necituosiu papunkčiui, tik pasakysiu – bažnyčia pritaria vargonų muzikos koncertams nustatytomis valandomis, nes jie padeda lankytojams ir turistams geriau suprasti šventą bažnyčios pobūdį. Ir dar – įėjimas į bažnyčioje vykstantį koncertą turi būti laisvas ir nemokamas.

VII. Vargonai

Laudate eum in psalteria & cithara / Laudate eum in tampano & choro / Laudate eum in chordis & organo / Laudate eum in cymbalis bene sonantibus. Tai psalmės posmas užrašytas mūsų bažnyčioje ir nusakantis bažnytinės muzikos paskirtį: šlovinti Viešpatį, arfų, būgnų, vargonų ir chorų muzika. Mūsų vargonai skamba jau 135-erius metus. Vargonų instrumentas – pilnas paslapties. Nesistengiu jos išlukštenti. Žaviuosi jais, ir tiek. Girdžiu, kaip juos giria atlikėjai, kad minkšti, švelnaus tembro, autentiški, mechaniniai (pasirodo, yra elektrinių). O kaip prižiūrėti! Tai vargonininko Justino Šapolos nuopelnas. Ar viską galima sugroti mūsų vargonais? Tikriausiai techniškai pavyktų atlikti bet kokį kūrinį, bet ar pavyktų atskleisti visas kūrinio spalvas – nežinia. Visgi nesu sulaukusi atlikėjo atsisakymo atvykti koncertuoti dėl vargonų. Tik šiais metais estų vargonininkui teko pakoreguoti savo programą: išimti vieną kūrinį, nes jam pritrūko klavišų... kojoms. Visada maniau, taip ir rašė visi, kad „Walker" kompanijos vargonai Lietuvoje dveji – pas mus Rokiškyje ir Kaune. Su kokiu pasididžiavimu mes tai pabrėždavome. O pasirodo, ne! Vargonininkas Justinas vieną vakarą mums bederinant instrumentą tarė: „Visai ne dveji... – ir pradėjo vardyti: yra Upytėje...". Šmėstelėjo mintis, kad dar yra daug ką sužinoti. „Mūsų iš „Walkerių" – seniausi ir pagaminti pagal specialų užsakymą," – užbaigė jis. Rokiškio vargonai skamba 1444 vamzdžių, vamzdelių ir 24 registrų (24 garsų spalvos, kiekviena iš jų turi savo pavadinimą) dėka. Palyginimui, didžiausi Lietuvos Šv. Jonų bažnyčios vargonai turi 64 registrus ir 3925 vamzdžius. Jei nori suderinti visus 1444 vamzdžius, tam reikia visos savaitės. Todėl tai padaryti pavyksta tik vieną kartą, prieš festivalio pradžią. Prieš Žolinę. Vargonininkui Justinui reikalinga bent kelių žmonių pagalba. Gal galėtų derinti ir vienas, bet savaitė išsitęstų į mėnesį. Vargonai derinami ir prieš kiekvieną koncertą. Gal greičiau ne derinami,

Vokalistė Jurga Šeduikytė. Nuotr. iš Rokiškio kultūros centro archyvo

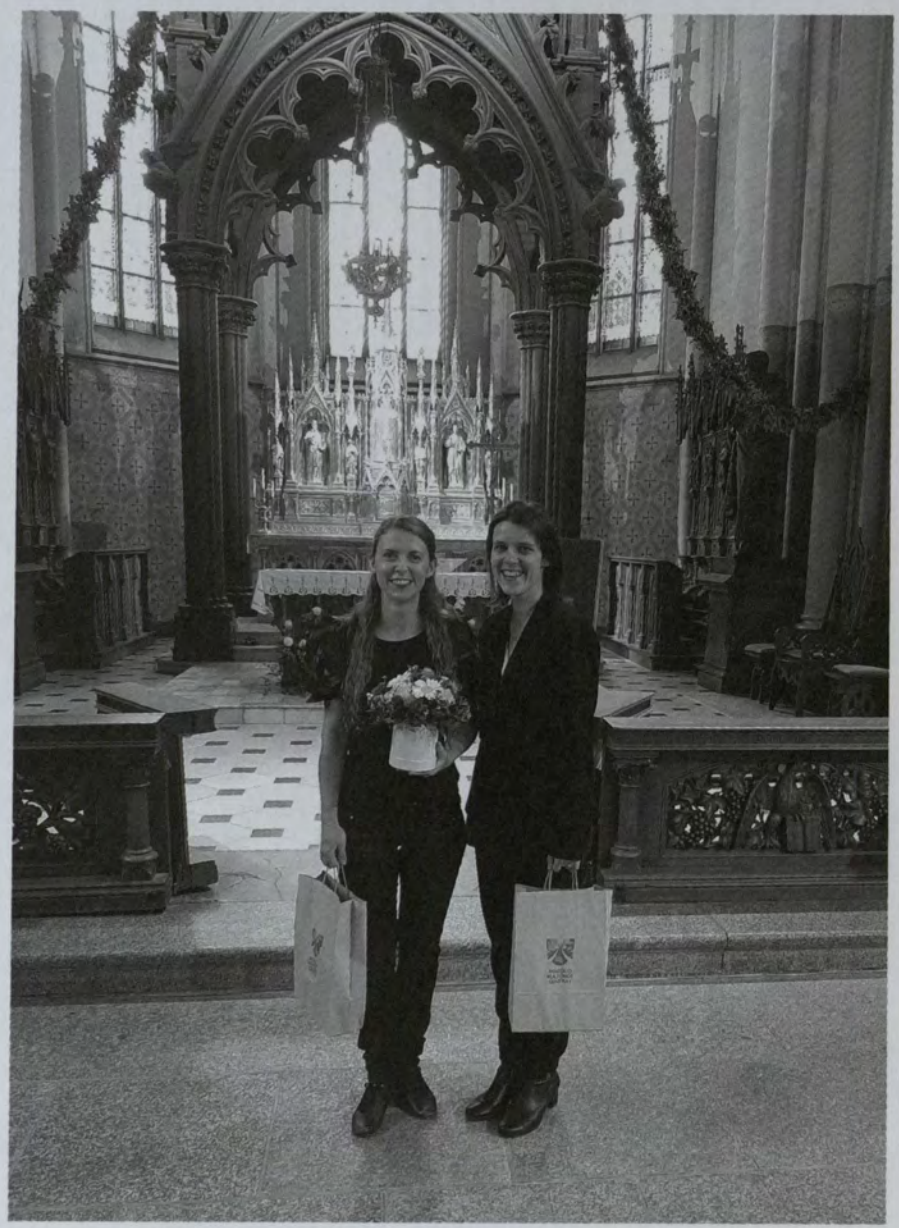
o tikrinami, nes perbėgama tik per 135 vamzdelius. Toks perbėgimas trunka apie 6 valandas. Jei rugsėjį naktinėsite po mūsų įspūdingą senamiestį ir pamatysite šviečiančius bažnyčios vitražus, nenustebkite, tai Justinas derina vargonus. Naktis – geriausias metas. „Ar žinai, kokios skulptūros puošia vargonus?“ – vieną naktį klausia manęs Justinas. Nespėlioju. Karalius Dovydas. Popiežius Grigalius. Šv. Cecilija. Ir dar du trimituojantys angelai. Iš tiesų vargonų ir pučiamųjų duetas yra vienas darniausių sąskambių.

VIII. Žvaigždės

Prieš prasidedant festivaliui, sulaukiau žurnalisto klausimo, kaip į festivalį pavyko pakviesti tokias žvaigždes kaip Jurga Šeduikytė ir Saulius Petreikis. Net atsilošiau. Pernai buvo choras „Ąžuoliukas“, bet tokio klausimo nebuvo. Kas yra žvaigždė? Man jie – žmonės. Talentingi žmonės. Jautrūs, dažniausiai paprasti ir kuklūs. Ir kaip bebūtų keista, jie patys suranda mūsų festivalį. Šių metų festivaliui įsibėgėjus, sulaukiau laiško, kuriame jaunas, bet jau didelę koncertinę patirtį turintis vargonininkas švelniai priekaištauja, kad jis labai norintis groti Rokiškio festivalyje, ne vienerius metus siekiantis to, bet niekaip nesulaukiantis kvietimo. Sutariam datą kitų metų rugsėjį. Atkaklumas žavi. Negaliu atsakyti. Jie ne žvaigždės, jie žmonės, gyvenantys muzika ir norintys ja dalytis. Tai žmonės, kviečiantys mus į muzikos susitikimus.

IX. Žmonės

Organizatoriai, partneriai, rėmėjai, muzikantai, vadybininkai, globėjai, klausytojai. Festivalio žmonės – vienas įdomiausių reiškinių. Stebiu juos. Partneriai ir rėmėjai – nematomi. Vadybininkai atvyksta retai, dažniausiai su jais bendrauju tik telefonu ar elektroniniu paštu. Šių metų festivalio globėjai – popiežius Jonas Paulius II ir dekanas Eimantas – visą laiką šalia. Abejoju, ar pavyks pateikti klausytojo portretą. Bet pabandysiu. Į sekmadienio muzikos susitikimus jie ateina lyg į šv. Mišias – susikaupę, ramūs, pailsėję. Yra tokių, kurie nepraleidžia nė vieno koncerto: odinėmis kelnėmis ir liemene vilkintis vyras, prieš koncertą visų pirma uždegantis žvakelę; žilagalvis senolis pasidabinęs šviesiu kostiumu, dažniausiai atsisėdantis nuošaliau nuo visų; jauna pora, nesidrovinti reikšti savo emocijas lingavimu į taktą ir „groti“ pirštais į medinį suolą ar retkarčiais sušunkanti „bravo“; garbaus amžiaus senjorė languotu kostiumėliu ir perlų karoliais – Genovaitė. Su Genute jau mezgasi draugystė. Ne tik labinamės, bet ir keičiamės smulkmenomis. Aš jai knygą apie Lymaną, o ji man juodojo šokolado. Genovaitė labai kalbi. Jei tik pavyksta, pakalbina kiekvieną atlikėją, nusifotografuoja kartu, įsigyja kompaktinę plokštelę.

Vargonininkės iš Latvijos Simona Sunepa (kairėje) ir Liga Dejus.
Nuotr. iš Rokiškio kultūros centro archyvo

Didžiąją gyvenimo dalį ji praleido Rokiškyje. Šiuo metu gyvena arčiau sūnaus – Širvintose. Festivalis Genovaitei – šventas reikalas. Sūnus neprieštarauja, atveža ją, ir ji kelias savaites lyg koks talismanas gyvena festivaliu. Atpažįstu mokytojus, muzikantus, gydytojus, prekybininkus, aktyvius visuomenininkus. Lymano proanūkį su žmona. Taip, taip, proanūkį. Nuoširdūs žmonės, pilni dėkingumo. Retai tarp klausytojų matau politikus ir kultūros darbuotojus. Suprantu juos, ir vieni, ir kiti perdegę nuo renginių. Atlikėjai – jautrūs žmonės, paisantys rašytų ir nerašytų mūsų festivalio taisyklių. Atsakingi, kruopštūs ir malonūs. Man jie lyg nežemiškos būtybės.... bet visgi žmonės. Talentingi žmonės. Virtuozai. Per paskutinį pokalbį su vargonininku Justinu supratau, kad yra dar viena grupė žmonių, apie kuriuos beveik nieko nežinau. Tai Rokiškio Šv. Mato evangelisto apaštalo bažnyčios vargonininkai. Steponas Dargis, Kęstutis Biveinis, Laimonas, Bronius ir kiti. Kyla mintis – šie žmonės verti, kad apie juos kalbėtume, rašytume. Laukia įdomus darbas.

Žiūrėdama į XXI festivalio programą džiaugiuosi. Iš naujo išgyvenu kiekvieną susitikimą. Jaučiuosi rami ir laiminga gavusi dovaną sutikti nuostabius žmones. Ir, kaip ir žadėjau straipsnio pradžioje, pristatau savo į atmintį įsirėžusį trejetuką.

Top 3

Simona Sunepa – vargonininkė iš Latvijos. Kol kas tai geriausia programa ir jos atlikimas, kokį esu girdėjusi per 4-erius metus! Jei festivalis turėtų *grand prix* – jis, be konkurencijos, atitektų Simonai. Tai buvo *tocatų* ir *fugų* šou nurovęs stogus. Kitąmet, sutarėm, Simona mus vėl nustebins.

Diana Encienė (*vargonai*) ir *Jurga* Šeduikytė (*vokalas*). Jurgos atlikimo maniera bei balso tembras atvėrė muzikos anapusybę. Šis koncertas pateisino muzikos meditatyvinę funkciją.

Sakralinis opusas „Vilties Mišios“, kurį atliko Šiaulių valstybinis choras „Polifonija“. Man chorinė muzika – tikriausias bendrystės simbolis, kai kelios dešimtys žmonių išgyvena vienį. Opusas sukrėtė ir priminė, kad gyventi tai yra duoti, o ne imti.

Kviečiu Jus, mieli skaitytojai, rugpjūčio 15-tą, kai vasara susitiks su rudeniu, ateiti į susitikimus su muzika.

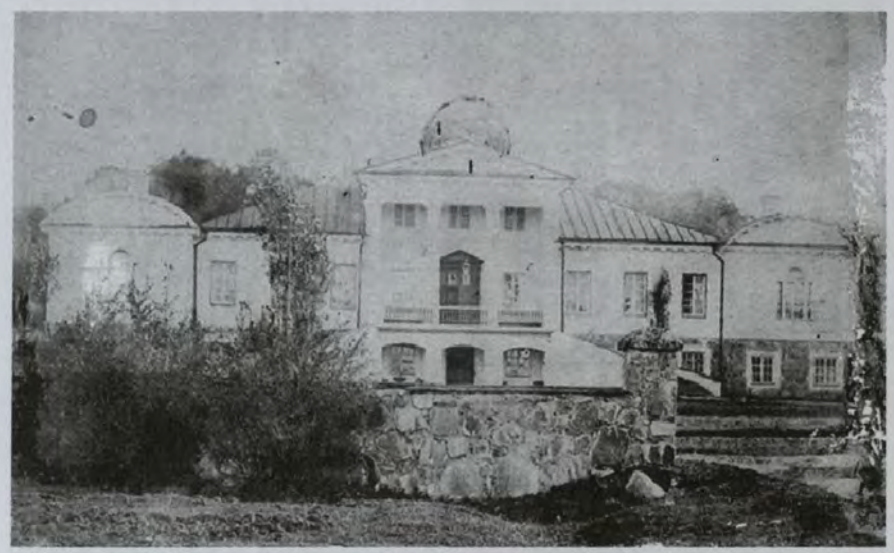
Rokiškio miesto raida ir urbanistikos paveldo apsauga iki 1990 metų

SIMONA STRUMSKYTĖ
Rokiškio krašto muziejaus muziejininkė

Rokiškio pertvarkymą pagal klasicistinio plano principus pirmiausia reikėtų sieti su Tyzenhauzų gimine – apie 1770 metus. Tyzenhauzams nusprendus savo rezidenciją perkelti čia, buvo nutarta radikaliai pertvarkyti ir patį miestelį. Rokiškyje, beveik tuščioje miestelio dalyje, į rytus nuo bažnyčios buvo suprojektuota ilga stačiakampė turgaus aikštė, tapusi pagrindine kompozicijos ašimi, vakarų pusėje ją užbaigė bažnyčia ir varpinė, o kitame aikštės gale atsidūrė dvaro rūmai. Antrąją kompozicijos ašį sudarė Vilniaus–Rygos kelio kryptimi nutiestos Kamajų ir Čedasų gatvės. Rokiškis buvo pertvarkytas viduramžių miestų principu, kuomet naujasis miestas buvo prijungtas prie senojo, tačiau senoji dalis neperstatyta, nekeistas jos užstatymas ir gatvių tinklas[1]. Svarbu pabrėžti ir tai, kad dvaro rūmų pagrindinio fasado sienoje iškalta 1801 m. data leidžia manyti, kad miestelio perplanavimas ir klasicistinių rūmų statyba vyko vienu metu. Naujieji dvaro rūmai buvo vienaaukščiai su aukštais pusrūsiais, jų tūris susidėjo iš trijų dalių, centrinė dalis turėjo mezoniną su virš jo iškeltu kupolu. Rūmų parterinį aukštą ir mezoniną jungė keturių dorėninių orderio kolonų portikas su trikampiu frontonu, keturkampiai rizalitai žymėjo rūmų kampus[2].

Kas projektavo miestelį ir dvaro sodybą, iki šiol nėra žinoma, tačiau skirtingi tyrėjai pateikia skirtingas versijas. Gana dažnai miestelio perstatymo ir dvaro rūmų projektavimo nuopelnai priskiriami Laurynui Stuokai Gucevičiui. Iki šiol tai patvirtinančių dokumentų nerasta, tačiau dalis autorių teigia, kad, palyginus numanomus jo darbus Rokiškyje su kitais architekto kūriniais, matyti aiškus architekto braižas, panašios pastatų bei jų elementų proporcijos, kupolas dvaro rūmuose, orderis ir kitos detalės[3]. Kiti autoriai nurodo, kad A. Tyzenhauzas ir L. Stuoka Gucevičius buvo gerai pažįstami, todėl šis galėjo rekomenduoti architektą savo sūnėnui I. Tyzenhauzui, kuris Rokiškyje ruošėsi statyti naują rezidenciją[4]. Kita istorikų iškelta versija siejama su rūmų stilistika – vienaaukščius rūmus su mezoninu išplėtojo italas architektas Karlas Spampanis, todėl manyta, kad rūmai ne tik suprojektuoti itališkuoju stiliumi, bet ir nežinomo architekto italo[5], o I. Kačinskaitė nurodė, jog tai galėjo būti architektas Giuseppe de Sacco, projektavęs A. Tyzenhauzo rezidencijas Gardine, Pastoviuose bei dirbęs Gardino ekonomijos vyriausiuoju architektu[6]. Viena naujausių versijų rūmų projektavimo nuopelnus priskiria Sudervės bažnyčios statytojui dominikonui architektui Laurynui Bortkevičiui, kuris dirbo I. Tyzenhauzui statant Kalvarijas Skapiškyje[7], tačiau nesant tikslių archyvinių šaltinių, kurie galėtų pagrįsti miestelio pertvarkymo ir dvaro rūmų autorystę, visus šiuos svarstymus galima laikyti tik prielaidomis. Tuo pat metu išraiškingesnės architektūros statinių atsirado ir šalia naujai suformuotos turgaus aikštės. XIX a. pr. šalia jos pastatytas mūrinis prekybinis pastatas – ilgas trijų dalių prekybinis pastatas buvo sumūrytas iš lauko akmenų, pagrindinis fasadas simetriškas su centriniu rizalitu, kurio plokštumą skaido puskolonės, šoniniuose galuose stovėjo dorėninio orderio kolonos[8]. Be prekybos namų, svarbiausi aikštės pastatai buvo medinė austerija su 11 kolonų, stovėjusi priešais prekybos namus, bei medinis su 4 kolonomis ligoninės pastatas pietrytiniame aikštės kampe[9]. Šie statiniai pabrėžė, kad suplanuotoje miestelio dalyje vyrauja klasicizmas, aprėmino aikštę ir susiejo naujai suformuotą miestelio dalį su dvaro sodyba.

1864 m. miestelio centrinėje dalyje kilo gaisras, kurio metu sudegė medinė bažnyčia, todėl buvo imtasi naujų mūrinių maldos namų statybos darbų. Pirmajame etape, kurį inicijavo ir fundavo dvaro savininkas Reinoldas Tyzenhauzas, naujoji

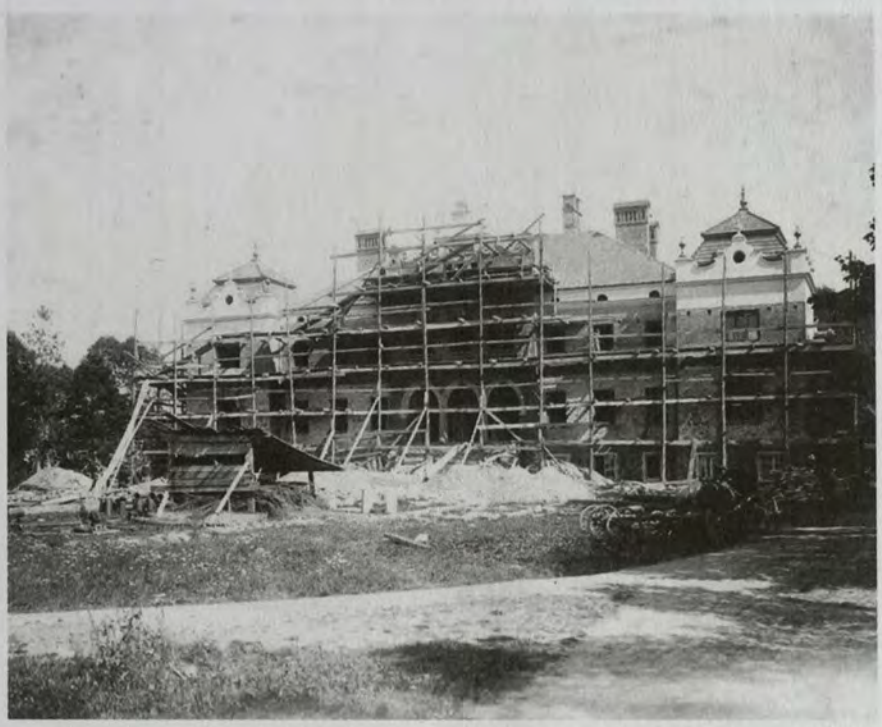
Klasicistiniai Rokiškio dvaro rūmai XIX a. II pusėje, Aleksandro Vladislovo Ignaco Oktavijaus de Šuazelio-Gufjė nuotr., RKM 1393

bažnyčia buvo statoma sudegusios vietoje, ji buvo tokio pat pločio, tik kiek ilgesnė, todėl šventorius vakarų pusėje buvo padidintas, jo forma tapo trapecinė, todėl teko pakeisti aikštės ir kelio į kapines sankryžą[10]. Naujoji bažnyčia buvo trijų navų stačiakampio formos statinys, tačiau palyginti kukli, be bokšto, tik su siluetą paryškinančiais laiptuotais skydais įėjimo ir presbiterijos pusėje. 1880 m., mirus R. Tyzenhauzui, jo sesuo Marija Pšezdzieckienė pradėjo ansamblio papildymo darbus. Buvo suformuotas trinaris ansamblis, kurio nariai buvo kontrastingi, bet atsveriantys vienas kitą – stačiakampis bažnyčios tūris (horizontalė), presbiterijos pusėje esantis varpinės bokštas (vertikalė) ir dešinėje pusėje stovinti kopyčia (cilindras) sudarė asimetrišką, bet griežtai sąlygotą junginį[11].

Galutinai klasicistinės ašies dominantės buvo suformuotos 1905 m. po dvaro rūmų rekonstrukcijos. Santūrias klasicistines formas rūmuose pakeitė stilizuotos barokinės ir gotikinės formos. Pastatas buvo paaukštintas, sumūrytas antras aukštas ir išplėstas šonuose pastačius vienaaukščius flygelius, vietoj monumentalaus portiko pagrindiniame fasade paliktos trys arkinės angos pirmo aukšto sienoje, vizualiai arkas tarsi pratęsė antro aukšto langai[12]. Naujieji dvaro rūmai tarsi atkartojo kitoje kompozicinės ašies pusėje buvusio bažnyčios komplekso architektūrą ir taip išryškino kompozicijos vientisumą, pagerino ryšį tarp dviejų pastatų bei sustiprino kompozicinės ašies poveikį miestelio centrinei daliai. Tačiau, kaip matyti iš amžininkų miesto gyventojų atsiminimų ir publikacijų tuometinėje spaudoje, tarp jų plytėjusi turgaus aikštė ir ją supę pastatai kūrė purvino ir prastai prižiūrimo miestelio įspūdį. Pavyzdžiui, leidinyje „Savivaldybė“ nurodoma, kad aikštė prieš karą buvo negrįsta, purvina, joje „telkšojo vandens liūnai, kuriuose plaukiojo antys ir žąsys, o prieš bažnyčią stovėjo kelios eilės skurdžių krautuvėlių“[13]. Tačiau ryškesni pokyčiai ir tvarkymo darbai prasidėjo jau tik nepriklausomoje Lietuvoje. Didėjant miesto gyventojų skaičiui, 1922 m. pradėtas įgyvendinti Rokiškio plėtros planas, kuriame naujos gatvės turėjo darniai susisieti su senosiomis, o 1924 m. buvo pradėta Rokiškio dvaro žemių parceliacija. Jos metu nusavintos teritorijos į pietryčius nuo centro buvo atiduotos miesto reikmėms: naujai suplanuotoje teritorijoje skirti plotai miesto gimnazijai, sporto aikštynui, miesto valdybai, kalėjimui, miestiečių gyvenamiesiems namams[14]. Rokiškio išvaizdą keitė ne tik miesto plėtra į dar neužstatytus plotus, bet ir prasidėję tvarkymo darbai. Prieš karą menkai prižiūrėtas miestelis tarpukariu miesto valdybos iniciatyva buvo planingai tvarkomas. Mieste imtos grįsti gatvės, 1926 m. pradėtas ir cementinių šaligatvių dėjimas. Pirmiausia jie sudėti aikštėje, vėliau visose gatvėse iš eilės, o jau 1933 m. „Lietuvos aide“ nurodoma, kad „sutvarkytas beveik visas senasis miestas, išskiriant Kapų rajoną, kur liko dar neišgrįstos kelios nedidelės gatvės“[15]. Vis dėlto bene svarbiausias senosios miesto dalies tvarkymo akcentas buvo aikštės pertvarkymas – jos dalyje prie bažnyčios buvo įrengtas skveras su medeliais ir gėlynais, o jo viduryje 1931 m. pastatytas Roberto Antinio sukurtas Nepriklausomybės paminklas, kuris vaidino svarbų vaidmenį bažnyčios–aikštės–dvaro ašyje. Jis tapo mažesniu kompozicinės ašies akcentu bei organizuojančiu šalia bažnyčios esančios aikštės dalies dėmeniu.

Svarbu ir tai, kad iki karo centrinėje dalyje vyravusius medinius namus ėmė keisti mūriniai pastatai, didėjo statinių tūriai, atskirose gatvių atkarpose išryškėjo vientisas užstatymas, pabrėžiantis plano kompoziciją ir aikštės proporcijas. Kaip matyti iš Rokiškio centrinės dalies urbanistinių tyrimų, laikotarpiu tarp XX a. 3 d. pab. ir XX a. 4 d. pab. aplink centrinę aikštę buvo statoma intensyviausiai nuo klasicistinio Rokiškio miesto plano suformavimo, o tarp naujų statinių aiškiai vyravo mūriniai, tačiau šiaurinėje ir pietinėje aikštės dalyse iškilo ir keletas medinių pastatų. Didėjo ir naujai statomų pastatų aukštis – šalia vyravusių vienaaukščių ėmė atsirasti dviaukščių ir triaukščių statinių, kurie tapo

svarbiais centrinės miesto dalies architektūriniais akcentais. Šiuo metu buvo rekonstruota ir keletas statinių, statytų XIX a. pab., daugiausia tokių namų stovėjo prie bažnyčios, šiaurinėje aikštės dalyje[16]. Naujieji pastatai nepakeitė klasicistinio plano, buvo statomi laikantis statybos linijos, todėl padidėjęs užstatymo tankumas tik paryškino taisyklingą Rokiškio planą, o sutvarkius aikštę, iš jos išvalius menkaverčius namus ir jos prieigose pastačius aukštesnių pastatų buvo išryškintos aikštės erdvės. Vis dėlto, statant naujus statinius centrinėje miesto dalyje, neišvengta ir klaidų – 1928 m. rytinėje aikštės pusėje atsiradęs banko pastatas atsidūrė tarp bažnyčios, aikštės ir dvaro rūmų ir pablogino ryšį tarp kompozicijos ašies dominančių, atitolino dvaro rūmus ir sumažino jų vaidmenį miesto plano kompozicijoje.

Rokiškio dvaro rūmai rekonstrukcijos metu, 1904–1905 m. Autorius nežinomas, RKM 1396

Vis dėlto tarpukariu pagrindiniai architektūriniai elementai, kaip paveldo objektai, dar nebuvo įvertinti. Didžiausias dėmesys buvo skirtas pagrindinei miestelio dominantei bažnyčiai. Jau tarpukariu buvo suprastas jos išskirtinumas ne tik mieste, bet ir visoje Lietuvoje – kaip viena įspūdingiausių bažnyčių ji buvo vertinama tiek šio laikotarpio leidiniuose, tiek periodinėje spaudoje. Leidinyje „Lietuvos miestai. Bendri istorijos bruožai", išleistame 1932 m., Rokiškio bažnyčia įvardijama kaip savo grožiu visoje Lietuvoje išsiskirianti bažnyčia, architektūra, įrangos turtingumu prilygstanti maldos namams Prancūzijoje, Italijoje ir kituose Europos miestuose[17]. Tačiau kiti objektai ne tik nesulaukė įvertinimo, bet dar ir buvo keičiami, pavyzdžiui, prie prekybos namų rytinės sienos buvo pristatytas neišraiškingos architektūros vieno aukšto priestatas, kuriame įsikūrė parduotuvė, tačiau naujasis statinys visiškai nesiderino prie bendro prekybos namų vaizdo, ardė šio pastato harmoniją[18]. Svarbu ir tai, kad prastesnės būklės objektai būdavo ne tvarkomi, o tiesiog griaunami, kaip įvairiose miesto vietose stovėjusios kalvarijų kelio koplytėlės. Jų nepriežiūra lėmė, kad tarpukariu jos pradėjo griūti, dingo koplytėlių kryžiai ir šventi paveikslai, išvirto akmenys, o nesiėmus veiksmų jas išsaugoti, buvo tiesiog nugriautos[19].

Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, pirmiausia susirūpinta miesto tvarkymu, be to, okupavus Lietuvą, išryškėjo okupantų siekis iš pagrindų pertvarkyti politinį, ekonominį ir socialinį gyvenimą, todėl keitėsi ir požiūris į paveldo objektus. Rokiškio dvaro sodybos pastatai atiteko tarybiniam ūkiui ir buvo menkai prižiūrimi. Iš 1948 m. dvaro sodybos apžiūros akto matyti, kad pastatai buvo labai apleisti: kairioji rūmų dalis paversta grūdų sandėliu, nuo kurių svorio įlūžo lubos, per stogą tekantis vanduo sugadino lubas ir sienas, rankų darbo durys buvo užkalinėtos lentomis, abipus rūmų stovėjusios oficinos paverstos sandėliais ir tvartais, sodybos vartai sulankstyti, dvaro parkas sunykęs[20]. Tačiau būtent šiuo laikotarpiu pradėti organizuoti pirmieji tvarkymo darbai: buvo nutarta iš rūmų iškelti tarybinį ūkį, o dvarą ir parką perduoti Rokiškio kultūros namams, taip pat numatyta skirti lėšų jų pataisymui[21]. Nors rūmus perdavus kultūros skyriui, numatyta juos restauruoti, tačiau iš archyvinių dokumentų matyti, kad buvo susidurta su problemomis: iki galo nepasidalyta, kuri teritorija ir pastatai priklauso tarybiniam ūkiui, o kuri – kultūros namams. Tarybiniam ūkiui vis dar priklausė centrinius rūmus supę statiniai, todėl rūmai, parkas ir toliau buvo neigiamai veikiami tarybinio ūkio veiklos, o neorganiškas teritorijos padalijimas darė didžiulę žalą visam ansambliui[22]. Tvarkymo darbai paspartėjo tik 1952 m., kuomet į rūmus buvo įkeltas muziejus, tačiau realiai dvaro priežiūra pagerėjo tik 8 deš. pabaigoje, tam didelę įtaką turėjo ir tai, jog nuo 1979 m. visi ansamblio statiniai atiteko vienam savininkui – krašto muziejui, o tai turėjo palengvinti pastatų tvarkymą, tačiau net ir tada darbai vyko lėtai, nekokybiškai. Svarbu ir tai, kad didžiausias dėmesys buvo skirtas tiems

Nepriklausomybės (tuo metu Tarybų) aikštė, 1989 m., G. Miknevičienės nuotr., VRVA, f. 1019, ap. 12, b. 16753, l.70

dvaro sodybos pastatams, kurie buvo pritaikyti muziejaus reikmėms, pirmiausia, dvaro rūmams ir oficinoms, tačiau tie statiniai, kuriems nenumatytas joks pritaikymas, stovėjo tušti ir nebuvo remontuojami, todėl pastarųjų būklė buvo labai prasta. Pavyzdžiui, prie vartų stovėjusio sargo namelio sunykimo laipsnis 9 deš. vid. siekė 70 proc., statinio sienos buvo ištrupėjusios, langai užkalti, pastatui buvo reikalingas skubus remontas[23]. Paradoksali situacija susidarė alaus daryklos pastate – per visą sovietmetį jis buvo saugomas kaip senieji dvaro rūmai, vadinamoji Krošinskių pilaitė, nes iki 1988 m. nebuvo atlikti jokie pastato tyrimai. Nors statinys turėjo respublikinės reikšmės paminklo statusą, tačiau realių veiksmų jį apsaugoti nebuvo imtasi. Pastatas priklausė buitinio gyventojų aptarnavimo dirbtuvėms, kurios be projektų ir leidimų atliko daugybę pertvarkymų: buvo prakirstos naujos angos langams, vienaaukštės pastato dalies pastogėje įrengtas antras aukštas, 1968–1969 m. išmūryta nauja paaukštinta sienos dalis iš baltų silikatinių plytų, o visi darbai atlikti be jokios archeologinės priežiūros[24].

Panašioje situacijoje atsidūrė ir prekybos namų pastatas, nors jam taip pat suteiktas architektūros paminklo statusas, tačiau jam išsaugoti atlikti tik smulkūs remonto darbai, jis nemažai pertvarkytas. Iš XX a. 7 deš. vid. pastato nuotraukų matyti, kad prekybos namų išvaizda labai prasta – namas dėl saugumo aptvertas tvorele, pagrindiniame fasade matyti išdaužyti langai, ištrupėjęs čerpių stogas, vidurinėje dalyje čerpės pakeistos šiferiu[25]. Tokia pastato nepriežiūra ir savalaikio remonto neatlikimas lėmė, kad 1967 m. nugriuvo priekinio fasado karnizas, viena moteris žuvo, o kita buvo sužeista. Tik po šio įvykio imtasi minimalių tvarkymo darbų avarinei būklei pašalinti: paremontuota stogo konstrukcija, nugriautas karnizas, nutinkuotas fasadas, tačiau didesni restauravimo darbai šiuo laikotarpiu taip ir nepradėti[26]. Didesnis dėmesys statiniui skirtas tik sovietinio laikotarpio pabaigoje, kuomet 1989 m. jame norėta suprojektuoti kavinę ir parduotuvę, tačiau matyti, kad jo būklė nuo 1971 m. buvo pakitusi minimaliai – nugriauti prekybos namus supę mediniai sandėliai, bet jų vietoje iškilo mūriniai priestatai, pats pastatas buvo gana prastos būklės[27], tačiau pritaikymo ir tvarkymo darbai taip ir nebuvo įgyvendinti.

Geriausiai prižiūrimas paveldo objektas Rokiškyje buvo bažnyčios kompleksas, didžiausią įtaką tam darė išskirtinė ansamblio architektūra, jo vertinimas atsispindėjo ir realiuose tvarkymo bei apsaugos darbuose. Bažnyčios kompleksas buvo nuolat tvarkomas, todėl nepasiekė tokios būklės, kokią įgavo dvaro pastatai, nors karo metu išdužo bažnyčios vitražai bei buvo apgadintas stogas, tačiau pastatas buvo greit sutvarkytas, be to, per aptariamąjį laikotarpį pastatas nuosekliai tvarkytas. Vien per 6 deš. buvo nudažyti vartai, pradėti restauruoti vitražai, įstiklinti bokšto langai, etapais restauruotas pats bokštas ir bažnyčią su varpine jungęs tiltelis[28].

1954 m. parengtas Rokiškio miesto generalinis planas. Jame planuota tik gyvenamoji zona be geležinkelio stoties gyvenvietės, pramonės ir transporto teritorijų. Miestas numatytas plėsti į rytus ir vakarus: planuojamoje teritorijoje suformuoti 6 nauji kvartalai, juose numatyta statyti tik sodybinius namus bei suformuoti taisyklingą gatvių tinklą. Nors centrinėje dalyje didesnių statybos darbų nenumatyta, tačiau rytinėje aikštės dalyje pagal projektą buvo pastatytas dar vienas namas, kuris beveik visai užstojo dvaro rūmus, suardė ryšį tarp ašies dominančių, sumažino klasicistinio plano poveikį senajai miesto daliai[29]. Be šių pertvarkymų, generaliniame plane buvo numatyta ir aikštės rekonstrukcija: jos dalyje prie bažnyčios prisodinta medžių, kurie laikui bėgant užgožė aikštės tūrį bei paminklą, paslėpė kompozicinės ašies dominantes – bažnyčią ir dvaro rūmus.

1961 m. sudarytas dar vienas generalinis planas, jame miestą numatyta plėsti pietų kryptimi: prie

Naujos statybos Respublikos gatvėje, 1989 m. Nuotr. G. Miknevičienės, VRVA, f. 1019, ap. 12, b. 16755, l.36

geležinkelio suplanuotas pramonės rajonas, prie pietinės miesto užstatymo ribos – daugiabučių rajonas, ant šios ribos – naujasis miesto centras, kuriame turėjo iškilti daugiaaukštis administracinis pastatas, paštas, daugiabučių gyvenamųjų namų masyvas, prekybos centras, kultūros namai ir kitos administracinės įstaigos. Plane numatytas taisyklingas gatvių tinklas, atitinkantis vietovę ir senojo planavimo tradiciją. Istorinis centras šia kryptimi neplėtotas, o miesto dalį tarp jo ir naujojo centro, XVIII a. pab.–XX a. vid. užstatytą mediniais namais, numatyta rekonstruoti, o sodybinius namus pakeisti daugiabučiais[30]. Nemažą poveikį Rokiškio miesto vaizdui turėjo ne tik daugiabučiai, bet ir naujojo centro įkūrimas perspektyvinės miesto teritorijos geometriniame centre, tuo labiau, kad buvo pastatytas kitas stambus akcentas, ne tik paveikęs miesto siluetą, bet ir sumenkinęs istoriniame centre buvusios bažnyčios, iki tol vienintelės miesto dominantės, vaidmenį[31]. Naujajame centre statyti mūriniai, stambių tūrių pastatai ženklino sovietinės valdžios propaguotus modernumo ir naujumo principus. Todėl pietinėje miesto pusėje iškilęs centras tapo reprezentacine miesto dalimi, o joje sutelkus funkciniu požiūriu svarbiausias įstaigas (paštą, kultūros namus ir mokyklą), palaipsniui naujasis centras ėmė nustelbti senąjį. Pastarojo vaidmuo buvo sumažintas ne tik funkciniu, bet ir plano požiūriu – Rokiškio centrinė miesto dalis paskendo tarp silikatinių plytų pastatų, iškilę daugiaaukščiai, garažų, pramoninių ir ūkinių statinių masyvai aplink senąją miesto dalį sukūrė disharmoniškas zonas, buvo sunaikinta iki tol buvusi užstatymo struktūra[32]. Tai lėmė, jog iki tol iš bet kurios pozicijos miestelio siluete dominavusi bažnyčios panorama išliko tik keliose miesto dalyse – iš šiaurės rytų ir vakarų. Kitų autentiškų miesto senojo silueto erdvių beveik neliko, be to, senoji ir naujoji miesto dalys taip ir liko atskirtos, nebuvo rasta būdų joms harmoningai sujungti.

Nepaisant tokių pokyčių, 1969 m. Rokiškiui buvo suteiktas vietinės reikšmės urbanistikos paminklo statusas, tačiau nebuvo atlikti jokie urbanistinio paminklo tyrimai. Todėl neišsiaiškinta, kokios gatvės ar jų atkarpos turi būti saugomos, nenustatytas paminklo susiformavimo laikas, apsaugos zonų ribos, statybos režimas saugomose teritorijose, neatsižvelgiant į istorinį užstatymą senojoje miesto dalyje ir toliau vyko statybos. Bene labiausiai paveldosauginiu požiūriu mieste nukentėjo senąjį ir naująjį centrus turėjusi sujungti Respublikos gatvė. Joje, įgyvendinant generalinio plano sprendinius, buvo griaunami mediniai namai, kuriuos turėjo pakeisti kelių aukštų gyvenamieji ir visuomeniniai mūriniai pastatai. Kadangi naujasis centras buvo pastatytas Respublikos gatvės ašyje, gatvėje vyraujanti medinė architektūra neatitiko naujosios miesto dalies kuriamo vaizdo. Kita vertus, nebuvo įvertinta šios gatvės vertė ir reikšmė bendrai miesto panoramai, nes ji buvo numatyta kaip dviejų centrų jungtis. Kai gatvėje ėmė dominuoti mūriniai namai, susilpnėjo gatvės

ryšys su senąja miesto dalimi, o tai galėjo būti viena priežasčių, kodėl taip ir nepavyko rasti būdų kuo darniau sujungti abu miesto centrus[33]. Net ir neįgyvendinus dalies numatytų projektų, iki tol vyravęs sodybinis užstatymas kai kuriose Respublikos gatvės atkarpose sunyko, jų vietoje rajono valdžios nutarimu buvo pastatyti mūriniai daugiaaukščiai pastatai, kurie formavo naujus kvartalus, sunaikino istorinės miesto dalies morfostruktūrą, užstojo iki tol šiai miesto daliai būdingo užstatymo fragmentus[34].

Nors daugiausia statyta pietinėje miesto dalyje, tačiau naujų mūrinių pastatų atsirado ir senojo miesto prieigose. A. Miškinio duomenimis, beveik du šimtai namų buvo pastatyti į šiaurę ir šiaurės vakarus nuo centrinės aikštės prie Kudirkos, Pagirio, Dariaus ir Girėno, Kurkliečio, Kosmonautų gatvių, į pietus – prie Pionierių ir Gedimino gatvių, į vakarus – Pandėlio gatvės gale, kelios daugiabučių gyvenamųjų namų grupės susidarė prie K. Požėlos gatvės, kuri ribojosi su centrine miesto aikšte[35], nors tarp naujai statomų pastatų vyravo sodybinis medinis ir mūrinis užstatymas, kuris tiko istorinės miesto dalies panoramoje, tačiau šalia jų iškilo ir kelios daugiaaukščių gyvenamųjų namų grupės, kurios ryškiai išsiskyrė iš senosios miesto dalies kraštovaizdžio.

Nors Rokiškio miesto istorinėje dalyje naujieji pastatai nepradėjo agresyviai vyrauti aikštės erdvėje, o centrinės dalies planas nebuvo pakeistas, tačiau tipiniai, stambūs statiniai gana ryškiai išsiskyrė istorinių pastatų fone. Miesto valdžios iniciatyva, reaguojant į naujus gyventojų poreikius, dalis naujųjų pastatų, šalia aikštės iškilusių dar 7 deš. II pusėje, nesiderino aikštės erdvėje, išsiskyrė savo tūriais, dalis jų, kaip kino teatras ir universalinė parduotuvė, buvo pastatyti nesilaikant istoriškai susiformavusios statybos linijos. Be naujų statinių, buvo rekonstruota ir dalis senųjų. Didžiausią įtaką bendram aikštės vaizdui padarė kai kurių akmens mūro pastatų užtinkavimas, tai sumenkino savitus senojo miesto centro bruožus[36]. Nors daugiausia stambių tūrių pastatų centrinėje dalyje atsirado keleri metai prieš tai, kai Rokiškis buvo paskelbtas urbanistikos paminklu, tačiau tipinių namų statyba nesibaigė ir tada, kai miesto centrui buvo suteiktas paminklo statusas. Pažymėtina, kad būtent po to, kai Rokiškis pateko į vietinės reikšmės urbanistikos paminklų sąrašą, šalia aikštės iškilo pats stambiausias pastatas aikštės erdvėje – 1971 m. šiaurinėje aikštės pusėje, visai šalia alėjos, buvo pastatytas trijų aukštų, plokščiu stogu ir neišraiškinga architektūra pasižymintis buitinio gyventojų aptarnavimo kombinato pastatas, kurio dydis smarkiai išsiskyrė iš šalia stovėjusių senųjų pastatų. Jame tilpo kirpykla, siuvykla, fotoateljė, laikrodžių taisykla, parodų salė ir daugybė kitų įstaigų, kurios netiko prie istoriškai susiklosčiusių centrinės miesto dalies pastatų funkcijų[37]. Nebuvo prižiūrimi ir senieji, architektūrinę bei istorinę vertę turintys pastatai – tų pačių metų pabaigoje pertvarkytas XIX a. pab. aikštės kampe pastatytas L raidės formos viešbutis, jo dalis prie aikštės buvo rekonstruota, o dalis, likusi Respublikos gatvėje, nugriauta, prie senojo viešbučio pastato buvo prijungtas trijų aukštų standartinės architektūros statinys, kuriame ir toliau veikė viešbutis ir parduotuvė[38]. Po tokios rekonstrukcijos iki tol kaip svarbus centrinės miesto dalies akcentas buvęs pastatas prarado autentiškumą, tapo neišraiškingu, iš dviejų skirtingos architektūros pastatų sulipdytu statiniu, mažai besiderinančiu prie senosios architektūros. Naujieji pastatai mažiausiai pakeitė pačią seniausią miesto dalį – teritorijas už bažnyčios, jose ir toliau vyravo mediniai namai, o nauji pastatai vakarinėje miesto dalyje savo dydžiu neišsiskyrė iš senųjų.

Pirmieji urbanistiniai tyrimai istorinėje Rokiškio dalyje atlikti tik 1975 m., jiems vadovavo A. Miškinis. Šių tyrimų pagrindu buvo patikslinti saugomi elementai, numatytas statybos režimas, apibrėžtos Rokiškio urbanistikos paminklo ribos. Urbanistikos paminklo ribomis siūlyta laikyti teritoriją, susiformavusią nuo XVIII a. pab.–XIX a. pr., kuomet buvo realizuotas klasicistinis miesto centro planas, iki XX a. pr., kuomet šis planas buvo išvystytas. Naujų gatvių išplanavimas pritaikytas prie senųjų, buvo pastatyti svarbiausi centrinės miesto dalies pastatai. Į urbanistikos paminklo teritoriją taip pat buvo įtrauktos Respublikos ir Vytauto gatvės, kurios buvo nutiestos pertvarkant miestelį klasicistiniais plano principais. Į paminklo teritoriją pateko ir keletas gatvių, kurios susiformavo kitu neapibrėžime nurodytu laikotarpiu; tačiau turėjo didelę įtaką pačiam planui. Tai XV–XVI a. susiformavusios, senojoje dalyje po miestelio plano pertvarkymo likusios Kęstučio, Kapų, Pandėlio gatvės, taip pat K. Požėlos ir Vilniaus gatvės, nutiestos XX a. 3 deš.[39], kurios, įsijungusios į aikštę, paryškino jos planą. Urbanistikos paminklo tyrimų metu kaip saugomi elementai buvo nurodyti centrinės Rokiškio dalies gatvių tinklas, aikštės planas ir jos padėtis aplinkinių gatvių atžvilgiu, pastatų išdėstymas. Kaip saugomi įvardinti ir akmens mūro pastatai kaip suteikiantys savitumo miesto centrinės dalies planui. Saugomu elementu nurodyta ir aikštės tūrinė-erdvinė kompozicija be medžių, vadinasi, tokios būklės, kokia buvo XX a. pr.[40] Naujus statinius numatyta statyti vienoje linijoje,

Viešbučio pastatas Nepriklausomybės (tuometinėje Tarybų) aikštėje, 1989 m., G. Miknevičienės nuotr., VRVA, f. 1019, ap. 12, b. 16753, l.66

pastatai turėjo būti trijų aukštų. Aukštesnių pastatų aplink aikštę tuo laikotarpiu ir nebuvo iškilę. Tipinių pastatų statyba turėjo būti apribota, o esant būtinybei, statiniai turėjo būti pritaikyti uždaram užstatymui, o ne dominuoti aikštės erdvėse[41].

Tačiau 1978 m. Miesto statybos projektavimo institute parengtas Rokiškio centro užstatymo projektas paveldosauginiu požiūriu buvo visiškai netinkamas ir prieštaravo urbanistikos paminklo tyrimo metu priimtoms nuostatoms – jo pagrindu imti statyti tipiniai penkiaaukščiai gyvenamieji namai, kurių tūriai ir laisvas išplanavimas brutaliai įsirėžė į paminklinės teritorijos audinį, suardė jį. Šis projektas neišsprendė ir transporto klausimo, todėl miesto centre trūko automobilių aikštelių, o sunkusis transportas kirsdavo aikštę ir taip ją žalojo[42]. Tačiau net ir atlikus miesto tyrimus ir išsiaiškinus saugomus centrinės dalies elementus, statybos šioje miesto dalyje vyko neatsižvelgiant į juos, paminklinę teritoriją neigiamai veikė su senąja architektūra disonuojantys naujų pastatų tūriai. Todėl reaguojant į šį miesto centro užstatymo projektą ir siekiant išsaugoti istorinės miesto dalies savitumus, 1989 m. architektė Giedrė Miknevičienė parengė Rokiškio urbanistinio paminklo ir jo centro regeneracijos projektą. Jame buvo pasiūlytas teritorijos zonavimas, patikslintos urbanistikos paminklo ir jo apsaugos zonų ribos, nustatyti teritorijos tvarkymo reikalavimai[43]. Projekte pirmą kartą pateiktas ir naujas urbanistikos paminklo apsaugos elementas – išskirtos atskiros zonos, kuriose, be bendrų apsaugos reikalavimų, buvo taikomi ir griežtesni, kiekvienai zonai pritaikyti reikalavimai. Kaip pirmoji zona išskirtas pagrindinis urbanistikos paminklo akcentas – centrinė miesto dalis aplink aikštę. Joje numatyta atkurti ankstesnį užstatymą, mažosios architektūros elementus ir aikštės erdves, tačiau kitus darbus, išskyrus remontą ir konservavimą, vykdyti draudžiama. Antrąja zona tapo dvaro sodybos teritorija, šios zonos išskyrimas parodė, kad dvaro sodyba imta vertinti kaip integrali urbanistikos paminklo dalis. Šioje zonoje numatyta parengti abiejų dvarų teritorijos tvarkymo projektą (iš čia matyti, kad net ir po 1988 m. atliktų istorinių-meninių alaus daryklos pastato tyrimų, jis ir toliau buvo neteisingai įvardijamas kaip buvę dvaro rūmai). Alaus daryklos pastato teritorijoje, be restauravimo darbų, numatytas ir vėjo malūno, kaip svarbaus erdvinio akcento, atstatymas, numatyta nugriauti šalia stovėjusius gamybinius pastatus, garažus, sandėlius. Trečiąja zona tapo seniausioji miesto dalis už bažnyčios, kurioje likę tik mediniai namai. Siekiant išsaugoti „kaimo gatvės mieste“ vaizdą, joje numatyta išlaikyti esamą sklypų sistemą, statyti pastatus viena linija, nedidinti rekonstruojamų pastatų gabaritų, pageidautina statybų medžiaga – mediena. Kaip atskira zona (ketvirtoji) išskirta ir Respublikos gatvė, kurioje numatyta išsaugoti ilgesnius medinio užstatymo fragmentus. Tokia pozicija

kardinaliai skyrėsi nuo dar prieš porą dešimtmečių gyvavusio požiūrio į šios gatvės užstatymą ir medinių namų griovimą. Pirmą kartą nuo Rokiškio centrinės dalies paskelbimo urbanistikos paminklu buvo įvertinta ir gamtinio kraštovaizdžio įtaka istorinei miesto daliai, todėl gamtinė situacija buvo išskirta kaip penktoji zona. Projekte numatytas natūralaus Laukupio upelio slėnio atgaivinimas ir atkūrimas Laukupio slėnis ir ežeras su pakrantėmis turėjo atskirti senamiestį nuo naujų rajonų[44]. Tokių zonų išskyrimas turėjo palengvinti ir sustiprinti urbanistinio paminklo apsaugą, nes rūpintasi ne tik centrine aikšte, ją supusiais pastatais ir artimiausioms gatvėms, bet ir paminklo pakraščių teritorijoms. Be skirtingų zonų apsaugos pasiūlymų, buvo pateikti ir bendri urbanistikos paminklo atgaivinimo pasiūlymai. Numatyta išsaugoti miesto centro panoramą su pagrindine dominante bažnyčia, atkurti aikštės erdvių vaizdą iš jos pašalinus medžius ir taip sustiprinti ryšį tarp dvaro ir bažnyčios, atkurti istorinės miesto dalies užstatymo ritmą, kurį pažeidė nauji pastatai[45].

Minėtame Rokiškio urbanistinio paminklo ir jo centro regeneracijos projekte buvo pateikti trys jo sutvarkymo variantai. Pirmasis variantas pirmiausia buvo nukreiptas į kuo didesnį autentiško vaizdo atkūrimą, tačiau neatsižvelgė į miesto gyventojų poreikius. Pagal jį turėjo būti atkurtas XX a. 4 deš. pr. aikštės vaizdas, kuomet jau buvo pastatytas Nepriklausomybės paminklas, tačiau dar nebuvo nugriautas aikštėje stovėjęs šulinys. Remiantis ikonografine medžiaga norėta tiksliai atkurti aikštės išplanavimą. Turėjo būti atstatytas šulinys-fontanas, pašalinti medžiai, sukurtas vientisos aikštės įspūdis, tačiau nebuvo planuotas transporto judėjimas centrinėje miesto dalyje. Antrasis pasiūlymas buvo bandymas rasti kompromisą tarp paveldo apsaugos reikalavimų ir miesto gyventojų poreikių. Kadangi turgaus aikštės funkcija tapo nebereikalinga, aikštę numatyta padalyti į zonas. Aikštės dalis prie bažnyčios turėjo tapti iškilminga paminklo zona, nuo Vytauto ir Respublikos gatvių sankryžos iki Vilniaus gatvės turėjo atsirasti grįsta aikštės dalis, su aikštelėmis automobiliams ir vieta prekybai, likusi dalis turėjo būti skirta poilsio zonai su žaliais plotais. Ši zona turėjo sujungti centrinę, urbanizuotą, teritoriją su link dvaro vedančia gamtine zona. Remiantis šiuo planu būtų išlaikytas gana autentiškas centrinės miesto dalies vaizdas, bet kartu patenkinti ir miesto gyventojų poreikiai. Buvo pateiktas ir trečiasis variantas, tačiau ne kaip realiai įgyvendinamas projektas, o kaip teorinis bandymas sukurti darnų aikštės vaizdą. Pagal jį Nepriklausomybės paminklas turėjo būti perkeltas į kitą aikštės galą, taip būtų sukurta darni kompozicija – stambus vertikalus akcentas bažnyčia, mažoji vertikalė – paminklas, turgaus aikštėje ir dvaras[46]. Tačiau tokio plano nesiryžta įgyvendinti, nes nenorėta keisti Nepriklausomybės paminklo vietos, be to, šiame variante nebuvo numatytos kitos aikštės sutvarkymo galimybės.

Regeneracijos pasiūlymuose didelis dėmesys skiriamas ir aikštę supusiems pastatams kaip neatskiriamai urbanistinio paminklo daliai. Be jau buvusių architektūros paminklų – bažnyčios ir dvaro pastatų kompleksų bei prekybos namų pastato – į paminklų sąrašus siūlyta įtraukti ir keletą kitų aikštę supusių pastatų. Tai šiaurinėje aikštės pusėje šalia bažnyčios stovėję XIX a. pab. akmens mūro statiniai ir šalia jų pastatytas XX a. pr. medinis pastatas, XIX a. pab. akmens mūro statinys aikštės ir Vytauto gatvės kampe, J. Zameto namas ir viešbutis bei šalia jo prie aikštės stovėjęs raudonų plytų pastatas[47]. Siekiant suvienodinti centrinės miesto dalies architektūrą, planuota rekonstruoti ir tipinės architektūros statinius. Universalinė parduotuvė turėjo priminti čia stovėjusių medinių namų tūrį bei siluetą, o kino teatro priekyje numatyta pastatyti priestatą, kuris turėjo sulyginti jo statybos liniją su kitais pastatais, o suskaidyti fasadai ir kolonos turėjo atkartoti kitus aikštėje stovėjusius statinius[48]. Vis dėlto sovietiniu laikotarpiu didesni tvarkymo darbai nebuvo pradėti įgyvendinti, o atkūrus Lietuvos nepriklausomybę prasidėjo naujas paveldosaugos etapas, kurio metu vėl keitėsi požiūris į paveldą, jo apsaugą ir tvarkymą.

Nuorodos

[1] *Lietuvos architektūros istorija. Nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio*, t. 2. Sud. Jankevičienė A. Vilnius, 1994. p. 219.

[2] Čerbulėnas K. „Rokiškio sodybos architektūrinis ansamblis", *Statyba ir architektūra*, 1977, nr. 3, p. 31.

[3] Miškinis A. „Klasicizmas Rokiškyje ir Rietave", *Statyba ir architektūra*, 1969, nr. 9, p. 24.

[4] Mackevičienė O. „Dvaro istorija – miesto istorija", *Rokiškio kraštas. Padavimai, legendos, vietovardžiai*. Sud. Leščiova V. Rokiškis, 1999, p. 11.

[5] Pajedaitė I. „Rokiškio dvaro rūmai", *Rokiškis. Miestas, kraštas, žmonės*. Vilnius, 1999, p. 231.

[6] Kačinskaitė I. „Tyzenhauzų Rokiškio dvaro sodyba: istorinio vaizdo retrospektyva", *(Iš)koduota istorija architektūroje*. Sud. Butvilaitė R., Povilaitytė-Leliugienė R. Vilnius, 2017, p. 47.

[7] Baužienė M. „Rokiškio dvaras", *Lietuvos dvarai*. Sud. Abaravičius G., Baužienė M. ir kt., Kaunas, 2009, p. 97.

[8] *Lietuvos architektūros istorija. Nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio*, t. 2. Sud. Jankevičienė A., Vilnius, 1994, p. 403–404.

[9] Mackevičienė O. „Nepriklausomybės aikštė – Rokiškio širdis", *Rokiškio kraštas. Padavimai, legendos, vietovardžiai*. Sud. Leščiova V., Rokiškis, 1999, p. 13.

[10] Miškinis A. „Rokiškio miesto istorinė urbanistinė raida (iki 1969 m.)", *Rokiškis. Miestas, kraštas, žmonės*. Vilnius, 1999, p. 103.

[11] Lukšionytė-Tolvaišienė N. „Rokiškio bažnyčia: statybos istorija ir meniniai bruožai", *Rokiškis. Miestas, kraštas, žmonės*, p. 246–251.

[12] Pajedaitė I. „Rokiškio dvaro rūmai", *Rokiškis. Miestas, kraštas, žmonės*, p. 235.

[13] „Rokiškio miestas prieš ir po karo", *Savivaldybė*, 1932, nr. 8, p. 28.

[14] Baliulytė I. „Rokiškio centrinė dalis, istoriniai tyrimai", 1989. VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 3733, l.14.

[15] Malevičius J. „Rokiškio miestas. Praeitis, dabartis, švietimas, ūkis", *Lietuvos aidas*, 1933 rugsėjo 30, nr. 221, p. 2.

[16] Miknevičienė G., Overlingienė L., Viederis V. Urbanistikos pam. Rokiškio m. centras. Susipažinimas su objektu, 1989. VRVA, f. 1019, ap. 12, b. 16756, l.1.

[17] *Lietuvos miestai. Bendri istorijos bruožai*. Sud. Baltakevičius J. Šiauliai, 1932, p. 162–164.

[18] Rokiškio prekybos namai, Nepriklausomybės a. 8. Istoriniai tyrimai, 1989. VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 3748, 1.9.

[19] Nugriauti trobesiai. LCVA, f. 1622, ap. 6, b. 204, 1. 197.

[20] Architektūros paminklo patikrinimo aktas, 1948. Rokiškio dvaro rūmai. Raštai statybų ir restauracijos klausimais. RKM archyvas, byla nr. 10, p. 47.

[21] Dėl parko ir pastato perdavimo Kultūros–Švietimo įstaigų komitetui, Dokumentai apie dvarą ir parką (1946–1975). KPC archyvas, f. 5, ap. 1, s. v. 241, 1.5.

[22] Raštas Architektūros reikalų valdybos viršininkui prie LTSR Ministrų tarybos, 1950. Rokiškio dvaro rūmai. Raštai statybų ir restauracijos klausimais. RKM archyvas, byla nr. 10, p. 35.

[23] Biržų restauravimo dirbtuvių gamybinės bazės išplėtimo ekonominis pagrindimas. Rokiškio raj. architektūros ir istorijos paminklai, t. IV, 1985 m., VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 845, 1. 7–8.

[24] Dičiuvienė R. Buv. Rokiškio dvaro sodybos alaus daryklos pastatas (XIX a. I deš.). Istoriniai-meniniai tyrimai. 1988. VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 3745, 1. 8.

[25] Istorinė pažyma apie Rokiškio prekybos namus, 1969. VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 107, 1. 3.

[26] Dokumentų byla apie Turgaus pastatą, buv. Prekybos namai, 1956–1967. KPC archyvas, f. 3, ap. 1, s. v. 240, 1. 3–5.

[27] Rokiškio prekybos namai, Nepriklausomybės a. 8. Istoriniai tyrimai, 1989. VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 3748, 1. 9–13.

[28] Šv. Mato bažnyčia (1932–1974). KPC archyvas, f. 3, ap. 1, s. v. 242, 1. 1–25.

[29] Miškinis A. „Rokiškio miesto istorinė urbanistinė raida (iki 1969 m.)", *Rokiškis. Miestas, kraštas, žmonės*, p. 135.

[30] Miškinis A. Pasiūlymai miesteliams. Rokiškio urbanistinio paminklo tyrimas, istorinė-urbanistinė apybraiža, 1975. KPC archyvas, f. 5, ap. 1, s. v. 30, 1. 43.

[31] Ten pat, 1. 44–45.

[32] Miknevičienė G., Overlingienė L. Urbanistikos paminklas Rokiškio miesto centras. Urbanistiniai tyrimai, 1989. VRVA, f. 1019, ap. 12, b. 16757, 1. 7.

[33] Gasiūnas V. *Rokiškis*. Vilnius, 1978, p. 27.

[34] Rokiškio miesto istorinė dalis (u. k. 17102). Specialusis planas. Aiškinamasis raštas, 2011, p.7, [interaktyvus], in: http://testinis.kpd.lt/lt/node/1720, (2019 04 09).

[35] Rokiškis. Medžiaga pagal A. Miškinį. RKM archyvas, byla nr. 3, p. 21.

[36] Miškinis A., Pasiūlymai miesteliams. Rokiškio urbanistinio paminklo tyrimas, istorinė-urbanistinė apybraiža, 1975. KPC archyvas, f. 5, ap. 1, s. v. 30, 1. 45.

[37] „Greit įkurtuvės", *Spalio vėliava*, 1971 vasario 25, nr. 24, p. 1.

[38] „Pranešimas", *Spalio vėliava*, 1971 gruodžio 7, nr. 145, p. 1.

[39] Rokiškis. Medžiaga pagal A. Miškinį. RKM archyvas, byla nr. 3, p. 24.

[40] Ten pat, p. 24.

[41] Rokiškio urbanistinio paminklo tyrimas, paminklo ribų, vertingų elementų, apsaugos zonų ribų ir statybos režimo nuostatai, 1975. KPC archyvas, f. 5, ap. 1, s. v. 31, 1. 7.

[42] Miknevičienė G., Overlingienė L. Urbanistikos paminklas Rokiškio miesto centras. Regeneracijos pasiūlymai, Vilnius, 1989. VRVA, f. 1019, ap. 12, b. 16759, 1. 12.

[43] Baužienė M. „Rokiškis. Žvilgsnis per arką į dvarą ir bažnyčią", *Archiforma*, 2007, nr. 4, p. 86.

[44] Miknevičienė G., Overlingienė L. Urbanistikos paminklas Rokiškio miesto centras. Regeneracijos pasiūlymai. Vilnius, 1989. VRVA, f. 1019, ap. 12, b. 16759, 1. 11–15.

[45] Miknevičienė G., Overlingienė L. Urbanistikos paminklas Rokiškio miesto centras. Urbanistiniai tyrimai, 1989. VRVA, f. 1019, ap. 12, b. 16758, 1. 3.

[46] Miknevičienė G., Overlingienė L. Urbanistikos paminklas Rokiškio miesto centras. Regeneracijos pasiūlymai, 1989. VRVA, f. 1019, ap. 12, b. 16759, 1. 16–17.

[47] Miknevičienė G., Overlingienė L. Urbanistikos paminklas Rokiškio miesto centras. Urbanistiniai tyrimai, 1989. VRVA, f. 1019, ap. 12, b. 16757, 1. 12.

[48] Miknevičienė G., Overlingienė L. Urbanistikos paminklas Rokiškio miesto centras. Regeneracijos pasiūlymai, 1989. VRVA, f. 1019, ap. 12, b. 16759, 1. 19.

Tarnavęs Lietuvai ir žmogui...

VILĖ SARULIENĖ
Rokiškio krašto muziejaus muziejininkė archyvarė

Antanas Tumėnas, Steigiamojo, I-ojo ir II-ojo Seimų narys, II-ojo Seimo pirmininkas, 1924–1925 m. ministras pirmininkas ir teisingumo ministras, teisininkas, gimė 1880 m. gegužės 13 d. Kurkliečių kaime, Ragelių valsčiuje, ūkininkų Domininko Tumėno ir Rozalijos Danytės šeimoje.

Muziejininkė D. Grigorjevienė 1996 m. ekspedicinėje ataskaitoje apie A. Tumėną rašo: „Mažas būdamas jis išvyko į Vilnių pas savo motinos jaunesniąją seserį. Čia 1900 m. baigė berniukų gimnaziją ir Varšuvos universitete pradėjo studijuoti architektūrą, bet dėl lėšų trūkumo studijas metė ir įstojo į Sankt Peterburgo universiteto Teisės fakultetą“[1].

1909 m. baigė universitetą, o 1910 m. pavasarį buvo paskirtas į Zarasus Kauno apygardos teismo prisiekusiuoju advokatu. Zarasuose susibičiuliavo su gydytoju Domininku Bukontu ir abu įsijungė į visuomeninę veiklą. Jų pastangomis Zarasų bažnyčioje įvestos lietuviškos pamaldos, įkurta Dramos, muzikos, dainų ir literatūros draugija.

Pirmojo pasaulinio karo metais A. Tumėnas su kitais karo pabėgėliais pasitraukė į Rusiją. Ten buvo paskirtas Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpti Centro komiteto įgaliotiniu iš pra-

A. Tumėno buvusioje gimtinėje Rokiškio rajone Jūžintų seniūnijoje Kurkliečių kaime. Sodybos vietoje apsnigti laukai, 1996 m. gruodis. Nuotr. G. Dainio.

Rokiškio krašto muziejaus darbuotojai O. Mackevičienei apie buvusią sodybą pasakoja Juozas Kurklietis, 1996 m. gruodis. Nuotr. G. Dainio

Antanas Tumėnas su šeima. Nuotr iš RKM fondų

džių Pskove, vėliau Voroneže, dirbo įgaliotinio pavaduotoju ir patarėju teisės klausimais, rūpinosi ūkiniais karo pabėgėlių reikalais.

Gyvendamas Voroneže, A. Tumėnas vedė Janiną Kairiūkštytę, žinomo Lietuvos pedagogo, visuomenės veikėjo Juozo Kairiūkščio (1855–1937) dukterį.

Tumėnai susilaukė dviejų vaikų: sūnaus Vytauto ir dukros Danutės (1925–1992). Sūnus mirė mažametis, palaidotas Kauno kapinėse. Dukra Danutė mokėsi Vienos konservatorijoje, vėliau išvyko į JAV.

Antanas Tumėnas – vienas iš Lietuvių krikščionių demokratų partijos (Rusijoje) steigėjų ir Centro komiteto narių, o 1919–1925 m. Lietuvos krikščionių demokratų partijos Centro komiteto narys.

1918 m. A. Tumėnas grįžo į Lietuvą. Zarasuose su senu bičiuliu gydytoju Domininku Bukontu čia įsteigė „Saulės" progimnaziją. Buvo jos direktorius ir mokytojas. 1919 m. gegužės mėn. besitraukdami raudonarmiečiai A. Tumėną paėmė įkaitu. Iki 1919 m. liepos buvo kalintas Vilniaus, Daugpilio ir Smolensko kalėjimuose. Išlaisvintas apsigyveno Kaune.

Utenos rinkimų apygardoje kaip Lietuvos krikščionių demokratų partijos atstovas (partijos sąraše įrašytas pirmuoju numeriu) buvo išrinktas į Steigiamąjį Seimą (1920–1922).

„Antanas Tumėnas – buvo vienas iš aktyviausių Krikščionių demokratų bloko kalbėtojų Steigiamajame Seime, anot Danutės Blažytės-Baužienės: iš viso referavo 11 įstatymų, be minėtų kalbų, per 60 kartų dalyvavo diskusijose, tiek pat kartų teikė įstatymų pataisas, per 30 kartų įsiterpdavo trumpai bei replikavo, 22 kartus kalbėjo dėl posėdžių vedimo tvarkos ir 10 kartų dėl darbotvarkės, tačiau tik 2 kartus asmens klausimu. Jis nebuvo geras oratorius, kalbėjo lėtai, monotoniškai, tačiau visuomet valstybiškai atsakingai ir pedantiškai tiksliai"[2].

Antanas Tumėnas – vienas iš pirmųjų Lietuvos Valstybės konstitucijų – Laikinosios ir Pirmosios – kūrėjų. Priimant Laikinąją Konstituciją, A. Tumėnas referuoti ją pavedė Z. Starkui, o pats 1920 m. gegužės 26 d. kalbėjo vienu opiausių, prezidento reikalingumo, klausimu ir įrodinėjo, kad Šveicarijos Konstitucijos principai negali būti tiesiogiai perkelti į Lietuvą, o prezidentas su ribotais įgaliojimais valstybei būtinas pagal valdžios institucijų sandarą. Prezidento institucijos reikalingumą jis motyvavo ir malonės teikimo teise: „Gyvenime yra atsitikimų, kada bausmė dovanojama neteisėtai, bet teisingai, ir reikalinga, kad už tai atsakytų ne įstaiga, o

Sudaryta nauja vyriausybė

Sudaryta nauja vyriausybė!

Kaip matyti iš šio Seimo darbų — Seimas dirba. Visų pirma susirinkęs Seimas pirmajame posėdy išrinko Seimo prezidijumą, šeštame — Respublikos Prezidentą, o aštuntame išgirdome naujos vyriausybės (ministerių kabineto) sudėtį ir jos būsimųjų darbų programą.

Vyriausybės sudėtis:

1. Ministeris Pirmininkas, Užsienio Reikalų ministeris ir Gudų Reikalų ministerijos valdytojas — inž. **E. Galvanauskas** (bep.).
2. Krašto Aps.—inž. majoras **Sližys** (bep.).
3. Teisingumo—prof. **A. Tumėnas** (kr. d.).
4. Vidaus Reikalų — majoras **Žalkauskas** (v. l.).
5. Susisiekimo — inž. **Norus—Naruševičius** (v. l.).
6. Finansų, Prekybos ir Pramonės — **V. Petrulis** (ūk. sąj.).
7. Žemės Ukio ir Valstybės Turtų — kun. **M. Krupavičius** (kr. dem. part. vadas).
8. Švietimo — prof. **L. Bistras** (kr. dem.).
9. Žydų Reikalų (be portfelio) — **Rozenbaumas** (žydas).

9-sis posėdis Birželio mėn. 30 dieną.

Salė pilnutėlė.

Vicepirmininkas gyd. J. Staugaitis praneša, kad A. Tumėnas, eidamas teisingumo ministerio pareigas, atsisako nuo Seimo pirmininkavimo.

E. Galvanauskas, ministeris pirmininkas, paskelbia deklaraciją. Po deklaracijos dar buvo keletas ginčų.

Visos frakcijos, išskyrus socijaldemokratus, kurie atsisakė nuo balsavimo, reiškė vyriausybei pasitikėjimą. Prieš niekas nebalsavo.

Skaitmeninis vaizdas iš: Tėvynės Sargas, 1923, liepos mėn. 21 d., nr. 29., p. 332. RKM 18822

Skaitmeninis vaizdas iš: Tėvynės Sargas, 1923, liepos mėn. 7 d., nr. 27., p. 301. RKM 18822

vienas asmuo". 1920 m. gegužės 31 d. jis vardiniu balsavimu pritarė prezidento institucijai Laikinojoje konstitucijoje[3].

Pirmosios Lietuvos Valstybės konstitucijos parengimo darbai užtruko daugiau nei pusantrų metų. Ji buvo priimta 1922 m. rugpjūčio 11 dieną.

„1922 m. Steigiamojo Seimo priimta nuolatinė Konstitucija išplėtojo 1919 m. ir 1920 m. laikinosiose Konstitucijose deklaruotus demokratinės santvarkos pagrindus. Pirmenybė kitų aukščiausių valstybės valdžios institucijų atžvilgiu šioje Konstitucijoje buvo teikiama Seimui (t. y. išrinktiems tautos atstovams). Suvereni valdžia priklausė tautai, aukščiausia valdymo institucija buvo Seimas, o vykdomoji valdžia teko ministrų kabinetui ir Seimo renkamam Prezidentui"[4].

Vėliau A. Tumėnas, kalbėdamas su studentais, daug kartų teigė, „jog visada buvau už Prezidentą, tautos renkamą, o ne Seimo, tačiau balsavau už Prezidentą, Seimo renkamą". Paskaitose studentams ir po 1928 m. „smetoninės" Konstitucijos priėmimo nagrinėjo tik 1922 m. Konstituciją. Studentų paklaustas, kodėl nenagrinėjęs naujosios Konstitucijos, atsakęs: „Jos autorius (tikriausiai S. Šilingis – *aut. past.*) gyrėsi, kad tai esąs vienos nakties darbas, o dėstytojams apie nakties darbus nedera kalbėti"[5].

Toje pačioje Utenos rinkimų apygardoje A. Tumėnas išrenkamas I Seimo (1922–1923) ir II Seimo (1923–1926) nariu. Lietuvos krikščionių demokratų partijos sąraše į I Seimą buvo įrašytas pirmu numeriu, o į II Seimą – antru.

„Vienas svarbiausių Antano Tumėno kaip referento pasisakymų Antrajame Seime buvo diskusijoje dėl Seimo statuto. Tai dokumentas, reglamentavęs Seimo darbą. Antanas Tumėnas tvirtino, kad Seimo plenumo darbą būtina sutelkti sesijomis, o įstatymus rengti komisijose, didinant jų atsakomybę ir atsiskaitomybę, siūlė aiškiai reglamentuoti Seimo Prezidiumo ir komisijų funkcijas, atskirti viso

Seimo ir pavienių Seimo atstovų paklausimus Vyriausybei“[6].

Laikraštis „Tėvynės Sargas“[7] (Lietuvių krikščionių demokratų savaitraštis) 1923 m. birželio 2, nr. 22, pateikė katalikų atstovų, sudariusių II-ojo Seimo atstovų daugumą, sąrašą. Jame Krikščionių demokratų frakcijoje – A. Tumėno pavardė.

Tame pačiame savaitraštyje 1923 m. birželio 9, Nr. 23, paskelbė, kad II-asis Seimas, pradėjęs darbą, išsirinko prezidiumą ir pateikė jo sudėtį. II-ojo Seimo pirmininku išrinktas A. Tumėnas[8].

Birželio 19 d. šis Seimas išrinko prezidentą Aleksandrą Stulginskį. Naujosios vyriausybės sudėtis paskelbta tame pačiame „Tėvynės Sargo“ Nr. 27 (1923, liep. 7), kur „Ministeriu Pirmininku, Užsienio Reikalų ministeriu ir Gudų reikalų ministerijos valdytoju tapo

PAŠTAS

Tėvynės Sargas

Lietuvių Krikščionių Demokratų Savaitraštis

22 num. Kaunas, 1923 m. Birželio mėn. 2 d. 4 metai

Seimas išrinktas.

Į antrąjį Seimą katalikai pravedė 40 atstovų, visokie socijalistai ir mažumos 38, būtent: valstiečiai liaudininkai 16, socijaldemokratai 8, lenkai 5, žydai 5, vokiečiai ir rusai po 2. Reiškia, šiame Seime katalikai atstovai sudaro Seimo atstovų daugumą.

Štai jų pavardės ir vardai:

Krikščionių Demokratų frakcija.

1. Bistras Leonas, profesorius.
2. Dagilis Juozas, kunigas.
3. Eretas Juozas, profesorius.
4. Galdikienė Magdelena, g. mok.
5. Gvildienė Emilija, „ „
6. Jasaitis Domas, medikas.
7. Krupavičius Mykolas, kun.
8. Oleka Kazys, juristas.
9. Riauka Sikstas, koperatorius
10. Starkus Zigmas, gamtininkas.
11. Steponavičius Jonas, kun. d-ras.
12. Šmulkštys Antanas, kun.
13. Tumėnas Antanas, pris. adv.
14. Vilimas Adomas, kun.

Ūkininkų Sąjungos frakcija.

1. Butkus Adolfas, juristas.
2. Draugelis Elizejus, gyd.
3. Jokantas Kazys, gyd.
4. Josiukas Petras, visuomen. darb.
5. Jaras Juozas, ūkin.
6. Karoblis Vincas, juristas.
7. Laikūnas Liūdas, ūkin.
8. Miškys Feliksas, veterinorius.
9. Petrulis Vytautas, ekonomistas.
10. Rinkevičius Steponas, ūkin.
11. Staugaitis Justinas, kan.
12. Skyrius Juozas, karininkas.
13. Šilingas Stasys, juristas.
14. Vailokaitis Juozas, kunigas.

Darbo Federacijos frakcija.

1. Aleliūnas Tadas, darbininkas.
2. Ambrozaitis Kazys, visuom. darb.
3. Beržinskas Viktoras, šaltkalvis.
4. Jočys Petras, visuom. darb.
5. Kardišauskas Andrius, mažaž.
6. Kosarskis Kalikstas, inžinierius.
7. Lumbis Pulgis, karininkas.
8. Raulinaitis Pranas-Viktor., d-ras.
9. Radzevičius Petras, vis. darb.
10. Staugaitis Antanas, valdininkas.
11. Šukys Kazys, geležink. kontrol.
12. Žvirgždys Valentinas, dailydė.

Skaitmeninis vaizdas iš: Tėvynės Sargas, 1923, birželio mėn. 2 d., nr. 22., p. 253. RKM 18822

Tėvynės Sargas

Lietuvių Krikščionių Demokratų Savaitraštis

23 num. Kaunas, 1923 m. Birželio mėn. 9 d. 4 metai

II-sai Lietuvos Seimas susirinko š. m. Birželio mėn. 5 d. ir pradėjo darbą:

1) išrinko Seimo prezidijumą: pirmininkas — prof. **Antanas Tumėnas** (kr. dem.), I-sai vicepirmininkas — gyd **J. Staugaitis** (v. l.), II-sai vicepirmininkas — adv. **Adolfas Butkys** (ūk. sąj.), I-sai sekretorius—**Kazys Ambrozaitis** (d. fed.) ir II-sai — adv. **Sugintas** (v. l.);

Prof. Antanas Tumėnas, II-jo Lietuvos Seimo Pirmininkas.

2) išrinko mandatų ir komisijų komisijas.

Skaitmeninis vaizdas iš: Tėvynės Sargas, 1923, birželio mėn. 9 d., nr. 23., p. 261. RKM 18822

E. Galvanauskas, o Teisingumo ministeriu (prof.) A. Tumėnas“[9].

Birželio 30 d. 9-ojo posėdžio metu, kaip skelbia minėtas Tėvynės Sargas“ (1923 liep. 21) nr. 29, vicepirmininkas gyd. J. Staugaitis pranešė, kad A. Tumėnas, einantis teisingumo ministro pareigas, atsisako Seimo pirmininko pareigų[10].

Teisingumo ministru E. Galvanausko vyriausybėje (IX ministrų kabinetas) A. Tumėnas buvo iki 1924 m. birželio 18 dienos. Nuo 1924 birželio 18 iki 1925 vasario 4 d., pasiūlius prezidentui A. Stulginskiui, tapo X-ojo ministrų kabineto ministru pirmininku. Taip pat ėjo ir teisingumo ministro pareigas. A. Tumėno vadovaujama vyriausybė sėkmingai dirbo visuose Lietuvos valstybės kūrimo baruose: sėkmingai tęsė žemės reformą, rengė mokyklų kūrimo tinklą, už nedideles palūkanas vyriausybė pradėjo teikti kreditus savivaldybėms.

1925 m. sausio 27 d. ministrų kabineto posėdyje A. Tumėnas pareiškė apie savo ketinimą atsistatydinti. Respublikos prezidentas vyriausybės atsistatydinimą priėmė vasario 3-iąją.

Dr. Domas Jasaitis pažymi, kad: „Lietuvos teisės istorijoje paliks atmintina Tumėno padaryta Seimo Rinkimų Įstatymo ir Konstitucijos interpretacija. Jis, tų teisinių nuostatų autorius ir redaktorius, išaiškino, kad

Prie paminklinio akmens A. Tumėno gimtinėje, Kurkliečių kaime, 2005 m. birželio 22d. Nuotr. G. Dainio, RKMA, byla Nr. 212 F

rinkikų sąrašas, nesurinkęs pakankamai balsų net vienam atstovui į Seimą pravesti, neturi teisės dalyvauti ir skirstant mandatus likučiams. Toksai išaiškinimas buvo akstinas, įpareigojantis visuomenę telktis į platesnės apimties politinius sąjūdžius“[11].

A. Tumėno profesinė veikla buvo plati: 1920–1921 m. Aukštųjų kursų dėstytojas; 1922–1940 m. Lietuvos universiteto dėstytojas, docentas, dėstė konstitucinę teisę; 1941–1944 m. Vilniaus universiteto ekstraordinarinis profesorius.

Pasak dr. D. Jasaičio, „Tumėnas profesoriaus darbą labai mėgo. <...> Už jo teisinę erudiciją, už gilų dėstomosios doktrinos žinojimą, už ištikimybę demokratinei Lietuvos Konstitucijai studentija reiškė pagarbą ir palankumą“[12].

1943 m. A. Tumėnas įsijungė į Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto (VLIK) veiklą. Todėl 1944 m. gestapo buvo įkalintas, bet dėl silpnos sveikatos laikinai iki teismo paleistas. 1944 m. liepos 9 d. Tumėnai paliko Lietuvą ir išvyko į Vieną. Apsistojo pas dukrą Danutę, kuri studijavo Vienos konservatorijoje šokio meną.

Vienoje, gausėjant atvykstančių lietuvių srautui iš Vokietijos, buvo įkurta Lietuvių sąjunga. A. Tumėnas įsijungė į šią organizaciją ir vėliau tapo Lietuvių sąjungos nemokamu juriskonsultu.

Sąjungininkams užėmus Austriją, pasiliko okupuotoje Vienoje. Dauguma atvykėlių bandė ieškotis saugesnių vietų, bet be Darbo ministerijos sutikimo negalėjo išvykti. „Už nevykdymą to nuostato grėsė griežtos bausmės. Bet Lietuvių sąjungos ir jos teisinio patarėjo Tumėno tarpininkavimas dažnai buvo sėkmingas, ir nemažai lietuvių darbininkų arba jų šeimų gavo leidimus išsikelti į kitas dirbtuves, esančias mažiau pavojingose zonose“[13].

Tačiau jis pats su žmona nespėjo pasitraukti ir liko okupuotoje Vienoje. Panašu, kad ir tautiečiai, kuriems jis padėjo, nebuvo geranoriški. Laimei, dukrą buvo išsiuntę į saugesnę vietą, ir ši, persirengusi mergaite austre, prasiveržė pro apsuptį, atnešė jiems maisto, patikino, kad kanauninkas Penkauskas jau yra suradęs prieglobstį ir jų laukia. „Tumėnai pajudėjo iš Vienos tik 1946 m. sausio 31 d. Rytas buvo negražus, snigo, pustė. Vėliau pragiedrėjo. Vėlai vakare jie pasiekė Bachmaningo (netoli Linzo) bažnytkaimį, kuriame juos džiaugsmingai sutiko duktė ir kanauninkas Penkauskas. Bet, aiman, susitikimo džiaugsmas buvo nepilnas ir trumpas, nes Tumėnas jau buvo nepagydomai sergąs.“ Taip apie šiuos įvykius rašė dr. D. Jasaitis[14].

Naujuose namuose A. Tumėno sveikata greitai prastėjo. Susirinkęs gydytojų konsiliumas nieko gero nežadėjo. Kan. Penkauskas atsargiai ir prieteliškai patarė gailėtis už nuodėmes ir priimti šv. Sakramentus. Ligonis suprato ir pasakė: „Darykite, kas reikalinga“[15].

Gydytojams išėjus, staiga ištiko antras ir mirtinas širdies priepuolis. Laikrodis rodė 17 val. 24 min. Buvo vasario 8-ta diena. Didis ir taurus lietuvis, patriotas, katalikas, valstybininkas ir kovotojas apleido šią žemę[16].

Velionį palaidojo vasario 12 d. Bachmaningo kapinėse.

Jo kapą saugo kuklus kryžius su lietuvišku ir vokišku įrašu: „Čia laikinai palaidotas Vilniaus Universiteto profesorius, Lietuvos katalikų Akcijos Pirmininkas, advokatas Antanas Tumėnas, gimęs 1880 m. V. 1 d., mirė 1946 m. II. 8 d., ilgėdamasis Lietuvos ir nenustodamas vilties į ją grįžti." Tremtinio širdis rado ramybę Viešpatyje...[17]

Antanas Tumėnas apdovanotas:

Vytauto Didžiojo III-ojo laipsnio ordino medaliu, 1931 m.

Gedimino ordino III-iojo laipsnio medaliu, 1933 m.

Žūvančiųjų gelbėjimo kryžiumi apdovanoti (po mirties) Antanas ir Janina Tumėnai, 2017 m.

Iš Rietos Volpertaitės-Lesochin liudijimo: „<...> Kelias savaites, kai žydai priversti buvo persikelti į getą, mes gyvenome pas Tumėnus, buvome viskuo aprūpinti. Man įsiminė Tumėno žmona Janina – ji buvo labai maloni, labai gražiai mus priėmė. Pamenu, kaip ta malonios išvaizdos jau pražilusi moteris rūpinosi manimi, stengėsi padėti, kai negalavau... Žinoma, Antanas ir Janina Tumėnai mums padėjo nė negalvodami apie kokį nors atlygį". Toliau svetainės puslapyje rašoma: „Rietos Volpertaitės-Lesochin prašymu 2017 m. Antanas ir Janina Tumėnai už itin svarbią pagalbą Volpertų šeimai pirmosiomis karo dienomis Kaune apdovanoti Žūvančiųjų gelbėjimo kryžiumi"[18].

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, pradėta domėtis Lietuvos valstybės kūrėjais, jų veikla, palikuonimis, tėviškėmis.

1996 m. Rokiškio krašto muziejaus darbuotojai lankėsi A. Tumėno gimtajame Kurkliečių kaime. Deja, didžioji dalis kalbintų žmonių apie ministrą pirmininką nelabai ką žinojo. Tik vienas kitas sakėsi girdėjęs, kad čia gyvenęs Tumėnas turėjęs turtingą giminaitį advokatą, gyvenusį Kaune[19]. 1996 m. buvo sudaryta komisija ministro pirmininko A. Tumėno gimtosios sodybos vietai nustatyti Kurkliečių kaime. Pagal komisijos sudarytą aktą nustatyta sodybos vieta[20].

2000 m. Rokiškio krašto muziejuje buvo organizuota mokslinė konferencija „Rokiškėnai – iškilūs tarpukario Lietuvos mokslo ir politikos veikėjai". Pranešimą „Antanas Tumėnas asmeninio gyvenimo pusiaukelėje ir tautos istorijos lūžiuose" skaitė istorikė Danutė Blažytė.

Paminklinis akmuo buvusios sodybos vietoje pastatytas 2002 m. rugpjūčio 1 dieną.

2019 m. Bachmaninge iškilmingai atidengta atminimo lentelė mūsų parlamento pirmininkui įamžinti.

Beveik nėra duomenų apie jo šeimą. Žmona Janina Tumėnienė paminėta Vilniaus Gaono žydų istorijos muziejaus puslapyje, kur nurodyti jos gimimo ir mirties metai (1884–1972)[21].

Dukra Danutė Tumėnaitė-Vasiliauskienė (1925–1992) gyveno Amerikoje. „Artimieji ją vadino Dana. O Victorville Valley Community kolegijos studentai – Madame V. <...> Įvairiose Pietų Kalifornijos mokyklose dėstė prancūzų kalbą ir literatūrą. <...> Žvilgsnio nukreipimu į artimą žmogų pasižymėjo ir Danutės būdas, sakyčiau, jos egzistencija. Ne tiek dėl etinės nuostatos, kiek dėl įgimtos savybės įsijausti į kitų, ypač menininkų situaciją. <...> Ji labai domėjosi didžiuoju egzistencialistu Jean-Paul Sartre. Ruošėsi apie jį rašyti veikalą lietuvių kalba. Pablogėjusi vėžio liga neleido šį projektą įkūnyti. Mirė sausio 2 d. Mirė Danutė be galo ramiai, su meile visiems"[22].

Mirė žiemą. Kaip ir jos tėtis – ministras pirmininkas, teisingumo ministras, Steigiamojo, I-ojo ir II-ojo Seimų narys, teisininkas.

Lieka viltis, nors ir nedidelė, galbūt dukros Danutės palikti rankraščiai, užrašai paraštėse ir ne tik artimoje ar tolimoje ateityje atkeliaus į tėvoniją, kaip neišsipildęs tėčio noras atgulti Lietuvos žemėje.

Nuorodos

[1] RKM archyvas, b. nr. 153/2, p. 52.
[2] https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=37287&p_k=1&p_t=270349
[3] Vasilevskis K., Lietuvos Steigiamojo Seimo nario Antano Tumėno veikla, RKMA , b. Nr. 153/2, p. 78.
[4] https://istorineprezidentura.lt/institucija/konstitucija-apie-prezidenta.html
[5] Blažytė D. Antanas Tumėnas asmeninio gyvenimo pusiaukelėje ir tautos istorijos lūžiuose, Mokslinės konferencijos „Rokiškėnai – iškilūs tarpukario Lietuvos mokslo ir politikos veikėjai" medžiaga, 2000, p. 36.
[6] https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=37287&p_k=1&p_t=270349
[7] *Tėvynės sargas*, 1923, biržel. 2, nr. 22, p. 253, RKM 18 822.
[8] Ibid., biržel. 9, nr. 23, p. 261.
[9] Ibid., liep. 7, nr. 27, p. 306.
[10] Ibid., liep. 21, nr. 29, p. 332.
[11] Jasaitis Domas. Antanas Tumėnas // http://www.prodeoetpatria.lt/files/pdf-straipsniai/metr-I/DOMAS%20JASAITIS%20-%20Antanas%20Tum%C4%97nas.pdf, p. 314.
[12] Ibid., p. 316.
[13] Jasaitis Domas. Antanas Tumėnas // http://www.prodeoetpatria.lt/files/pdf-straipsniai/metr-I/DOMAS%20JASAITIS%20-%20Antanas%20Tum%C4%97nas.pdf, p. 321.
[14] Ibid., p. 322.
[15] Ibid., p. 324.
[16] Ibid.
[17] Ibid., p. 325.
[18] http://www.zarasu-zydai.lt/index.php/project/antanas-tumenas/
[19] Pagal RKMA bylą Nr. 153/2.
[20] RKMA, b. Nr. 153/2, p. 1.
[21] https://www.jmuseum.lt/lt/naujienos/i/397/menesio-istorija/
[22] Visvydas P. Sudie Danutei Tumėnaitei-Vasiliauskienei http://www.draugas.org/archive/1992_reg/1992-02-22-PRIEDAS-DRAUGASm.pdf

Apie tą, kuris turėjo balsą...

IRENA VARNIENĖ
Lietuvos kaimo rašytojų sąjungos narė

Ir dirbdamas Rokiškio teatro direktoriumi ar režisieriumi, ir dėstydamas Rokiškio kultūros mokykloje, ir vadovaudamas profesionalių teatrų festivaliams „Vaidiname žemdirbiams“ bei „Interrampa“, ir eidamas Lietuvos nacionalinio dramos teatro generalinio direktoriaus pavaduotojo pareigas, ir mūsų rajonui atstovaudamas Seime – visur Jis turėjo balsą, kurį girdėjo ir vertino kiekvienas jį pažinęs. Turėjo tikrą Dievo dovaną – sodrų, stiprų ir savitą balsą. Turėjo širdies, sąžinės ir proto balsą, atspindintį tvirtą valią, perteikiantį argumentuotą nuomonę. Turėjo rinkėjų pasitikėjimo balsą. Tai buvo reiklaus sau ir kitiems žmogaus, tikro inteligento, žemaičio balsas, lengvai suvaldęs ir aukštaičius. Ir tik dėl rimtos priežasties atsitikdavo taip, kad Jonas Korenka kartais pakeldavo balsą, bet niekada nepakėlė akmens...

2020 m. pavasarį pasirodė knyga „JONAS KORENKA. TEATRO GYVYBĖS RATAS“. Kalbinu šio leidinio autorę Ramunę Korenkienę.

2017 m. vasarą Preiloje ant marių kranto

I. V. *Kokiomis aplinkybėmis, kada, kaip gimė idėja rašyti knygą „Jonas Korenka. Teatro gyvybės ratas.“?*

R. K. Kad gimtų knyga, turi susidėti daug aplinkybių, motyvų... Idėja subrendo 2018 metų pabaigoje, Jonui jau sergant. Supratau tai kaip savo misiją ir kaip terapiją. Labai liūdino žinojimas, kaip greitai praeitis apauga žole. Labai norėjau, kad taip nebūtų... Pasiūliau Jonui kartu rašyti prisiminimus. Peržiūrėjau šūsnis nuotraukų, suklasifikavau pagal metus, įvykius. Vakarais, po darbo, mudu kalbėdavomės. Gabaliuką po gabaliuko dėliojom savo prisiminimų mozaiką. Apie Jono darbus teatre, rodos, žinojau daug, bet dabar stengiausi smulkiai išklausinėti spektaklio pasirinkimo aplinkybes, motyvus, spektaklio kūrimo ypatumus. Kokia didelė atrama atminčiai ir prisiminimams atgaivinti buvo straipsniai tuometinėje „Spalio vėliavoje“, respublikiniuose leidiniuose. Kiek daug dėmesio tuo metu buvo skirta Rokiškio liaudies teatrui kaip reiškiniui! Ir tą straipsnių archyvą išsaugojau per kraustymąsi iš Rokiškio į Vilnių, buto remontus!

2019 metai. Rokiškis paskelbiamas Lietuvos kultūros sostine, Jonas pakviestas būti šventės ambasadoriumi. Jis labai išgyveno, kad sveikatai silpnėjant negali dalyvauti renginiuose, būti aktyviu rokiškėnų pagalbininku. Pasiūliau jam parengti mūsų pradėtus prisiminimus ir pristatyti viename iš šventės renginių – per Rokiškio liaudies teatro 60 metų jubiliejų. Pasikalbėjau apie tai su Irena Mateliene, tuo metu vadovavusia Kultūros centrui. Numatėm datą, ir man reikėjo paspartinti rašymą, ieškoti knygos struktūros. Birželio 1 dieną dalyvavome teatro jubiliejiniuose renginiuose, padovanojome prisiminimų rankraštį Rokiškio liaudies teatrui ir Rokiškio muziejui. Išreiškėme lūkestį, kad gal šitą medžiagą pavyks išleisti.

Viešnagė pas mano brolį Arūną Rokiškyje. Jonas su šeimos ir giminės nariais

Ramunė ir Jonas Korenkos – sūnaus Andriaus mokyklos baigimo išleistuvių vakaro vedėjai, 1999 m.

2019 metų gruodį Rokiškio savivaldybei pateikiau paraišką knygos leidybai. Žinia, kad knygos leidyba bus remiama, mane pasiekė jau po Jono mirties. Knygą reikėjo naujai parengti, apgalvoti struktūrą. Tai dariau 2020 metų kovo–balandžio mėnesiais. Tuo metu dirbau iki užsimiršimo.

Dukra Marija ir sūnus Andrius buvo didžiausi šio darbo patarėjai ir palaikytojai. Norėjome, kad tai būtų graži ir kokybiška knyga. Leidyklos „Amalkera“ darbuotojai (vadybininkė V. Bakutienė, dailininkas E. Ivanauskas) suprato mūsų lūkesčius ir juos puikiai įgyvendino. Tas bendradarbiavimo etapas praturtino mane, suteikė kūrybinio džiaugsmo.

I. V. *Skaitant šią knygą susidarė įspūdis, kad Jūs buvote pirmoji savo vyro režisieriaus Jono Korenkos patarėja, pagalbininkė ir kritikė. Kaip buvo iš tikrųjų? Kokius darbus nuveikėte kartu? Ar niekada nesijautėte esanti jo šešėlyje?*

R. K. Jonas turėjo daug žmonių, su kuriais tarėsi. Pagalbininkų irgi niekada netrūko: bendradarbiai, teatro žmonės padėdavo ir įsitraukdavo į visus jo sumanymus. Sritys, kuriose aš visada padėdavau, kai būdavau prašoma, buvo poezijos parinkimas scenarijams, kai kurių tekstų, pranešimų rašymas, festivalio „Interrampa“ dalyvių laiškų vertimas, susirašinėjimas. Esu prisidėjusi ir prie projektų rašymo, pagrindinių idėjų generavimo. O mano nuomonės Jonas klausdavo dažnai, mėgdavo pasakoti apie darbus, planus. Kartais būdavau ir negailestinga kritikė. Bet dažniausiai reikėdavo palaikymo, idėjos vystymo. Tokie pokalbiai jam

Koncertinė išvyka į Vokietiją su „Gastauta“, 1993 m. Su tautiniais drabužiais, kaip tąsyk, kai susipažinome

būdavo labai reikalingi. Niekada nesijaučiau esanti Jono šešėlyje. Turėjau savo darbus, problemas, man taip pat dažnai reikėdavo jo nuomonės, patarimų.

Daug darbų nuveikėme kartu. Vertingiausias iš jų, teikęs man didžiausią kūrybinį džiaugsmą, buvo „Gyvybės rato“ kūrimas: ir dramaturginės linijos sudėliojimas, ir dalyvavimas statant spektaklį, ir užsienio gastrolės. Apie tai daug rašau knygoje. Labai gražūs, skirti bendruomenei, sušildyti mūsų abiejų gražiausių jausmų, buvo vaikų – Andriaus ir Marijos – abiturientų išleistuvių vakarai, Rokiškio Žemaičių pavieto vakaronės. Yra ir kitų svarbių bendrų mūsų darbų, pavyzdžiui, Socialdemokratų (tikrųjų!) partijos įkūrimas Rokiškyje 1997 metais, prieš pat savivaldos rinkimus. Bet tai jau kita istorija...

I. V. *Jonas Korenka buvo idėjų žmogus, išskirtinė asmenybė visur, kur tik dirbo, ko tik prisilietė. Kokias idėjas jis generavo šeimoje? Kai vyras menininkas, ar neteko vienai laikyti visus keturis namų kampus?*

R. K. Jonas darbe buvo maksimalistas, daug siekiantis, daug darantis, visus aplink įtraukiantis į įvykių sūkurį. Po darbų norėdavo atsipalaiduoti. Žinoma, kad pagrindiniai šeimos rūpesčiai dažnai tekdavo man.

Tačiau sutarėme dėl daugelio pagrindinių vertybių. Vaikus auklėjom sutardami, neišskirdami nė vieno, reikalaudami užbaigti pradėtus darbus ir suteikdami daug pasirinkimo laisvės.

I. V. *Judviejų šeimos modelį Jonas Korenka yra įvardinęs: „Mes – svajonių komanda“. Papasakokite, koks tas ryšys buvo, kaip jis keitėsi nuo jaunystės iki paskutinių dienų?*

R. K. Mūsų istorija netradicinė. Susipažinome būdami studentai per Vilniaus universiteto 400 metų jubiliejaus renginius. Net ir aplinkybės fatališkos – Jonui į akį kritau scenoje, koncerto repeticijoje. Mus skyrė 300 kilometrų atstumas: aš studijavau Vilniuje, jis – Klaipėdoje. Laiškai, telefoniniai pokalbiai centriniame pašte pagal telegramos iškvietimą (ar kas dar tai atsimena?), 6 valandas trunkanti kelionė naktiniu traukiniu... Neįsivaizdavome gyvenimo vienas be kito. Susituokėme. Gimė sūnus Andrius, o mes tęsėm mokslus, derindami paskaitų tvarkaraščius, praktikų vietas.

Rokiškyje, atvažiavę pagal paskyrimus, gavę vieno kambario bendrabutį, buvom pasiutusiai laimingi turėdami savo būstą ir pagaliau sėsliai gyvendami.

Buvome labai savarankiški; ir kūrėmės, ir vaikus auginome patys. Trūko pinigų, ieškojome papildomų uždarbių: Jonas turėjo mašinų gamyklos dramos būrelį, abu tapome ekskursijų vadovais. Vasarą savaitgaliais vesdavome per dieną net po kelias ekskursijas maskviečiams, leningradiečiams, mat per Rokiškį ėjo sąjunginis turistinis maršrutas.

Kai vaikai buvo maži, neakivaizdžiai studijavau pedagogiką, Jonas vienas prižiūrėdavo vaikus, mane išleisdavo į mokslus, vesdavosi vaikus į repeticijas. Vaikai dažnai kartu dalyvaudavo teatro šventėse, vakarėliuose, matė koncertus, spektaklius. Palaikėme vienas kitą – kai Jonui buvo pasiūlyta tapti Kultūros centro

direktoriumi, tikėjau, kad susitvarkys su tuo metu kultūroje tvyrojusiu chaosu. Mane Jonas paskatino imtis vadovavimo darželiui-mokyklai, kai labai abejojau, ar verta daryti tokį posūkį savo pedagoginėje karjeroje. Taip, dažnai Jonas sakydavo: „Mes – svajonių komanda".

Buvo ir sunkių momentų, kai šeima galėjo griūti dėl Jono piktnaudžiavimo alkoholiu, bet jis turėjo valios susitvarkyti su šia problema.

Ir įdomus, ir sudėtingas laikotarpis buvo, kai Jonas dirbo Seime. Rokišky likau aš viena ir laukdavau jo ir vaikų savaitgaliais. Buvau jo visuomeninė padėjėja, prisiėmiau daug papildomų įsipareigojimų.

Labai laimingi buvom Vilniuje, dažnai matydami vaikus, jų šeimas, džiaugėmės keturiais anūkais. Kartu švęsdavom gimtadienius, kartu vasarodavom...

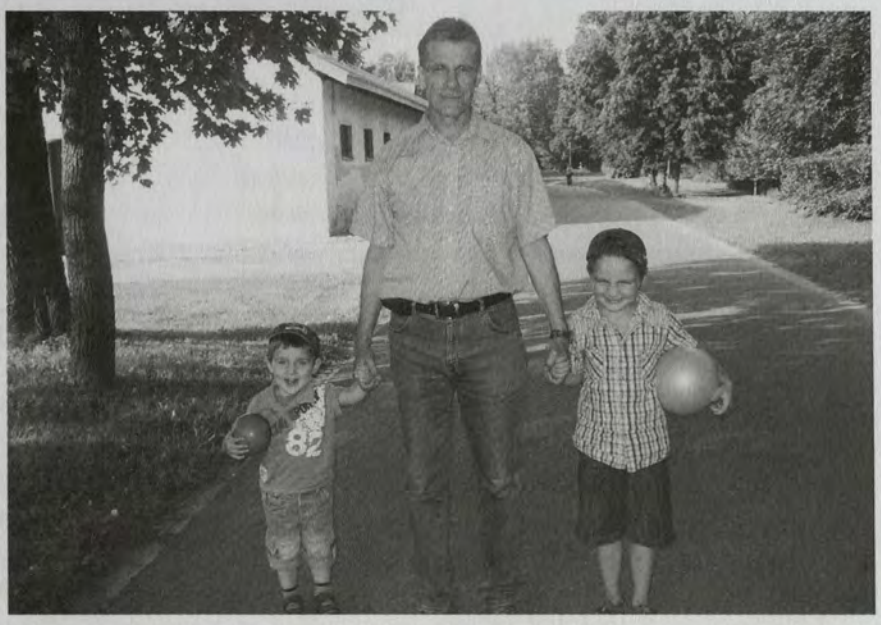
I. V. *Ko dar jam nespėjote pasakyti?*

R. K. Norėčiau pasakyti pravėrus buto duris: „Sveikas, ar laukei manęs?" Dar taip neseniai taip sveikindavausi su Jonu grįžusi po darbo...

Nėra tokio jausmo, kad nespėjau ko nors pasakyti. Yra jausmas, kad norėčiau žinoti, ar Jam patiktų tai, ką darau: išleista knyga, renginys, koks nors darbas, daromas jau be Jo. Labai norėčiau, kad patiktų, ir darau tikėdamasi, kad taip būtų...

I. V. *Juk šis leidinys ne vien Jono Korenkos, kaip šio teatro režisieriaus, kūrėjo, svarbaus asmens, kurio balsą girdėjo ir vertino visi, iškilios kultūros asmenybės, atminimo įamžinimas, bet ir viso Rokiškio teatro kūrybinio kelio istorija. Ar tai nesuteikia knygai dar didesnio svorio?*

R. K. Viena iš knygos idėjų – per Jono darbus, veiklą atskleisti Rokiškio teatro istoriją, papasakoti apie tuos du dešimtmečius, kai jis vadovavo Rokiškio liaudies teatrui, vėliau

Jonas su anūkais

ir Rokiškio kultūriniam gyvenimui. Tos istorijos pagrindimui naudojausi nuotraukomis, straipsniais. Stengiausi būti maksimaliai objektyvi. Manau, kad leidinys atskleidžia tą laikotarpį, suteikia informacijos ne tik apie Joną kaip režisierių, bet ir apie laikmetį, žmones. Žvelgiant iš laiko perspektyvos ir lyginant, galima atsekti ir rokiškėnų kultūrinio lygio augimą. Juk ne veltui teatralai, vaidinę Rokiškyje, ne kartą sakė, kad Rokiškio publika yra ypatinga.

I. V. *Kas lėmė, kad Marija ir Andrius, abu jūsų vaikai, rinkosi Lietuvos muzikos ir teatro akademiją?*

R. K. Vaikai augo netradicinėje aplinkoje, matydavo tėtį repeticijose, spektakliuose, įvairiuose kultūriniuose renginiuose. Abu yra vaidinę vaikų studijos spektakliuose. Andrius vaikystėje yra sakęs, kad norėtų būti režisierius, bet pasirinko teatro ir kino vadybos specialybę Lietuvos muzikos ir teatro akademijoje. Marija iki pat mokyklos baigimo apie aktorystę negalvojo, tačiau pamačiusi informaciją, kad aktorių kursą renka A. Giniotis, apsisprendė bandyti stoti. Keistuolių teatro aktoriai nuo pirmųjų vaikystėje matytų spektaklių ją žavėjo...

I. V. *Gyvybės ratas sukasi. Nors likimas atėmė artimą žmogų, bet pačiai reikia gyventi. Kuo džiaugiatės? Kuo gyvenate? Kokių svajonių, planų, tikslų turite ateičiai?*

R. K. Mokausi gyventi viena, paleisti tą gyvenimo dalį, kurią ir davė, ir nusinešė pats gyvenimas. Daug mane pažįstančių sako, kad esu stipri. Turiu nuostabius, suprantančius, palaikančius, rūpestingus vaikus, labai myliu tris anūkus ir anūkėlę. Turiu mamą, brolį, seseris, giminės narius. Žinau, kad nesu viena. Dirbu švietimo srityje, ir darbas sunkiu metu yra terapija. Turiu daug planų ateičiai, kurie tegul vardan jų išsipildymo lieka neįvardyti. Džiugina knygos, parodos, gėlės ir obuoliai sode, gražus, šiltas ruduo, gera linkintys žmonės...

I. V. *Gerbiamai Ramunei Korenkienei dėkoju už pokalbį apie ką tik išleistą knygą ir apie tą, kuris turėjo balsą, neužgožiamą, neišnešiojamą vėjo. Jo balsas, žodžiai užsifiksavo ne tik artimųjų, bet ir visų jį pažinojusių atmintyje. Jis nepamirštamas, jame buvo daug spalvų. Todėl visa savo erudicija Jis – Jonas Korenka – režisierius, aktorius, visuomenininkas, politikas, Rokiškiui ir visai Lietuvai buvo ir liks svarbus ir reikšmingas žmogus.*

Trumposios esė

REDA KISELYTĖ

Kuo labiausiai žavisi vyrai?

Rudeniškas sausis dalijo vėsą, sklido žibintų šviesa, o žmonės išsiskirstė po renginio. Jie išsinešė labai daug šiltų ir mielų emocijų. Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešojoje bibliotekoje vyko šio krašto kultūros žurnalo „Prie Nemunėlio" pristatymas. Šį kartą rengiau interviu su J. Keliuočio premijos laureate, aktore, režisiere, Klaipėdos universiteto docente Virginija Kochanskyte. Netradiciškai pavadinau straipsnį „Mėlynoji paukštė su auksinių plunksnų vėduokle". Nuo vaikystės mano minčių kertelėse susiformavo toks paveikslas. Visų nuotraukų, kurias atsiuntė gerbiama aktorė, į žurnalą nesudėjome... Jas turiu, branginu. Paklausiau gerbiamos aktorės, ar jas galiu viešinti socialiniuose tinkluose? Žinoma, kad ji sutiko. Įkėliau gerbiamos Virginijos nuotrauką ir dedikavau jai miniatiūrą. Šią istoriją papasakojau per renginį. Susirinkusiųjų paklausiau: „Kaip Jūs manote, kas labiausiai žavėjosi gražios moters nuotrauka"? ... tvyrojo tyla. Atsakiau pati: „Žinoma, kad vyrai..." Salėje išvydau vyrų šypsenas.

Apie „Godų dūženas tikrovėje" ir aštrius kampus

Sklaidau dovanotas knygas su autografais, peržiūriu fotografijų archyvą... Prasmingos akimirkos, bet jau praeitis, o ji buvo šviesi, gili ir labai brangi. 2011 metais, tuometinės Rokiškio „Romuvos" gimnazijos skaitykloje įvyko mokytojos, visuomenininkės, literatės Vandos Vasiliauskienės knygos „Godų dūženos tikrovėje" pristatymas. Ją sveikino gimnazijos direktorius Gediminas Matiekus. Deja... Šiandien jau nebeturime mums visiems labai brangių dviejų žmonių. Godų dūženos parodo savo aštrius kampus. Reikia ir tai ištverti...

Viskas įmanoma. Laukiame starto...

Juozas Keliuotis (1902-1983) – rašytojas, redaktorius, vertėjas. Tai prieštaringa asmenybė, dažnai vadinamas modernybės apaštalu. Kultūros istorijoje tokių žmonių tik vienetai. Kraštiečio studijų ir straipsnių knygą apie literatūrą ir meną „Meno tragizmas" Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos „Romuvos" padalinio bibliotekoje laikome prie informacinės literatūros leidinių. Ši knyga niekada nepraranda aktualumo. Rekomenduojame ja pasinaudoti gimnazistams. Išminties perlų čia suras kiekvienas. Iš šios knygos jau antrą kartą perskaičiau straipsnį „Moderninio meno orientacija". Straipsnį autorius parašė 1935 metais. Jis labai sistemingai dėsto įvykius: „Seniau žmogus pėsčias keldavosi iš vietos į vietą. Vėliau jam į pagalbą atėjo arklio traukiamas vežimas. Bet šį pakeitė geležinkeliais riedąs garvežinis traukinys. O dabar traukinį ima pavaduoti automobilis ir lėktuvas. Keliavimas pasidarė nepaprastai greitas, intensyvus ir įvairus. Moderninis žmogus pripranta prie aliarminio greitumo. Ramus, tykus ir lėtas gyvenimas ir veikimas jam darosi neįmanomas."

Kas pasikeitė nuo 1935 metų? Dideliais šuoliais naujos technologijos ir mokslo pažanga kinta ir ateina į mūsų gyvenimus. Man labai patiko šviesios atminties J. Keliuočio mintis, kad tykus ir lėtas gyvenimas tapo neįmanomas. Nuo straipsnio parašymo praėjo 85-eri metai... Bėgome, lėkėme, skridome... Vaikams ir tėvams skyrėme tik kelias minutes. Stabtelėjime. Ir labai stipriai stabtelėjome. Viskas įmanoma... Laiko ratas sukasi, bet mes pėdiname su savo problemų ryšuliu laukdami, kada bus duodamas startas naujam bėgimui... O gal elgsimės kitaip?

Ko negali užkloti laiko dulkės?

Nereikia man nei žodžių, nei paveikslų.
Pamiršk visas kartotąsias dainas.
Visur matau aš Tavo veidą giedrą, aiškų
Ir slaptomis ilgiuos Tavęs.

Diana Glemžaitė

Tylus ketvirtadienio vakaras. Vartau spaustuvės dažais kvepiantį žurnalą „Ateitis". Jame išspausdintas Pandėlio Šv. Onos ateitininkų kuopos globėjos Eglės Glemžienės straipsnis „Poetę, partizanę Dianą Glemžaitę prisiminus". Praėjo Lietuvos valstybės diena, o straipsnio autorė šia proga prisimena tvirtos valios, lyriškos sielos, drąsios partizanės D. Glemžaitės gyvenimo istoriją.

Lietuvos kaimo rašytojų sąjungos (LKRS) Rokiškio skyriaus narių atmintyje gyvena prasmingas renginys, įvykęs Plunksnočių miške, Rokiškio rajono partizanams atminti. Tą kartą liejosi poetės D. Glemžaitės poezija, atrodo, kad pasisėmėme daugiau drąsos ir stiprybės. Žmonių pasiaukojimas aukso raidėmis įrašytas į Lietuvos istorijos puslapius. Laiko dulkės jo negali užkloti...

O mes tebeieškome žmogiškumo perlų...

Sudėtingi istorijos ir žmogaus gyvenimo labirintai. Jie tarsi medžių šakos susipynę. Dangaus mėlynėje išraižyti jų takai takeliai... Kartais gyvenimo kamuoliukas labai greitai rieda, šokinėja labirintų takeliais, o kartais pėdina lėtu žingsniu. Tokia jau realybė.

Viskas žemėje kartojasi... Keičiasi kartos, į priekį iriasi mokslo pažanga. Dažnai naudojuosi žurnalisto, „Naujosios Romuvos" redaktoriaus Juozo Keliuočio knyga „Meno tragizmas". Vaizdingi autoriaus pavyzdžiai liudija, kad problemos visose santvarkose išlieka tos pačios, o jas giliai jautė ir suprato mokslo žmonės.

Dar viena knyga, kuri gelbėja visose situacijose, tai poeto, dramaturgo, akademiko Justino Marcinkevičiaus „Dienoraščiai ir datos". Joje autorius rašo: „Žmogaus žmogiškumas yra ne tik ir ne tiek tai, ką jisai laiko rankose – lazdą, šautuvą ar kokią skaičiavimo aparatūrą, o tai, ką jis laiko ir jaučia savo sieloje, kaip jisai mato, girdi, supranta gyvybę, skausmą, mirtį..." Šis įrašas iš autoriaus bloknoto 1983 m.

Sukasi laiko karuselė... O mes tebeieškome žmogiškumo perlų...

Apie laiko atkarpą, kulkas ir mano mokytoją

Tylus vakaras, bet jis kitoks. Praėjo jau trys dešimtmečiai. Netrumpa laiko atkarpa. Rytoj švęsime Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo dieną. Vakaras man asocijuojasi su nepaprasta asmenybe, o ji suaugusi su LIETUVA. Šiandien poetas, dramaturgas, akademikas Justinas Marcinkevičius būtų šventęs devyniasdešimtmetį. Dar kartą sklaidau atsiminimų knygos „Justinas Marcinkevičius: kokį jį prisimenam" puslapius. Norėjau šiame leidinyje skaityti ne bet kieno prisiminimus, o dukters Jurgos Marcinkevičiūtės. Prisiminimai nepraranda aktualumo ir šiandien. Gerbiama Jurga rašė: „Taikdarys taikos palaikymo misijoje – tai yra Tėtė. Karo veiksmai vyksta keliais ar keliolika frontų. Ar kas galėtų Lietuvoje tai suskaičiuoti. O jis – kryžminės ugnies sankirtoje. Visą ugnį prisiima sau, nes tokia jo misija. Tam, kad kariaujantieji tarpusavyje kuo mažiau susižeistų, vieni kitus. Taikdarių likimai visada tokie patys: jie gauna kulką ir žūsta arba grįžta namo visų pamiršti. Tėtei teko viskas kartu – ir kulkos (žinoma, į nugarą, nes į taikdarius bailiai ir menkystos visuomet šaudo iš už kampo), ir užmarštis. Tačiau taikdariai privalo būti ir kariai. Tėtė ir kovojo iki paskutinio atsidusimo... Tačiau niekas labiau nei karys negeidžia taikos. Jei sutrukdyti pasiekti taiką reiškia nušauti taikdarį – šaukite. Jis jau seniai jums atleido." Pamąstyti apie tai verta kiekvienam iš mūsų. Šiandien nebenorime būti taikdariais... Kaip kam patogiau...

Tiksi laikrodžio rodyklės... Rytoj išauš šventinis rytas. Prisimenu lietuvių kalbos ir literatūros mokytoją Vandą Vasiliauskienę. Ji priglaudusi prie krūtinės lietuvių literatūros vadovėlį sakydavo: „Nebeužtvenksi upės bėgimo..." Mokytoja žiūrėdavo į vieną tašką ir tylėdavo... Savas potekstes mes regzdavome moksleiviškose galvose.

Taip ir kulniuoja gyvenimas... Nuo vienos atkarpos iki kitos... Prašvilpia gyvenimo kulkos, pasirenku taikdarės vaidmenį. Dar ir šiandien prisimenu daugelį gerbiamos mokytojos frazių. Rytoj mokytojai, aktyviai visuomenininkei Vandai Vasiliauskienei bus suteiktas Rokiškio krašto garbės pilietės vardas. Dar vienas prasmingas įrašas krašto istorijoje.

Paveikslų galerijoje Rokiškio dvasia

Bučiavo saulė Vilniaus senamiesčio grindinį... Paslaptimi kvėpavo Vilniaus paveikslų galerija. Žinojau, kad liepos pradžioje čia buvo atidaryta paroda „Uždegta Monmartro ugnies: Rokiškio dvaro meno kolekcija". Nuostabios erdvės, o jose meno vertybės... Kad įsigilintum į parodoje rodomos kolekcijos esmę, kurią suformavo grafas Konstantinas Tyzenhauzas (1786–1853), reikia ilgokai paviešėti Vilniuje.

Pirmiausia stabtelėjau prie knygų, vėliau prie paties grafo K. Tyzenhauzo piešinių, akvarelių, užsienio dailininkų paveikslų, aksesuarų, fotografijų...

Parodoje skiriamas nemažas dėmesys moterims – Sofijai Tyzenhauzaitei de Šuazel-Gufjė ir Marijai Tyzenhauzaitei-Pšezdzieckienei, jų pomėgiams ir darbams.

Vilniaus paveikslų galerijoje jaučiau Rokiškio dvasią... Senamiesčio grindinį bučiavo kaitri liepos saulė...

Kraštietis poetas, žurnalistas Rimgaudas Valentinas Graibus: „Visada save apgink švelnumu"

O žodis toks geras,
Kaip motinos rankų mielų palietimas,
Nelaimės atbukina geluonį, išblukina nerimo spalvą.

Rimgaudas Valentinas Graibus

Šiandien mums visiems reikia švelnių žodžių... Neatsitiktinai sklaidau kraštiečio poeto, žurnalisto Rimgaudo Valentino Graibaus poezijos knygą „Švelnumas". Autoriaus tekstuose pulsuoja širdies šiluma, gyvenimo įžvalgos, gamtos pasaulio grožis.

Gerbiamas poetas baigė Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnaziją, todėl ir jo knygose įrašai skirti mokyklai.

Gimnazijos muziejuje šalia kitų iškilių mūsų krašto asmenybių alsuoja ir poeto, žurnalisto R. V. Graibaus dvasia, o bibliotekoje knygos su šiltais ir nuoširdžiais įrašais.

Sparčiu greičiu sukasi laiko karuselė, o poetas kupinas naujų kūrybinių sumanymų, ištikimiesiems gerbėjams dovanoja naujus tekstus...

Savo asmeninėje bibliotekoje peržiūrėjau gerbiamo poeto leidinius su įrašais. Stabtelėjau prie tos pačios poezijos rinktinės „Švelnumas": „Visada save apgink švelnumu". Prisipažįstu. Kartais primirštu. Nepamirškite ir JŪS...

Irena Jasiūnaitė: „Rokiškis – viena didžiausių mano meilių..."

Čeža vartomos knygos puslapiai... Suguldytos mintys, prisiminimai, svarstymai apie Lietuvos operos legendą, Rokiškio krašto garbės pilietę Ireną Jasiūnaitę. Vaikštome mūsų primadonos pramintais gyvenimo ir veiklos takais. Jais veda tuometinis Rokiškio rajono savivaldybės Kultūros, turizmo ir ryšių su užsienio šalimis skyriaus vedėjas Petras Blaževičius. Jis 2015 m. išleido knygą „Operos ir meilės glėbyje". Tai prisiminimai apie gerbiamą I. Jasiūnaitę. Spalvinga jos muzikinė veikla. Ji dainavo su Lietuvos operos legenda Kipru Petrausku, vienu garsiausių tenorų Virgilijumi Noreika. Operos mylėtojai ja žavėjosi užsienio šalyse. Tai tik keli akcentai.

Prasminga ir gili kraštietės kūrybinė veikla. Ji sukūrė daugiau kaip 50 vaidmenų, dainavo per 1300 spektaklių. Minėtoje knygoje operos legenda rašo: „Meilė turi būti nuo gyvenimo pradžios iki pabaigos. Be meilės žmogus yra labai menkas. Ji praturtina, ji uždega, ji atveria gelmes, ji pakelia ir neša lyg ant sparnų. Meilė viską daro. Be meilės bet koks darbas tėra pedantiškai, sausai atlikta užduotis. Meilė įvairi: vyro ir moters, Tėvynės, savo krašto. Rokiškis – viena didžiausių mano meilių". (Meilė gyvenimui, operai, 1999).

Knygos autorius gerbiamas P. Blaževičius 2014 metų spalio mėnesį operos legendą I. Jasiūnaitę sveikino 89-ojo gimtadienio proga. Jis šiuo tekstu apibendrina jos prasmingą kūrybinį kelią. Knygos autorius rašė:

Legendinė Carmen, Amneris, Marta...
Daugybė vaidmenų, išgarsinusių Jus!
Todėl minės ir ateity ne kartą
Jūs vardą taip, kaip ir kitus garsius vardus.
Poetų mūza, mūsų primadona –
Sakys tautiečiai ir jie teisūs bus.
Išliksite savos kartos ikona.
Tad išdidžiai sutikite metus!

2020 m. spalio 29 dieną operos solistei, Rokiškio krašto garbės pilietei Irenai Jasiūnaitei sukako 95-eri metai.

2020 metais išleisti rokiškėnų leidiniai

Sudarė RITA VISKAITIENĖ
Rokiškio J. Keliuočio viešosios bibliotekos Informacijos ir kraštotyros skyriaus vedėja

Abės vasara / Kristina Bartulienė. – Juodupė, Rokiškio r.: K. Bartulienė, 2020. – 56 p.: iliustr. – Tiražas 1000 egz. – ISBN 978-609-475-515-6

Knygelė „Abės vasara" skirta ikimokyklinio ir jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikams. Tai abėcėlinė knygutė, kurioje pateiktos 27 trumpos istorijos, o taip pat užduotėlės, kurios padės lavinti mažųjų skaitytojų pastabumą, mąstymą, vaizduotę ir iškalbą. Knygelė yra papuošta puikiomis nuotaikingomis iliustracijomis. Pagrindiniai knygelės veikėjai yra mergaitė Abė ir kiti jos šeimos nariai. Šia knygele vaikai yra skatinami atidžiau pažvelgti į juos supančią gamtą – pamatyti jos grožį ir žavesį, taip pat mylėti ir branginti savo šeimą, draugus bei kitus žmones. Patiems mažiausiems ši knygutė padės susipažinti su raidėmis. Kiek vyresni vaikai galės bandyti skaityti skiemenukus ir trumpus žodelius, o dar vyresni skaitys smagius trumpus tekstukus.

Juknaitė, Vanda (1949–)

Kalbasi susitikę: pokalbiai / Vanda Juknaitė; [sudarytoja Gitana Vanagaitė]. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, [2020] (Vilnius: Petro ofsetas). – 175, [1] p. – Aut.: Ginta Čingaitė, Viktorija Daujotytė, Cornelius Hellis, Jurga Ivanauskaitė, Žydronė Kolevinskienė, Stanislovas Kuzma, Eva Labutytė, Icchokas Meras, Dalia Sruogaitė, Gitana Vanagaitė, Vanda Zaborskaitė. – Tiražas 1000 egz. – ISBN 978-609-480-145-7 (įr.)

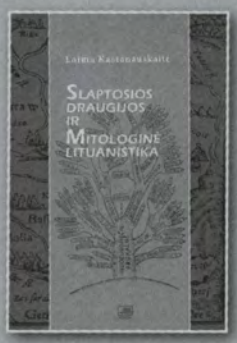
Knygoje skelbiami 2002–2010 metais spaudoje išsibarstę kraštietės rašytojos pašnekesiai su skirtingų išsilavinimų ir profesijų žmonėmis. Kaip ir ankstesnėse jos knygose, taip ir šioje, pokalbiais perteikiamą socialinę įvairovę, gyvenimo tragizmą nustelbia šviesi viltis ir mintis apie drąsą gyventi. Pokalbiai rodo, kad šioji drąsa dažnai – iracionalus vidinės valios aktas, naikinantis skirtumus tarp įvairių išsilavinimų ir profesijų žmonių, parodantis, jog kultūros gyvastį palaikantys impulsai yra kasdienybės plotmėje. „Kalbasi susitikę" skaitytojams piešia vaizdingą gyvenimo paveikslą, kuriame niekada neišblėsta vilties spindulys. Tai pozityvūs tekstai apie gyvenimą, žmogiškuosius ryšius bei laiko tėkmę.

Junokienė, Stasė

Pilni aruodai išminties... / Stasės Junokienės eilėraščiai – [Rokiškis]: [Stasė Junokienė] [MB „ARKPRINTAS"], 2019. – 125 p. – Tiražas 100 egz.

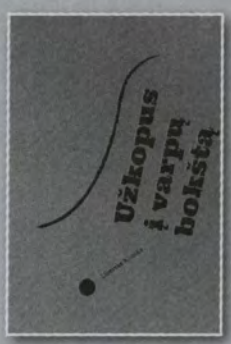
Tai trečioji literatės Stasės Junokienės išleista poezijos knygelė. Tai lyg autorės gyvenimo dienoraštis, išjaustas, išverktas, patirtas ir sudėtas eilėse. Žavi paprastas, tikslus, nuoširdus rašymo stilius, gebėjimas poezijoje užmegzti ryšį su skaitytoju. Pradžioje – trumpas autorės prisistatymas.

Kastanauskaitė, Laima (1937–)

Slaptosios draugijos ir mitologinė lituanistika: (nuo Palemono iki XX amžiaus pradžios) / Laima Kastanauskaitė. – Vilnius: Mintis, 2019. – 331, [1] p. : iliustr., žml. – Bibliogr.: p. 310–331 (382 pavad.). – R-klės: p. 278–305. – Tiražas 500 egz. – ISBN 978-5-417-01115-3 (įr.)

Habil. sociologijos mokslų daktarės, kraštietės Laimos Kastanauskaitės knygoje aptariamos Lietuvos slaptųjų draugijų, laisvųjų mokslų-menų ištakos ir įtakos Žečpospolitoje (ATR), Vokietijoje, Prūsijoje, Rusijoje iki Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo. Aptariama tai, kad plačiai paplitę etninių mitų perpasakojimai, interpretacijos, rekonstrukcijos visuomenėje formuoja mitines tapatybes. Aptariami baltų savitumai Lietuvos atgimimo metais ir jų vėlesnė regioninė kūryba, globalistinės, autonomistinės orientacijos.

Klimka, Libertas (1940-)

Užkopus į varpų bokštą: [leidinys su papildytos realybės elementais] / Libertas Klimka. – Dusetos, Zarasų r.: Dusetų kultūros fondas, [2019] ([Vilnius]: Petro ofsetas). – 219, [1] p.: iliustr., faks. – Santr. angl., vok. – Bibliogr. išnašose. – Garsiųjų Lietuvos varpų liejikų ir laikrodininkų r-klė: p. 219. – Tiražas 1000 egz. – ISBN 978-609-96130-0-0 (įr.)

Tai paveldosauginio pobūdžio leidinys, kuriame aprašomi vertingiausi istoriniai Lietuvos bažnyčių bokšto varpai ir su jais sujungti laikrodžiai. Aprašomas tradicinis varpų naudojimas bažnytinėje liturgijoje, varpų liejybos bei laikrodininkystės istorija Europoje ir Lietuvoje, garsiausi meistrai ir liejyklos, folkloriniai tikėjimai varpo garsų galia, legendiniai ir tikri varpų nutikimai karų bei okupacijų metais. Žinias apie istorinius laikrodžius ir varpus kraštietis prof. Libertas Klimka surinko dalyvaudamas Lietuvos kraštotyros ir kampanologų draugijų ekspedicijose bei išvykose, taip pat nemažai laiko praleisdamas archyvuose. Pabaigoje pateikiama „Garsiųjų Lietuvos varpų liejikų ir laikrodininkų rodyklė". Išmaniuoju įrenginiu nuskaičius QR kodą, galima išgirsti kai kurių bokštų varpų ir laikrodžių skambesį.

Korenkienė, Ramunė

Jonas Korenka. Teatro gyvybės ratas: [Rokiškio liaudies teatro istorijos puslapiai 1982–2000 m. J. Korenkos prisiminimuose] / Ramunė Korenkienė. – Panevėžys: Amalkera, 2020 ([Vilnius]: Spauda). – 119, [1] p.: iliustr., portr. – Bibliogr.: p. 117–119. – Tiražas 500 egz. – ISBN 978-9955-659-92-1

Ramunės Korenkienės iniciatyva, prie kurios prisidėjo Rokiškio rajono savivaldybė, išleista šviesaus atminimo režisieriaus, aktoriaus, politiko, vadovo, Seimo nario, festivalio „Vaidiname žemdirbiams" puoselėtojo Jono Korenkos pokalbių apie Rokiškio teatrą knyga „Jonas Korenka. Teatro gyvybės ratas". Knygoje daug prisiminimų, interviu fragmentų, niekur neskelbtų fotografijų, atspindinčių ir teatro oficialius momentus, ir šėlstančią teatralų jaunystę, paslaptingus užkulisius. Knyga mena ne tik J. Korenką. Jis mylėjo kitus, todėl čia save suras kone visi Rokiškio liaudies teatro aktoriai, jo šviesos skleidėjai ir puoselėtojai.

Levandavičiūtė, Ona

Ėjusi kasdien į mūšį: legendinės žvalgės Marcelės Kubiliūtės biografinė apybraiža / Ona Levandavičiūtė. – Vilnius: Margi raštai, 2020. – 96 p.: iliustr. – Tiražas 500 egz. – ISBN 978-9986-09-506-4

Tai leidinys apie lietuvių tautos didvyrę, sumanią žvalgę, visą savo gyvenimą paaukojusią Lietuvai, kilusią iš Panemunėlio krašto Marcelę Kubiliūtę. Jos atminimą gimtajame Tindžiulių kaime saugo tėvų sodinta senolė obelis, gimtųjų namų pamatai ir Rūpintojėlis prie kelio. Leidinys iliustruotas jos nuotraukomis iš įvairių šaltinių.

Olkinaitė, Matilda (1922–1941)

Atrakintas dienoraštis: kūrybos rinktinė / Matilda Olkinaitė; [sudarytojas Mindaugas Kvietkauskas]. – Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, [2019] (Vilnius: Petro ofsetas). – 341, [1] p.: iliustr., faks., portr. – Virš. antr. ir aut. nenurodyti. – Nugarėlės antr.: Matilda Olkinaitė. – Santr. angl. – Šioje knygoje neskelbiamų Matildos Olkinaitės tekstų bibliografija: p. 330. – Bibliogr. išnašose. – Asmenvardžių r-klė / sudarė Gytis Vaškelis, p. 335–337. – Tiražas [1200] egz. – ISBN 978-609-425-270-9

Matilda

Matilda Olkinaitė (1922–1941) – jauna Lietuvos žydų poetė, kūrusi lietuvių kalba, nužudyta Holokausto metu. „Atrakintas dienoraštis" – tai pirmą kartą iš užmaršties iškylanti poetės kūrybos visuma. Knygą sudaro Matildos dienoraštis, eilėraščiai ir mažoji proza, biografinė medžiaga ir nuotraukos, surinktos iš įvairių valstybinių ir asmeninių archyvų. Kūrybos publikacijas lydi sudarytojo Mindaugo Kvietkausko įvadinis straipsnis, Irenos Veisaitės palydimasis žodis, rašytojos Laimos Vincės esė „Nutildyta mūza". Knygai iliustruoti panaudoti archyvuose saugomi istoriniai dokumentai bei fotografijos, fotografijos iš Rokiškio krašto muziejaus fondų. Ši knyga yra pirmoji išsami ir reprezentatyvi Matildos Olkinaitės kūrybinio palikimo publikacija. Čia pateikiama ir šioje knygoje neskelbiamų Matildos Olkinaitės tekstų bibliografija bei asmenvardžių rodyklė.

Pabedinskas, Skirmantas (1945-)

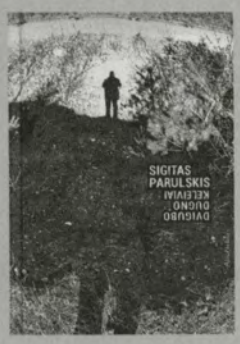
Istorijos, kurių jums nepapasakojau: [kas liko nepasakyta 26 000 reportažų] / Skirmantas Pabedinskas kartu su Zina Paškevičiene; iliustravo Eglė Petkevičiūtė; [knygoje panaudotos nuotraukos iš asmeninių autorių archyvų]. – Kaunas: Obuolys [i. e. Lectio divina], [2020]. – 351, [1] p., [24] iliustr. lap.: iliustr. – Kn. taip pat: Apie autorius, p. 350–351. – Tiražas 1000 egz. – ISBN 978-609-484-084-5 (įr.)

Žymus Lietuvos žurnalistas, kraštietis, televizijoje išdirbęs penkiasdešimt metų, Skirmantas Pabedinskas pristato knygą „Istorijos, kurių jums nepapasakojau", kurią parašė kartu su bendraautore Zina Paškevičiene. Jau iš pavadinimo galima suprasti, kad autorius parengė atsiminimus apie savo ilgamečio darbo užkulisius ir apie tai, kas tiesiog nepateko į kadrą. Tai žmogus legenda, sukūręs beveik 26 000 reportažų ne tik Lietuvoje, bet ir JAV, Kanadoje, Japonijoje, Italijoje, Rusijoje, Ukrainoje, Baltarusijoje, Filipinuose, Vietname ir patyręs daugybę nuotykių, likusių už kadro. Ši knyga apie tai, kas nepasakyta ir neparodyta – neįtikėtinos situacijos, intriguojančios istorijos. Skirmanto istorijos neišgalvotos. Jos tikros, su tikrais herojais ir tikrais vardais. „Istorijos, kurių jums nepapasakojau" daugiausia pasakoja apie darbą sovietų okupacijos metais bei apima pirmus Lietuvos nepriklausomybės metus. Pateikiama ir informacija apie pačius autorius. Knygoje panaudotos nuotraukos iš asmeninių autorių archyvų.

Parulskis, Sigitas (1965-)

Dvigubo dugno keleiviai / Sigitas Parulskis. – Vilnius: Alma littera, 2019 (Vilnius: Standartų sp.). – 167, [1] p.: iliustr. – Tiražas 2200 egz. – ISBN 978-609-01-3877-9 (įr.)

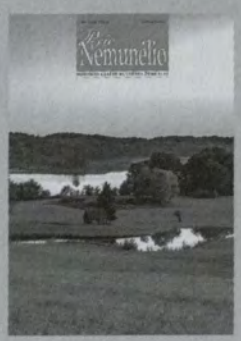
Sigitas Parulskis yra kūrėjas, išeinantis iš vieno laiko, vienos erdvės ar vieno žanro rėmų. Jis savo istorijas šioje knygoje pasakoja dviem būdais, kiekvienas tekstas turi nuotrauką, o nuotrauka – tekstą, jie papildo, pratęsia vienas kitą, ieško bendrumo per asociacijas, užuominas, panašumus ar skirtumus. Knygos turinys sudarytas iš socialiniame tinkle publikuotų tekstų bei paties rašytojo darytų fotografijų. Įdomus ir pats leidimas, kadangi kai kurios nuotraukos yra „paslėptos", reikia atlenkti lapus, kad jos pasimatytų. „Dvigubo dugno keleivių" tekstai pačiam S. Parulskiui primena šuolius su slidėmis nuo tramplino.

Prie Nemunėlio: Rokiškio krašto kultūros žurnalas / Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešoji biblioteka; Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centras / ats. redaktorė Alicija Matiukienė. – Vilnius: Margi raštai, 2006– .

2019, nr. 2 (43). – 122 p.: iliustr. – ISSN 1822-6221

Šis numeris daugiausia dėmesio skiria Viešosios bibliotekos renginių, skirtų lapkričio mėn. – Literatūros vingių – populiarinimui: čia publikuojama dviejų renginių pranešėjų pranešimų tekstai. Tai konferencijos „Juozui Tumui-Vaižgantui – 150" pranešimai bei „Sofijos Tyzenhauzaitės vardo rašytojų sąskrydžio" kai kurie pranešimai". Muziejininkai Giedrius Kujelis pristato Mykolo Pijaus Paskalio Römerio dienoraščius, o Marijona Mieliauskienė – kunigą Mykolą Tarvydį. Tradiciškai pristatoma Juozo Keliuočio literatūrinės premijos laureatė aktorė Virginija Kochanskytė, Liudo Dovydėno premijos laureatų sambūris. Direktorės pavaduotoja Daiva Vilkickienė apžvelgia visus bibliotekos renginius, o žurnalistė Lina Dūdaitė-Kralikienė – naujas bibliotekos erdves. Literatūriniame puslapyje – poetas Rimgaudas Valentinas Graibus, poetas, prozininkas, vertėjas Arvydas Genys bei Virginija Šukytė-Genienė – vaikų rašytoja, žurnalistė. Menotyrininkė Miglė Morkūnaitė-Vervečkienė pristato Rokiškio krašto muziejaus erdvėse eksponuotos parodos „1X1" jaunąsias dalyves: juvelyrikos meną propaguojančią K. Kazlauskaitę, tapytojas S. Morkūnaitę, R. Vadlugaitę, A. Malukienę, skulptorę E. Garuolytę, stiklininkę ir tapytoją E. Kurlavičienę bei tapyba ir grafika užsiimančią E. Klemkaitę. Audronė Telšinskienė apžvelgia XX tarptautinį vargonų muzikos festivalį Rokiškyje, skirtą čekų muzikui, pedagogui, vargonininkui Rudolfui Lymanui. Žurnalo pabaigoje, kaip jau įprasta, apžvelgiami 2019 metais išleisti rokiškėnų leidiniai.

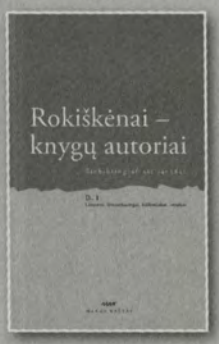

Prie Nemunėlio: Rokiškio krašto kultūros žurnalas / Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešoji biblioteka; Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centras / ats. redaktorė Alicija Matiukienė. – Vilnius: Margi raštai, 2006– .

2020, nr. 1 (44). – 152 p.: iliustr. – ISSN 1822-6221

2020 m. rugsėjo mėn. minimos poeto Pauliaus Širvio 100-osios gimimo metinės, todėl šis žurnalo numeris turi širviškų motyvų: prisiminimai, laiškai, nuotraukos, viršelių dizainas, beržai iliustracijose. Pirmasis priešlapis iliustruotas poeto Pauliaus Širvio laiškų faksimilėmis. Paskutinysis priešlapis: originalus poeto ir fotografo Albino Kuliešiaus žvilgsnis į senąsias Rokiškio kapines. Spalvotose įklijose – dailininko Sigito Daščioro paveikslai bei drožėjo Romualdo Kaminsko kūriniai. Skaitytojams pateikiami ir straipsniai, skirti Ateitininkų, Tautodailės ir Lietuvos žydų istorijos metams paminėti. Istorinės tematikos puslapiuose pristatomi Jaros apyežerio gyvenviečių kauliniai ir raginiai radiniai, taip pat muziejininko Giedriaus Kujelio pasakojimas apie Rokiškio dvaro sodybos alaus daryklą, Audronės Telšinskienės straipsnis apie naujųjų Rokiškio bažnyčios varpų liejimo istoriją. Žurnalo meno puslapiuose režisieriaus Gyčio Padegimo pjesė „Pirmeiviai", skirta Lietuvos profesionaliojo teatro 100-mečiui, bei Eligijaus Daugnoros Rokiškio liaudies teatro istorija. Literatūriniuose puslapiuose jaunoji kūrėja Eva Juškevičiūtė bei poetė Vida Papaurėlienė. Dar kartą pristatomas tragiško likimo žydų poetės Matildos Olkinaitės „Dienoraštis". Bibliotekininkė Agnė Aržuolaitė primena žymų užjūrio avangardinio kino kūrėją Joną Meką. Rubrikoje „Žurnalo svečias" – mokslininkas, prof. Rimantas Miknys, ypatingą dėmesį skiriantis prof. Mykolo Römerio gyvenimo ir veiklos studijoms.

Rokiškėnai – knygų autoriai: biobibliografinis sąvadas / sudarytojos Rita Viskaitienė, Audronė Tupalskienė. – Vilnius: Margi raštai, 2020. – 560 p. – Tiražas 200 egz. – ISBN 978-9986-09-509-5

Tai Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos leidinys – biobibliografinis sąvadas. Į šio sąvado I dalį pateko 252 personalijos. Čia įtraukti Rokiškio rajone bei mieste gimę arba čia gyvenę ir dirbę literatūrinės krypties atstovai (literatai, kuriais įvardijami rašytojai, poetai, literatūrologai, vertėjai, kalbininkai), išleidę, išvertę bent vieną leidinį, kurį galima priskirti grožinei literatūrai bei kraštiečiai, išleidę autobiografines ar atsiminimų knygas. Aktyvus ir rajono literatų klubas „Vaivorykštė", vienijantis per 30 narių. Daugelis jų jau taip pat yra išleidę savo kūrybos knygeles, todėl taip pat pateko į šį leidinį. Leidinyje pateikiamos kraštiečių biografijos dėstomos abėcėlės tvarka, taip pat pateikiami šių kraštiečių parengtų ir išleistų kūrinių, vertimų ir kitų darbų bibliografiniai aprašai bei pagrindiniai šaltiniai. Dėl gana didelės leidinio apimties visų panaudotų šaltinių parodyti nepavyko: stengtasi įtraukti tik enciklopedijas, kitus reikšmingesnius informacinius leidinius, ir tik nesant tokių, nurodomi straipsniai iš įvairių periodinių leidinių. Leidinį užbaigia asmenvardžių bei vietovardžių pagalbinės rodyklės.

Rokiškio turizmo ir tradicinių amatų informacijos ir koordinavimo centras

Rokiškio rajono žemėlapis [Kartografija]. – 1:50 000. – Vilnius: Briedis, 2020. – ISBN 978-9955-26-500-9

Rokiškio turizmo ir tradicinių amatų informacijos ir koordinavimo centro parengtas rajono žemėlapis, kuriame pristatomos visų seniūnijų lankytinos vietos, dviračių maršrutai, užsakomos ekskursijos, maitinimo įstaigos, viešbučiai.

Rokiškio turizmo ir tradicinių amatų informacijos ir koordinavimo centras

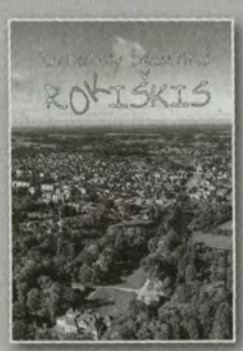
Baisiai gražus Rokiškis. – Rokiškis: Turizmo ir tradicinių amatų informacijos centras, [2020]. – 12 p.: iliustr.

Tai lietuvių kalba Rokiškio turizmo ir tradicinių amatų informacijos ir koordinavimo centro išleistas informacinis leidinukas, trumpai pristatantis žymesnius Rokiškio krašto kultūros ir istorijos objektus, literatūrinius kelius, gamtos paminklus, pramogų ir poilsio vietas. Gausiai iliustruotas nuotraukomis, kurių autoriai – D. Baltakys, G. Bartuška, V. Juosponis, J. Kačerauskas, D. Kiukienė, I. Kujelė, G. Kujelis, E. Novikas, V. Stumbrys, L. Valotkienė.

Rokiškio turizmo ir tradicinių amatų informacijos ir koordinavimo centras

Incredibly beutiful Rokiškis. – Rokiškis: Turizmo ir tradicinių amatų informacijos centras, [2020]. – 12 p.: iliustr.

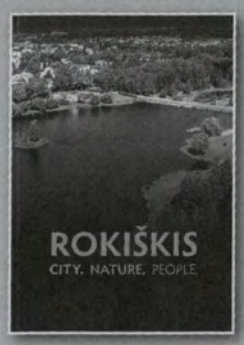
Tai anglų kalba Rokiškio turizmo ir tradicinių amatų informacijos ir koordinavimo centro išleistas informacinis leidinukas, trumpai pristatantis žymesnius Rokiškio krašto kultūros ir istorijos objektus, literatūrinius kelius, gamtos paminklus, pramogų ir poilsio vietas. Gausiai iliustruotas nuotraukomis, kurių autoriai – D. Baltakys, G. Bartuška, V. Juosponis, J. Kačerauskas, D. Kiukienė, I. Kujelė, G. Kujelis, E. Novikas, V. Stumbrys, L. Valotkienė.

Rokiškio turizmo ir tradicinių amatų informacijos ir koordinavimo centras

RoKIŠKIO kelionės: Kiškio nosis užuodžia smagiausią kelionę. – Rokiškis: TTAIKC, 2020. – 1 sulankst. lap.

Informacinis lankstinukas, trumpai pristatantis Rokiškio legendą, Rokiškio, Gačionių, Ilzenbergo bei Salų dvarus, Rokiškio Šv. Mato bei Jūžintų Šv. Mykolo bažnyčias, kitas lankytinas rajono vietas bei svarbesnius renginius. Iliustruotas spalvotomis nuotraukomis.

Rokiškis: city, nature, people. – Rokiškis: Rokiškio turizmo ir tradicinių amatų informacijos ir koordinavimo centras, 2020. – 96 p.: iliustr. – Tiražas 500 egz. – ISBN 978-609-96166-0-5

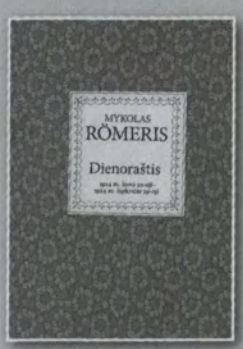
Tai reprezentacinis fotografijų albumas anglų kalba „Rokiškis. City. Nature. People“ (liet. Rokiškis. Miestas. Gamta. Žmonės). Leidinys skirtas svečiams ar miestiečiams, vykstantiems į užsienio šalis ir norintiems pristatyti Rokiškį. Fotografijų ir kitų iliustracijų autoriai: Darius Baltakys, Sigitas Daščioras, Asta Keraitienė, Giedrius Kujelis, Albinas Kuliešis, Kęstutis Matelis, Virginijus Stumbrys. Taip pat panaudotos nuotraukos iš Rokiškio krašto muziejaus bei Rokiškio kultūros centro archyvų.

Rokiškio turizmo ir tradicinių amatų informacijos ir koordinavimo centras

Rokiškis: Turistinis maršrutas prieinamas visiems: Tourit routs accessible to everyone. – Rokiškis: Rokiškio turizmo ir tradicinių amatų informacijos ir koordinavimo centras, [2020]. – [6] p.: iliustr.

Tai Rokiškio turizmo ir tradicinių amatų informacijos ir koordinavimo centro leidinys, skirtas skleisti žinias apie paveldą ir meną, laisvalaikio praleidimo galimybes, prieinamas visoms visuomenės grupėms, taip pat žmonėms su negalia ir pagyvenusiems asmenims. Pristatomi Ilzenbergo bei Rokiškio dvarai, Rokiškio bažnyčia, Obelių istorijos bei Kriaunų muziejai. Pradžioje pateikiami simbolių paaiškinimai.

Römeris, Mykolas (1880-1945)

Dienoraštis / Mykolas Römeris; Lietuvos istorijos institutas. – Vilnius: Versus aureus, [2007]-. – kn.: iliustr., faks., portr. – Versta iš rankraščio

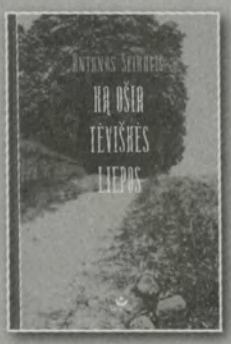
[Kn. 9]: 1924 m. kovo 22-oji – 1924 m. lapkričio 29-oji / sudarytojas ir mokslinis redaktorius Rimantas Miknys; iš lenkų kalbos vertė Vaiva Grigaitienė; [lenkišką tekstą dešifravo Rimantas Miknys ir Janas Sienkiewiczius]; [paaiškinimus parašė Rimantas Miknys]. – Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2020 (Vilnius: Petro ofsetas). – XV, [I], 398, [1] p.: iliustr., faks., portr. – Bibliogr. įvado išnašose. – Asmenvardžių ir vietovardžių r-klės: p. 380–398. – Tiražas 300 egz. – ISBN 978-609-8183-78-8

Devintoje „Dienoraščio“ knygoje, kaip ir anksčiau išleistų knygų tekstuose, aptariamas, aprašomas asmeninis gyvenimas, profesinės veiklos kasdienybė, politinės, visuomeninės ir kultūrinės Lietuvos, Kauno gyvenimo ypatybės tais metais, Bagdoniškio dvaro, kaimo ir į jį panašių, kaimyninių apylinkių, dvarų bei kaimų kasdienybė, geopolitinė Lietuvos padėtis Europoje ir regione. Labai spalvingai ir įvairiapusiškai nušviečiamas 1924-ųjų Kauno miesto gyvenimas. Labai vertingos žinomų Lietuvos, Baltarusijos ir Lenkijos visuomenės, politikos ir kultūros veikėjų, kuriuos asmeniškai pažinojo Mykolas Romeris, charakteristikos. Publikacija skiriama ne tik mokslininkams, bet ir mokytojams, dėstytojams, kraštotyrininkams, muziejininkams.

Seikalis, Antanas (1933-)

Ką ošia tėviškės liepos: apsakymai / Antanas Seikalis. – Vilnius: Homo liber, 2019 (Vilnius: Petro ofsetas). – 134, [2] p. – Tiražas 300 egz. – ISBN 978-609-446-198-9 (įr.)

Tai antroji kraštiečio Antano Seikalio knyga, kurioje 6 apsakymai apie tėviškę, kurią mindo atėjūnų batai („Tarantela“), apie tai, kaip šaltos Jenisiejaus bangos nusineša „draugą Šmaką“, persekiojusį tremtinę Irutę („Liūdna istorija“), apie tai, kaip buvo sušaldyta tremtinių, varomų iš Karabaso į Spaską, kolona („Viešpatie, pasigailėk“), apie neviltį ir optimizmą, apie kalinių solidarumą ir pastangas išlikti. Pasakotojo gebėjimas į tragišką savo dalią žvelgti su humoru primins skaitytojui nepakartojamą Balio Sruogos „Dievų mišką“.

Skiriama poetui: Pauliaus Širvio 100-osioms gimimo metinėms / [sudarė ir redagavo Daiva Vilkickienė]. – Panevėžys: Amalkera, 2020. – 55, [1] p. – Tiražas 80 egz. – ISBN 978-9955-659-96-9

2020-ieji metai buvo jubiliejiniai poeto Pauliaus Širvio metai, kurių metu vyko daugybė renginių tiek Lietuvos, tiek ir rajono mastu. Renginių ciklas, kuruojamas direktorės pavaduotojos Daivos Vilkickienės, surengtas ir Rokiškio rajono savivaldybės J. Keliuočio viešojoje bibliotekoje. Šiame leidinyje publikuojama Pauliaus Širvio 100-mečiui skirto kūrybinio konkurso „SKIRIAMA POETUI“ laureatų ir dalyvių kūryba.

Staskonytė, Bronė

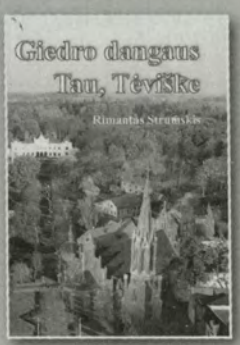
Gyvenimo vėjuos: [eilėraščiai] / Bronė Staskonytė. – Vilnius: Petro ofsetas, 2020 (Vilnius: Petro ofsetas). – 143, [5] p. – Tiražas 400 egz. – ISBN 978-609-420-690-0

Tai trečioji Iš Pandėlio krašto kilusios Bronės Staskonytės eilėraščių knyga. Ji nepamiršta savosios tarmės, turi tarmiškai sukurtų eilėraščių. Sukūrė tekstą Pandėlio himnui.

Strumskis, Rimantas

Giedro dangaus Tau, Tėviške: prisiminimai, eilėraščiai / Rimantas Strumskis. – Šetekšnos, 2019. – 282 p.

Autorius šią savo knygelę skiria šviesaus atminimo mamytei Apolonijai, sesei Genovaitei, broliams Vytautui, Stasiui, vaikams, anūkams, artimiesiems, kaimynams. Tai prisiminimai apie Šetekšnų kaimo žmones, giminaičius bei jų likimus. Antrojoje knygos dalyje – autoriaus eilėraščiai, rašyti 1990–2010 m. Knyga iliustruota nuotraukomis iš autoriaus asmeninių albumų.

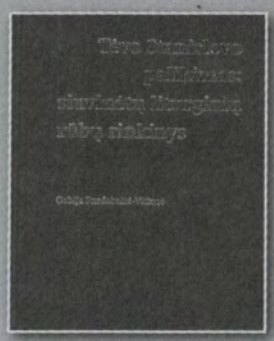

Širvys, Paulius (1920–1979)

Po mirgiuoju žvaigždynų šalmu: [poezijos rinktinė] / Paulius Širvys; sudarytoja Elena Baliutytė; [skaito Paulius Širvys, Algirdas Latėnas]. – Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019 (Vilnius: Petro ofsetas). – 109, [6] p. + 1 garso diskas (CD). – (Gyvoji poezija, ISSN 2335-7053). – Bibliogr. įvado išnašose. – Tiražas [1000] egz. – ISBN 978-609-425-279-2

Pomirtinė poeto Pauliaus Širvio lyrikos rinktinė „Po mirgiuoju žvaigždynų šalmu“, kurią sudarė dr. Elena Baliutytė, o išleido Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, serija „Gyvoji poezija“. E. Baliutytė šią knygą sudarė remdamasi paties poeto parengta rinktine „Ilgesys – ta giesmė“, tiksliau antruoju, 1977 metų, jos leidimu. Keletas eilėraščių į naująjį leidinį įtraukta iš Felikso Jakubausko ir Alfredo Gusčiaus prisiminimų knygos „Kol Nemunas bus...“, o eilėraštis „Aisčiai, aisčiai!..“ – iš žurnalo „Literatūra ir menas“, kur pirmą kartą buvo publikuotas tik 2015 metais A. Pakėno iniciatyva, pasinaudojus poeto žmonos Birutės Širvienės archyvu. Pagal teminį principą sudaryti keturi skyriai: pirmame vyrauja egzistencinio nerimo, neišreikšto širdies neramumo eilėraščiai, antrame – karo, trečiame – meilės motyvai, o baigiama Lietuvos istorinio likimo tema. Kompaktinėje plokštelėje eiles skaito pats poetas ir aktorius Algirdas Latėnas.

Tėvo Stanislovo palikimas: siuvinėtų liturginių rūbų rinkinys / Gabija Surdokaitė-Vitienė. – Panemunėlis, Rokiškio r.: Kunigo švietėjo Jono Katelės labdaros ir paramos fondas, 2019. – 512 p.: iliustr. – Tiražas 500 egz. – ISBN 978-609-96132-0-8

Tėvo Stanislovo liturginių rūbų rinkinys yra pats didžiausias Lietuvoje. Šioje menotyrininkės Gabijos Surdokaitės-Vitienės parengtoje ir Kunigo švietėjo Jono Katelės labdaros ir paramos fondo išleistoje knygoje publikuota 293 vienetai siuvinėtų liturginių reikmenų, iš kurių – 111 arnotų, 21 kapa, 3 dalmatikos, 98 stulos, 7 procesijų vėliavos, 8 antepedijai, 1 umbrakulis, 11 varpelių juostos. Ypač vertingi 28 krepšelių viatikinėms rinkinys ir unikalus siuvinėtas aukų rinkimo maišelis, kurių pavyzdžiai mūsų bažnyčiose aptinkami itin retai. Knygoje publikuotų objektų metrikose apie juos pateikiama pagrindinė informacija, t. y. įvardijamos liturginį rūbą pagaminusios dirbtuvės ar asmuo, pagaminimo, sukūrimo vieta, sukūrimo ar/ir persiuvimo, taisymo laikas, naudotos medžiagos, audiniai, siuvinėjimo technikos. Nežinant liturginį rūbą ar kitą liturginės tekstilės reikmenį pasiuvusios, siuvinėjusios dirbtuvės ar asmens, ši informacija praleidžiama. Be pagrindinių techninių duomenų, metrikų pabaigoje pateikiami objektų matmenys (jie visi knygoje nurodyti centimetrais), aptikti įrašai ir nustatyta (galima) pirminė kilmės vieta.

Kasdienybės pulsuojantis veiksmas pagimdo istoriją.

GRAFAS A. K.

Albinas Kuliešis. *Ciklas „Laikas“. Fragmentai. Rokiškis.*

K 008(474.5)
Pr 95

